

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
1 (92)' 2024**

DOI: 10.32782/UDU-VOU.2024.1(92)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Заступник головного редактора

Катерина ГОНЧАРЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія МОЗГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, академічний куратор кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій», директор Європейського центру досконалості «Європейські студії соціальних інновацій в освіті»

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Віолета СКИРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Світлана СТОРОЖУК, доктор філософських наук, професор кафедри української філософії та культури, філософського факультету Національного університету імені Тараса Шевченка

Наталія ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, запрошений дослідник Інституту інженерії, орієнтованої на людину, Школа інжинірингу та інформатики Бернського університету (Швейцарія)

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри журналістики та філології Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

тел.: +38 (096) 398 20 03

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: vou@udu.kyiv.ua

Сайт журналу: journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou

Схвалено рішенням вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол 9 від 17.04.2024 р.)

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО

Безальтернативна матриця освіти: «розумна освіта»
як потреба і реальність ХХІ століття..... 5

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Алла ГОЦАЛЮК

Самоорганізація освітнього середовища як показник ефективності освіти..... 11

Руслан ГРЕЧКОСІЙ

Системна криза академічного середовища: глобальний вимір..... 19

Тетяна ЛЕГКУН

Обґрунтування достеменності знання у світлі наукового плюралізму:
методологічний аспект 26

Зореслав САМЧУК

Демократичний транзит освітнього середовища: індоктринація
чи філософський скепсис критичного мислення? 34

Алла ГОЦАЛЮК

Демократія у задзеркаллі інформаційного суспільства: причини та наслідки 45

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Олена КІРІАКІДІ

Педагогічні умови розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів
Військово-морських сил Збройних сил України у процесі професійної підготовки 53

Катерина ГОНЧАРЕНКО, Петро ЛІНКЕВИЧ

Інтеграція фахівців із філософською освітою в бізнес- середовище:
можливості та перспективи 61

Інна МАРУШ

Форми і методи формування аналітичної компетентності у майбутніх фахівців
медичної галузі..... 69

Tetiana POHORIAELOVA, Zang LEI

The definition of university students` soft skills: a modern Chinese perspective..... 76

Чжан ЛЕЙ

Особливості мережевої форми реалізації освітніх програм у сучасних умовах..... 84

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЄКТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Ірина ГОЛІЯД, Катерина ГОНЧАРЕНКО, Марія ТРОПІНА

Філософські погляди на відбудову економіки України: сила малих кроків
як шлях до прориву..... 91

Наталія ФЕДОРЕНКО, Валерія МОЛОЦІЯН
Впровадження освітніх технологій формування soft skills у студентів вищої школи..... 104

Тетяна КОПИЛ-ФІЛАТОВА
Основні напрями та принципи професійної підготовки державних службовців..... 113

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Ольга АНТИМИС, Уляна ДУТЧАК, Василь МІСЬКІВ, Назар САГАН
Методологічні основи діяльності анатомічного студентського наукового гуртка..... 122

Зінаїда БАКУМ, Тетяна БАБЕНКО
Спілкування державною мовою як ключова засада в умовах компетентнісної
освітньої парадигми 128

Віктор ШВИДУН, Людмила ШВИДУН
Підготовка педагогів до розвитку громадянських компетентностей
здобувачів освіти під час підвищення кваліфікації..... 136

Андрій ПАНЧУК, Ілона ПАНЧУК, Юліана ШЕРЕТЮК
Підходи та мотиваційні прийоми щодо тренувань жінок зрілого віку 142

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Дмитро КОСТЕНКО
Самореалізація особистості як особистісний чинник формування життєстійкості 149

Олександр БУГАЙОВ, Тетяна САЄНКО, Тамара ДУДАР
Духовність та інтелект з точки зору квантової фізики і загальної теорії систем
(еколого-етичний аспект)..... 160

Лариса СУЩЕНКО
Упровадження навчально-ігрових технологій у закладах вищої освіти
як вектор розвитку інноваційного потенціалу особистості..... 168

Петро СІКОРСЬКИЙ, Нікіта КРАСИЛЬНИКОВ
Формування мотивації студентів до навчання у закладах професійної освіти
під час дистанційного навчання..... 178

Contents..... 185

До уваги авторів 187

**На підставі Наказу МОН України від 10.10.2022 р.
№ 894 (додаток 2) журнал «Вища освіта України»
включено до Переліку наукових фахових видань України
категорії «Б» зі спеціальностей «033 – Філософія»,
«011 – Освітні, педагогічні науки».**

УДК 37.014.5:130.2

DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).01

БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНА МАТРИЦЯ ОСВІТИ: «РОЗУМНА ОСВІТА» ЯК ПОТРЕБА І РЕАЛЬНІСТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ

© Андрущенко В., 2024

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук,
професор, ректор,

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

<https://orcid.org/0000-0002-7997-5913>

Ключові слова: наука, освіта, культура, практика, наукова парадигма освіти, знання, позанаукове знання.

У період війни, розв'язаної проти України рашистськими окупантами, найбільш актуальним є завдання забезпечення військових ефективною зброєю, спорядженням, харчуванням, боєприпасами, налагодження систем укриття, фізичної та психологічної реабілітації, усім, що необхідно для нашої безсумнівної перемоги. Водночас не менш важливим є завдання формування оптимістичного духу людей,

який забезпечує віру в перемогу, стійкість і силу волі, прагнення до активної дії. «Війни виграють не генерали, – повторював перший канцлер Німеччини Бісмарк, – а вчителі і парафіяльні священники». Розвиток інтелекту, а відтак освіти, науки і культури постає важливим чинником перемоги, відновлення післявоєнного світу, налагодження життя, гідного людини. Освіта є дійсною, якщо в ній представлені всі знання та соціальний досвід, накопичений людством. Звісно, вона не є «Ноївим ковчегом», в якому, як кажуть, схоронились «всі тварі по парі». Знання, задіяне в освіті, представлено в узагальненому (стислому, інтегрованому, системному) вигляді. Головним у ньому є знання, накопичені наукою. У статті розглядається специфіка наукових знань, роль науки у розвитку освіти.

Розробленість проблеми. Означена проблема аналізувалась з часів Конфуція, Платона й Аристотеля; системні ж дослідження з'явилися у період, коли наука утвердилася в інституційному вигляді як одна з основних форм духовно-практичного освоєння світу. До неї звертались Кант і Гегель, філософи нового і новітнього часів, особливо дослідники науково-технічної революції, технічного та інформаційного прогресу історії. В українській науці слід відзначити праці таких вчених та педагогів, як Михайло Згуровський, Василь Кремень, Іван Зязюн, Роман Вернидуб, Сергій Клепко, Марія Култаєва, Василь Кушерець, Володимир Луговий, Василь Мадзигон, Сергій Максименко, Володимир Мельник, Станіслав Ніколаєнко, Неля Ничкало, Наталія Радіонова, Олександр Савченко, Петро Саух, Володимир Співаковський, Ольга Сухомлинська, багато інших педагогів та вчених.

Виклад основного матеріалу. Наука як форма духовно-практичного освоєння світу і як соціальний інститут (а паралельно з нею – освіта і культура), утверджується приблизно у XVI–XVII столітті. Звісно, знання і соціальний досвід накопичувались з доісторичних часів поступово й суперечливо. Очевидно, основним методом цього процесу був «метод спроб і помилок» – вроджений метод освоєння світу живими істотами, зокрема й людиною, метод перебору варіантів, що вперше більш-менш зрозуміло описаний американським психологом та педагогом Едвардом Торндайком у 1898 р. Справедливим є й те, що наука і освіта функціонували у тісній взаємодії, інколи суперечили одне одному, однак, як правило, уживались, сприяли взаєморозвитку.

Людству відомі вражаючі надбання науки арабського світу, зокрема в галузі математики, астрономії, фізики, медицини, історії та інших наукових дисциплін (Ібн Сіна, Ібн Рушд, Аль-Біруні та ін.). 1566 р. світ сколихнули коперніканська революція, позитивні наукові ідеї у Західній Європі з біології, математики і дослідного

природознавства (Роджер Бекон, Альберт Великий та ін.). Помітним стало бурхливе зростання науки в епоху Відродження (Джордано Бруно, Леонардо да Вінчі, Френсіс Бекон). Справжній переворот відбувається в астрономії (Микола Коперник, Галілео Галілей). У XVII–XVIII століттях створюються класична механіка, диференціальне й інтегральне числення, аналітична геометрія, хімічна атомістика, система класифікації рослин і тварин, стверджується принцип збереження матерії і руху (Ісаак Ньютон, Г. Лейбніц, Рене Декарт, Джон Дальтон, Карл Лінней, М. Ломоносов та ін.). У цей же час відбувається подальше оформлення науки як соціального інституту, створюються перші європейські академії, наукові товариства, починається видання наукової періодичної літератури. Владно заявили про себе такі науки, як термодинаміка, еволюційне вчення і клітинна теорія в біології, нові концепції в астрономії і математиці. Світ відчув силу впливу таких вчених, як Дж. Максвелл, М. Фарадей, Ж. Ламарк, Ч. Дарвін, О. Бутлеров, П. Лебедєв, М. Лобачевський, Д. Менделєєв, М. Максимович, О. Потебня, І. Сеченов, І. Мечников, М. Пирогов, О. Ковалевський, В. Докучаєв.

На рубежі XIX–XX століть великі зміни в науковій картині світу і низка нових відкриттів у фізиці (електрон, рентгенівське випромінювання, радіоактивність тощо) призводять до кризи класичного природознавства і насамперед його механістичної методології. У XX столітті значних успіхів досягли математика і фізика, виникли такі галузі технічних наук, як радіотехніка, електроніка. З'явилася кібернетика. Успіхи фізики і хімії сприяють глибшому вивченню біологічних процесів у клітинах, що стимулює розвиток сільськогосподарських і медичних наук. Відбувається тісне зближення науки з виробництвом, зростають і зміцнюються її зв'язки з суспільним життям. Сучасна наука становить важливу складову частину науково-технічної революції.

XXI століття стимулює розвиток астрономії та космонавтики. Вчені розпочинають дослідження Марса, створюються перші марсіанські космічні апарати, телескопи та лабораторії. Предметом науки стає Всесвіт, а здобуті нею знання формують його (Всесвіту) наукову картину, яка становить первинну основу освіти. Об'єднання та взаємодія різних напрямів науки та їх інтеграція з освітою стає загально-визнаним фактом, поза яким ні про який суспільно історичний розвиток не можна навіть мислити.

«Немає освіти без науки, немає науки без освіти, не може бути розвитку, соціокультурного зростання, розумно організованого життєвого простору», – часто повторював знаменитий Борис Євгенович Патон. Наука упорядковує освіту, фільтрує різноманітні знання, які проникають і розміщуються в ній, здійснює їх верифікацію на істинність. Освіта доносить їх до особистості, сприяє впровадженню в практику. Справжньою освітою називають систему просвітництва, яка базується на науці. Цю ж систему освіти називають «розумною».

Усталеною істиною просвітництва є положення про те, що «розумна освіта» має бути насамперед науковою. Якою ж особливістю володіє наука, що дозволяє «звалити на себе» відповідальність за все знання (наявне і утаємничене), накопичене суспільством. Коротко на це запитання можна відповісти так:

- насамперед безкомпромісною доказовістю і системністю; одне з положень вона не приймає на віру і, в той же час огульно не відторгає знання, що не вкладаються у схему, побудовану іншим дослідником; вона вивчає, «витає в себе» раніше здобуте знання, накопичене і доведене безвідносно до часу, регіону, історичного простору загалом;

- наука відшукує аргументи для його осмислення будь-якого знання, пропускає через горнило практики, узгоджує з людським соціо-культурним досвідом і тільки тоді включає здобуте знання в практику;

- наука відторгає догматичне мислення, не приймає підміни аналізу живої дійсності закостенілими, незмінними формулами;

- в науці немає місця сліпій вірі, поклонінню авторитетам, вона дозволяє і розвиває (і навіть вимагає) критично спрямованого погляду на все, що аналізується незалежно від того, що сказав про нього той чи інший науковий авторитет;

- наука покладає необхідність розумно обгрунтованого сумніву, формує своєрідну «філософію сумніву» (скептик Піррон з Еліди, наприклад, піддавав сумніву можливість пізнання об'єктивної дійсності, закликав (повчав) сумніватись у всьому, на що спрямовується проникливий погляд дослідника). «Засумнівайся у всьому принаймні один раз, і хай навіть аксіома «двічі по два – чотири» не буде з цього виключенням», – часто повторював професор Геттінгенського університету Георг Крістоф Ліхтенберг (1742–1799). З «сумніву» розпочинає своє філософствування знаменитий Рене Декарт; він намагався створити філософію нового типу, яка б спиралася на фундамент виключно конкретного знання. Догматичне мислення або догматично мисляча особистість уникає сумніву, не має жодних сумнівів щодо того, що вона знає і робить, вибудовує архітектоніку власного знання виключно на безсумнівній основі, поклонінню авторитету. Для порівняння можна зазначити, що релігія, наприклад, «сумнів» вважає «найстрашнішим гріхом»;

- наука є сферою діяльності професійних учених з пошуку істини; аматори, що підключаються до пошуку істини, рано чи пізно «ведуть гру» за правилами, прийнятими й відшліфованими в науці;

- будь-який предмет, процес чи відносини наука розглядає в динаміці, історії його становлення та основних етапів розвитку;

- наука вибудовує свої знання на основі змістовно визначених понять і категорій, принципів та методології, а не стихійно, хаотично. У випадку, коли автор

розвиває новий напрям науки, наприклад «синергетику» (Л. Пригожин та ін.), вона опрацьовує власну систему понять та принципів, за якими вибудовується її каркас, ведеться полеміка з іншими науковими надбаннями;

- наука завжди йде в ногу з практикою; за визначенням колишніх класиків, практична потреба рухає науку вперед значно більш потужно, ніж десятки університетів;

- вона практично завжди реалізується через такий механізм здобуття знань, як дискурс;

- наука розгортається одночасно як «теорія» (знання, що існує в абстрактній формі, описує закономірності, що діють у якій-небудь сфері життя) і як «практика» (усвідомлена діяльність, спрямована на перетворення дійсності з метою отримання досвіду). Йдеться про єдність теорії і практики, де кожна зі складових обумовлює іншу, а їх взаємодія сприяє більш глибокому освоєнню дійсності; теорія є своєрідним планом (програмою, проекцією і прогнозом), за яким узагальнюється практичний досвід, розвивається знання; «практика» є основою перевірки думки на істинність, ефективність, цінність (значення) для ефективної реалізації життєвого процесу.

У порівнянні з усіма іншими формами духовно-практичного освоєння світу, скажімо, з міфологією та релігією, окультними знаннями і т. ін., означені особливості утверджують науку у якості найбільш плідного і ефективного засобу пізнання істини, а відтак утверджують її як основу практичної життєдіяльності людини, її становлення як суб'єкта суспільної та індивідуальної життєтворчості. Оскільки ж основним інститутом такого становлення (соціалізації) особистості є освіта, наукове знання є базовим для формування системи освіти, яка – і тільки яка! – може вважатись розумною.

Ранні суспільства практикували підготовку підростаючих поколінь, здебільшого на досвідній основі. Першими «вчителями» були чаклуни, віщуни, маги,

ворожбити, провісники тощо. Пізніше цю функцію взяли на себе філософи і церковники. Вчителем десяти тисяч поколінь вважався давньокитайський філософ Конфуцій. З розвитком пізнавальних можливостей людини та накопиченням об'єктивно істинних знань, відповідальність за освіту перехопила наука. В XI–XII столітті в Європі виникли такі небачені досі соціальні установи, як університети. Поєднуючи свої зусилля з традиційно релігійними впливами, вони вибудовували свої освітні системи, спираючись здебільшого на наукові знання. Нинішня освіта практично повністю базується на науці. Включаючи в свою орбіту осмислені й інтерпретовані наукою різноманітні форми знань, що існують у суспільстві, наука визначає зміст освіти, основні напрями її розвитку, упорядковує співвідношення знань в єдину систему, забезпечує апробацію і впровадження здобутих знань у практику, прогнозує перспективи, забезпечує розвиток як розумної системи.

«Розумна освіта» є освітою науковою як у розумінні того, що вибудовує своє єство, на основі науково здобутого знання, так і в розумінні органічного поєднання пізнавального процесу з науковими дослідженнями. У цьому розумінні найбільш перспективним напрямом розвитку сучасної освіти є її легітимація як наукової, дослідницької, а їх головними осередками є «дослідницькі університети».

Займатись дослідницькою роботою школярів навчають ще у загальноосвітньому закладі. Не всім, але більшості дітей це подобається, оскільки формує в них відчуття самостійності, свободи, можливостей варіативного пошуку, а відтак становлення якостей самостійного суб'єкта академічного процесу. Більш активно цей процес здійснювався завдяки залученню до науково-дослідницької роботи в спеціалізованих навчальних закладах, зокрема в предметних ліцеях. У цьому випадку учні отримували можливість формувати свої наукові інтереси, розвивати творчі здібності, власну творчу мотивацію та творчі

уміння. На сьогодні науково-дослідницька робота є важливою складовою практично всіх університетів. Зростання обсягу, теоретичної і практичної значимості наукових досліджень в університеті переводить його у статус дослідницького.

Дослідницьким вважається національний університет, який має визнані наукові здобутки, утримує такий рівень наукових надбань, які забезпечують проривний розвиток держави у стратегічних напрямках її розбудови, піднімає громадянське суспільство, добробут людей та розвиток особистості на основі поєднання найпереводніших надбань науки, освіти та культури, сприяє впровадженню інновацій, їх інтеграції у вітчизняну практику та світовий освітньо-науковий і соціокультурний простір. В центрі дослідницького університету знаходиться високоякісна освіта, що розгортається на основі і в єдності з найновішими науковими надбаннями, що впроваджуються в практику. Цей заклад освіти є визнаним учасником міжнародних інноваційних програм та проєктів і не тільки йде в ногу з часом, але й намагається суттєво випередити його.

Дослідницький університет має сітку лабораторій, обладнаних новітнім академічним обладнанням. Левова частка його навчального часу ведеться англійською мовою із залученням зарубіжних вчених, визнаних науковою спільнотою. Свої наукові досягнення університет оприлюднює, як правило, в міжнародних наукових часописах, зареєстрованих в наукометричних базах, до складу редколегії яких входять провідні вчені іноземних держав, а також на міжнародних наукових форумах, які проводяться в провідних університетах Європи і світу. Однією з головних вимог до університету, який виборює статус дослідницького, є активна науково-дослідницька участь студентів, більшість з яких навчаються і працюють за індивідуальним графіком та за особистими академічними програмами.

Характерною рисою дослідницького університету є наявність когорти наукових

і науково-педагогічних кадрів, які забезпечують накопичення й упровадження в практику наукових досягнень, технічних і технологічних розробок, реалізації разом з іншими закладами вищої освіти та науковими установами спільних програм за пріоритетними напрямками фундаментальних і прикладних наукових досліджень для розв'язання важливих соціально-економічних завдань у різних галузях економіки. ([/https://kpi.ua/research_university](https://kpi.ua/research_university)).

Як відомо, система університетської освіти, яка з часом отримала назву «дослідницької», уперше була визначена В. Гумбольдтом у XIX столітті. Девізом заснованого у 1809 р. Вільгельмом фон Гумбольдтом університету в Берліні були слова: «Відданість науці». Своєрідного розквіту вона зазнала у XX столітті, особливо в США. Найбільш відомі дослідницькі університети розташовані в містах Гарвард, Йель, Принстон, Корнелл, Стенфорд, Берклі, Дьюк, Чикаго та ін. Досить потужно й активно вони діють у Німеччині, Великій Британії, Іспанії, низці інших міст Європи. В Україні заклади цього типу лише створюються. Піонерами їх створення є Київський національний технічний університет (КПТ) імені Сікорського та Київський національний університет імені Тараса Шевченка. За їх прикладом систему освіти, органічно пов'язану з наукою, впроваджують та розвивають економічні, технічні, юридичні заклади освіти України.

Серед основних показників, за якими визначаються їх рейтинги, домінують суми коштів, що виділяються на науково-дослідницькі роботи, в тому числі залучені від промислових підприємств та приватного бізнесу; представництво членів професорсько-викладацького складу в національних академічних установах; результати фундаментальних наукових досліджень, їх орієнтації на сучасні напрями науки, високі технології та інноваційний сектор в економіці, науці та техніці; масштабність та ефективність системи підготовки (перепідготовки) наукових кадрів; перелік спеціальностей і спеціалізацій

підготовки кадрів; рівень інформаційної відкритості та інтеграції фахівців в міжнародну систему науки і освіти.

Дослідницькі університети створюються як наукові парки та технопарки, які є по суті науково-виробничою, навчальною і соціально-культурною зоною забезпечення безперервного інноваційного академічного циклу. Навколо таких університетів формується своєрідне інтелектуальне поле, яке втягує в себе талановиту молодь, сприяє її творчому зростанню. Найбільш яскраво зазначені ознаки-вимоги дослідницького

університету сформовані в Київському національному технічному університеті (КПТ) імені Ігоря Сікорського, Національному університет В. Каразіна (Харків), Національному університеті імені Тараса Шевченка (Київ). Як зазначають аналітики, употужнення діяльності дослідницьких університетів – це найбільш перспективний шлях розвитку освіти і науки, їх поєднання між собою, формування «розумної освіти», єдності освіти та науки з реальною практикою, підвищення їх ролі в житті суспільства, держави та особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко, В.** (2000). Феномен освіти. Т. 1 – 5, К.
2. **Дротяно, Л.** (2000). Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження). Київ. 423 с.
3. **Згуровський, М.** Дипломована псевдоосвіта, або суперечності перехідного періоду у сфері вищої освіти України. URL: dt.ua/EDUCATION/diplomovana_psevdoosvita,_abo_superechnosti_perehidnogo_
4. **Кримський, С.** (2003). Наука як феномен цивілізації. *Вісник НАН України*. № 3. С. 7–20.
5. **Мельник, В.** (2011). Людиновимірність науки та її цивілізаційні виклики. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політологічні студії*. Львів. Вип. 1. С. 9–22.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2000). Fenomen osvity [The phenomenon of education]. T. 1 – 5, K. [in Ukrainian].
2. **Drotianko, L.** (2000). Fenomen fundamentalnoho i prykladnoho znannia (Postneklasychne doslidzhennia) [The phenomenon of fundamental and applied knowledge (Postclassical research)]. Kyiv. 423 s. [in Ukrainian].
3. **Zghurovskiy, M.** Diplomovana psevdooosvita, abo superechnosti perekhidnoho periodu u sferi vyshchoi osvity Ukrainy [Diploma pseudo-education, or contradictions of the transition period in the sphere of higher education of Ukraine]. Retrieved from: dt.ua/EDUCATION/diplomovana_psevdoosvita,_abo_superechnosti_perehidnogo_ [in Ukrainian].
4. **Krymskiy, S.** (2003). Nauka yak fenomen tsyvilizatsii [Science as a phenomenon of civilization]. *Visnyk NAN Ukrainy*. № 3. S. 7–20 [in Ukrainian].
5. **Melnyk, V.** (2011). Liudynovymirnist nauky ta yii tsyvilizatsiini vyklyky [The human dimension of science and its civilizational challenges. Bulletin of Lviv University]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politohichni studii*. Lviv. Vyp. 1. S. 9–22 [in Ukrainian].

УДК 37.014.5:378.014(477)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).02

САМООРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТИ

© Гоцалюк А., 2024

Алла ГОЦАЛЮК

доктор філософських наук, професорка,
професорка кафедри філософії,
Київський національний університет
будівництва і архітектури
<https://orcid.org/0000-0002-2120-3232>

Ключові слова: самоорганізація, освітнє середовище, синергетика, форма та зміст, парадигма світосприйняття, особистісний розвиток, ефективність і якість освіти.

У статті висвітлюється питання сучасного розуміння самооргані-

зації освітнього середовища як показника ефективності освіти. Зроблено висновок, що ефективність освіти безпосередньо залежить від функціонування збалансованого освітнього середовища, яке буде ґрунтуватися на самоорганізації. Самоорганізація освітнього середовища допоможе в усвідомленні кожного учасника освіти потреби удосконалення особистісних якостей, а також у реалізації прагнення розвитку та здобуття нових компетентностей у період швидких змін та непересічних викликів.

Сучасним трендом є освіта людини протягом усього життя, незалежно від віку і попередньо набутих навичок. У цьому аспекті великого значення набуває самоорганізація як самої людини, яка прагне до

знань, так і освітянина, який використовуватиме творчі підходи до створення відповідного освітнього середовища. Метод синергетики дозволяє визначити розуміння самоорганізації освітнього середовища та

допомагає з'ясувати його особливості, охоплюючи сутність форми та змісту освіти, її якості та ефективності у сучасній парадигмі світосприйняття. Разом зі змінами у динаміці соціального буття відбуваються і нововведення до наукового розуміння та пізнання освітнього середовища: застосовуються інноваційні підходи у дослідженнях, здавалося б, уже всебічно вивчених явищ, ускладнюються та диференціюються знання, розвиваються міждисциплінарні дослідження, інтегрується та порівнюється уже набута інформація з відомостями про нові, можливо, більш складні типи об'єктів пізнання, здійснюються спроби моделювання розвитку ситуацій у зв'язку із сучасними викликами цивілізації (війна, пандемія). Синергетика є порівняно новим напрямом вивчення процесів та явищ, яка дозволяє осучаснити наукові підходи до розуміння освітнього середовища, його місця та ролі у житті людини.

Наукові дослідження самоорганізації (синергетики) розпочалися у середині 70-х рр. ХХ ст. як розуміння про теорію складних самоорганізованих систем. Л. Бергаланфі вивчав синергетичну парадигму (виражає суть природних і соціальних явищ), основою якої є кооперативність дій розрізнених ізольованих об'єктів, що спонтанно організується в структуру деякої системи, яка своєю чергою функціонує у певному середовищі [17]. Проблематика самоорганізації як міждисциплінарного поняття вивчалася у цей час такими вченими: Х. Хакеном [18], Е. Янчем [19]. З плином часу вивчення самоорганізації різних соціальних явищ лише поглиблювалося, що призвело до удосконалення знань з питань самоорганізації і в освітньому середовищі. Серед українських вчених, які досліджували питання самоорганізації освітнього процесу та освітнього середовища, можна назвати таких: С. Ганабу [4], Л. Зязун [10], К. Короткевич [11], Н. Мирончук [13], З. Самчук [15] та інших. Зокрема, С. Ганаба визначила поняття самоорганізації як компетентність в освіті та вказала на її регулятори [4]. У працях К. Короткевич

висвітлено проблематику організації навчання у контексті самоорганізації професійної підготовки майбутніх викладачів хореографічних дисциплін [11]. Н. Мирончук детально дослідила самомотивацію як складник самоорганізації викладача у професійній діяльності [13]. Однак проблематика освітнього середовища через призму самоорганізації, що вплинула би на його ефективність, вивчена не достатньо та потребує системного вивчення.

Мета роботи – визначення самоорганізації освітнього середовища як показника ефективності освіти. У цій статті досліджену специфіку взаємодії факторів самоорганізації освітнього процесу у контексті збалансованого особистісного розвитку. Особливої уваги заслуговує розуміння елементів самоорганізації освітнього середовища (саморегулювання, самомотивація, свобода педагогічної творчості, самоаналіз, самодисципліна, самоконтроль, самонавчання, самовиховання) як необхідних ключових засад збагачення освітніх практик. У цій публікації проводиться критичний аналіз морально-етичних засад у сучасному українському соціумі як важливого фактору самоорганізації.

На початковому етапі викладення матеріалу важливо приділити увагу розумінню самої дефініції самоорганізації. Багато вчених стверджують, що більшість систем є відкритими. До них відносять, наприклад, соціальні системи, тобто і освітнє середовище. У науці зазначається, що самоорганізація – це особливий процес, який характеризує складні, нелінійні та відкриті системи. Тобто під самоорганізацію в аспекті проблематики статті слід розуміти самостійно врегульовану суб'єктами освітнього процесу власну поведінку у разі, коли відсутні зовнішні впливи.

На думку авторів монографії «Саморегуляція соціального організму країни», якщо самоорганізацію можна визначити як здатність системи, її характеристику, то саморегуляція є функцією системи, що забезпечує самоорганізацію останньої. Тобто саморегуляція є функцією, що допомагає

системі реагувати на зміни в ній з метою забезпечення нормального функціонування або розвитку [1, с. 22]. Тому, розкриваючи проблематику самоорганізації освітнього середовища, важливо вказати на те, що їй притаманні елементи саморегулювання (наприклад, самостійного визначення суб'єктами змісту та форми освіти, застосованих методів). Властивістю самоорганізації є її можливість саморегулювання, що є «проявом справедливості: за допомогою його засобів відбувається врахування та збалансування інтересів конкретних суб'єктів у конкретних галузях, правовідносинах, запобіганням конфліктам та врегулювання тих, які вже виникли» [4, с. 73].

Отже, освітнє середовище виступає як універсальна, що потребує визначення цілісного рольового розуміння як фактору генези соціуму через перманентні та синергетичні особливості.

М. Туленкова зазначає, що «самоорганізація є суперечливою у своїх проявах щодо індивідів та їх спільнот, оскільки іманентно включає в себе як організацію, так і дезорганізацію. Самоорганізація соціальної системи пов'язана із виведенням ентропії в оточуюче середовище, тобто з її розпорядкуванням» [16, с. 28]. Справді, нові виклики принесли зміни й у форми та зміст освітнього процесу, який, прагнучи забезпечити ефективність освітнього середовища, змінює підходи до навчання.

На думку С. Ганаби, регуляторами самоорганізації «виступають внутрішні, глибинні структури свідомості людини. Йдеться про здатність людини самостійно організувати свій навчальний процес, фокусуючись на вирішенні питань розробки індивідуально орієнтованих освітніх цілей й завдань, спрямовування освіти та самоосвіти у контекст формування особистих та професійних якостей. Самоорганізована система набуває впорядкованості й функціональності без спеціальних впливів та організаторів зовні. Якщо процес самоорганізації має індивідуальний характер й тісно пов'язаний із характером, інтересами, світоглядними орієнтирами людини,

то про чіткі уніфіковані підходи до визначення методів та способів розвитку самоорганізації мова йти не може. Релевантними у цьому процесі можуть бути концептуальні ідеї» [4, с. 30–31]. Факторами, які би забезпечили подальший розвиток освітнього середовища українського соціуму, є різноманітні підходи, основою яких є саморегулювання, тобто визначення самим учасником освітнього процесу, виходячи із власного бачення та уподобань, напряму власної освіти або ж надання відповідних освітніх послуг, керуючись принципом академічної свободи.

Слід зауважити, що морально-етичні засади відіграють вкрай важливу роль у самоорганізації та саморегулюванні. Так, повага до прав інтелектуальної власності, дотримання правил академічної доброчесності насамперед вказують на добросовісність учасників освітнього процесу та їхню самоорганізованість. Добропорядні учасники освітнього процесу дотримуються їх не тому, що настане покарання у результаті того, що вони порушать відповідні правила, визначені законом, а тому, що переконані у потребі формування відповідного доброчесного освітнього середовища.

Для розкриття проблематики цієї статті актуальним є визначення освітнього середовища. На думку М. Братко, під освітнім середовищем варто розуміти «багаторівневу систему умов/обставин/чинників/можливостей, яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкта в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному» [3, с. 16].

О. Петренко акцентує увагу на тому, що «на сучасному етапі терміном «освітнє середовище» маркують природне або штучно створене оточення учасників освітнього процесу в просторі освіти, що включає зміст і засоби освіти, спрямовані на забезпечення продуктивної творчої діяльності особистості, її освітній розвиток, педагогічні умови, ситуації, систему взаємин між людьми, які поєднані спільною педагогічною та навчальною діяльністю.

Освітньому середовищу притаманні якісні характеристики, чинники й багаторівнева структура з вертикальними взаємозв'язками між рівнями. Отже, освітнє середовище є частиною мегасистеми соціального середовища» [14, с. 10].

О. Лобода підсумовує, що «концепції освітнього середовища дають змогу представити освітнє середовище як сукупність умов, що забезпечують освіту людини. Разом із тим саме під впливом діяльності людини середовище змінюється також, як змінюється і сама людина. Освітнє середовище не є матеріальною умовою діяльності, як звичайне середовище. Освітнє середовище виникає там, де відбувається комунікативна взаємодія двох суб'єктів, де кожен з учасників виявляється здатним змінити власну позицію, створити новий проект діяль ності на основі цього досвіду. Безумовно, така зміна можлива лише в умовах загальної гуманітарної спрямованості освітнього простору, зокрема освітнього простору закладу вищої освіти, який має бути спрямованим на внутрішні механізми самоорганізації майбутніх фахівців» [12, с. 19].

Освітнє середовище варто розглядати як загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, який відіграє значну роль у модифікації її поведінки, впливає на розвиток і формування здібностей, потреб, інтересів, свідомості» [3, с. 16]. Така багатовекторність визначення поняття «освітнього середовища» говорить про те, що опис та моделювання процесів, які відбуваються у ньому як у нелінійній системі, є складними, моделі розвитку окремих його структурних елементів є різноманітними, що призводить до складності прогнозів щодо функціонування усієї дисипативної системи, яка перебуває у стані біфуркації.

Освітньому середовищу як складній, нелінійній та відкритій системі властива специфіка становлення та розвитку, особливості видів, змісту та форм, процесу функціонування, що відбуваються в середині неї на підставі когеренції внутрішніх

елементів. Водночас освітнє середовище володіє загальними рисами, притаманними усім складним системам, що розкривається у взаємодії з іншими зовнішніми системами, які впливають на неї.

На думку К. Короткевич, «самоорганізація власне навчальної діяльності може виступити основою особистісної спрямованості програми становлення й розвитку студентів шляхом формування індивідуального навчального простору й процесу» [11, с. 163].

Н. Мирончук підкреслює: «Самоорганізація об'єктивно властива кожному з учасників навчально-виховного процесу закладу вищої освіти. Вона є самостійним, завершеним і цілісним комплексом дій у системі регулювання відносин викладача як суб'єкта взаємодії з іншими суб'єктами у процесі педагогічної діяльності. Якість процесу самоорганізації визначається ступенем сформованості його компонентів: цільовизначення, планування, моделювання, самомотивації, рефлексії, самоконтролю, саморегулювання, самокоригування» [13, с. 65].

Отже, у самоорганізації освітнього середовища можна виділити різноманітні елементи. Зокрема, визначаються такі, як: саморегулювання, самомотивація, свобода педагогічної творчості, самоаналіз, самодисципліна, самоконтроль, самонавчання, самовиховання тощо.

Так, Н. Мирончук щодо самомотивації зазначає: «Самоорганізація у професійній педагогічній діяльності базується на самомотивації як спрямованій дії особи на актуалізацію бажання та створення енергії для виконання обраної цілі. Задля переорієнтації поведінки індивідуального суб'єкта на його внутрішні резерви та власні мотивовані зусилля необхідно синтезувати в єдину систему кращі методики, інноваційні методи і практики професійного та морального саморозвитку, планування роботи над собою, вивчення досвіду саморозвитку і самовиховання відомих особистостей, сприяти розкриттю потенційних можливостей особи в напрямку

підвищення власної активності задля професійного та особистісного успіху» [13, с. 74]. Одним із важливих інтересів сучасної людини є культурний цивілізаційний комфорт, тобто система різнопланових вигод (духовних, матеріальних), за яких індивід чи окремий соціум розвивається гармонійно, збалансовано [8, с. 75]. Тому освітнє середовище, на мою думку, також має бути комфортним для учасників процесу, і цьому сприяє його самоорганізація, тобто дозвіл самим впорядковувати (обирати) певні форми та елементи змісту освіти. Вказаний фактор зробить його більш ефективним.

На думку Л. Зязюн, «особистісний аспект сутності самоорганізації полягає у формуванні в людини нових функціональних систем (стійких рефлекторних утворень, інтелектуальних, вольових, емоційних), що їй сприяють розвитку здатностей, удосконаленню вмій шляхом самонавчання, самовиховання, самоконтролю тощо. До компонентів самоорганізації відносяться здатність до самоаналізу, самоконтролю, саморегуляції, уміння передбачати, цілеспрямованість, рішучість, самоволодіння, стриманість, самокритичність, самодисципліна, терпіння» [10, с. 24–25]. Крім того, духовна потреба особистості призводить до використання самореалізації, саморегульованих властивостей як аспектів самосвідомості [8, с. 184].

У підсумку особистісно-орієнтовні культурно-гуманітарні стратегії вищої освіти мають бути спрямовані на формування активної, мобільної, гнучкої й відповідально діючої на основі її власно виробленої рефлексивної, критичної і самостійної життєвої позиції [12, с. 25]. Провідні вітчизняні дослідники у сфері філософії освіти не випадково б'ють на сполох із приводу «зниження рівня наукового мислення й культури прийняття управлінських рішень, внаслідок чого звужується горизонт бачення проблемних викликів і ефективних відповідей на них» [15, с. 171]. Тому слід зауважити, що домінування цінностей самостійності,

самодостатності, самореалізованості, на відміну від ще не забутих патерналістичних бачень та прагнень, призведе до розквіту творчої зацікавленості, новаторства [9, с. 19] та підвищення ефективності освітнього середовища.

У цьому аспекті варто погодитися з думкою Н. Бондаренко, яка зазначає, що «надання пріоритетного значення формальним ознакам освітнього середовища, підміна критеріїв якості критеріями кількісними, а також зосередження уваги на другорядних факторам вочевидь не сприяє ефективності та якості освітнього процесу – особливо в контексті місійного покликання вищої освіти, яке кожним університетом світового рівня маніфестується як безальтернативний цільовий орієнтир. Відтак, виникає очевидна потреба добудови формальних функціонально-інструментальних опцій освітнього середовища сучасності пріоритетами змістовними і якісними, когерентними покликанню освіти, її місії і візії» [2, с. 47–48].

Ефективність освіти безпосередньо залежить від функціонування збалансованого освітнього середовища, яке буде ґрунтуватися як на самоорганізації, так і на визначених на рівні держави цільових орієнтирах, змісті та формі освіти. Самоорганізація освітнього середовища допоможе в усвідомленні кожного учасника освітнього процесу потреби удосконалення особистісних якостей, а також у реалізації прагнення розвитку та здобуття нових компетентностей у період швидких змін та непересічних викликів.

Зміни соціального буття на теренах України, що пов'язані з євроінтеграційним процесом та ускладнені збройною агресією росії, переформатовують погляди на освітнє середовище та його ефективність, акцентуючи увагу на самоорганізації учасників освітнього процесу та етичності їхньої поведінки. Самоорганізація освітнього середовища допомогла українській системі освіти вистояти під час збройної агресії російської федерації та забезпечити доступ до освітніх послуг. Цьому сприяли

і розвиток цифрових технологій та зміни форми освіти.

У самоорганізації освітнього середовища можна виділити такі елементи, як: саморегулювання, самомотивація, свобода педагогічної творчості, самоаналіз, самодисципліна, самоконтроль, самонавчання, самовиховання тощо.

Освітнє середовище має бути комфортним для учасників освітнього процесу, чому сприяє його самоорганізація, тобто дозвіл самим впорядковувати (обирати) певні форми та елементи змісту освіти, що робить його більш ефективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, В.П., Крохмаль, Н.В., & Нестеренко, Г.О. (2010). Саморегуляція соціального організму країни : монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 652 с.
2. Бондаренко, Н. (2023). Освітнє середовище: єдність форми та змісту. *Вища освіта України*. № 48. С. 40–49.
3. Братко, М.В. (2016). Управління професійною підготовкою фахівців в умовах Університетського коледжу: теоретичний аспект. *ScienceRise: Pedagogical Education*. № 7 (3). С. 9–16.
4. Ганаба, С. (2021). Самоорганізація як компетентність: поворот до особистісно-орієнтованої освіти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»* / гол. ред. О. В. Діденко. № 1(24). Хмельницький : НАДПСУ. 456 с.
5. Гончаренко, О. (2017). Питання верховенства права та саморегулювання господарської діяльності. *Право і суспільство*. № 4-1. С. 70–75.
6. Горбунова, Л.С., Дебик, М.А., Зінченко, В.В., Сікорська, І.М., Степаненко, І.В., & Шипко, О.М. (2018). Культурно-гуманістичні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій : монографія. Київ : ІВОНАПН України. 226 с.
7. Гоцалюк, А.А. (2018). Інтерес як фактор самоорганізації культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. № 3. С. 16–20.
8. Гоцалюк, А.А. (2018). Самоорганізація культури: сучасна парадигма. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку* : наук. зб. Вип. 25 / упоряд. і наук. ред. В. Г. Виткалов; редкол.: Ю.П. Богущкий, С. В. Виткалов, Волков С. М. та ін.; наук.-бібліогр. редагування наукової бібліотеки РДГУ. Рівне : РДГУ. С. 181–186.
9. Гоцалюк, А.А. (2018). Роль саморегулювання у формуванні інноваційної культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. № 2. С. 16–20.

Ефективність освіти безпосередньо залежить від функціонування збалансованого освітнього середовища, яке буде ґрунтуватися як на самоорганізації, так і на визначених на рівні держави цільових орієнтирах, змісті та формі освіти. Самоорганізація освітнього середовища допоможе в усвідомленні кожного учасника освітнього процесу потреби удосконалення особистісних якостей, а також у реалізації прагнення розвитку та здобуття нових компетентностей у період швидких змін та непересічних викликів.

REFERENCES

1. Beh, V.P., Krohmal, N.V., & Nesterenko, G.O. (2010). Samoregulyatsiya sotsialnogo organizmu krayini monografiya [Self-regulation of the country's social organism: monograph]. Kyiv : NPU imeni M.P. Dragomanova. 652 s. [in Ukrainian].
2. Bondarenko, N. (2023). Osvitny sere-dovische: Ednist formi ta zmistu [Educational environment: unity of form and content]. *Vischa osvita Ukraini*. № 48. S. 40–49 [in Ukrainian].
3. Bratko, M.V. (2016). Upravlinnya profesynoyu pidgotovkoyu fahivtsiv v umovah Universitetskogo koledzhu: teoretichny aspekt [Management of professional training of specialists in the conditions of the University College: theoretical aspect]. *ScienceRise: Pedagogical Education*. № 7 (3). S. 9–16 [in Ukrainian].
4. Ganaba, S. (2021). (Samoorganizatsiya yak kompetentnist: povorot do osobistisno-orientovanoyi osviti [Self-organization as competence: a turn to person-oriented education]. *Zbirnik naukovih prats Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prikordonnoyi sluzhbi Ukraini. Seriya : pedagogichni nauki* / gol. red. O.V. Didenko. Hmel'nitskiy : NADPSU. № 1(24). 456 s. [in Ukrainian].
5. Goncharenko, O. (2017). Pitannya verhov-enstva prava ta samoregulyuvannya gospodarskoyi diyalnosti [The issue of rule of law and self-regulation of economic activity]. *Pravo i suspilstvo*. № 4-1. S. 70–75. [in Ukrainian].
6. Gorbunova, L.S., Debik, M.A., Zinchenko, V.V., Sikorska I.M., Stepanenko, I.V., & Shipko, O.M. (2018). *Kulturno-gumanistichni strategiyi rozvitku universitetskoyi osviti v umovah dinamichnih susplinih transformatsiy : monografiya* [Cultural and humanistic strategies for the development of university education in the conditions of dynamic social transformations: monograph]. Kiyiv : IVONAPN Ukraini, 226 s. [in Ukrainian].
7. Gotsalyuk, A.A. (2018). Interes yak faktor samoorganizatsiyi kulturi [Interest as a factor in the self-organization of culture]. *Visnik Natsionalnoyi*

10. **Зязюн, Л.І.** (2008). Теоретичні засади розвитку та саморозвитку особистості в освітній системі Франції : автореф. дис... д-ра пед. наук. Київ. 30 с.
11. **Короткевич, К.** (2020). Поняття самоорганізації навчання у контексті самоорганізації професійної підготовки майбутніх викладачів хореографічних дисциплін. *Молодь і ринок*. № 3–4. С. 162–168.
12. **Лобода, О.Є.** (2021). Феномен «Освітнє середовище» з позицій сучасних підходів його осмислення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 77 (2). С. 19–22.
13. **Мирончук, Н.М.** (2018). Самомотивація як складова самоорганізації викладача у професійній діяльності. *Проблеми освіти* : зб. наук. праць / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». Вип. 88 (ч. 2). С. 65–74.
14. **Петренко, О.Б.** (2018). Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» у контексті сучасної освітньої парадигми. *Інноватика у вихованні*. Вип. 7(2). С. 6–16.
15. **Самчук, З.** (2023). Перехрестя науково-освітніх альтернатив: монополія на прийняття рішень чи культивування компетентності? *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 28(2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>.
16. **Туленков, М.** (2007). Сутність і співвідношення понять „організація”, „самоорганізація” і „управління». *Політичний менеджмент*. № 1. С. 24–35.
- akademiyi kerivnih kadrov kulturi i mistetstva*. № 3. S. 16–20. [in Ukrainian].
8. **Gotsalyuk, A.A.** (2018). Samoorganizatsiya kulturi: suchasna paradigma. *Ukrayinska kultura : minule, suchasne, shlyahi rozvitku* : nauk. zb. [Self-organization of culture: a modern paradigm. Ukrainian culture: past, present, ways of development: science. coll.]. Vip. 25 / uporyad. i nauk. red. V. G. Vitkalov ; redkol.: Yu. P. Bogutskiy, S. V. Vitkalov, Volkov S. M. ta in.; nauk.-biblogr. redaguvannya naukovoyi biblioteki RDGU. Rivne : RDGU, S. 181–186 [in Ukrainian].
9. **Gotsalyuk, A.A.** (2018). Rol samoreguluyuvannya u formuvanni Innovatsiyanoi kulturi [The role of self-regulation in the formation of innovative culture]. *Visnik Natsionalnoyi akademiyi kerivnih kadrov kulturi i mistetstva*. 2018. № 2. S. 16–20 [in Ukrainian].
10. **Zyazyun, L.I.** (2008). Teoretichni zasady rozvitku ta samorozvitku osobistosti v osvitniy sistemі Frantsyii [theoretical principles of personality development and self-development in the educational system of France]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. 30 s. [in Ukrainian].
11. **Korotkevich, K.** (2020). Ponyattya samoorganizatsiyi navchannya u konteksts samoorganizatsiyi profesiyanoi pidgotovki maybutnih vikladachiv horeografichnih distsiplin [The concept of self-organization of learning in the context of self-organization of professional training of future teachers of choreographic disciplines]. *Molod i rinok*. № 3–4. S. 162–168 [in Ukrainian].
12. **Loboda, O.E.** (2021). Fenomen «Osvitne sereдовисhe» z pozitsiy suchasnih pidhodlv yogo osmislennya [The phenomenon “Educational environment” from the standpoint of modern approaches to its understanding]. *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osobistosts u vischly i zagalnoosvitniy shkolah*, № 77 (2). C. 19–22 [in Ukrainian].
13. **Mironchuk, N.M.** (2018). Samomotivatsiya yak skladova samoorganizatsiyi vikladacha u profesiyniy diyalnosti [Self-motivation as a component of a teacher's self-organization in professional activity]. *Problemi osviti*: zb. nauk. prats / DNU «Іnstitut modernlzatsiyi zmlstu osviti» MON Ukrayini. Vinnitsya : TOV «Nіlan-LTD», Vip. 88 (chastina 2). S. 65–74 [in Ukrainian].
14. **Petrenko, O.B., & Definiitsiya, I.** (2018). Sutnssne napovnennya ponyattya «osvstne sereдовисhe» u kontekstl suchasnoyi osvitnoyi paradigmi [Definition and essence of the concept of “educational environment” in the context of the modern educational paradigm]. *Innovatika u vihovanns*. Vip. 7(2). S. 6–16 [in Ukrainian].
15. **Samchuk, Z.** (2023). Perehrestya nauko-vo-osvitnih alternativ: monopoliya na priynyattya rishen chi kultivuvannya kompetentnosti?[Crossroads of scientific and educational alternatives: monopoly on decision-making or cultivation of competence?]. *Filosofiya osviti. Philosophy of Education*. 28(2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10> [in Ukrainian].
16. **Tulenkov, M.** (2007). Sutnist i spivvidnoshennya ponyat „organizatsiya”, „samoorganizatsiya” i

„upravlinnya” [The essence and relationship of the concepts “organization”, “self-organization” and “management”]. *Politychniy menedzhment*. № 1. S. 24–35 [in Ukrainian].

17. **Bertalanffy, L.** (1968). *General System Theory*. New York : George Braziller. 237 p.

18. **Haken, H.** (1978). *Synergetics*. Berlin : Springer. 325 p.

19. **Jantsch, E.** (1980). *The Self-Organizing Universe: Scientific and Human Implication of the Emerging Paradigm of Evolution*. Oxford : Pergamon Press. 343 p.

Alla HOTSALYUK

Self-organization of the educational environment as an indicator of education efficiency

The article highlights the issue of the modern understanding of the self-organization of the educational environment as an indicator of the effectiveness of education. It was concluded that the effectiveness of education directly depends on the functioning of a balanced educational environment, which will be based on self-organization. Self-organization of the educational environment will help each participant in the educational process to realize the need to improve personal qualities, as well as to realize the desire to develop and acquire new competencies in a period of rapid changes and extraordinary challenges.

Key words: self-organization, educational environment, synergy, form and content, paradigm of world perception, personal development, effectiveness and quality of education.

УДК 1:37.01

DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).03

СИСТЕМНА КРИЗА АКАДЕМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА: ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР

© Гречкосій Р., 2024

Руслан ГРЕЧКОСІЙ

докторант кафедри філософії
навчально-наукового Інституту
філософії та освітньої політики,
Державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0000-9022-7046>

Ключові слова: глобалізація, системна криза, університет, академічна спільнота, менеджер, науковець, інтерпасивність, соціальна група.

Це дослідження спрямоване на розкриття специфіки «системної кризи», яка спіткала академічне середовище починаючи з другої половини ХХ століття та триває дотепер. Головний акцент зроблено на поняття «Ното Academicus», аналіз якого здійснює у своїй однойменній роботі французький соціолог П'єр Бурдьє. У цій розвідці ми будемо спиратися на дослідження вищезгаданого автора. Це дасть змогу більш ґрунтовно зануритися в аналіз особливостей академічного середовища, частиною якого ми є. Зокрема, звернемося до питань ієрархічності структури, співпраці «менеджерського» та «наукового» складників у межах структури, перспектив, які може спричинити криза, тощо. Отже, в розвідці ми будемо говорити про структуру академічного, а точніше університетського, поля, що повсякчас намагається витримувати баланс як на рівні установи, так і на рівні зовнішніх структурних полів (до прикладу, поля політичного). Поряд із цим торкнемося питання кризи, яке розділило ці поля та залишило віддалень ліній розлому. А також звернемося до пояснення позицій, які вони займають у тому чи іншому полі. Звертаючись до П'єра Бурдьє, спробуємо продемонструвати, що глобальні трансформації соціального чи політичного полів мають неабиякий вплив на зміни в академічному полі на рівні морфологічних означувань.

востей академічного середовища, частиною якого ми є. Зокрема, звернемося до питань ієрархічності структури, співпраці «менеджерського» та «наукового» складників у межах структури, перспектив, які може спричинити криза, тощо.

Отже, в розвідці ми будемо говорити про структуру академічного, а точніше університетського, поля, що повсякчас намагається витримувати баланс як на рівні установи, так і на рівні зовнішніх структурних полів (до прикладу, поля політичного). Поряд із цим торкнемося питання кризи, яке розділило ці поля та залишило віддалень ліній розлому. А також звернемося до пояснення позицій, які вони займають у тому чи іншому полі. Звертаючись до П'єра Бурдьє, спробуємо продемонструвати, що глобальні трансформації соціального чи політичного полів мають неабиякий вплив на зміни в академічному полі на рівні морфологічних означувань.

Беззаперечним є той факт, що академічне середовище наразі переживає чергову кризу. З одного боку, це зумовлено складною політичною ситуацією. А з іншого – турбулентним та нестійким становищем, яке сягає всіх сфер людського буття у світових масштабах, що перебувають в оптиці глобальних трансформацій. Звісно, чим міцніше підґрунтя (до прикладу, традиція), тим безболісніше те чи інше середовище переживає трансформаційні зміни. Нижче ми спробуємо окреслити площину, якої сягає системна криза, в котрій перебуває академічне середовище. Як, власне, і звернемося до самого явища «системної кризи».

Наразі ж варто звернути увагу на глобалізаційні чинники, які призводять до незворотних системних змін. Керуючись критичним мисленням, ще Ульріх Бек говорив про те, що в сучасному глобальному суспільстві, яке лише помножує чинники та фактори змін, діють ті ж самі імперативи, що діють у межах капіталістичного суспільства: отримання прибутку, влада та контроль. Глобальна економіка, як один із рушіїв процесу глобалізації, запускає зміни абсолютно в усіх системних процесах та призводить до їх видозміни. Також згадаймо той факт, що беківська концепція «суспільства ризику» тримається на ідеї того, що глобалізаційні процеси неможливі без тотальної нерівності. Кожна система в оптиці глобалізації має ієрархічну структуру, що вивіряється через критерій владності чи прибутковості. Звісно, не оминає це й простір університетського середовища.

Наразі освітні інституції, які рухаються шляхом розвитку, заданим тенденціями глобалізації, все більше нагадують сервісні організації. Адже закладений глобальний принцип ринково-економічного пріоритету, комерціалізація та адаптація до рівня «прибуткових організацій» все більше змінює і ціннісний складник академічного середовища. Останнє проходить стадію жорсткого розшарування та ієрархізації, адже завжди є частина підтримуючих мейнстрімні тенденції, а частина

тих, хто залишається вірним науковому полю своєї дослідницької діяльності. Також трансформації піддаються і такі явища, як «інтелектуал» чи «інтелектуальна спільнота», які більше не відповідають тим конотативним смислам, які їм відводилися в доглобалізаційні часи. Наразі бути інтелектуалом – це рівно тому, що формувати «торговий бренд» інституції, представником якої є «інтелектуал», у публічному просторі.

Фахівці, які досліджують інший спектр глобалізації, а саме її технологічний прорив та розвиток, вбачають у ній величезний потенціал для посилення академічного середовища. «Таким чином еволюція університетів відкрила роль останніх як драйверів, root causes розвитку суспільства і цивілізації, заснованої на економіці знань. Концептуально економічна і суспільно-політична основа взаємодія міста як вузла цивілізації та університету як самоврядної структури досить повно описано Генрі Ітквіцем у моделі «потрійної спіралі». Згадана модель включає три основні елементи: взаємодії університетів як центрів наукової експертизи із індустріями, урядом і муніципалітетами. 2. Суспільство стає бенефіціаром інновацій через ланцюжок трансферу знань і технологій по лінії: університет – бізнес – вироблення політик. 3. Взаємодоповнення функцій, кожного з трьох суспільних інститутів, творення екосистем, де неформальні зв'язки отримують не менш важливе значення, ніж офіційні» [2, с. 103–104]. Не можливо не погодитися, що на теоретичному рівні це звучить досить привабливо і додає певності в можливі практичному потенціюванні. Однак чи дійсно складеться така співпраця між суспільними інститутами, окремими інституціями тощо, якщо відсутнє розуміння між соціальними групами окремої освітньої інституції? Власне про причини та перспективи й будемо говорити нижче.

Так, об'єктом даного дослідження виступає університетська освіта в контексті глобалізації, а предметом є всі та

суперечності, які з'являються в університетській системі в процесі прийняття глобалізаційних викликів. Мета та завдання дослідження полягають у з'ясуванні як недоліків, так і переваг трансформаційних змін університетського середовища.

У другому розділі своєї декларативної роботи «*Homo Academicus*» П'єр Бурдьє звертає увагу на те, що становище людини в академічній структурі багато в чому залежить від політичної ситуації і навпаки. Так, професорсько-викладацький склад академічного середовища залежний як від менеджерської влади промисловців та бізнесу, так і від менеджерів самого університету. Що перші, що другі є такими собі «утримувачами культурного капіталу». Менеджерська влада в рази впливовіша за спільноту науковців чи вузькопрофільних фахівців, за письменників чи митців. А також саме за «менеджерськими здобутками» вимірюються показники соціальної інтеграції та респектабельності. Таким чином, «структура університетського поля відображає структуру поля влади, а його діяльність сприяє відображенню цієї структури» [3, с. 41].

Попри те, що свою роботу П. Бурдьє писав у далекому 1984 році, вона в жодному випадку не втратила своєї актуальності, а ті процеси, які він описує, навіть посилися. Так, інтелектуал звертає увагу на той факт, що в університетському середовищі діють два соціальних прошарки. Перший складається з тих, хто успадкував економічний чи політичний капітал, а другий – носії культурного капіталу, які дотримуються наукового авторитету та визнання з-поміж фахівців. Як стверджує П. Бурдьє, домінуючим «класом» є носії економічного чи політичного капіталу, які не надто рівняються на показники ціннісного кшталту, як-от повага тощо.

Французький соціолог обґрунтовує тезу про те, що університетська сфера поступово перетворилася на «середовище ідентифікації»: вона повсякчас націлена на відбір «успішної» людини, якій вона ладна сприяти, як, власне, і відсіювати тих, хто

є «неспроможним» на досягнення. Адже саме університетські менеджери, які мають доступ до економічного та політичного капіталу, більш наближені до економічної та політичної влади соціального. У спектрі університетської ієрархії більшої ваги та авторитету досягає менеджерська ланка, яка вміло жонглює порядком та владою (навіть якщо це йде всупереч знанню як вищій цінності та орієнтиру), а інтелектуали, які стоять на службі знання, завжди вимушені підпорядковуватися. Але не надто хочеться визнавати той факт, що перша ланка постійно відчуває гордість за своє становище, а друга – безпорадність. Адже обставини, в які потрапляють останні, є якщо не принизливими, то вкрай обурливими. «... ситуація *homo academicus*'а, першого серед класифікаторів, у його власній класифікації – комічна ситуація. Ошуканого ошуканця, жертви власних махінацій, яку деякі, щоб злякати себе чи налякати інших, воліють вважати трагічною. Щодо мене, то я вважаю, що досвід, результати якого представлені в цій книзі, мабуть, не такий вже й відмінний від того, що Девід Гарнет приписує герою своєї розповіді «Людина в зоопарку»: посварившись зі своєю дівчиною, юнак у пориві відчаю пише лист директорові зоопарку, щоб запропонувати йому ссавця, який відсутній у його колекції – себе самого. Його поміщують у клітку, що знаходиться поруч із кліткою шимпанзе, з написом на табличці: «*Homo sapiens*. Цей екземпляр наданий Джоном Кроманті, есквайром. Відвідувачів просять не завдавати занепокоєння зауваженнями особистого характеру» [3, с. 32].

У своїх розмислах П. Бурдьє називає «менеджерську» категорію практиками, які завше подають себе за авторитетів суспільної думки, а група інтелектуалів повсякчас залишається на периферії. Та якщо інтелектуали не мають на меті доведення своєї авторитетності, то менеджери всіляко намагаються підтвердити даний статус завдяки формуванню ролі «експерта» в тій чи іншій галузі. «В кінцевому результаті цим «експертам», для того аби зберегти

свій авторитет, постійно доводиться його відтворювати, адже вони є представниками не чого іншого, як знання на службі порядку» [3, с. 68]. Таким чином, як вказує інтелектуал, чим вищим є рівень академічної влади, тим більше прагнення йому відповідати. А отже, це змушує до того, що інколи приймаються далеко не раціональні рішення (не на користь учасників освітнього процесу), які обґрунтування мають хіба що для самих агентів, що їх постулюють. Усі ж інші мають «без питань та сумнівів» їх виконувати.

На даному етапі розгортання думки варто зазначити, що системна криза, яка охоплює академічне середовище, в підмурках має саме протиріччя, що пов'язане з двома ієрархічними складниками. Це протиріччя зумовлене, з одного боку, вимушеністю управлінських кіл утримувати владу, підкорятися чинним політичним іграм та демонструвати прихильність до них, а з іншого – несприйняттям та жорстким відторгненням колом науковців будь-яких чергових вимог та змін, які відводять від площини знання чи суперечать йому. Власне, тому конфлікт між складниками «управлінців» та «науковців» є майже неминучим явищем. Як і те, що на шляху до подолання будь-яких жорстких проявів спротиву управлінці вимушені постійно вводити «санкції» для його стримування.

Відтак можна побачити, що в академічному середовищі поступово з'являється все більше інтерпасивних суб'єктів, які на певному етапі свого шляху втратили будь-яку віру в академічну рівність та належність академічного середовища виключно орієнтиру вищого ідеалу – знанню. Тому такий інтерпасивний суб'єкт ладен підключатися до обговорення чергового безглуздя на кшталт незатвердженого наказу чи законопроекту, аби тільки не говорити про головне та злободенне. «Коли мова йде про інтерпасивність, ми маємо змогу бачити не пасивного глядача спектаклю, а такого, що через власну оцінку (насолота чи відроза) та висловлювання думки щодо дійства долучається до процесу. Він

не приймає безпосередньої участі за типом інтерактивності: будучи стороннім він відчуває певну потребу приєднатися до будь-якого видовища. І не важливо, то чергове обговорення політичних казусів на сторінці в соціальній мережі чи коментування футбольного матчу, що транслюється по телебаченню, цей інтерпасивний спостерігач завжди знає, де має виразити свій голос, головне аби не мовчати. А мовчання для інтерпасивного суб'єкта є вираженням незручності» [1, с. 35]. Тут ми маємо дійти висновку, що кризовий момент, який зачіпає академічне середовище, виявляється у подоланні управлінським складником наукової ланки.

Свого часу Джон Серль, звертаючись до обґрунтування питання академічної кризи, звернув увагу та той факт, що вона розпочинається там, де різко розходяться декларовані політикою цінності щодо освітньої стратегії та стан справ безпосередньо в межах кожної окремої інституції. У своїх твердженнях він виходив із того, що та група представників інституції, які є управлінцями, постійно намагається відповідати політичному континууму і підлаштовуватися під нього, а не тим, кого б вони дійсно мала представляти та обстоювати (йдеться про наукову спільноту та здобувачів освіти кожної окремої інституції). Так, якщо слідувати серлівській логіці, то можна побачити, що хіба в доглобалізаційний період, коли не зливалися в плавильному тиглі воедино освітнє, політичне чи економічне, був сенс говорити про студента як про представника «людської цивілізації», що знайомив його з універсальною освітньою культурою.

Наразі ж площина університету є таким собі майданчиком «відбору» (про що, власне, зазначав і П. Бурдьє), який в межах інституції не лише визначає рівень «успішності», але і провадить ідентифікацію. Отже, є ті, хто ідентифікуються як належні до «правильної» [5] соціальної групи, і всі інші. Таким чином, упевнено можна стверджувати, що глобалізація з освітнім простором зіграла злий жарг.

Усі ті постульовані та декларовані цінності та перспективи, за які так палко виступає сьогодні, здатні вмить нівелюватися, коли ми визнаємо, що «замість «світового громадянства» [ми маємо] вузький провінціалізм і сектанство, расистські та сексистські забобони» [5, с. 98].

Ще у відомому та промовистому виразі Фрідріха Ніцше: «Man muss nicht nur Standpunkte, sondern auch Gedanken haben!» / «Потрібно мати не лише точки зору, але й думки!» ми вже знаходимо певний заклик до того, що в університетському середовищі чи будь-якій іншій освітній інституції не має бути ієрархічного розподілу на кшталт «прислужників влади» та «служителів науки». Подібний розподіл призведе і до заміни лексем, які відповідають освітньому середовищу. Може статися перехід від *arkhe* до *an-arkhe*. Але, напевне, така ситуація є неминучою.

Жак Дерріда схилився до думки, що повсякчас, в усі часи – будь-то Середні віки чи Новий час – університетське середовище не мало відокремленості від соціального та політичного, не було позбавлене внутрішніх чвар. «Університет мав представляти суспільство. Що він певним чином і робив, відтворюючи сценографію, погляди, конфлікти, протиріччя, ігри та відмінності цього суспільства, так само як і його прагнення органічного збирання в єдиному тілі» [4, с. 28]. Саме тому французький інтелектуал є прихильником думки, що кризи – це постійна стала для університетського середовища. Єдине. Все залежить від того, як ця криза долається та які наслідки спричиняє.

У період будь-якої кризи, спаду чи оновлення, як вважає Ж. Дерріда, «інституція “on the blink” / вмить порухом думки поєднує і поклик пам’яті, і види на майбутнє, але переможною буде вірність хранителя, чи стражника» [4, с. 29]. Але, як вважає Ж. Дерріда, дивна вірність тому, чого ти вже або ще не маєш, позбавляє можливості сформулювати рефлексивний люфт, що дозволить вчасно, а головне, доречно відреагувати на ту чи іншу ситуацію, яка дасть

нагоду і «зберегти пам’ять», і отримати шанс на можливі перспективи. Тут слід повернутися до тих думок, які висловлювалися щодо аналітичного зрізу досліджень П. Бурдьє, та провести очевидну паралель.

Зрозуміло, що подолання системної кризи університетської освіти в заданій П. Бурдьє логіці якщо й можливі, то в не близькому майбутньому. Розототожнити освітнє, як і ціннісно-наукове, соціальне, політичне та економічне, – вкрай невідійомна справа. Тим більш коли ця процедура набирає все більших обертів. Як, власне, й ілюзіювати стосовно щонайменшої незалежності та автономності університетської системи. Єдине, що залишається, так це відшукати та вивести для гравців внутрішньої системи університету прийнятні правила та умови. Щодо цього, то вкрай необхідно аби «менеджерська» ланка університетської влади, трансляючи всі запити з боку політичного, брала до уваги науковий складник та зіставляла вимоги з потенційним їх виконанням. Відтак, щодо наукового складника університетського організму, то замість того, аби впадати в стан інтерпасивності, вона має набувати ознак рефлексивної спільноти. Такої, яка не нівелює одразу все, як таке що владне, а тому не варте уваги, а осмислено ставиться до можливостей та застосовує їх на власну користь, а отже, і на користь вищого ідеалу – знання.

У сучасному дослідницькому полі не так багато інтелектуалів, які звертаються до аналізу філософії П’єра Бурдьє. Непевне, це тому, що його концепція є вкрай гострою, актуальною, місцями складною, суперечливою та неоднозначною. Те ж, що ми знаходимо з-поміж критичної аналітики, інколи варте уваги, адже дозволяє щоразу вивіряти концепцію згідно з реаліями сьогоднішнього. Тут є сенс звернутися до Жака Бувересса, який характеризує підхід П. Бурдьє як: «нігілістичний» та сповнений «радикального безсилля» [5]. Йдеться про те, що, будучи прихильником соціологічної науки, а відтак і обстоювачем інтересів наукового кола, П. Бурдьє жорстко

критикує менеджерів-управлінців в академічному середовищі. Ми, звісно ж, не будемо впадати в спростування чи доведення цього факту, як, власне, і в будь-які форми оцінювання. Для нас є важливим дійти розуміння того, що будь-яка радикалізація є небезпечною. Тяжіння до радикального обстоювання професіоналізму поряд з аматорством має вигляд своєрідної виправдовувальної позиції, яку займає той чи інший фахівець. З одного боку, це викликає якусь підозру, а з іншого – набуває нав'язливих форм. «Тих, хто, як і він, претендує на це, сьогодні майже напевно буде звинувачено в елітарності, зарозумілості та презирстві до звичайних людей, подібні закиди як це

робить Бурдьє, очевидно є найвищим комізмом» [5, с. 36].

Саме тому з критичної теорії П. Бурдьє, а також критичних зауваг про його підхід ми маємо дійти думки та свідомого розуміння наявної системної кризи академічного середовища на підставах ієрархічності структури. Свідомим має стати й розуміння того, що протистояння, чи спротив, чи будь-які інші форми внутрішнього дисбалансного руху ще більше дестабілізують систему і не призведуть до жодних конструктивних рішень. А їх варто шукати в консенсусі, який уможливиться лише за відкритості різних груп одна щодо одної.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гончаренко, К. (2023).** Механізм формування інтерпасивного мовчазного суб'єкта в освітньому просторі. *Вища освіта України* : теоретичний та науково-методичний часопис. № 1 (88) / УДУ ім. Михайла Драгоманова, Київ : Педагогічна преса. С. 32–39.
2. Університет і місто: стратегії та практики взаємодії : колективна монографія / за ред. Дмитра Шевчука, Лариси Засєкіної, Олега Лагоднюка. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 340 с.
3. **Bourdieu, P. (1984).** *Homo Academicus*. Paris: Editions de Minuit. 320 p.
4. **Derrida, J. (1984).** The Principle of Reason: The University in the Eyes of its Pupils. *Graduate Faculty Philosophy Journal*, 10 (1), s. 5–29.
5. **Bouveresse, J. (2003).** *Bourdieu savant & politique*, Marseille, Éd. Agone, 192 p.
6. **Searle, John R. (1996).** The Case for a Traditional Liberal Education. *The Journal of Blacks in Higher Education*. No. 13 (Autumn), pp. 91–98.
7. **Winock M., Julliard J. (2002).** *Dictionnaire des intellectuels français*, Paris: Seuil, pp. 755–863.

REFERENCES

1. **Honcharenko K. (2023).** *Mekhanizm formuvannia interpasivnoho movchaznoho subiekta v osvithnomu prostori*. [The mechanism of formation of an interpassive silent subject in the educational space]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. Teoretychnyi ta naukovy-metodychnyi chasopys. 1 (88). UDU im. Mykhaila Drahomanova, «Pedahohichna presa», s. 32–39 [in Ukrainian].
2. **Universytet i misto: stratehii ta praktyky vzaiemodii (2022).** [University and city: strategies and practices of interaction]. *Kolektyvna monohrafiia / za red. Dmytra Shevchuka, Larysy Zasiekinoi, Oleha Lahodniuka*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 340 s. [in Ukrainian].

Ruslan GRECHKOSII

Systemic crisis of the academic environment: global dimension

This study is aimed at revealing the specifics of the «systemic crisis» that has befallen the academic environment since the second half of the 20th century and continues to this day. The main emphasis is on the concept of «Homo Academicus», which is analyzed by the french sociologist Pierre Bourdieu in his work of the same name.

In this investigation, we will rely on the research of the above-mentioned author. This will make it possible to dive more thoroughly into the analysis of the peculiarities of the academic environment of which we are a part. In particular, let's turn to issues of hierarchical structure, cooperation of «managerial» and «scientific» components within the structure, prospects that a crisis can cause, etc.

Therefore, in the research we will talk about the structure of the academic, or rather the university field, which always tries to maintain a balance both at the level of the institution and at the level of external structural fields (for example, the political field). Along with this, let's turn to the issue of the crisis, which divided these fields and left a distance of fault lines. And also, let's turn to the explanation of the positions they occupy in one or another field. Turning to Pierre Bourdieu, we will try to demonstrate that global transformations of social or political fields have a significant impact on changes in the academic field at the level of morphological signifiers.

Key words: globalization, systemic crisis, university, academic community, manager, scientist, intropassivity, social group.

УДК 141.201:37

DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).04

ОБҐРУНТУВАННЯ ДОСТЕМЕННОСТІ ЗНАННЯ У СВІТЛІ НАУКОВОГО ПЛЮРАЛІЗМУ: МЕТОДОЛОГІЧ- НИЙ АСПЕКТ

© Легкун Т., 2024

Тетяна ЛЕГКУН

викладач кафедри філософії,
Навчально-науковий інститут філософії
та освітньої політики
Українського державного університету
Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0006-1706-6606>

Ключові слова: плюралізм, досвід, експеримент, істина, верифікація, фальсифікація, демаркація, наукова революція.

Розвиток природознавства, насамперед квантової механіки (принцип відповідності, принцип доповнюваності), підводить до думки, що вторгнення суб'єкта неминуче, що структура знання повинна включати його історію. Дійсно, пізнавальне мислення, в тому числі й у його науковій формі, завжди має місце в будь-яку епоху, але не завжди є домінуючим. Це спостерігаємо в ХХ столітті. У часі класична наука поступається місцем неklasичній науці, яка завойовує все більше про-

стору у свідомості. Але це два типи наукового мислення, які мають однакове право на існування. Наукова революція ХХ століття не зруйнувала попереднє знання і способи його здобуття, залишивши разом у повній цілості класичну науку, а постнекласична наука формується з урахуванням надбань неklasичної, поряд із нею. Звідси і постає проблема плюралізму в науці, в типах наукової раціональності.

Також у зв'язку з привертанням уваги до суб'єктного полюса пізнання суттєво трансформується поняття соціальності науки, воно розуміється вже не як дія зовнішніх чинників, а як контекст культури, як діалогічне спілкування фундаментальних наукових теорій-парадигм, як соціальна структура науки, сукупність соціальних відносин у рамках наукового співтовариства. Межа між соціальним і логічним перестає бути межею між наукою і не наукою, вона переміщується вже у сферу самої науки, більш того, в межі наукового знання.

Для прояснення сутності знання філософи, як правило, звертались до ідеї його поступу. Дійсно, проблема основ знання та процесів його розгортання дозволяє адекватно оцінювати взаємовідносини наукового і ненаукового, зокрема релігійного, знання. К. Поппер, аналізуючи ідею поступу наукового знання, наголошував: «Знання – і передусім знання наукові – прогресують завдяки необґрунтованим (і таким, які й не можуть бути обґрунтовані) сподіванням; вони відгадують, вони шукають розв'язань, вони формують припущення. Останні контролюються засобами критики, тобто способами спростування, які включають у себе тести, але не будуть обґрунтовані в позитивному плані: неможливо з певністю визначити, що вони істинні чи бодай що вони “ймовірні”. Критика наших припущень є визначальною: виводячи на світло наші помилки, вона допомагає нам зрозуміти труднощі, які постають на шляху розв'язання проблеми. Саме в такий спосіб краще усвідомлюється суть проблеми і пропонуються більш узгоджені рішення: спростування теорії – тобто тієї чи тієї серйозної спроби розв'язати поставлену проблему – завжди є прогресом, який наближає до істини. І саме в цьому розумінні наші помилки можуть бути повчальними» [1, с. 38].

У процесі того, як ми вчимося на своїх помилках, наші знання розвиваються, навіть у тому разі, якщо ми так ніколи й не будемо знати того, про що прагнемо дізнатися, тобто ніколи не знатимемо напевне. Оскільки знання мають тенденцію зростати, людина не має жодних підстав зневірюватись у силі раціонального розуму. А якщо ми ніколи не матимемо цілковитої впевненості, то й не маємо жодного права виставляти себе авторитетами в цьому питанні, претендувати на виняткову роль у його розв'язанні. Таким чином, **метою** статті є спроба визначення підстав до встановлення критеріїв достеменності знання, а **завданням** виступає викриття методологічних принципів його досягнення. Реалізувати мету та поставлені завдання ми

будемо завдяки теоретичному загалу Карла Поппера та Томаса Куна.

Розгортаючи думку щодо статусу знання в картині наукового плюралізму К. Поппера, виходимо з констатування тези про те, що зростання наукового знання, зумовлене критичною спрямованістю наукового дослідження, «виступає одним із важливих факторів динамізму сучасної цивілізації, характерних для неї тенденцій постійних видозмін та оновлень» [2, с. 153].

У сучасній методології наукового пізнання концепція зростання або поступу наукового знання Карла Поппера є одною з провідних і найбільше поширених методологічних концепцій. *К. Поппер стверджував, що наука починається з проблем і закінчується проблемами, а також, що рішення будь-якої проблеми породжує безліч інших проблем, котрі виникають на місці вирішеної.* Для нього наука – це нескінченний процес припущень і спростувань, в якому цінність тієї чи іншої теорії доводиться її здатністю витримувати критику, а досягнутий прогрес можна оцінити в будь-який момент за дистанцією, пройденою від найперших проблем до проблем сьогодення.

Вихідною позицією К. Поппера був раціоналізм, він розробляв напрям критичного реалізму у філософії науки. Критицизм К. Поппер вважав основним методом науки і найбільш раціональною стратегією поведінки вченого. Фундаментальному принципу логічного позитивізму – верифікації (емпіричного підтвердження) – К. Поппер протиставив принцип фальсифікації – можливості заперечення будь-якого теоретичного науково доведеного твердження. Фальсифікація – це методологічна процедура, що дозволяє встановлювати хибність гіпотези чи теорії. Визнаючи слухність основоположення, що факти не можуть бути доказом істинності теоретичних положень, фальсифікаціоністи доводять, що факти здатні лише спростувати теорію. *Тому перевірка науковості (демаркація) теоретичних положень здійснюється через їх спростування. Науковість у такому випадку не*

можна ототожнювати з істинністю. Науковість лише характеризує прийнятність певних уявлень для науковців.

Таким чином, проблема, яку К. Поппер намагався вирішити, висуваючи критерій фальсифікації, не була ні проблемою осмислення чи наявності значення, ні проблемою істинності чи належності. Це була проблема проведення межі (наскільки це можна зробити) між висловлюваннями чи системами висловлювання емпіричних наук та усіма іншими висловлюваннями – релігійними, метафізичними чи просто псевдонауковими.

К. Поппер вважав, що *будь-яке вираження систематично викладених достеменних наукових знань має завжди лише гіпотетичний характер*; системі знання принципово притаманна певна помилковість. Дотримуючись даного положення, він називає себе «критичним раціоналістом». На його думку, розвиток науки полягає у висуненні гіпотез та їх спростуванні, і саме так здійснюється рух пізнання від простих до більш складних явищ, процесів.

Карл Поппер у прагненні відрізнити науку від псевдонауки стверджує, що *наука часто помиляється і що псевдонаука може випадково наштотхнутись на істину*. К. Попперу була відома найбільш поширена відповідь на його питання: наука відрізняється від псевдонауки – чи від «метафізики» – своїм емпіричним методом, який по суті є індуктивним, тобто виходить зі спостережень чи експериментів. Однак така відповідь К. Поппера не задовольняла. На протигагу цьому свою проблему автор часто формулював як проблему розмежування між чисто емпіричним методом і неемпіричним чи навіть псевдоемпіричним методом, тобто методом, який хоч і апелює до спостереження та експерименту, але не відповідає науковим стандартам.

К. Поппер розумів, що історично всі чи майже всі наукові теорії виникли з міфу і що міф може містити важливі передумови наукових теорій. Водночас він розумів, що міфи можуть набути подальшого розвитку і стати такими, що здатні на перевірку. Як

приклад можна назвати теорію еволюції шляхом проб та помилок Емпедокла або міф Парменіда (про незмінний, застиглий універсум, в якому нічого не відбувається, через те, що з точки зору чотиримірності все детерміновано та наперед визначено). Тому, на думку К. Поппера, якщо деяка теорія визначається як ненаукова, чи «метафізична», із цього взагалі не випливає, що вона не важлива чи не має ніякого значення, є «абсурдною» та такою, що не має смислу.

Таким чином, *наука повинна розпочинатися з міфів та критики міфів*: вона повинна розпочинатися не із сукупності спостережень і не з вигаданих тих чи інших експериментів, а з критичного обговорення міфів, магічної техніки та практики. Наукова традиція відрізняється від донаукових тим, що в ній має місце два рівня. Подібно до останньої, вона проходить через ряд теорій, однак вона, крім того, критично долає ці теорії [1, с. 48].

К. Поппер вважає, що наукові теорії являють собою не компактний виклад результатів спостереження, а є нашими винаходами – сміливими пропозиціями, які використовуються для перевірок і які можуть бути видалені при зіткненні зі спостереженнями. Завдяки тісному зв'язку між очікуванням та знанням, як висловлюється філософ, можна було б говорити навіть про «вроджене знання». Це «знання» не є однак достеменним а ргіогі; вроджені очікування незалежно від їхньої сили та специфіки можуть опинитися помилковими.

За К. Поппером, догматична установка пов'язана з тенденцією верифікації наших законів і схем, зі спробами застосовувати та підтверджувати їх та навіть нехтувати їх запереченням, тоді як критична установка означає готовність змінювати їх – перевіряти, заперечувати і, якщо це можливо, фальсифікувати їх. Сказане приводить нас до думки про те, що критичну установку можна ототожнити з науковою установою, а догматичну – з псевдонауковою. Можна також запропонувати далі, що з генетичної точки зору псевдонаукова установка

є більш ранньою, більш примітивною, ніж наукова установка: вона являє собою донаукову установку. Її примітивність чи первинність мають свій логічний аспект. Критична установка не стільки протиставляється догматичній, скільки «накладається» на неї: *критика повинна бути спрямована проти існуючих та впливових переконань*, які висувають необхідність у критичному перегляді. Критична позиція висуває потребу в матеріалі, тобто в теоріях або переконаннях, які були прийняті більш чи менш догматично. Однак відмінність між догматичною та критичною установками повертає до центральної проблеми.

Центральне ядро у К. Поппера становить ідея росту знання, або, говорячи іншими словами, *ідея наближення до істини*. Ідея наближення до істини досить інтуїтивно ясна, і навряд чи хтось із неналежних до науки людей чи вчених сумнівається в її законності. Принцип «все відкрито для істини» веде до простого вирішення проблеми джерела знання. Вирішення є таким: будь-яке «джерело» традиція, розум, уява, спостереження чи щось інше – повною мірою є задовільним і може бути корисним, але жодне з них не володіє авторитетом. Це заперечення авторитет знання відводить нам роль, яка докорінно відрізняється від тих функцій, які їм приписувались в епістемологічних вченнях минулого та теперішнього [1, с. 86].

К. Поппер не підкреслює практичне чи соціальне значення необхідності зростання знання, а насамперед прагне обговорити інтелектуальне значення росту знання. Він стверджує, що неперервне зростання є суттєвим для раціонального та емпіричного характеру наукового знання, і, якщо наука перестає рости, вона втрачає цей характер. Саме спосіб росту робить науку раціональною та емпіричною. На його основі вчені проводять відмінність між існуючими теоріями та вибирають найкращу з них або висувають основи для відхилення всіх наявних теорій, формулюючи деякі умови, якими має задовольнятися належна теорія.

Вивчення росту наукового знання є, на думку К. Поппера, найбільш плідним способом вивчення росту знання взагалі, тому що зростання наукового знання можна вважати ростом звичайного людського знання, вираженого в ясній та чіткій формі. Історія науки, подібно до історії всіх людських ідей, є історією упертості та помилок. Однак наука являє собою один із небагатьох видів людської діяльності – можливо, єдиний, в якому помилки піддаються систематичній критиці і з часом доволі часто знаходять своє виправлення. Це дає підставу говорити, вважає К. Поппер, що в науці ми часто вчимося на своїх помилках і що прогрес в цій області можливий. У сфері науки у нас є критерій прогресу: навіть до того, як теорія піддається емпіричній перевірці, ми можемо сказати, чи буде теорія – за умови, що вона витримає певну специфічну перевірку, – досконалішою за інші прийняті нами теорії.

Подальші міркування К. Поппера такі. Наша здатність вчитись на власних помилках та виносити уроки з критики як у світі норм, так і у світі фактів має неминуще значення. Однак чи досить нам лише опори на критику? Чи не слід нам спиратись на авторитет досвіду чи на авторитет інтуїції? У світі фактів ми не просто критикуємо наші теорії – ми критикуємо їх, спираючись на досвід у сфері експериментів та спостережень. Водночас було б серйозною помилкою вірити в те, що ми можемо спиратись на дещо подібне до авторитету досвіду, хоч деякі філософи, особливо емпірики, вважають чуттєве, і передусім зорове, сприйняття джерелом знання, яке забезпечує нас певними даними, з яких складається досвід.

Деякі зі звичних способів використання терміна «досвід» значно краще узгоджуються з тим, що є характерною рисою як «наукового досвіду», так і «буденного емпіричного знання», ніж традиційними способами аналізу цього терміна. До того ж сказане узгоджується і з початковим значенням терміна «*empeiria*», а відповідно, і термінів «*experiential*» та «*experimentum*».

Проведене розмірковування не слід розглядати як аргумент, основою якого є буденні способи використання терміна «досвід» чи використання знань про його походження. Слідуючи логічному аналізу структури досвіду, особливо науковий досвід можна представити як результат звично помилкових здогадок, їх перевірку та вивчення на основі наших помилок.

У разі такого розумінні досвіду *критика, яка спирається на досвід, не має авторитетного значення*. У сферу її компетенції не входить зіставлення сумнівних результатів чи перевірка за допомогою «свідчень наших органів відчуттів». Така критика, скоріш за все, полягає в порівнянні деяких сумнівних результатів з іншими, часто такими ж сумнівними, які можуть бути потрібні даного моменту бути прийнятими за достовірні. Разом із тим у будь-який час ці наслідки також можуть бути піддані критиці, як тільки виникнуть будь-які сумніви в їх достовірності чи з'являться будь-які уявлення чи пропозиції.

К. Поппер стоїть на позиції заперечення існування будь-яких авторитетних джерел такого роду як в епістемології актуального знання, так і в епістемології знання про норми. Відсутня будь-яка необхідність для критики в подібній системі відліку. У межах епістемологічної проблематики К. Поппер розробив концепцію трьох світів: перший – світ обмежених об'єктів чи фізичних станів; другий – світ свідомості, мислимих чи ментальних станів і можливо диспозицій до дій; третій – світ об'єктивного змісту мислення, передусім змісту наукових ідей, поетичних думок і витворів мистецтва. Крім того, мешканцями третього світу, на думку автора, є насамперед теоретичні системи, наступними важливими мешканцями є проблеми і проблемні ситуації, однак найважливішими є критичні роздуми й стани дискусій.

Підхід, запропонований К. Поппером, виявляється важливим для гуманіста, тому що пропонується новий шлях розвитку відносин між суб'єктами і об'єктом наших зусиль – зростанням об'єктивного

знання, зростанням третього світу. Існуючий суб'єктивний підхід до інтерпретації знання як відношення між суб'єктивним духом та пізнавальним об'єктом – відношення, яке Б. Расселом було названо «переконанням, вірою» чи «судженням», бере ці речі, які К. Поппер розглядає просто як об'єктивне знання, в якості висловлювань чи вираження ментальних станів.

В основі концепції наукових революцій Т. Куна лежить розкриття механізмів трансформації й зміни головних уявлень у науці, а саме – рух наукового знання. У розумінні науки він звертається до принципу історизму як засобу осягнення дослідних явищ, а отже, бачить її як живе ціле, що змінюється і розвивається. Автор пише: «Розвиток науки йде не шляхом нарощування нового знання на старе, а крізь періодичну кореневу трансформацію й зміну головних уявлень, тобто крізь періодичні наукові революції» [3, с. 219].

Т. Кун виділяв в історії науки два етапи – «нормальну науку» і «наукову революцію». Перший етап – період панування певної парадигми – автор пов'язує з науковим співтовариством, наголошуючи на тому, що «нормальна наука» – це дослідження, яке міцно спирається на одне або декілька минулих досягнень, які протягом деякого часу визнаються науковим співтовариством як основа для розвитку. Під минулими досягненнями мається на увазі поняття «парадигми». Для Т. Куна «нормальна наука» є розширенням області застосування парадигми зі збільшенням її чіткості, а критерієм перебування в цьому періоді є збереження прийнятої концептуальної основи. Мета нормальної науки, на думку автора, не вимагає прогнозів нових видів явищ. Крім того, «нормальна наука» характеризується в концепції Т. Куна як кумулятивне накопичення знання. Отже, нормальна наука характеризує дослідження, які міцно спираються на минулі чи існуючі наукові досягнення, й визнає їх фундаментом наступного дослідження.

Другий етап розвитку – це період розпаду парадигми. Слід зазначити, що наукова

революція – це зміна парадигми і, відповідно, перехід від однієї «нормальної науки» до іншої. Цей етап призводить до зміни структури парадигми, принципів пізнання, категорій, методів, моделей, форм організації тощо. На етапі «нормальної науки» вчені приводять до відповідності існуюче знання, тоді як у період революцій все відбувається інакше. Виникають аномалії, які руйнують звичну наукову практику та ведуть дану область до нової системи приписів. Кожна революція, як зазначає Т. Кун, змінює існуючу картину світу і відкриває нові закономірності. Наукова революція є не кумулятивним епізодом, який значно змінює історичну перспективу дослідження і впливає на наукові роботи. Крім того, революційні періоди в розвитку науки завжди сприймалися як особливо значущі, оскільки їхня «руйнівна» функція з часом отримала споглядальний характер творчої й інноваційної діяльності. Революція виступила явним вираженням основної руйнівної сили наукового прогресу.

Так, у концепції Т. Куна ключове поняття парадигми визначалось спершу як «визнання всіма науковими досягненнями, які протягом останнього часу дають модель постановки проблем та їх вирішення науковим співтовариством» [4, с. 809]. Не можна не відзначити, що наукове співтовариство виконує таку роль у розвитку науки: по-перше, існує єдине розуміння всіма членами суспільства цілей науки, розвитку дисциплін, визначення предмета наукового дослідження тощо; по-друге, діяльність наукового співтовариства являє собою колективну комунікацію та фіксацію накопичення наукового знання; по-третє, всі члени наукового співтовариства керуються однією парадигмою, тобто моделлю вирішення та постановки проблем. «Наукове знання, подібно мові, по своїй внутрішній сутності є загальною властивістю групи чи взагалі нічим» [3, с. 273].

Важливою постає ідея Т. Куна про аномалії та кризи як про засновки зміни парадигми. Якщо згідно з цією ідеєю розглянути розвиток наукової картини світу,

то виникає проблема механізмів співвіднесення з нею емпіричних фактів та конкретних теорій і розрізнення двох типів ситуації: *коли факти та нові теоретичні наслідки узгоджуються з картиною світу і коли між ними виникає протиріччя, що виражається в накопиченні непояснювальних фактів і появі парадоксів.*

Таким чином, незважаючи на недостатню чіткість та диференційованість кунівського аналізу динаміки знання, в ньому був скритий позитивний зміст, який необхідно асимілювати, досліджуючи структуру й динаміку основ науки як їх важливого компонента. Парадигма дає низку зразків наукового дослідження, в цьому полягає її найважливіша функція. Задаючи певне бачення світу, парадигма окреслює коло проблем, що мають сенс і вирішення: все, що не потрапляє в це коло, не заслуговує розгляду з погляду прихильників парадигми. Разом із тим парадигма встановлює можливі методи вирішення цих проблем. Таким чином, вона визначає, які факти можуть бути отримані в емпіричному дослідженні, не конкретні результати, але тип фактів. З поняттям парадигм тісно пов'язано поняття наукового співтовариства, в деякому розумінні ці поняття синонімічні.

Т. Кун зазначає, що «і нормальна наука, і наукові революції є так чи інакше видами діяльності і засновані на існуванні співтовариств» [3, с. 214]. Цей перехід описується за допомогою пари понять «парадигма – співтовариство», де висвічується інший бік поняття «парадигми» – як деякого змістовного центру, навколо якого об'єднується наукове співтовариство. Згідно з моделлю Т. Куна, в періоди революцій виникає конкурентна боротьба пар «парадигма – співтовариство», яка розгортається між співтовариствами. Тому перемога в цій боротьбі визначається насамперед соціально-психологічними, а не змістовно-науковими чинниками. Наукові революції, як наголошує автор, повинні бути розглянуті як революційні утворення лише по відношенню до тієї галузі, чиєї парадигми вони торкнулись.

Т. Кун зазначає, що в розвитку наукової дисципліни перехід допарадигмального періоду відбувається таким чином: ряд шкіл претендує на те, щоб зайняти домінуючу позицію в певній галузі науки, а після відбувається зчуження кола шкіл і розпочинається ефективна форма наукової діяльності (вирішення головоломки тощо). Подібна робота наукового співтовариства можлива лише за умови, що його члени вважають непотрібним доведення дисциплін. У такий спосіб відбувається перехід до зрілості, а загальним для всіх співтовариств, включаючи школи допарадигмального періоду, є види елементів, які Т. Кун у сукупності називає «парадигмою». Лише після такого переходу можлива нормальна дослідницька діяльність із вирішення головоломок. «Можливо лише ті, хто має впевненість у свідомості, що їх особиста наукова дисципліна (чи школа) застосовує парадигми, можуть відчувати, що перехід до нової парадигми буде вимагати принесення в жертву чогось більш суттєвого» [3, с. 206].

На думку Т. Куна, наукові співтовариства повинні бути об'єктом без звернення до парадигми, яка виділяється пізніше шляхом аналізу поведінки членів певного співтовариства. Наукове співтовариство, пише автор, «складається з дослідників, які мають певну спеціальність, орієнтуючись в ній краще ніж в інших сферах» [3, с. 203]. У процесі наукового дослідження члени подібних співтовариств вважають себе єдиними відповідальними за розробку системи цілей. Важливо наголосити, що процеси комунікації між науковими співтовариствами доволі складні, оскільки існує багато точок зору й узгодити їх в єдине – складний процес, тому такі співтовариства мають багато рівнів.

Так, наприклад, зазначає Т. Кун, найбільш глобальним є співтовариство всіх представників природничих наук, нижче розташовані співтовариства фізиків, хіміків, астрономів та інші, а парадигма, своєю чергою, є тим, що приймають члени подібних груп.

Отже, можемо сказати, що найбільш важливий внесок у зростання наукового знання, який може зробити теорія, складається із нових, породжених нею проблем. Саме тому ми розуміємо науку та зростання знання як те, що завжди розпочинається з проблем і завжди закінчується проблемами – проблемами зростаючої глибини – і характеризується активною здатністю до проголошення нових проблем.

Процес вчення, росту суб'єктивного знання завжди в основних рисах один і той самий. Він полягає в критиці, яка володіє творчою уявою. Саме так людина переходить межі свого просторового та часового оточення, намагаючись думати про обставини за межами досвіду. Вона це і робить засобами критики універсальності чи структурної необхідності того, що для неї може виявитись як «дане» чи як «звичка», намагаючись знайти, сконструювати, винайти нові ситуації, тобто ситуації які можна перевірити, критичні ситуації, і прагнучи визначити місце, знайти та піддати сумніву свої здогадки та усталені припущення. Саме у такий спосіб ми піднімаємо себе за волосся із трясовини незнання. Життя – це вирішення проблем та відкриття нових фактів, нових можливостей шляхом випробовування можливостей, які постають у нашому уявленні. На людському рівні це випробування відбувається майже повністю *шляхом здійснення спроб наблизитись до достеменності знання*, а відтак і до самої істини.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Поппер, К.** (1994). Припущення та спростування: зростання наукового знання. *Злиденність історизму* / К. Поппер. Київ : «АБРИС», 192 с.

REFERENCES

1. **Popper, K.** (1994). *Prpushchennia ta sprostvannia: zrostantia naukovoho znannia [Conjecture and Refutation: The Growth of Scientific Knowledge]*. Popper K. Zlydennist istorysyzmu. Kyiv : «ABRYS», 192 s. [in Ukrainian].

2. **Popper, K.** (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. London: Routledge Classics. 545 p.
3. **Kuhn, Th.** (2001). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago and London: University of Chicago Press. 228 p.
4. **Kuhn, Th** (1974). *The Logic of Discovery or the Psychology of Inquiry?* in PA Schilpp, *The Philosophy of Karl Popper*, *The Library of Living Philosophers*, Volume XIV, Book II. pp. 798–819.

Tetyana LEGKUN

Justification of the validity of knowledge in the light of scientific pluralism: methodological aspect

The development of natural science, first of all quantum mechanics (the principle of correspondence, the principle of complementarity), leads to the idea that the invasion of the subject is inevitable, that the structure of knowledge must include its history. Indeed, cognitive thinking, including in its scientific form, always takes place in any era, but it is not always dominant. We observe this in the 20th century. Over time, classical science gives way to non-classical science, which gains more and more space in consciousness. But these are two types of scientific thinking that have the same right to exist. The scientific revolution of the 20th century did not destroy previous knowledge and methods of obtaining it, leaving classical science intact, while post-non-classical science is formed taking into account the assets of non-classical science, along with it. Hence the problem of pluralism in science, in the types of scientific rationality.

Also, in connection with attracting attention to the subject pole of knowledge, the concept of the sociality of science is significantly transformed, it is no longer understood as the action of external factors, but as a cultural context, as a dialogic communication of fundamental scientific theories-paradigms, as a social structure of science, a totality social relations within the scientific community. The border between the social and the logical ceases to be the border between science and non-science, it moves already into the sphere of science itself, moreover, into the limits of scientific knowledge.

Key words: pluralism, experience, experiment, truth, verification, falsification, demarcation, scientific revolution.

УДК 140.8::321.7

DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).05

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ІНДОКТРИНАЦІЯ ЧИ ФІЛОСОФСЬКИЙ СКЕПСИС КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ?

Зореслав САМЧУК

доктор філософських наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
<https://orcid.org/0000-0002-7247-186X>

© Самчук З., 2024

Ключові слова: демократичний транзит, індоктринація, освітнє середовище, соціокультурний фактор, філософія освіти, філософський скепсис, критичне мислення.

Високий рейтинг популярності демократичної риторики призвів до того, що потреба демократичного транзиту освітнього середовища

набула статусу консенсусної норми практично у всіх суспільних та політичних середовищах сучасної України. Однак практика суспільних реалій має чимало розбіжностей із теоретичними ритуалами демократичних наративів. Основна проблема полягає в тому, що монополізація права політико-управлінських еліт говорити від імені демократії часто супроводжується зусиллями, які не лише не мають до демократії жодного стосунку, а й постають утіленням своєрідної антиутопії демократії, демократичних норм і процедур.

Актуальність. Будучи складним системним об'єктом відкритого типу, освітнє середовище цілком закономірно має чимало альтернатив розвитку, а також проблем і викликів на свою адресу. За умов поступального демократичного транзиту функціонування освітньої сфери всі її проблеми підлягають оперативному розв'язанню та мінімізації. Але якщо демократичний

транзит лише декларується, а натомість застосовуються інструменти й засоби, несумісні з демократичною процедурністю й нормативістикою, то мета підвищення ефективності та якості освітнього середовища виявляється практично недосяжною, заблокованою безліччю упередженостей, суб'єктивізму, хибних цільових орієнтирів і контрпродуктивних пріоритетів.

Мета. Специфіка окресленої актуальності й проблемності зумовлює необхідність осмислення засобів утілення на практиці демократичного транзиту освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. У суспільному середовищі загалом і в освітній сфері зокрема сформувався дивовижний і дещо парадоксальний консенсус щодо істотності й навіть визначальності застосування норм і процедур демократії для функціонування освіти на принципах якості й ефективності. В чому, власне, полягає дивовижність і парадоксальність? Вона зумовлена тим, що окреслений консенсус поширюється як на прихильників демократичного нарративу, так і на категорію їхніх ідейно-концептуальних антиподів і антагоністів – тобто на тих скептиків, які піддають сумніву коректність поширення на демократію статусу панацеї (як загально-суспільної, так і сегментативної, вузькопрофільної, в межах освітнього середовища).

Якщо ж узяти до увагу ту істотну обставину, що *перша категорія* в абсолютній більшості випадків видає бажане за дійсне, ототожнюючи з ідеалом демократії її далекий від цього ідеалу фактичний стан справ у суспільстві загалом і освіті зокрема, а *друга категорія* в принципі не проти торжества ідеалів демократії, однак ставить під сумнів утілення на практиці такої поки що утопії, то дивовижність і парадоксальність окресленого консенсусу елімінується й практично сходить нанівець, надаючи консенсусу щодо істотності застосування норм і процедур демократії для функціонування освіти на принципах якості й ефективності цілком об'єктивних, закономірних і прогнозованих ознак.

Таким чином, проблемна інтрига значною мірою зводиться до того, що Пітер Бергер і Томас Лукман влучно відрекомендували «конфліктом інтерпретацій» – це коли сутність різнотлумачень стосується *не предмета, об'єкта чи явища як таких і навіть не їхніх змістовних опцій, а лише тактичних особливостей нарративу*

у вигляді спроб «добудувати реальність» за допомогою символів віри, світоглядними кредо чи різноманітними карго-культами [6]. Однак цією номінацією «лише» не варто легковажати, бо саме такі далекі від наукової критеріальності засоби міфологічного й навіть магічного навіювання лежать в основі когнітивного дисонансу, з яким останнім часом доводиться мати справу на рівні не тільки масової свідомості, а й у сфері свідомості спеціалізованої – наукової і академічної.

Вихід із зачарованого кола жонглювань порожнинною змістовністю можливий хіба що за умови докорінного переосмислення й змістовної деконструкції патової ситуації, яка коректно окреслюється метафоричним словосполученням «розмови глухих із німими». Отже, що стає на заваді демократичному транзиту освітнього середовища сучасного зразка?

Увіраження низку причин, які лежать в основі негативних наслідків, варто розпочати з формального підходу, безроздільне домінування якого чимало провідних дослідників суспільно-гуманітарного профілю аргументовано пов'язують із глобальною тенденцією розростання бюрократичного кластеру політико-управлінської сфери та гіпертрофії його повноважень: після декларованого Френсісом Фукуямою «кінця Історії» і нібито безроздільного домінування неолібералізму основна інтрига динаміки суспільного розвитку була пов'язана з ефективністю виконання бюрократичних функцій, які, в свою чергу, були хибно ототожнені з кількісними показниками бюрократичного апарату та безроздільністю його повноважень у багатьох сегментах суспільного життя.

На жаль, на периферії уваги залишилася тривіальна істина: кількість не завжди переходить у якість, а інколи вона взагалі набуває контрпродуктивних ознак, працюючи лише на власні корпоративні інтереси, нехтуючи інтересами національними та ігноруючи права і свободи індивіда. Як слушно зазначає Н. Бондаренко, «**наявність в освітній процесуальності**

формальних та кількісних ресурсів і засобів не гарантує досягнення змістовної та якісної мети: така мета потребує смислового й значеннєвого розуміння, а також концептуального закріплення на рівні семантичного рельєфу освітнього середовища як базового концепту, своєрідного спільного знаменника, під егідою якого об'єднані багатоманітні кейси освітньої теорії та практики» [1, с. 47].

Тут важко не погодитися з В. Левкуличем: «Перспективи як особистісного, так і суспільного розвитку істотно залежать від якості й ефективності мислення, від розвиненості аналітичної та критичної складових мислення, а також від уміння й готовності своєчасно скористатися ними з метою перегляду хибних стереотипів і відмови від контрпродуктивних тенденцій. Такі опції особливо актуалізуються в часи домінування на рівні освітнього і загально-суспільного менеджменту хибних парадигм мислення і безвідповідального волюнтаризму, засобом якого контрверсійні нововведення без украй необхідного попереднього обговорення хоча б на рівні фахового середовища одним махом легітимізуються в статусі істини в останній інстанції, перетворюючи суспільство на мимовільного заручника згубних канонів і сумнівних пріоритетів» [3, с. 111].

Між іншим, Освальд Шпенглер пов'язував перспективи занепаду Європи в своїй легендарній праці насамперед із домінуванням формального підходу як характерною ознакою «цивілізаційного вигорання». Втім, спочатку книга Шпенглера вважалася навіть не інтелектуальним пророцтвом, а алармістською пересторогою – мовляв, чого не слід робити, щоб не потрапити в цивілізаційне піке, змальоване в «Занепаді Європи». Тому тривалий час Шпенглер мав репутацію надміру консервативного й маргінального мислителя, який намагається привернути увагу до себе в спосіб оприлюднення апокаліптичних пророцтв із украй низьким рівнем їх вірогідного втілення на практиці. Однак після того, як у перших двох декадах ХХІ

століття світопорядкові реалії почали відтворювати припущення Шпенглера в найдрібніших деталях, зацікавленість його логікою каузальності суспільних процесів постійно оновлює рекорди популярності, слугуючи своєрідним «маршрутизатором» подальших тенденцій і альтернатив розвитку.

Перекидаючи місток рефлексій до освітнього кластеру, доводиться визнати, що «в ситуації підміни критеріїв якості критеріями суто кількісними та надання пріоритетного значення другорядним факторам важко розраховувати на високий рівень ефективності та якості освіти, позаяк саме ефективність і якість опиняються на далекій периферії уваги і не входять до переліку пріоритетів освітнього процесу. Щоправда, такий «секрет Полішинеля» старанно приховується й маскується натужним наративом про «безальтернативність ефективності та якості освіти», однак такий наратив неспроможний чи не бажає вийти на рівень критеріальної визначеності. Чому? Тому, що така критеріальна визначеність одразу з'ясує принципову несумісність із нею наявних функціональних алгоритмів освітнього середовища, їхню невідповідність потребам і запитам конкурентоспроможних освітніх результатів» [1, с. 42].

Виразним атрибутом формалізаційного тренду сучасності є організаційно-управлінська парадигма протоколів, яка набула безпрецедентного поширення в часи антиковідних обмежень. Безперечно, протокол як шаблон застосування коректних алгоритмів і процедур за відповідних ситуацій має істотне значення, оскільки дозволяє уникнути суб'єктивізму, волюнтаризму й нестачі професіоналізму, які в багатьох випадках можуть мати (і мають!) критичне, вирішальне значення для ефективності прийнятих рішень.

Разом із тим інструментарій протоколів не варто й переоцінювати: протоколи дієві лише там і тоді, де і коли «клінічна картина» доволі виразна, а в ситуаціях системних проблем, точок біфуркацій і синергетичних ефектів застосування

протокольних шаблонів здебільшого віддзеркалює безпрецедентний рівень тенденційності й політичної доцільності, які за своїми негативними наслідками є навіть більш небезпечними й масштабними, ніж волюнтаристське дилетантство в ситуації відсутності будь-яких протоколів.

Негативні наслідки тенденційного застосування регламентних норм протоколів гіпотетично можна істотно зменшити за рахунок своєчасного застосування демократичних норм і процедур – зокрема й насамперед інструментарію деліберативної демократії як транспарентного обговорення всіх сумнівних «за» та «проти» й подальшого прийняття управлінських рішень лише на підставі такого фахового дискурсу й суспільного полілогу.

На жаль, із демократичністю норм і процедур загалом, а інструментарію деліберативної демократії зокрема останнім часом виникають усе більш непереможні труднощі, які простежуються не лише на національних рівнях, а й у глобальному форматі – причому, глобальний неоліберальний і прогресистський тренд у даному разі постає своєрідним еталоном, драйвером і взірцем для наслідування на рівні адаптації національних процедур і процесів до глобальних пріоритетів і тенденцій.

Як наслідок – «істотний проблемний аспект пов'язаний із управлінським волюнтаризмом і з інтелектуальною примітивізацією доленосних рішень в освітньому кластері суспільного життя. Все частіше доводиться мати справу із ситуаціями, коли замість предметного й ґрунтовного розгляду можливих альтернатив розвитку на підставі аналізу причинно-наслідкових зв'язків і методів досягнення бажаних результатів з уст управлінців від освіти доводиться чути унтер-пришибеєвське «так треба», яке не залишає ні жодного діапазону для предметного дискурсу й полілогу, ні шансів на позитивний результатуючий ефект» [4, с. 140].

Важко спростувати тезу, що «коли маєш справу навіть із незначною дещицею пресингу, здійснюваного репрезентантами

неоліберальної демократії топ-рівня та їхніми численними проксі для забезпечення необхідного їм прийняття політичних та управлінських рішень, то віддаєш належне аналітичному генію Платона: демократія вироджується в тиранію не внаслідок випадкового збігу обставин, а з причин неусувної генеалогічної зумовленості свого розвитку саме за таким сценарієм. Своєрідним рубіконом виродження демократії в автократію і деспотію є безкарне нехтування фундаментальною опцією демократії – свободою слова» [5, с. 176–177].

Принагідно зазначимо, що заради відповідності фактичному статус-кво згадку про неоліберальну й прогресистську складову інформаційного порядку денного сучасності слід супроводжувати симптоматичним словосполученням «так звана», оскільки сучасний неолібералізм і прогресизм має приблизно такий же стосунок до класичних принципів лібералізму й соціального прогресу, як «тричі демократична» КНДР (Корейська Народно-Демократична Республіка) – до демократії.

У книзі «Неолібералізм та академічні репресії» Ерік Юргенсмаер, Ентоні Ночелла та Марк Сейс здійснили системне обстеження сучасної системи вищої освіти і з'ясували, як наукові кола трансформуються в своєрідний корпоративно-промисловий комплекс, а місія вищої освіти – з фундаменту демократії на продукування менеджерів професіоналізму, для яких норми й канони демократії мають у кращому разі другорядне значення [7].

Не випадково, «враховуючи ставлення сучасних прогресистів (неолібералів, репрезентантів транснаціонального капіталу) до свободи слова, об'єктивний, неупереджений і незаангажований аналіз змушений констатувати: порятунок реноме демократії можливий лише за однієї умови – якщо ототожнення сучасних неолібералів із демократією як такою вважається некоректним, шахрайськи сфальсифікованим і маніпулятивно нав'язаним засобами постправди, демагогії, лицемірства й НЛП-технологій» [5, с. 177].

Як слушно зазначає А. Гурківська, «інструмент mass hysteria – це чи не найбільш дієвий засіб схиляння шалюк терезів громадської думки на свою користь за відсутності переконливих аргументів. Даний аспект ґрунтовно дослідила Рут Водак у книзі «Політика страху: що означають правобічні популістські дискурси» [11]. Авторка відстежила електоральні траєкторії правих партій політичного спектру крізь призму того, як вони перетворюються з маргіналів на переконливих політичних акторів, котрі визначають порядок денний дебатів у ЗМІ» [2, с. 135–136].

Із політикою страху часто пов'язують інструментарій мови ненависті й вороженості, притаманний репрезентантам правого політичного спектру, проте насправді такий тип мови посилено експлуатують також політики прогресизму, які з часів оприлюднення «Кінця Історії» Френсіса Фукуями навіюють уявлення про безальтернативність успіху, високого рівня життя, щастя тощо – щоправда, лише за умов ретельного слідування настановам і рекомендаціям прогресистів.

У такій системі ідейних і причинно-наслідкових координат «пріоритетного значення набуває фактор медійного ландшафту, формування інформаційного порядку денного і вкидання в медійний простір акцентованих меседжів. Потреба домінування в інформаційному просторі обумовлена тим, що невдовзі споживачі інформаційного продукту, висловлюючись образно, дивитимуться на світ очима власника (замовника, спонсора) інформаційного контенту» [5, с. 177].

Загалом в ідейному забезпеченні функціонування освітнього середовища сучасного формату спрацьовує фундаментальне правило геополітики: **вплив на простір одних** (персон, груп впливу, структур тощо) досягається виключно за рахунок обмеження впливу інших. Іншими словами, перспективи твого впливу обумовлені не стільки ідейною і аргументаційною переконливістю, скільки можливістю усунути ідейних конкурентів, позбавити їх доступу

до джерел поширення інформації. Очевидно, не варто розлого пояснювати, що такий стан речей має дуже мало спільного з демократією. Із цього приводу Тулсі Габбард саркастично зазначає: «When they say «fight for Democracy», they actually mean «fight for control».» [10]. На жаль, доводиться визнати очевидне для реалій нашого сьогодення: те, що намагаються позиціонувати як «боротьбу за демократію», часто є «**боротьбою за контроль**» у найрізноманітніших його виявах і формах – політичній, інформаційній, бізнесовій тощо.

Тут мимоволі виникають аналогії із кінострічкою «Планета мавп», у якій у звичну кожному з нас повсякденну життєдіяльнісну диспозицію була внесена одна-єдина (зате яка!) зміна: мавп поміняли із людьми статусними місцями, внаслідок чого мавпи менторським тоном почали повчати людей усьому діапазону життєдіяльнісних практик – починаючи з гігієни й закінчуючи якості мислення та доброчесності. Як кажуть у подібних випадках, усе це було б дуже смішно, якби не було так сумно.

Зрештою, виразні аналогії простежуються не лише з «Планетою мавп», а й також із романом Льюїса Керола «Пригоди Аліси в Країні Чудес». Разом із тим можна вгледіти й знакову відмінність: якщо у випадку задзеркалля гра з логікою породила появу жанру *літературного нонсенсу*, то в нашому випадку можна констатувати започаткування жанру **демагогічного нонсенсу** – це коли за канонами демагогії дотримано всіх вимог і ритуалів, однак такий демагогічний педантизм справляє на суспільно-політичну сферу ефект, не лише далекий від оптимуму, а й загалом фатальний, загрозливий для перспектив функціонування суспільства.

Ще один дисонуючий ефект аналогій полягає в тому, що в «Пригодах Аліси» було застосовано прийом антропоморфізації – наділення тварин і предметів ознаками людей з подальшим сприйняттям і оцінкою їх також як людей; натомість антиплагіатна істерія як своєрідна психосоматична візитівка життєдіяльності

сучасного вітчизняного освітнього середовища постає втіленням зворотного ефекту – люди уподібнюються тваринам (тим же мавпам, а також папугам, гіенам та свиням), а їхня ефективність оцінюється (принаймні, ініціаторами цього проекту) за шкалою відповідності очікуванням, пов'язаним – відповідно – із мавпами, пугами, гіенами та свинями.

Японська мудрість наполягає на доцільності першочергового пошуку *проблем*, а не *винних*, бо якщо виявити проблеми, то перелік винник з'ясується ледве не в автоматичному режимі, а якщо визначити винних, то можна так і не дізнатися про ієрархію проблем і про те, наскільки визначені винні є по-справжньому винними.

Втім, потрібно не просто окреслити проблему чи визначити ієрархію проблемних факторів, а зробити це коректно й аргументаційно переконливо. Якщо ж, як у випадку з необхідністю підвищення ефективності та якості освіти, пов'язувати перспективи досягнення такої мети лише з кількісними опціями та зі спробами викоринити плагіативні запозичення методами Священної Інквізиції, то на практичному рівні це означатиме відволікання уваги від усвідомлення справжніх проблемних викликів: суспільство лише марнуватиме час, якого катастрофічно бракує для формування адекватних відповідей на визначальні запитання, загрози й небезпеки.

Приділення уваги другорядним факторам – це типове явище для категорії країн, які номінуються «гібридними демократіями»: на відміну від авторитарних, тоталітарних і деспотичних режимів, вони, з одного боку, не можуть дозволити собі розкіш відвертого нехтування демократичними нормами й процедурами під час прийняття знакових управлінських рішень, а з іншого боку, неспроможні чи не мають політичної волі й персонального бажання дотримуватися таких норм і процедур на практиці, тому вдаються до шахрайських маніпуляцій – канонізують у статусі пріоритетних проблем явища і процеси, які насправді є або другорядними, або не підлягають

розв'язанню в принципі (принаймні в оглядовій перспективі).

Якщо праксеологічна перевага другорядних проблем пов'язана з відносною легкістю їх розв'язання, а відтак – і з можливістю оперативної відвітувати про «успішні результати титанічної праці, які еквівалентні всім подвигам Геракла», то спокуса надання пріоритетного значення проблемам, які не підлягають розв'язанню в принципі, обумовлена можливістю десятиліттями «водити козу по колу», скеровуючи зусилля суспільства й держави на дон-кіхотську боротьбу з вітряними млинами й драконами, в яких замість однієї відрубаної голови раптово відростають дві нові (ну, а поки відбувається така «епічна боротьба Добра зі Злом», можна отримувати державне фінансування, ордени на лацкани й зірки на погони).

Серед тематичних опцій, яким у сучасному вітчизняному освітньому просторі приділяється вочевидь гіпертрофоване значення, можна виокремити чимало опцій: тут не лише антиплагіатна істерія та натужне моралізаторство під егідою академічної доброчесності тих, чий рівень IQ викликає занепокоєння навіть у середовищах із затримками ментального розвитку, а моральний щабель поступається навіть тим митарям і фарисеям, яких Ісус Христос виганяв із Храму (врахуйте, що розважливого Ісуса Христа вивести зі стану психологічної рівноваги було непростим).

Доповнити список «панайей» можна «творчо запозиченою» із західних методичок *концептуалістикою лідерства* – причому в найрізноманітніших модифікаціях. Вишукана іронія і водночас гротеск полягає в тому, що автентичних лідерів в принципово антимеритократичній системі суспільно-політичного ліфтингу сучасної України обмаль, а ті, хто на себе приміряють цю роль, не просто не відповідають елементарним вимогам лідерства, а й постають виразним утіленням антиподів і антагоністів справжнього лідерства. На додаток вони ще й блокують створення належного середовища для культивування лідерства: і,

правдоподібно, роблять таку чорну справу з тією тривіальною метою – щоб самим не опинитися на смітнику Історії.

Ще одним наочним прикладом надання гіпертрофованого значення другорядним аспектам слугує так звана парадигма практикоорієнтованої освіти: тут вістря проблеми полягає не в самій ідеї, а в її некоректному тлумаченні та в ототожненні з неадекватними прикладними версіями, у фактичній підміні стратегем поточними кон'юнктурними пріоритетами, внаслідок чого виникає світоглядна драма (а почасти й трагедія!), окреслена вербальною формулою «за деревами не видно лісу».

Це нагадує басню Крилова про «попрыгунью стрекозу», яка «лето красное пропела, оглянуться не успела, как...». За всіма формальними ознаками цей казковий персонаж був дуже «практикоорієнтованим», бо коли йому казали про небезпеку зими, то він несамовито відмахувався крилами, що в перекладі на англійську означало приблизно «oh, give me a break!» Однак, як з'ясувалося, наскільки б нереалістичними не здавалися стратегемні перестороги, насправді вони тісно пов'язані з буттєвими реаліями – принаймні, в тому сенсі, що з часом плавно трансформуються в поточні буттєві потреби й проблеми, неспроможність забезпечити й розв'язати які призводить до буттєвого краху, колапсу тих, хто ними нехтував, хто скеровував свої зусилля на більш «практикоорієнтовані» проекти.

Неадекватне інструментальним можливостям значення також надається епістемологічному напрямку *case studies*: наскільки б важливою не була специфіка прикладних випадків (кейсів) і необхідність її максимального врахування для потреб ефективного оперування проблематикою того чи іншого випадку, не можна універсалістську наукову концептуалістику й методологію підміняти «ліками для кожного конкретного випадку хвороби». Чому не можна? Та хоча б тому, що хвороб безліч, а підбір ліків вузькоприкладного значення потребує часу, якого тривіально не вистачає нам всі

екзотичні випадки (які ще й можуть додатково з'являтися будь-коли).

Ще одна недоречна гіпертрофія стосується того, що англійською позначається словосполученням «*epic skills battle*»: безперечно, інструментальне значення навичок не варто недооцінювати чи ставити під сумнів, однак переоцінювати їх також не слід. Навички – це просто навички: не більше й не менше. Ними не можна компенсувати світоглядний примітивізм, інтелектуальну упослідженість і аксіологічне варварство. Така «алхімія» на рівні суспільного й науково-освітнього праксису ХХІ століття вочевидь не спрацьовує. Тим не менше, наміри спростувати цю аксіоматичну тезу тривають із впертістю, вартою кращого застосування.

Будь-яка спроба надати гіпертрофованого значення другорядним аспектам тісно пов'язана з «легендарним висловом маршала Франції Жака д'Естампа дела Ферте: Бог завжди на боці великих батальйонів. Якщо ти керуєш «великими батальйонами» інформаційних ресурсів, то не складе великих труднощів переконати суспільну свідомість у тому, що **якісні** показники вищої освіти можна коректно тестувати **кількісними** параметрами, і, наприклад, розв'язання проблеми плагіату гарантує неймовірний приріст геніальних праць, або що ідентичність – це не конкретно-історична змістовна квінтесенція, а лише уявлення про неї» [5, с. 177].

Сподіваюсь, не варто розлого роз'яснювати, що запитання, загрози й небезпеки, залишені без коректних і своєчасних відповідей, приречені на трансформацію в хронічну фазу свого розвитку, яка на певному етапі набуває фатальних для функціонування суспільства ознак. Висловлюючись терміном військових льотчиків, у таких випадках суспільство входить у штопор стагнаційного піке, успішний вихід з якого часто неможливий навіть за феноменальної кваліфікації пілота, бо закони фізики виявляються сильнішими.

Самонавіювальний ефект, плацебо-ефект, карго-культ і т. п. химери

світосприйняття можуть бути доволі ефективними як засоби впливу на підсвідомість, тобто вони спроможні на деякий час створити враження панацеї, необхідної для досягнення саме того результату, якого потребує людина й суспільство. Однак таке враження є *ілюзійним* і здебільшого воно не має нічого спільного з *буттєвими реальіями*: ілюзії можуть бути панацеєю лише для формування *ілюзійної картини світу*, яка існує в паралельній реальності щодо *реальної картини світу*, жодним чином і за жодних умов не перетинаючись із нею.

Вочевидь «затяжна траншейна війна на виснаження проти логіки здорового глузду вже призвела до багатьох безповоротних втрат. Тож подальше ігнорування логіки й здорового глузду є тією розкішшю, яку Україна як країна, що стоїть над прірвою безлічі викликів і загроз, більше не може собі дозволити. Кожна поступка, інфантилізм і безвідповідальність у цьому питанні може виявитися тією фатальною останньою краплиною, яка, послуговуючись аналогією з фізики, зрушить силу поверхневого натягу, зруйнує тендітні суспільні баланси і зробить безпорадними регенеративні функції суспільного організму, які по трьох десятиліттях варварського експериментування вже практично вичерпали себе» [5, с. 193].

На думку Джона Шелтона, стереотипований зв'язок освіти з економічним добробутом не є неминучим: наприклад, у XVIII та XIX століттях була виразним інструментом допомоги громадянам навчитися брати участь у демократії, а до 1930-х років державна освіта разом із профспілковими правами та соціальним забезпеченням становила важливий компонент широкомасштабної боротьби за соціал-демократію [9]. Шелтон демонструє, що, починаючи з 1960-х років в освітньому середовищі США почала нав'язуватися антисоціальна ідея щодо неможливості гарантування економічної безпеки та соціальної гідності тих американців, які не мають вищої освіти. До втілення на практиці цього освітнього міфу були причетні такі

президенти, як Ліндон Джонсон, Джиммі Картер, Білл Клінтон та Джордж Буш. Наслідком експансії цього міфу в суспільній свідомості стало формування впродовж кількох попередніх десятиліть глибоко несправедливої економіки та жорстко диференційованої політичної системи.

Епоха інформаційного суспільства є безпрецедентним інструментальним і живильним середовищем для трансляції, навіювання й нав'язування найрізноманітніших міфів. Причому, індекс ефективності такого навіювання для спеціалізованої (академічної) свідомості не надто поступається аналогічним показникам для свідомості неспеціалізованої – масової свідомості, свідомості пересічного індивіда, свідомості соціальної повсякденності.

Причина такого дещо незвичного стану справ обумовлена перманентним удосконаленням засобів інформаційного впливу, пресингу, який межує з відвертою індоктринацією і тим, що англійською має назву *brainwashing* – себто промиванням мізків. Як доводить практика, щоб ефективно протистояти латентній тенденційності такого «порядку денного», недостатньо бути власником дипломів у галузі соціальної філософії, політології та соціальної психології – необхідно бути носієм високого рівня загальносвітоглядної і політичної культури, щоб буквально в он-лайн режимі виразно усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки будь-якого суспільного явища та його інформаційного супроводу. Така інструментальна опція є в арсеналі аж ніяк не кожного дипломованого фахівця.

Чутливість до різних аспектів і способів їх артикуляції є невід'ємним атрибутом практично кожного психологічно розвинутого індивіда. В багатьох випадках вона є заручником негативної модальності, яка, відповідно, зумовлює негативний психосоматичний фон сприйняття ситуації чи проблемного кейсу. Чи варто суспільству приділяти цьому аспекту увагу? Безперечно, варто, позаяк негативний психосоматичний фон за принципом симетрії негативно позначається на сукупній життєдіяльності

соціуму. Інша річ, якою саме має бути така увага і чи доцільно суспільству перетворювати себе на заручника індивідуальної психосоматики – особливо, якщо взяти до уваги принципову несумісність сприйняття різними людьми різних аспектів, коли те, що одному здається доцільним і украй бажаним, для іншого є категорично неприйнятним.

Цей аспект виразно висвітлює Бен Шапіро – одна з найяскравіших молодих зірок інтелектуального небосхилу США: у книзі «Фактам (все ще) байдуже до ваших почуттів: жорстко чесний сиквел національного хіта» автор аналізує американську політику 2015 – 2020 років (зокрема, проблему радикалізації демократів, абсурдизм «антирасизму», фантазмагорію «переважно мирних протестів» та інші спроби лівих переписати історію США і сформувані на основі власних інтересів і неадекватних уявлень універсальний «порядок денний») [8].

Не випадково «у фаховому середовищі щоразу гучніше лунають тривожні голоси з приводу контрверсійності розвитку освіти загалом і сегмента вищої освіти зокрема: йдеться насамперед про те, що сучасний заклад вищої освіти практично втратив статус суб'єкта й суверена формування смислів розвитку не лише суспільства, а й себе самого, перетворившись на слухняного об'єкта зовнішніх регламентацій. Така особливість містить не стільки переваг, скільки недоліків, позаяк «гармонійна взаємодія» з мегатрендами сучасності досягається надто дорогим коштом втрати дорогоцінного капіталу критичного й системного мислення, а також інтелектуальної відповідальності й громадянської позиції» [4, с. 139].

Тут все доволі просто: «Філософський скепсис і критичне сприйняття дійсності ще ніколи й нікому не завадили: можливо, вони не гарантують екзистенційного комфорту й особистісного щастя, проте є цілком достатніми, щоб не перетворитися на добровільного заручника світоглядних химер та небезпечних ілюзій» [5, с. 175]. Втім, попри очевидність потреби культивування

критичного мислення, його кричущий дефіцит також не випадковий: він обумовлений як недостатнім рівнем демократизму політико-управлінського забезпечення освітнього середовища України, так і невідповідністю вітчизняного науково-освітнього співтовариства його громадянським функціям.

Окреслена ситуація у вітчизняній освітній сфері не є чимось екстраординарним – вона типова практично для всіх сфер і профільних сегментів життєдіяльності України сучасного зразка, тому висновки про фактичну відсутність громадянського суспільства вже не викликають рефлекторної ідіосинкразії у фаховому середовищі, а спонукають до рефлексій щодо причинно-наслідкових зв'язків такого status quo.

Безперечно, час від часу в Україні з'являються групи екстравагантних і епатажних диваків, ангажованих певними політико-бізнесовими центрами впливу, але ні вони, ні той вузький ареал інфантильних «пасіонаріїв», завжди готових з дитячою гіперактивністю вхопитися за чергову «доленосну ідею», не можуть вважатися не лише громадянським суспільством, а й навіть однією з його складових, оскільки вони абсолютно неорганічні сутнісним ознакам громадянського суспільства, некогерентні його функціональному покликанню і загалом є чимось на кшталт того, що позначається смисловими маркерами префіксів «псевдо-» і «квазі-» – і це ще в кращому разі, бо в гіршому разі вони є сутнісними антиподами громадянського суспільства, його дискредитуючою ілюстрацією.

Якщо чийсь недорозвинений чи гіпертрофовано вразливий психосоматиці такі міркування здадуться надміру прямолінійними й категоричними, то раджу вдатися до послуг праксеологічно бездоганих рекомендацій філософії стоїцизму й сприймати цей проблемний кейс як потребу елементарного впорядкування того безпрецедентного безладу, який викликаний критеріальним релятивізмом, інтелектуально-вольовими лінощами і тривіальним паразитуванням на невизначеності.

Лікарі не дадуть збрехати: з кожною фазою хвороби співвідноситься тільки їй когерентний метод ефективного лікування – якщо хвороба перейшла в хронічну фазу й поширила метастази, то політкоректні мантри про достатність гомеопатичних і терапевтичних засобів насправді виконують лише одну функцію – позбавити тяжкохворого навіть примарних шансів на одужання.

Висновки. Присутність інтелекту в сучасній українській політиці загалом, а в освітній зокрема й насамперед справляє враження розпачу. Втім, чи може бути іншим враження, коли доводиться констатувати доволі куций формат інтелектуальних широт, не кажучи вже про в кращому разі посередній рівень інтелектуальних глибин. Відповідником гегельовської сови Мінерви, яка, на жаль, з'являється лише в сутінках, в українських інтелектуальних широках може слугувати розпачливе запитання Тараса Шевченка: «Чи діждемося Вашингтона з новим і праведним законом?»

Проблемний кейс, що є предметом нашого розгляду, дає підстави для формулювання відповіді з доволі високим рівнем вірогідності: якщо наші зусилля будуть обмежені *чеканням*, то Вашингтона з його новим і праведним законом нам *не дочекається*, а сова Мінерви якщо й прилетить, то висловлюючись терміном церковної

літургії, хіба що на відспівування цієї країни. Якщо ж нас така перспектива не зовсім влаштовує, то варто мобілізувати інтелектуальні, морально-вольові й громадянські ресурси для адекватного осмислення суті справи і засвоєння повчальних висновків.

Безперечно, таким висновкам і прийнятим на їхній основі рішенням уже не судилося бути своєчасними, але це саме той випадок, коли краще пізніше, ніж ніколи. Коли будинок охоплений полум'ям, розважливі повчання про безпеку гри із сірниками вже надто припізнілі: під час пожежі всі зусилля варто скеровувати на оперативне мислення з метою порятунку найціннішого – у випадку сучасної України це здоровий глузд, відповідальність і гідність.

Перспективи демократичного транзитивного освітнього середовища перебувають у безпосередній залежності від дотримання в процесі функціонування освітньої сфери принципів деліберативної демократії, інформаційної і аргументаційної транспарентності, а також свободи слова і критичного мислення. Натомість інструментальний засіб індоктринації не має нічого спільного ні з демократією, ні з гуманізмом, ні з перспективами побудови суспільства на принципах ефективності, інноватики й органічного, а не штучного й репресивного в своїй основі солідаризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондаренко, Н.** (2023). Освітнє середовище: єдність форми та змісту. *Вища освіта України*, № 4, 40–49. DOI: [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4\(91\).06](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).06).
2. **Гурківська, А. І.** (2022). Політична дійсність в епоху постправди: змістовно-функціональні особливості. *Дис. ... доктора філософії за спеціальністю «052 – Політологія»*. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ. 288 с.
3. **Левкуліч, В.** (2021). Вища освіта сучасності крізь призму концептуальних пріоритетів. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (12), 100–116. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-100-116>.
4. **Левкуліч, В.** (2022). Вища освіта у дзеркалі викликів та альтернатив сучасності. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 28(1), 139–158. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-1-8>.

REFERENCES

1. **Bondarenko, N.** (2023). Osvitnye seredovyshche: yednist' formy ta zmistu [Educational environment: unity of form and content]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, № 4, 40–49. DOI: [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4\(91\).06](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).06) [in Ukrainian].
2. **Hurkiv's'ka, A. I.** (2022). Politychna diysnist' v epokhu postpravdy: zmistovno-funktional'ni osoblyvosti [Political reality in the post-truth era: substantive and functional features]. *Doctor's thesis*. Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv. 288 s. [in Ukrainian].
3. **Levkulych, V.** (2021). Vyshcha osvita suchasnosti kriz' pryzmu kontseptual'nykh perevah [Modern higher education through the prism of conceptual priorities]. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (12), 100–116. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-100-116> [in Ukrainian].

5. **Самчук, З.** (2023). Перехрестя науково-освітніх альтернатив: монополія на прийняття рішень чи культивування компетентності?. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 28(2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>.
4. **Levkulych, V.** (2022). Vyshcha osvita u dzerkali vyklykiv ta al'ternatyvy suchasnosti [Higher education in the mirror of modern challenges and alternatives]. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, 28(1), 139–158. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-1-8> [in Ukrainian].
5. **Samchuk, Z.** (2023). Perekhrestya nauko-vo-osvitnikh al'ternatyv: monopoliya na pryynyattya rishen' chy kul'tyuvannya kompetentnosti? [Crossroads of scientific and educational alternatives: monopoly on decision-making or cultivation of competence?]. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, 28(2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10> [in Ukrainian].
6. **Berger, P. L., & Luckmann, T.** (1967). *The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor. 219 p.
7. **Juergensmeyer E., Nocella A., & Seis M.** (2019). *Neoliberalism and Academic Repression*. BRILL. 244 p.
8. **Shapiro, B.** (2020). *Facts (Still) Don't Care About Your Feelings: The Brutally Honest Sequel to the National Smash Hit*. Creators Publishing. 219 p.
9. **Shelton, J.** (2023). *The Education Myth: How Human Capital Trumped Social Democracy*. Cornell University Press. 270 p.
10. **Tulsi Gabbard.** (2024). *Democrats are acting as dictators in the name of democracy*. URL.: <https://www.youtube.com/watch?v=T01Ws8KQ4os>.
11. **Wodak, R.** (2015). *The Politics of Fear : What Right-Wing Populist Discourses Mean*. Sage Publications. 256 p.

Zoreslav SAMCHUK

Democratic transit of the educational environment: indoctrination or philosophical skepticism critical thinking?

The high popularity rating of democratic rhetoric led to the fact that the need for democratic transit of the educational environment acquired the status of a consensus norm in almost all social and political environments of modern Ukraine. However, the practice of social realities has many differences with the theoretical rituals of democratic narratives. The main problem is that the monopolization of the right of the political and managerial elites to speak on behalf of democracy is often accompanied by efforts that not only have nothing to do with democracy, but also appear to be the embodiment of a kindred dystopia of democracy, democratic norms and procedures.

Key words: democratic transit, indoctrination, educational environment, sociocultural factor, philosophy of education, philosophical skepticism, critical thinking.

УДК 323.2:321.7

DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).06

ДЕМОКРАТІЯ У ЗАДЗЕРКАЛІ ІНФОРМАЦІЙНО- ГО СУСПІЛЬСТВА: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

© Гоцалюк А., 2024

Алла ГОЦАЛЮК

доктор філософських наук, професорка,
професорка кафедри філософії,
Київський національний університет
будівництва і архітектури
<https://orcid.org/0000-0002-2120-3232>

Ключові слова: демократія, інформаційне суспільство, соціокультурна зумовленість, причини та наслідки, суспільна думка, проблемні фактори.

Інформаційне суспільство створює безпрецедентні можливості для висвітлення кожного явища, процесу і тенденції суспільної життєдіяльності. Однак спосіб використання

Актуальність і проблемність. Ключова проблема полягає в тому, що інформаційне суспільство не є суверенним суб'єктом, спроможним на власний розсуд визначати пріоритети застосування своїх інструментальних можливостей. Воно – лише об'єкт, який надає таку можливість суб'єктам, а суб'єкти на практиці можуть керуватися

таких можливостей залежить не від самого інформаційного суспільства, а від соціальних суб'єктів, які визначають доцільність використання тих чи інших опцій інформаційного суспільства. Тому на практиці завжди доводиться мати справу з певною несбалансованістю інформаційного висвітлення, коли одні аспекти набувають гіпертрофованого значення, а щодо інших існує режим інформаційного вакууму. Така особливість і водночас закономірність повністю поширюється й на аспект демократії – на інформаційне забезпечення її змістовних ознак та інструментальних можливостей.

(і керуються!) найрізноманітнішими цільовими резонами (мотивами). Тому висвітлення демократичних реалій і перспектив в епоху інформаційного суспільства часто є інформаційно незбалансованим, тенденційним і навіть змістовно спотвореним. Це не йде на користь ні демократії і її репутації на рівні суспільної свідомості, ні розвитку

суспільства на принципах ефективності й конкурентоспроможності. Криза сучасних світопорядкових реалій зайвий раз доводить нагальність потреби знаходження дієвих теоретико-концептуальних відповідей на такі проблемні виклики сьогодення.

Мета. Цільовим орієнтиром даного дослідження є визначення інструментального потенціалу демократії і аналіз факторів, що стоять на заваді реалізації цього потенціалу на практиці.

Виклад основного матеріалу. Демократія сучасного гатунку є явищем поліаспектним на теоретичному рівні та амбівалентним – на праксеологічному. Вона сама по собі загалом і дискурс щодо неї зокрема містить чимало неоднозначних функціональних контекстів і підтекстів – причому, як іманентних, апріорних, так і апостеріорних, набутих *post factum* складної суспільної дійсності, суб'єкти якої переслідують часто-густо конкуруючі й навіть несумісні інтереси. За таких обставин демократія перетворюється на заручницю конфлікту інтересів і того, що в історії дипломатії має назву «Велика Гра».

Прикладом іманентної, апріорної неоднозначності світоглядно-аксіологічної парадигми демократії може слугувати ситуація з відповіддю на запитання: за рахунок яких засобів ми можемо гарантувати, що уряд буде компетентним, дієздатним і ефективним? Кожен прихильник демократії сформулює єдино можливу для нього відповідь: необхідно провести вибори! Чому? Тому, що демократія у формі насамперед виборів у їхній світоглядно-аксіологічній системі координат є найкращою відповіддю на всі запитання. **Для послідовного прихильника демократії будь-яку проблему можна розв'язати лише або насамперед за допомогою демократії.** Це так само, як *людині з молотком усе схоже на цях.* Можливо, наведене порівняння не вкладається в прокрустове ложе академічної мови, зате воно володіє ключовою в даному разі перевагою – є переконливим у своїй наочності.

Втім, треба визнати, що апостеріорних факторів розмивання змістовного реноме

демократії чи навіть її дискредитації значно більше, ніж факторів апріорних. Така особливість зумовлена насамперед тією обставиною, що **існує величезна спокуса використати аргумент демократії на власну (особисту чи корпоративну) користь, а не на користь самій демократії, її репутаційному статусу і функціональній особливості.**

Слід мати на увазі, що демократія – це насамперед *змагання за популярність*. Так було завжди – принаймні, з часів Сократа, який ціною власного життя довів: якщо ти публічно іронізуєш над кваліфікаційним рівнем демократичних процедур і, таким чином, висловлюючись сучасним терміном, капіталізуєш негативну популярність (в системі світоглядних координат демократії), то твої перспективи вижити стрімко наближаються до нуля.

Зрозуміло, що з підвищенням рівня інформаційної інтенсивності суспільної життєдіяльності змагання за популярність як імперативна ознака демократії набуває все більш виразних контурів і жорстких конкурентних форм. Згідно зі стереотипом, поширеним на рівні не лише масової, а й академічної свідомості, епоха інформаційного суспільства створює необхідні й достатні умови для максимально об'єктивного й поліаспектного висвітлення реалій будь-якої сфери, явища і тенденції суспільного буття. Іншими словами, в такій системі аргументаційних координат інформаційне суспільство набуває статусу своєрідної інформаційної панацеї, яка забезпечує коректне розуміння дійсності, а також прийняття адекватних і ефективних рішень на підставі знання реального *status quo*.

Однак справжній стан причинно-наслідкових зв'язків є дещо складнішим: річ у тім, що **інформаційне суспільство – це лише інструмент**, який апріорі не може бути позитивним чи негативним: він володіє певним діапазоном інструментальних можливостей, а як саме, з якою метою і для яких потреб ці можливості будуть реалізовані на практиці, є прерогативою

не інформаційного суспільства як носія *об'єктивного* статусу, а *суб'єктив* суспільної життєдіяльності, які, власне, й визначають пріоритети залучення інструментів і застосування можливостей **на власний розсуд, із метою забезпечення власних потреб та інтересів**. Чи будуть при цьому дотримані віртуальні пріоритети «максимально об'єктивного й поліаспектного висвітлення реалій», для *суб'єктив* має другорядне значення (а може й не мати жодного).

Саме таким є реалістичний, а не ілюзійний погляд на інформаційне суспільство, на його вірогідні перспективи, об'єктивні можливості й водночас не менш об'єктивні обмеження. Послідовне продовження цієї лінії реалізму передбачає висвітлення внутрішньої логіки, яка лежить в основі зловживань інформаційними ресурсами. Частково про цю внутрішню логіку вже йшлося вище, коли була згадка про пріоритет забезпечення власних потреб та інтересів, а саме: ми маємо справу з паралельним існуванням двох типів пріоритетів – зокрема, перший тип (назвемо його *sub specie aeternitatis* – тобто, з позицій вічності) окреслює пріоритети загальносуспільні, деонтологічні, реалізація яких забезпечує функціональний оптимум *усіх і кожного* (і така послідовність є не випадковою, бо насамперед ідеться про *всіх*, а вже потім – про *кожного* як відносно автономної складової *всіх*); натомість другий тип пріоритетів підходить із діаметрально протилежних мотиваційних міркувань: для нього пріоритетне значення має забезпечення потреб і відстоювання інтересів **не загальносуспільних (усіх), а партикулярних (кожного)** в особі конкретного індивіда, корпорації, структури, інституції, партії тощо. І якщо для забезпечення таких потреб і відстоювання таких інтересів не обов'язково вдаватися до «максимально об'єктивного й поліаспектного висвітлення реалій», то такою можливістю в багатьох випадках натхненно й ентузіастично користуються. Навіть якщо для забезпечення *партикулярних* інтересів необхідно вдаватися до суб'єктивізму, тенденційності

й замовчування значущих аспектів і аргументів, то часто такі зловживання не є пересторогою на шляху до егоїстичної мети.

Зі змаганням за популярність як імперативною ознакою демократії тісно корелеє фактор суспільної думки. В цьому сенсі показовими є дослідження Уолтера Ліпмана, які стосуються природи й специфіки суспільної думки: «Рівно століття тому у фундаментальних працях «Суспільна думка» [5] та «Привид публічності» [6] видатний американський соціолог сформулював покрокову низку таких очевидностей: по-перше, пізнавальні можливості окремого індивіда вкрай обмежені, тому він змушений узагальнювати знання про світ у формі сумнівних уявлень, вірувань, стереотипізованих спрощень і т. ін.; по-друге, комплексним, узагальнюючим стереотипом, який охоплює всі часткові системи стереотипів, є так звана соціальна реальність; по-третє, оскільки кожен індивід компетентний лише щодо незначного фрагменту реальності, а опитування громадської думки завжди більшою чи меншою мірою містять питання ширшого тематичного спектру, то на обґрунтовані відповіді можна розраховувати лише щодо незначного сегменту проблем і альтернатив» [1, с. 37–38].

З У. Ліпманом важко сперечатися: справді, кожен репрезентант як індивідуальної, так і надіндивідуальної свідомості є обмеженим у своїх пізнавальних можливостях – і справа тут не лише й здебільшого не стільки в інтелектуальних кондиціях, які несуть першочергову відповідальність за способи, механізми й ефективність розуміння реалій суспільної дійсності. Вирішальне значення має інша особливість – комплексна обмеженість можливостей адекватного світосприйняття, тобто обмеженість не лише мислення й розуміння, а й обмеженість рефлексійна, аналітична, методологічна, ресурсна (насамперед часова), психосоматична тощо.

Зрозуміло, що за таких обставин треба або визнати свою безпорадність у питанні спроможності предметного й коректного

оперування ключовими реаліями і причинно-наслідковими зв'язками суспільної дійсності, або вдатися до послуг редукованих уявлень, сумнівних вірувань і стереотипізованих спрощень як нібито адекватних інструментальних засобів оперування суспільною дійсністю. Пересічний репрезентант масової свідомості прогнозовано робить вибір на користь другої альтернативи. При цьому він так само передбачувано заперечує, що його способи оперування дійсністю є спрощеними й поверховими, наполягаючи на адекватному віддзеркаленні соціальної реальності – принаймні наполягає, що саме така мета для нього є пріоритетною, а відтак і засоби для її досягнення він підбирає нібито відповідні, хоча насправді неадекватні засоби неспроможні забезпечити адекватне досягнення мети.

Що стосується аспекту опитування громадської думки, то він, як слушно зауважив У. Ліпман, віддзеркалює не рівень компетентності чи об'єктивності світосприйняття суспільною свідомістю, а рівень світоглядних ілюзій, мисленневої інерції і громадських очікувань. Але навіть в такому разі взагалі потрібні опитування громадської думки, якщо в інструментальному сенсі вони вкрай сумнівні? Пояснення слід шукати в намірах максимально повно відповідати демократичному тренду на рівні як інтерактивного обміну із суспільством, так і в сфері прийняття політико-управлінських рішень – мовляв, побажання й очікування суспільної свідомості враховуються максимально повно.

Зрозуміло, що такі наміри є класичним популізмом – бажанням забезпечити максимальний рівень популярності суб'єктів, що прийняли рішення на догоду запитам і очікуванням громадської думки безвідносно до практичних наслідків прийнятих рішень для суспільства. А наслідки для суспільства в абсолютній більшості випадків виявляються далекими від оптимуму. Зрештою, іншими вони й не можуть бути, адже в основі прийнятих рішень перебуває не аргументаційно вивірена й верифікаційно підтверджена політико-управлінська

позиція, а слухняне слідування у фарватері світоглядних ілюзій, мисленневої інерції і громадських очікувань, притаманних громадській думці в багатьох аспектах.

Концептуалізовані Ліпманом положення спонукають до деяких суміжних висновків і узагальнень, а саме: **«Не варто переоцінювати значення суспільної думки як регламентної норми демократії та інструмента прийняття ефективних (кваліфікованих, доцільних і своєчасних) рішень.** Так само не слід переоцінювати адекватність уявлень про будь-яку наукову картину світу загалом і суспільно-політичну реальність зокрема, оскільки йдеться про відкриті системи найвищого рівня складності, які практично неможливі формалізувати на рівні навіть концептуалізованих узагальнень, не кажучи вже про формат розрізаних уявлень індивідуальної і масової свідомості. Тим не менше, це не означає, що предметне оперування такими системними об'єктами апіорі профанативне: воно потребує послідовних зусиль, які охоплюватимуть щоразу ширший діапазон значущих факторів і аргументовано визначатимуть (переглядатимуть) ієрархію значень нової сукупності елементів системи» [1, с. 38].

Таким чином, максимальне врахування суспільної думки не гарантує симетричної максимізації суспільної ефективності прийнятих політичних рішень. Разом із тим це не означає, що уявленнями, які лежать в основі світоглядних вердиктів суспільної свідомості, варто нехтувати й категорично ігнорувати їх у процесі політико-управлінських практик: такі уявлення доволі виразно діагностують стан речей з адекватністю сприйняття суспільством дійсності та евентуальності.

Від цієї статусної іпостасі й варто відштовхуватися в інтерактивному обміні із суспільством, аргументовано вказуючи на недоліки, вади і невідповідності буттєвим реаліям. Іншими словами, **знання громадської думки – це хороша нагода оптимізувати її і за рахунок цього зробити суспільство більш конкурентоспроможним,**

дієздатним і функціонально ефективним. Саме така концептуальна стратегема є максимальною корисною для суспільства як конкурентної системи і демократії як усвідомленого прийняття рішень. Щоправда, такий концептуальний підхід не забезпечує максимізації прибутків на індивідуальному рівні, тому вибір часто здійснюється на користь інших механізмів – менш ефективних на всезагальному рівні, але більш ефективних на рівні особистому й корпоративному.

Треба визнати, що «в сучасних умовах використання інформації як засобу управління стає особливо небезпечним. Сучасне інформаційне суспільство значною мірою побудоване на технологіях маніпулювання свідомістю. Інформація стала також зброєю: це підтверджується інформаційними війнами, що ведуться останнім часом» [2, с. 12].

Як аргументовано доводить Ульріх Бек, важливим фактором ризику є світоглядний і критеріальний релятивізм, який паралізує зусилля в напрямі визначення об'єктивної істини і здійснення так само об'єктивного компаративного аналізу процесів, явищ і тенденцій [3, с. 74–75]. На додаток до цього «Вольфганг Вельш наполягає, що важливою атрибутивною ознакою постмодерну є так званий *перехідний розум*, який уже втратив попередню визначеність, але ще не набув нової визначеності» [1, с. 131].

Як наслідок – «сукупність різнопрофільних негативних впливів на масову свідомість призвела до появи *феномену нової нормальності* (англ. *New Normal*): його смисловий рельєф утворює *зниження діапазону передбачуваності*, а натомість *підвищення рівня невизначеності й нестабільності* (волатильності). На рівні сприйняття дійсності нову нормальність виразно репрезентує явище, яке в англomовному світі отримало назву «fragmentation of the world» – тобто **фрагментація світу на тлі смислової невизначеності й релятивізму**» [1, с. 132–133].

Одним із найбільш ілюстративно виразних прикладів фрагментації світу на тлі смислової невизначеності й релятивізму

може слугувати феномен *Woke Culture*, який набув буквально вірусного поширення впродовж попередніх п'яти років. Дослівно й етимологічно *Woke Culture* означає **розбуджену** (на відміну від *сплячої, приспаної*), **тильну** культуру як наслідок «відкривання її очей» на проблеми, яких досі не помічали чи не надавали їм належного значення.

Тут простежується чітка концептуальна спадкоємність із марксистською інтелектуальною традицією позиціонування повсякденності «фазою сну», якій притаманна інерційність і міщанський стереотипізм, котрий функціонує в режимі того, що в наш час прийнято називати *зоною комфорту*. Платою за потрапляння в зону комфорту є закриття очей на системну несправедливість і функціональні недоліки суспільства, з яких політико-управлінська вертикаль має зиск.

Здавалося б, маємо справу з цілком респектабельним концептуальним підходом, застосування якого містить значний потенціал загальносуспільної користі. Однак тут ми знову опиняємося в ситуації, коли вибір здійснюється на користь індивідуальних і корпоративних, а не загальносуспільних пріоритетів, коли величезний гуманістичний потенціал концептуалістики протистояння інерції повсякденності нівелюється, а натомість доводиться мати справу із дегуманізуючою риторикою, маніпулюванням, геслайтингом, нейролінгвістичним програмуванням тощо. Така спотворена й збочена практика застосування хорошої теорії є наслідком пріоритетів політичного протистояння і намірів забезпечити конкурентні переваги. Для цієї системи цільових координат вимоги інформаційної збалансованості та аргументаційної транспарентності є неприйнятними, тому ними всіляко нехтують – здебільшого неафішовано, а інколи й демонстративно, щоб виразити свої статусні можливості.

Це зайвий раз доводить значущість і визначальність специфіки суспільної практики, яка може практично будь-який теоретичний наголос поставити з ніг на голову, підлаштувавши його під забезпечення тих

чи інших індивідуальних, а не суспільних потреб. Принагідно зазначимо, що в переважній більшості випадків інформаційного пресингу сучасності із використанням демократичної риторики йдеться про фактичне застосування маніпулятивної технології *False Flag* – це коли під егідою одного тематичного чи цільового орієнтира досягається мета, яка не лише не має жодного стосунку до афішованих пріоритетів, а й навіть є їх фактичним запереченням і праксеологічною дискредитацією.

Закономірно напрошується запитання: чи існують певні Архімедові точки опори, які забезпечують від праксеологічної деградації теорію і зловживання нею в партитулярних інтересах? Той, хто стверджуватиме про знання таких досконалих механізмів, правдоподібно видаватиме бажане за дійсне, бо це надто схоже на химеру чергової панацеї, яка на рівні реалій суспільної дійсності є утопією – і не більше. Реалістичний погляд на речі передбачає окреслення інструментів, які є не бездоганними, а більш чи менш ефективними в тих чи інших прикладних аспектах (кейсах).

Джеймс Фішкін у книзі «Демократія, коли люди думають: пожвавлення нашої політики за посередництва публічного обговорення» переконливо аргументує тезу про інструментальну ефективність деліберативної демократії: так, вона не гарантує абсолютного успіху в боротьбі зі зловживаннями взагалі та зі зловживаннями від імені демократії, однак вона істотно утруднює такі зловживання, роблячи їх у більшості випадків, скажімо так, нерентабельними [4].

Автор формулює фундаментальні виклики, перед якими опинилася теорія і практика сучасної демократії, а саме: якою є чи може бути демократія як «воля народу» у світі «фейкових новин», невпинної пропаганди, діалогу переважно між одnodумцями та величезних витрат на маніпулювання громадською думкою? Йдеться про фундаментальну дилему: прислухатися до людей і бути звинуваченим у популізмі чи поклатися на думку й досвід фахівців,

яким здебільшого не довіряють, і проводити політику, яка, на думку багатьох, не відповідає інтересам громадськості?

Професор політології Чиказького університету Айріс Меріон Янг наголошує, що демократична рівність передбачає принцип, що кожен, чий основні інтереси зачіпає політика, має бути залучений до процесу її розробки [7]. Авторка слушно зазначає, що теоретики демократії недостатньо звертали увагу на те, як процеси дебатів і прийняття рішень часто маргіналізують окремих осіб і групи, оскільки норми політичної дискусії є упередженими проти деяких форм вираження думок. На думку А. М. Янг, наше розуміння демократичної комунікації має бути розширене за рахунок позитивних політичних функцій нарративу, риторичних закликів і публічного протесту.

У кожному разі треба розуміти, що за умов «домінування в інформаційному просторі постправди» принциповий дискурс щодо проблемних факторів і доленосних викликів суспільно-політичної дійсності є не лише малоімовірним, а й здебільшого неможливим. Тому дотримання принципів деліберативної демократії та посилення аргументаційного супроводу набувають статусу категорично необхідної передумови прийняття політико-управлінських рішень» [1, с. 125]. Наведена концептуальна формула є настільки аргументаційно виразною і збалансованою, що не потребує жодних стилістичних корекцій чи доповнень.

Висновки. Реноме послідовного прихильника демократії, атрибутивною ознакою якого є сприйняття демократії як безальтернативного символу віри чи модусу переконань, не повинно ставати на заваді об'єктивному, реалістичному й неупередженому сприйняттю дійсності – зокрема й насамперед у сенсі того, що **демократія не є інструментальною панацеєю, за допомогою якої нібито можна розв'язати будь-яку суспільну проблему і відповісти на кожен епохальний чи екзистенційний виклик.**

Власне, такий висновок є неухильним і безальтернативним, якщо взяти до уваги інструментальний статус демократії – річ у тім, що не існує інструментів з універсально високим рівнем ефективності. Іншими словами, **кожному інструменту притаманний певний діапазон ефективності, в межах якого застосування цього інструмента є доцільним і прагматично виправданим.**

Інструмент демократії не є винятком із цього загального правила: він має як сильні, так і слабкі сторони, тому спроби використати його як дієвий засіб для розв'язання проблем у всіх сферах суспільної життєдіяльності априорі приречені на невдачу. Додатковим негативним наслідком такого нерационального застосування інструменталістики демократії є дискредитація самої демократії в очах масової свідомості: цей тип свідомості, перебуваючи під впливом нав'язаної думки про універсальну інструментальну бездоганність демократії, закономірно розчаровується, коли стає свідком розбіжностей теоретичний маніфестів про панацею демократії та практичної невідповідності результуючих наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гурківська, А. І.** (2022). Політична дійсність в епоху постправди: змістовно-функціональні особливості. *Дис. ... доктора філософії за спеціальністю «052 – Політологія»*. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ. 288 с.
2. **Михайлюк, О.** (2016). Соціокультурний підхід як методологія історичного дослідження. *Ukrainian Peasant*, (16). С. 9–14. URL: <https://ukr-selianyn-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1014>.
3. **Beck, U.** (1999). *World Risk Society*. London : Polity. 192 p.
4. **Fishkin, J.S.** (2018). *Democracy When the People Are Thinking : Revitalizing Our Politics Through Public Deliberation*. OUP Oxford. 271 p.
5. **Lippmann, W.** (1965). *Public opinion*. New York: Free Press, New York. 272 p.
6. **Lippmann, W.** (1925). *The Phantom Public*. Piscataway, NJ : Transaction Publishers. 195 p.
7. **Young, I.M.** (2002). *Inclusion and Democracy*. OUP Oxford. 332 p.

А оскільки масова свідомість не володіє достатніми рефлексійними, аналітичними й часовими ресурсами для коректного визначення каузальності таких розбіжностей теорії та практики, то вона цілком передбачувано приходить до формально-логічного висновку, що демократія є ненадійним, непередбачуваним і вкрай ризикованим інструментом суспільної життєдіяльності.

Так іронічно замикається коло інволюції популярності демократії: навіюючи засобом інформаційного пресингу думку про інструментальну безальтернативність демократії, нерозважливі симпатии демократії насправді роблять її ведмежу послугу, фактично перетворюють її на осереддя репутаційних збитків і призводять до того, що в багатьох середовищах суспільної свідомості демократія очолює рейтинги популярності, але зі знаком «мінус». Такий наслідок є несправедливим щодо самої демократії, але будемо відвертими: він цілком закономірний. А для інших наслідків – відповідно до принципу каузальної симетрії – потрібні інші причини.

REFERENCES

1. **Hurkivs'ka, A. I.** (2022). *Politychna diysnist' v epokhu postpravdy: zmistovno-funktsional'ni osoblyvosti* [Political reality in the post-truth era: substantive and functional features]. *Doctor's thesis*. Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv. 288 s. [in Ukrainian].
2. **Mykhaylyuk, O.** (2016). *Sotsiokul'turnyy pidkhid yak metodolohiya istorychnoho doslidzhennya* [Sociocultural approach as a methodology of historical research]. *Ukrainian Peasant*, (16). S. 9–14. Retrieved from <https://ukr-selianyn-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1014> [in Ukrainian].

Alla HOTSALYUK

Democracy through the looking glass of the information society: causes and consequences

The information society creates unprecedented opportunities for highlighting every phenomenon, process and trend of social life. However, the method of using such opportunities depends not on the information society itself, but on social entities that determine the expediency of using certain options of the information society. Therefore, in practice, one always has to deal with a certain imbalance of information coverage, when some aspects acquire hypertrophied importance, and in relation to others, there is a regime of information vacuum. Such a feature and at the same time regularity fully extends to the aspect of democracy – to the information provision of its content features and instrumental possibilities.

Key words: *democracy, information society, socio-cultural conditioning, causes and consequences, public opinion, problematic factors.*

Олена КІРІАКІДІ

аспірантка,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2135-7493>

Ключові слова: медіаграмотність, майбутні офіцери, Військово-морські сили Збройних сил України, професійна підготовка, педагогічні умови, інтерактивні та дослідницькі методи, медіаосвіта, інтерактивні технології навчання, медіаінформація.

У статті охарактеризовано педагогічні умови розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил, які мають важливе значення. Запропоновано забезпечити майбутніх офіцерів базовими знаннями з медіаграмотності та інформаційної безпеки, доповнивши зміст навчальних дисциплін «Укра-

УДК 378.14:355.23/.353(477)(043.3)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).07

**ПЕДАГОГІЧНІ
УМОВИ
РОЗВИТКУ МЕДІ-
АГРАМОТНОСТІ
МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ
ВІЙСЬКОВО-
МОРСЬКИХ СИЛ
ЗБРОЙНИХ СИЛ
УКРАЇНИ
У ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ**

© Кіріакіді О., 2024

їнська мова за професійним спрямуванням», «Політологія і соціологія», «Морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування Збройних сил України». З використанням засобів неформальної освіти (дистанційних та онлайн-курсів, вебінарів) передбачено розширити уявлення курсантів про значення медіа, специфіку оцінювання змісту медіаповідомлень та основні вимоги безпеки під час роботи із соціальними медіа, ризики використання соціальних мереж, про контент-аналіз соціальних мереж, алгоритм розпізнавання маніпуляцій у мережеских комунікаціях. Для відпрацювання

навичок пошуку, відбору інформації у медіатекстах для участі в обговореннях з професійних питань не-обхідне впровадження інтерактивних технологій навчання. Йдеться про те, що під час дискусій, круглого столу, обговорення медіатекстів, аналізу ситуацій курсантам доцільно пропонувати завдання, що потребують чіткого формулювання своєї думки чи аргументування своєї позиції. Своєю чергою застосування дослідницького методу не-обхідне для набуття курсантами досвіду протидії дезінформації, негативному інформаційно-психологічному впливу. Доведено, що дослідницькі методи мають великий потенціал для навчання майбутніх офіцерів орієнтуватися в інформа-

ційних потоках, аналізувати та виявляти маніпулятивні впливи медіа, досліджувати вплив медіа на соціум загалом за допомогою так званих «кодів», технологій.

Загалом, усі визначені педагогічні умови орієнтовані на навчання майбутніх офіцерів орієнтуватися в медіаосвіті, відрізнити інформацію з офіційних джерел та повідомлення маніпулятивного чи деструктивного характеру. Системне впровадження зазначених умов допоможе курсантам набутти необхідного досвіду користування медіапродуктами, оцінки змісту медіатекстів відповідно до вимог новинних стандартів, протидії маніпулятивним та дезінформаційним впливам.

Сьогодні для життя в сучасному інформаційному світі курсанти повинні знати методику пошуку, відбору та застосування інформації й візуальної медіаінформації, послідовність оцінювання змісту медіаповідомлень засобів масової комунікації, методи систематизації і формування припущень чи суперечливих тверджень. Важливе значення має їх уміння виявляти та уникати використання медіаконтенту, що має непідтверджену, недостовірну інформацію; розпізнавати фейки та дезінформацію, протидіяти інформаційно-психологічним операціям. Ці обставини зумовлюють нагальну необхідність організації належної роботи щодо розвитку у майбутніх офіцерів медіаграмотності в процесі їхньої професійної підготовки, насамперед визначення педагогічних умов розвитку цієї професійно важливої властивості.

Метою статті є характеристика педагогічних умов розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил Збройних сил України у процесі професійної підготовки.

Нині медіаграмотність є предметом уваги багатьох учених. Йдеться про

дослідження Р. Гоббс і Р. Фрост [13], Л. Мастерман [14], Ю. Руденко, Н. Дегтярьової, С. Петренка, В. Горохової [6, с. 59], Г. Тулодзєцького, Б. Герціг та С. Графе [8, с. 194], Л. Хмарної [9] та ін. Загалом учені звертають увагу на важливість підбору відповідного змісту та методів, засобів і форм навчання медіаграмотності для навчання майбутніх фахівців аналізувати інформацію, яку поширюють ЗМІ, створювати і використовувати засоби масової інформації та комунікації. Дослідники роблять акцент на тих методах проведення занять, що розвивають самостійність мислення, стимулюють здібності інтерпретувати й аналізувати медіاپовідомлення. Проте потребує вирішення проблема щодо визначення педагогічних умов розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил Збройних сил України у процесі професійної підготовки.

У дослідженні ми виходимо з того, що педагогічні умови розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил – це *сукупність заходів щодо вибору змісту, методів, форм професійної підготовки, необхідних для управління*

навчальною діяльністю курсантів і розвитку в них усіх складників медіаграмотності.

Для обґрунтування педагогічних умов розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил враховано значення знань про сутність медіа та особливості створення й впливу медіаповідомлень на аудиторію. Зокрема, йдеться про позицію А. Харта щодо того, що медіаосвіта має базуватися на вивченні шести основних понять: 1) агентства медіа (тобто джерела інформації, що створюють і поширюють медіатексти); 2) категорії медіа (інтерпретація медіатекстів за типами або жанрами); 3) технології медіа (технологічний процес створення медіатекстів); 4) мова медіа (засоби вираження, знаки і стиль медіатекстів); 5) аудиторія медіа (аналіз типів аудиторії); 6) репрезентації медіа (аналіз конкретного представлення змісту медіа) [12].

П. Сінгер та Е. Джонсон звертають увагу на важливість більш системного навчання медіаграмотності, зокрема на розширення тематики: «Щоб краще впоратися з мінливим середовищем цифрових загроз, треба передбачати більше, ніж зміну організаційних схем або створення нових підрозділів. Подібно до того, як онлайн-загроза перемістилася від хакерських мереж до тих, хто в них знаходиться, навчання цифрової грамотності має вийти за межі щорічного навчання кіберобізнаності, зосередженого на тому, яке посилення не натискати» [17]. Йдеться про ширше бачення ролі медіа, розгляд тематики медіа у ширшому контексті протистояння інформаційним загрозам. Загалом учені одностайні щодо того, що одним із перших кроків до медіаграмотності є обізнаність людини про сутність і значення роботи медіа, специфіку їхнього впливу на суспільство й конкретно кожну людину.

Світова практика засвідчує, що шляхи надання молоді знань з медіаграмотності можуть бути різними. Зокрема, у документі ЮНЕСКО «Медіа та інформаційна грамотність. Навчальна програма для вчителів» («Media and Information Literacy

Curriculum for Teachers») зазначено, що медіаграмотність можна включити в навчальну програму або з мінімалістичним варіантом (збагачення традиційних предметів), або з максималістським основним варіантом (повний курс). Деякі навчальні програми також можна розробити з основними та додатковими елементами, а може бути й окремий курс медіазнавства [15, с. 6].

Це підтверджують дослідження українських учених щодо практики доповнення / інтегрування знань з медіаграмотності в традиційний освітній процес у навчальному закладі. Зокрема, О. Янишин зазначає, що в навчальному закладі часто немає можливості запровадити повноцінний курс медіаосвіти, тому доцільно скористатися синтетичною формою запровадження медіаосвіти у фахову підготовку [10, с. 168]. Доцільність такої практики підтвердили дослідження Ю. Казакова [2], М. Матвійчук [3], Ю. Руденко, Н. Дегтярьової, С. Петренка, В. Горохової [6, с. 62] та ін.

З огляду на це для формування у майбутніх офіцерів базових знань з медіаграмотності запропоновано такі педагогічні умови: по-перше, забезпечення майбутніх офіцерів базовими знаннями медіаграмотності та інформаційної безпеки під час опанування окремих навчальних дисциплін та під час дистанційних та онлайн-курсів, вебінарів. Перевагами дистанційних та онлайн-курсів, вебінарів є можливість системної роботи, широта охоплення, швидкість ознайомлення майбутніх офіцерів з необхідною інформацією, зручність у роботі, оперативність оцінювання, широкі можливості для задіяння різних форматів інформації, зокрема текстової чи візуальної.

Третя педагогічна умова передбачає *упровадження інтерактивних технологій навчання для відпрацювання навичок пошуку, відбору інформації у медіатекстах для участі в обговореннях з професійних питань*. Щодо цього слід зазначити, що першим кроком до медіаграмотності є вміння працювати з інформацією, знати її джерела

та особливості пошуку, а далі на цій основі формулювати свою позицію щодо того чи іншого питання.

Учений Дж. Поттер зазначає, що «шляхом до медіаграмотності є медіаосвіта, яка не обмежується умінням читати або іншою єдиною навичкою. Широка перспектива тут пов'язана з розвинутою структурою знань. Ця структура знань передбачає використання умінь відбирати інформацію і синтезувати її, що дозволяє постійно збільшувати загальний рівень грамотності» [16].

Дослідниці Е. Томан і Т. Джоллс також вважають, що «медіаграмотність розширює поняття «текст», охоплюючи не лише письмові тексти, але й будь-яке повідомлення у вербальній, звуковій чи візуальній формі, яке використовується для створення та передачі ідей між собою. Повне розуміння такого «тексту» передбачає не лише дії з деконструкції, тобто розбирання повідомлення, а й діяльність з конструювання – навчання «запису» і проговорювання своїх думок та ідей» [18].

Поштовхом / імпульсом до цього, як свідчить історія освіти з античних часів, є діалогічне навчання. Дослідники вважають діалог ключем до медіаграмотності. Зокрема, Л. Мастерман, окреслюючи ключові принципи медіаосвіти, майже у кожному згадує про діалог. Учений підкреслює, що «медіаосвіта проводить свої дослідження через діалог, а не просто обговорення», тим самим вона «змінює відносини між учителем і вчителем, пропонуючи обидва об'єкти для роздумів і діалогу» [14]. Цим вимогам найбільше відповідають інтерактивні технології. Це, за С. Сисоевою, насамперед дискусії, метод «мозкового штурму», метод «круглого столу», метод «ділової гри», ділові ігри, навчальні тренінги, колективне вирішення творчих завдань, кейс-метод, практичні групові й індивідуальні вправи, обговорення відеозаписів тощо [7, с. 39]. Саме вони допомагають створити відповідне середовище спілкування, що сприятиме розвитку умінь курсантів аналізувати медіаповідомлення.

Окрім того, великий потенціал для розвитку аналітичного мислення, практичних навичок роботи з інформацією (аналіз, синтез, структурування, ранжування); здатності до вибору оптимальних рішень, руйнування стереотипів мислення, як зазначає Н. Волкова, має традиційний метод аналізу конкретних ситуацій [1, с. 62–63]. Цей метод передбачає глибоке й детальне дослідження справжньої або імітованої ситуації [1, с. 62]. Загалом під час дискусій, круглого столу, обговорення медіатекстів, аналізу ситуацій курсантам важливо пропонувати завдання, що потребують чіткого формулювання своєї думки чи аргументування своєї позиції. У такий спосіб вони матимуть можливість вчитися грамотно сприймати інформацію з різноманітних джерел, розуміти, аналізувати, мати уявлення про механізми та наслідки її впливу на глядачів / читачів / слухачів, відшліфувати своє вміння ставити питання чи аргументовано давати відповіді на питання.

Четверта педагогічна умова передбачає застосування дослідницького навчання для набуття курсантами досвіду протидії дезінформації, негативному інформаційно-психологічному впливу. Про необхідність належного реагування на виклики інформаційної безпеки йдеться у рішеннях Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [4] та «Про Стратегію національної безпеки України» [5]. Зокрема, у Рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» визначено, що важливим завданням запобігання та ефективної протидії ворожим інформаційно-психологічним впливам є забезпечення інформаційної складової воєнної безпеки, підвищення медіакультури суспільства і громадян [4].

Найбільш ефективним шляхом розвитку зазначених умінь у майбутніх офіцерів є дослідницькі методи. Л. Мастерман називає дослідницькі методи, тобто ті, що передбачають дослідження особливостей впливу медіа, основними методами медіаосвіти, тобто такими, що сприяють

найліпшому засвоєнню знань [14]. Центр медіаграмотності США називає цей метод «розслідуванням», вважаючи його «серцем медіаграмотності»: «Аналізуйте та досліджуйте, як «конструюються» повідомлення – друковані, вербальні, візуальні чи мультимедійні. Оцінюйте явні та приховані повідомлення ЗМІ щодо власних етичних, моральних та/або демократичних принципів» [11].

Дослідницькі методи мають великий потенціал для навчання майбутніх офіцерів орієнтуватися в інформаційних потоках, аналізувати та виявляти маніпулятивні впливи медіа, досліджувати вплив медіа на соціум загалом за допомогою так званих «кодів», технологій. Такі завдання мають передбачати роботу курсантів щодо підтвердження надійності джерела інформації; пошуку відмінностей між правдивими, загальновідомими фактами й заданими, які вимагають перевірки; доведення упередженості суджень; аналізу сумнівних чи неоднозначних аргументів тощо.

Загалом усі визначені педагогічні умови орієнтовані на навчання майбутніх офіцерів орієнтуватися в медіасвіті, відрізнити інформацію з офіційних джерел та повідомлення маніпулятивного чи деструктивного характеру. Системне впровадження зазначених умов допоможе курсантам набутти необхідного досвіду користування медіапродуктами, оцінки змісту медіатекстів відповідно до вимог новинних стандартів, протидії маніпулятивним та дезінформаційним впливам.

Для більш чіткого уявлення про специфіку розвитку медіаграмотності майбутніх

офіцерів доцільно враховувати модель цього процесу, тобто схематичне відтворення властивостей, зв'язків між елементами медіаграмотності та складниками педагогічної системи з її розвитку. Модель розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів складається з трьох блоків: цільового, технологічного та результативного.

Для розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил важливе значення мають такі педагогічні умови: 1) забезпечення майбутніх офіцерів базовими знаннями медіаграмотності та інформаційної безпеки; 2) використання засобів неформальної освіти (дистанційних та онлайн-курсів, вебінарів), покликаних розширити уявлення курсантів про значення медіа та специфіку оцінювання змісту медіаповідомлень; 3) упровадження інтерактивних технологій навчання для відпрацювання навичок пошуку, відбору інформації у медіатекстах для участі в обговореннях з професійних питань; 4) застосування дослідницького методу для набуття курсантами досвіду протидії дезінформації, негативному інформаційно-психологічному впливу. Для системної організації роботи щодо розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил необхідно використовувати структурно-функціональну модель, що містить цільовий, технологічний і результативний блоки.

Перспективою подальших досліджень є визначення результатів педагогічного експерименту з розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил Збройних сил України у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Волкова, Н.В.** (2018). Інтерактивні технології навчання у вищій школі. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля. 360 с.
2. **Казаків, Ю.М.** (2007). Педагогічні умови застосування медіаосвіти в процесі професійної підготовки майбутніх учителів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ. 20 с.
3. **Матвійчук, М.М.** (2014). Формування медіаграмотності майбутніх соціальних педагогів у

REFERENCES

1. **Volkova, N.V.** (2018). *Interaktyvni tekhnologii navchannia u vyshchii shkoli [Interactive learning technologies in higher education]*. Dnipro : Universytet imeni Alfreda Nobelia. 360 p. [in Ukrainian].
2. **Kazakov, Yu.M.** (2007). *Pedahohichni umovy zastosuvannia mediaosvity v protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv [Pedagogical conditions of using media education in the process of professional training of future teachers]* *Extended abstract of Candidate's thesis*. Luhan.

процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 22 с.

4. **Про рішення Ради національної безпеки і оборони України** від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. URL : zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.09.2023).

5. **Про рішення Ради національної безпеки і оборони України** від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 24 травня 2015 р. № 287/2015. URL : rnbo.gov.ua (дата звернення: 01.09.2023).

6. **Руденко, Ю., Дегтярьова, Н., Петренко, С., & Горохова, В.** (2022). Розвиток медіаграмотності молодого покоління: практичний аспект проблеми. *Фізико-математична освіта*. Том 37. № 5. С. 56–63.

7. **Сисоєва, С.О.** (2011). Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ : ЕКМО. 320 с.

8. **Тулодзєцький, Г., Герціг, Б., & Графе, С.** (2020). Медіаосвіта в школі та на уроці: Основи і приклади / за загал. ред. В.Ф. Іванова; Пер. з нім. В. Климченка. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси. 405 с.

9. **Хмарна, Л.В.** (2021). Формування медіаграмотності вчителів мистецьких дисциплін у закладах післядипломної педагогічної освіти : дис. ... докт. філософії: 015. Слов'янськ. 267 с.

10. **Янишин, О.К.** (2013). Формування медіаграмотності майбутніх перекладачів у процесі професійної підготовки у ВНЗ. *Наукові записки [Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка]. Серія «Педагогіка»*. № 3. С. 166–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_3_34 (дата звернення: 02.08.2023).

nats. ped. un-t im. T. Shevchenka. Luhansk. 20 p. [in Ukrainian].

3. **Matviichuk, M.M.** (2014). Formuvannya mediahramotnosti maibutnix sotsialnykh pedahohiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of media literacy of future social pedagogues in the process of professional training *Extended abstract of Candidate's thesis*. Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv. 22 p. [in Ukrainian].

4. **Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy** vid 2 veresnia 2015 roku «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 2, 2015 «On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine»] : Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24 veresnia 2015 r. № 555/2015. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua (data zvernennia: 01.09.2023) [in Ukrainian].

5. **Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy** vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 6, 2015 «On the National Security Strategy of Ukraine»] : Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24 travnia 2015 r. № 287/2015. Retrieved from: rnbo.gov.ua (data zvernennia: 01.09.2023) [in Ukrainian].

6. **Rudenko, Yu., Dehtiarova, N., Petrenko, S., & Horokhova, V.** (2022). Rozvytok mediahramotnosti molodoho pokolinnia: praktychnyi aspekt problemy [Development of media literacy of the young generation: a practical aspect of the problem]. *Fizyko-matematychna osvita*. Tom 37. № 5. pp. 56–63 [in Ukrainian].

7. **Sysoieva, S.O.** (2011). *Interaktyvni tekhnologii navchannia doroslykh [Interactive technologies for adult learning]: navch.-metod. posib. / NAPN Ukrainy, In-t ped. osvity doroslykh*. Kyiv : EKMO. 320 p. [in Ukrainian].

8. **Tulodzietskyi, G., Hertsig, B., & Grafe, S.** (2020). *Mediaosvita vshkoli ta na urotsi: Osnovy i pryklady [Media education at school and in the classroom: Basics and examples] / Za zahal. red. V.F. Ivanova; Per. z nim. V. Klymchenka*. Kyiv: Akademiia ukrainskoi presy, Tsentr vilnoi presy. 405 p. [in Ukrainian].

9. **Khmarna, L.V.** (2021). Formuvannya mediahramotnosti vchyteliv mystetskykh dystsyplyn u zakladakh pisljadiplomnoi pedahohichnoi osvity [Formation of media literacy of art teachers in post-graduate pedagogical education institutions]. Doctor's thesis. Sloviansk, 2021. 267 p. [in Ukrainian].

10. **Ianyshyn, O.K.** (2013). Formuvannya mediahramotnosti maibutnix perekladachiv u protsesi profesiinoi pidhotovky u VNZ [Formation of media literacy of future translators in the process of professional training at universities]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Serii : Pedahohika. № 3. pp. 166–171. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_3_34 (data zvernennia: 02.08.2023) [in Ukrainian].

11. **Empowerment through Education.** Retrieved from: <https://www.medialit.org/reading-room/empowerment-through-education> (last accessed: 09.08.2023) [in English].
12. **Hart, A.** (1991). *Understanding the Media.* London: Routledge. 284 p. [in English].
13. **Hobbs, R., & Frost, R.** *Instructional Practices in Media Literacy Education and Their Impact on Students' Learning.* Retrieved from: <https://www.medialit.org/reading-room/instructional-practices-media-literacy-education-and-their-impact-students-learning> (last accessed: 26.07.2023) [in English].
14. **14. Masterman, L.** *Media Education: 18 Basic Principles.* Retrieved from: <https://www.medialit.org/reading-room/media-awareness-education-eighteen-basic-principles> (last accessed: 20.07.2023) [in English].
15. **Media and Information Literacy** (2011). *Curriculum for Teachers / Wilson C. et al.* UNESCO. 192 p. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971> (last accessed: 11.08.2023) [in English].
16. **Potter, W.J.** (2001). *Media Literacy.* Thousand Oaks; London: Sage Publication. 423 p. [in English]
17. **Singer, P.W., & Ohnson, E.B.** *The Need to Inoculate Military Servicemembers Against Information Threats: The Case for Digital Literacy Training for the Force.* Retrieved from: <https://warontherocks.com/2021/02/we-need-to-inoculate-military-servicemembers-against-information-threats-the-case-for-digital-literacy-training/> (last accessed: 26.07.2023) [in English].
18. **Thoman, E., & Jolls, T.** (2004). *Media Literacy: A National Priority for a Changing World* *American Behavioral Scientist.* Vol 48. № 1/September 2004. Retrieved from: <https://www.medialit.org/reading-room/media-literacy-national-priority-changing-world> (last accessed: 20.07.2023) [in English].

Olena KIRIAKIDI

Pedagogical conditions for the development of media literacy of future officers of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine in the process of professional training

The article describes the pedagogical conditions for the development of media literacy of future officers of the Naval Forces, such pedagogical conditions are of great importance. It is proposed to provide future officers with basic knowledge of media literacy and information security, supplementing the contents of «Ukrainian language for professional direction», «Political science and sociology», «Moral and psychological support for the training and application of the Armed Forces of Ukraine». With the use of non-formal education tools (distance and online courses, webinars) it is planned to expand the cadets' understanding of the meaning of media, the specifics of evaluating the content of media messages and the main safety requirements when working with social media, the risks of using social networks, about the content analysis of social networks, the recognition algorithm manipulations in network communications. In order to practice the skills of searching and selecting information in media texts for participation in discussions on professional issues, the need for the introduction of interactive learning technologies has been determined. It is about the fact that during discussions, round tables, discussion of media texts, analysis of situations, it is advisable to offer cadets tasks that require a clear formulation of their opinion or argumentation of their position. In turn, the application of the research method is necessary for the cadets to gain experience in countering disinformation,

negative informational and psychological influence. It has been proven that research methods have great potential for teaching future officers to navigate information flows, analyze and detect the manipulative effects of the media, and investigate the impact of the media on society in general with the help of so-called «codes», technologies.

In general, all defined pedagogical conditions are aimed at teaching future officers to navigate the media world, distinguish information from official sources and messages of a manipulative or destructive nature. Systematic implementation of the specified conditions will help cadets gain the necessary experience in using media products, evaluating the content of media texts in accordance with the requirements of news standards, countering manipulative and disinformation influences.

Key words: media literacy, future officers, Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine, professional training, pedagogical conditions, interactive and research methods, media education, interactive learning technologies, media information.

**Катерина
ГОНЧАРЕНКО**

доцент, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
навчально-наукового Інституту філософії
та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0003-1162-9464>

Петро ЛІНКЕВИЧ

магістрант кафедри філософії
навчально-наукового Інституту філософії
та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0001-4424-4002>

Ключові слова: інтеграція, освіта, інновації, організаційна культура, стратегічна рефлексія, гуманітарні цінності, сталий розвиток, міжкультурний менеджмент, соціальна відповідальність, критичне мислення, партнерство, бізнес-взаємодія.

Наукова робота присвячена вивченню та аналізу процесу інтеграції фахівців із філософською освітою в бізнес-середовище. Зокрема, в розвідці розглядаються нові перспективи

У сучасному світі значно зріс запит на критичне мислення, етичність та соціальну відповідальність. І це пов'язано не

УДК 1:37.013

DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).08

ІНТЕГРАЦІЯ ФАХІВЦІВ ІЗ ФІЛОСОФ- СЬКОЮ ОСВІТОЮ В БІЗНЕС- СЕРЕДОВИЩЕ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

© Гончаренко К., Лінкевич П., 2024

ви та можливості, які виникають у разі залучення фахівців із філософським backgroundом до корпоративного сектору. Автори досліджують можливості впливу фахівців із філософською освітою на розвиток та посилення, зокрема, креативності, стратегічного мислення чи етичної компетентності у сфері бізнесу.

Робота висвітлює ключові стратегії та інноваційні підходи, які можуть бути використані для успішної інтеграції фахівців із філософською освітою в різноманітні галузі бізнесу. Особлива увага приділяється розкриттю можливостей та перспектив створення сприятливого середовища, де фахівці із філософською освітою можуть ефективно взаємодіяти з бізнес-сектором та впливати на стратегічне управління чи брати участь у прийнятті рішень.

лише з контекстом сьогодення України, але й сягає світових масштабів, зокрема, через глобалізаційні процеси чи повсюдну

інформатизацію. Також існує тенденція до посилення цих навичок у фахівців, які здобувають вищу освіту та виходять на ринок праці. Так, є ціла низка soft skills, набуття яких у процесі освіти дає беззаперечну перевагу під час влаштування на роботу. Комунікативні навички, робота в команді, аналіз великої кількості інформації – все це та багато чого іншого закладається чи не в кожному програмі тієї чи іншої галузі знань. Не оминає такий перелік компетенцій і філософський складник освіти. Більше того, він є однією чи не найуніверсальнішою сферою, що дозволяє максимально набутти тих якостей фахівця, що потребує сучасний ринок праці. Отже, є необхідність більш свідомого та виваженого ставлення до філософського складника освіти, оскільки він може стати запорукою та гарантією успішного розвитку тієї чи іншої сфери діяльності. Власне, тому нижче ми будемо звертатися до бізнес-середовища як платформи, на якій може бути застосована філософська компонента. А також звернемося до базових компетенцій, які можуть бути впроваджені на рівні діяльності.

Беззаперечним є і той факт, що вища освіта і бізнес тісно пов'язані між собою. Вищі навчальні заклади готують студентів до різних сфер, включаючи бізнес. Наразі університети мають можливості співпрацювати з підприємствами, де останні надають студентам доступ до стажувань, практичної підготовки і таким чином готують собі майбутніх фахівців. Оскільки сучасний науковий світ є досить міждисциплінарним, то є сенс у тому, аби формувати і міждисциплінарне поле для проведення всебічної практичної підготовки і здобувачів освіти. До прикладу, сфера бізнесу наразі орієнтована не лише на вузькопрофільних фахівців, але й на інші сфери (те ж таки гуманітарне знання, адже воно відкриває горизонт перспектив для розвитку та потенційного економічного зростання. Залучення до бізнес-середовища гуманітарного сектору може бути запорукою більш ефективної діяльності, а поряд із цим і більш етично врегульованої та відповідальної).

Дана аналітична розвідка має **на меті** висвітлення особливостей інтегрованого філософського знання у бізнес-середовище та розкриття перспектив щодо формування більш гнучких, творчих та креативних команд у сучасному корпоративному світі.

З-поміж різноманітних галузей знання філософія, як фундаментальна наука, сягає у своєму розвитку такого рівня, що має у власному арсеналі безліч методик, за допомогою яких можна ставити і вирішувати складні питання, які стосуються різних сфер людського буття. Якщо врахувати фундаментальність пропонованих філософією знань, вона може стати прекрасним інваріантом для забезпечення бізнесу кваліфікованими фахівцями, які в запасі мають цілу низку відповідних сьогоденню soft skills. Але, для того аби налагодити співпрацю, необхідно створити ефективну модель партнерства, що буде сприяти взаємодії університету із сучасним бізнес-середовищем. Йдеться про необхідність налагодження комунікацій між філософськими осередками та бізнес-сферою саме на рівні практичної діяльності. Більш того, така практична робота може бути організована ще на рівні здобуття освіти. Це уможливило б швидкість та двобічність інтеграційного процесу. Так, практика в бізнес-структурах студентів увиразнила би «прогалини», які необхідно усунути в процесі набуття знання, а бізнес-структури мали б змогу відкривати горизонт потенційних можливостей, на які спроможний фахівець-філософ.

Щоб побудувати якісне партнерство, потрібно провести аналіз потреб бізнесу, визначити сфери, в яких особливо важлива роль фахівців із філософською освітою. Освітні програми, за якими навчаються здобувачі освіти, мають визначену низку ключових компетенцій. Однак сформувати необхідні сучасному ринку праці компетенції можна лише тоді, коли вони вивіряються і потенційним роботодавцем чи партнером. Так, якщо фахівець із філософською освітою в перспективі може бути залученим до бізнес-середовища,

є необхідність попереднього налагодження зв'язків та формування кола компетенцій чи практичних навичок, які є актуальними.

Сучасний бізнес нерозривно пов'язаний зі складним ландшафтом партнерських відносин, що виникають як всередині, так і поза межами підприємства. Внутрішнє та зовнішнє партнерство стають важливими факторами, які визначають успіх сучасних компаній та формують їхню конкурентну перевагу. Глибоке розуміння освітніми закладами ролі та важливості внутрішнього та зовнішнього партнерства в бізнесі відкриває нові перспективи і можливості плідної співпраці між бізнесом та закладами освіти. Важливо визначити, які саме філософські аспекти потенційно можуть вплинути на ефективність та продуктивність бізнес-процесів, а також як вони можуть сприяти їхньому оптимальному розвитку.

Оскільки філософія може природним способом завдяки своїм методам вирішувати нескінченну кількість завдань в бізнесі, то виникає потреба у новому підході до підготовки фахівців, підході, який поєднує філософські принципи зі стратегічним баченням бізнесу.

Філософські принципи відіграють визначальну роль у формуванні стратегічного мислення та прийнятті рішень у сучасному бізнесі. Цей вплив охоплює глибокі філософські концепції, які визначають основні цінності та цілі організації. Філософські принципи етики та соціальної відповідальності покликані встановлювати межі між суб'єктивним та об'єктивним, сприяючи створенню стратегій, які етично відрегульовані зі споживачами. Екзистенціалістські принципи індивідуальності та свободи створюють умови для інновацій та розвитку конструктивних відносин у бізнес-середовищі. До прикладу, платонівське вчення про ідеальне та ідеї як основу реальності може бути виявлене у стратегічному мисленні. Компанії можуть прагнути досягти ідеалів у своїх стратегіях, встановлюючи високі стандарти та приймаючи більш якісні рішення. Або ж, користуючись

принципом категоричного імперативу Іммануїла Канта, компанії можуть приймати такі стратегічні рішення, які вимагають урахування інтересів всіх бенефіціарів, задіяних у реалізації проєкту. Це спонукає до розгляду різних сценаріїв та впливає на їх етичні наслідки. Феноменологічний підхід теж може стати в нагоді в сучасному ринковому середовищі, адже має властивість сприяти розумінню контексту переживання тих же клієнтів. Також може сприяти створенню стратегій, спрямованих на задоволення їхніх потреб.

Принципи емоційного інтелекту, розвитку якого теж сприяє філософія, можуть враховуватися під час розробки стратегій, які звертають увагу на емоції індивіда. До прикладу, стратегії підприємств, які працюють у кращих традиціях споживацької культури та продають враження. Обізнаність на принципах функціонування емоційного інтелекту дозволяє розпізнати власні емоції, допомагає сприймати та розуміти емоції інших людей. Це, власне, допомагає взаємодіяти та співпрацювати з іншими людьми, враховуючи їхні емоції, досягати міжособистісної ефективності у співпраці з колегами [1].

Філософські принципи сприяють формуванню стратегій, орієнтованих на збалансованість та глибоке розуміння потреб клієнтів, співробітників та суспільства в цілому. Ці принципи також відіграють важливу роль у формуванні повноцінної особистості та сприяють розвитку та розкриттю творчого й емоційного потенціалу людини.

Етичні концепції відіграють важливу роль у формуванні та визначенні корпоративної відповідальності та стратегій сталого розвитку компаній. До прикладу, етична концепція консеквенціалізму, яка базується на визначенні моральності дії залежно від її наслідків, може визначати корпоративну відповідальність через оцінку соціальних, екологічних та економічних наслідків діяльності компанії. Компанії, які керуються цією концепцією, можуть розвивати стратегії сталого розвитку, спрямовані

на досягнення позитивних результатів для всіх зацікавлених сторін. Деонтологічна концепція, що визначає моральність дії через суворе виконання обов'язку, може стимулювати компанії визначати свою відповідальність на основі чітких етичних норм та стандартів. Це може включати в себе розробку корпоративних кодексів поведінки та впровадження етичних стандартів в усі сфери діяльності. Етична концепція свободи та індивідуальності може підкреслити важливість поваги до прав та свобод кожного індивіда. Компанії, які враховують цю концепцію, можуть активно працювати над розвитком сфери корпоративної відповідальності, забезпечуючи права своїх співробітників та споживачів. *Етичні концепції стають основою для розробки стратегій корпоративної відповідальності та сталого розвитку, надаючи компаніям моральний фундамент для визначення їхнього внеску в соціальні, екологічні та економічні аспекти сучасного світу.*

Інтеграція філософських принципів може значно покращити ефективність комунікації. До прикладу, філософія екзистенціалізму, що значною мірою спрямована на особисту рефлексію, є важливим елементом розвитку самопізнання. А в контексті діалогу розвиває навички активного слухання та взаєморозуміння, сприяючи зміцненню комунікаційних здібностей. Конфуціанська філософська концепція, що культивує принципи гідності, поваги та справедливості, на практиці може сприяти формуванню лідерських якостей та розвитку тісних взаємин в команді. Філософія комунікативного діалогу зосереджує увагу на розумінні різних точок зору та допомагає у пошуку спільних рішень. Принципи стоїцизму, такі як самоконтроль та відповідальність за власні дії, можуть стати в нагоді для розвитку особистісних лідерських якостей. Плюралізм допомагає підтримувати ідеї різноманітності та відкритості до різних точок зору, сприяє створенню культури, де кожен має можливість висловити свої думки та ідеї. Інтегративний гуманізм створює акцент на

гідності та універсальних цінностях, може сприяти взаєморозумінню та співпраці. Загалом, філософський підхід до формування навичок комунікації та лідерства розширює розуміння світу, розвиває критичне мислення та сприяє етичній та ефективній взаємодії в команді.

Інновації в бізнесі вимагають творчого та глибокого підходу, а взаємодія філософських досліджень із бізнес-ідеями може стати каталізатором для створення новаторських рішень та технологій. За допомогою метафізики аксіології можна визначати цінності та переконання, що дають основу для створення інноваційних бізнес-моделей. Епістемологічний філософський підхід може допомогти виявити ключові питання та визначити принципи, які визначають можливості для інновацій. Філософська естетика здатна стимулювати креативність та допомогти у створенні інноваційних дизайн-рішень. Онтологія надає розуміння існування та суті ідеї, може слугувати основою для розробки нових, нестандартних концепцій. Філософія права та етика працює над етичними аспектами інновацій, може гарантувати їхню відповідність соціальним цінностям та нормам. Феноменологія здатна надавати розуміння того, як впливають інновації на сприйняття людей, та може допомогти у створенні продуктів та послуг, які відповідають потребам суспільства.

Філософи можуть принести аналітичний погляд, допомагаючи підприємцям *розкрити потенційні аспекти інноваційних проєктів*. Здатність філософів до глибокого аналізу та виявлення фундаментальних проблем може зміцнювати *стратегічне планування бізнес-проєктів*. За участю філософів може бути створено *етичний фундамент для проєктів*, що сприяє довірі та підтримує *відповідальну поведінку у бізнесі*. Встановлення спільних цінностей для філософів та підприємців допомагає створювати *конструктивні та стійкі відносини*.

Філософський підхід може сприяти розв'язанню проблем та імплементації новаторських

ідей. Філософія сприяє розвитку навичок взаєморозуміння та діалогу, що може посприяти підприємцям та філософам ефективно обмінюватися ідеями та концепціями. Таким же чином, як співпраця філософів із різних культур сприяє створенню інновацій, які відображають різноманіття поглядів та досвіду. Філософи можуть допомагати створювати концептуальну прозорість у проєктах, що полегшує сприйняття ідей та стратегій усіма учасниками. Співпраця між філософами та підприємцями може стати силою, що стимулює створення інновацій та стійкий розвиток сучасного бізнесу.

У світі вже існують ініціативи щодо *філософського консультування в бізнесі та самореалізації філософів у бізнес-середовищі*. Частина активних філософів вже зробила крок уперед у зближенні цих двох, здавалося б, відмінних сфер. І ця активність вже приносить позитивні результати для всіх зацікавлених сторін.

До прикладу:

– Dennis Schutijser (PhD Candidate in Philosophy of Care at Toulouse, France) здійснює практичну діяльність радника з управління в Національному офісі ідентифікаційних даних. Як радник з питань управління допомагає загальному керівництву Нідерландського національного офісу ідентифікаційних даних (Rijksdienst voor Identiteitsgegevens, RvIG). Консультує їх із політичних та адміністративних питань і виконує зв'язуючу роль як всередині організації, так і в політичному та соціальному контексті.

Dennis Schutijser у 2020 році також заснував у Кіто (Еквадор) філософську агенцію – *лабораторію філософської практики PhilosoLab*, спрямовану на консультування в бізнесі та освіті. PhilosoLab пропонує індивідуальні філософські консультації та запрошує до участі у філософському консультуванні для бізнесу, а також у сесіях тренінгу з філософії [2];

– Matt Durski заснував Philosophy Consulting в Чанхассен, Міннесота, США, та допомагає компаніям у впровадженні

інновацій. «Philosophy Consulting» займається *бізнес-стратегіями клієнта та бізнес-дизайном з використанням філософії для навігації до зростання*. Маючи ступені магістра та бакалавра з філософії, а також сертифікацію управління проєктами (PMP), *керує відділом філософського консультування*, маючи багаторічний досвід у лідерстві в області операцій, підприємництва, цифрових технологій, продуктів ІТ та програм у провідних організаціях галузі, таких як Life Time Inc, UnitedHealth Group, Mayo Clinic, Pearson та Social Security Administration. Matt Durski, маючи досвід у галузі прикладної філософії, працює як менеджер онтології та консультант з біоетики щодо етичних аспектів персоналізованої медицини. Відданий своїй пристрасі до філософії, працює як викладач філософії та член Американської асоціації філософів-практиків (APPA) [3];

– Dr. Danielle LaSusa, маючи ступінь доктора філософії Temple University (2010), як доцент кафедри філософії та соціальних наук викладала філософію у коледжі Bard High School Early College у Квінсі, штат Нью-Йорк (2011-2015 рр.). Перебуваючи там, Danielle LaSusa працювала лідером профспілкового відділення UFT і членом команди керівництва школи, була членом комітету зі стратегічного планування Барда та очолила перший щорічний день симпозіуму, конференцію, яка включала від 60 до 650 учасників, як студентів, так і викладачів. Крім того, перебуваючи в Нью-Йорку, стала співзасновником NYC Public Philosophy Network, яка проводила громадські збори для філософських розмов.

Danielle LaSusa реалізує послуги з філософського коучингу, використовуючи критичні дослідження та глибокі філософські знання, щоб допомогти зрозуміти власні моделі мислення та жити більш усвідомленим і процвітаючим життям. Ось кілька прикладів: робота з моральними дилемами; дослідження питань сенсу та мети; керування змінами в ідентичності

та самооцінці; визначення та дослідження особистої життєвої філософії [4].

Ці та інші приклади інтеграції філософів в управлінські та бізнес-стратегії дають змогу побачити, що філософія є досить динамічною сферою, яка здатна до швидкої адаптації відповідно до площини діяльності. А також у ній закладено той потенціал, який здатен реорганізувати будь-які структури та виводити їх на якісно новий рівень діяльності.

Так, сучасні компанії, які націлені на довгострокову роботу в ринковому середовищі, мають обирати і критичні діяльнісні підходи, дотримуються етичних принципів та соціальної відповідальності. Для того щоб відповідати цьому та ефективно взаємодіяти в складному середовищі, компанії роблять ставку на партнерські відносини, які формують як всередині компанії, так і за межами підприємства. Внутрішнє партнерство є взаємодією та співпрацею всередині організації між різними підрозділами та командами. Воно сприяє створенню єдиної корпоративної культури, спрямованої на спільні цілі та взаємне розуміння між працівниками. Один із ключових аспектів внутрішнього партнерства – це підтримка відкритого спілкування та обміну інформацією, що сприяє ефективності внутрішніх бізнес-процесів.

Зовнішнє партнерство – це співпраця між різними компаніями або між бізнесом та зовнішніми стейкхолдерами. Це може включати стратегічні альянси, партнерства з постачальниками та замовниками, а також участь у галузевих консорціумах. Важливим аспектом зовнішнього партнерства є спроможність підприємства адаптуватися до змін на ринку, сприяти інноваціям та покращенню конкурентоспроможності.

Освітні заклади мають звернути особливу увагу на розвиток сектору партнерських відносин. З одного боку, це потрібно для того, щоб мати спроможність готувати якісних фахівців з необхідними знаннями у сфері партнерських відносин та бути конкурентоспроможними на ринку освітніх послуг в умовах глобалізації світу.

З іншого боку, освітній заклад що прагне бути успішним та намагається знаходитись серед прогресивних навчальних закладів, повинен вміти ефективно будувати внутрішні і зовнішні здорові відносини.

До прикладу, виконавчий віце-президент з досліджень Чаукі Т. Абдаллах в Технологічному інституті Джорджії на початку 2020 року започаткував ініціативу планування – Commission on Research Next (CRN), за допомогою цієї ініціативи створюється нова стратегія для майбутнього дослідницького підприємства Georgia Tech. У першій фазі CRN оцінювала поточний ландшафт університетів, що займаються інтенсивними дослідженнями. CRN використовував знання та досвід викладачів, співробітників і студентів Georgia Tech, щоб проаналізувати, як виглядатиме дослідницький ландшафт у майбутньому для Georgia Tech та інших університетів. У другій фазі команда викладачів, співробітників і студентів, розробила стратегію того, як дослідницьке підприємство Georgia Tech – відповідно до нового стратегічного плану інституту – відповідатиме на ці виклики та рухатиметься вперед, у наступні десятиліття. Зараз триває третя фаза, розробляються стратегії навколо 16 цілей, зібрані сім проектних команд впровадження. Commission on Research Next приділила велику увагу зовнішньому партнерству університетів, а саме аналізу зв'язку між дослідженнями, освітою та потоком цінностей між ними. Розглядається питання про те, як дослідницькі університети можуть культивувати портфолію цілеспрямованих стратегічних відносин, посилюючи вплив на індивідуальні, інституційні, міські, державні, регіональні, національні та глобальні виміри. Поряд із питаннями зовнішнього партнерства культивується внутрішнє партнерство, розглядаються явні та неявні функції та структури, які використовує університетська дослідницька екосистема для виконання своєї місії [5].

Осміслене вивчення ролі та значення внутрішнього та зовнішнього партнерства в бізнесі, з огляду на особливості освітніх

закладів, розкриває нові можливості для ефективної співпраці між підприємствами та освітніми установами. Науково-філософський аналіз цих форм партнерства може розкрити глибинні підходи та відкрити нові горизонти для розвитку бізнес-відносин.

Будуючи внутрішні партнерські відносини, компанії орієнтуються на створення корпоративної культури. *Інтегрована філософська основа в бізнес дозволяє краще зрозуміти її цільові орієнтації, взаємодію зі стейкхолдерами та вплив на етичний складник працівників.* По-перше, філософія може більш ясно розкрити перед працівниками ідеї існування компанії та напряму розвитку, більш ґрунтовно пояснити цінності, переконання і місію. По-друге, філософія може дати ґрунтовні пояснення, які ідеї є конструктивними і допомагають компанії бути здоровою і конкурентоспроможною, а які ідеї є деструктивними та можуть руйнувати компанію зсередини. Розгляд різних філософських концепцій, таких як «екзистенціалізм», «прагматизм» чи «гедонізм», може висвітлити різні підходи до

співпраці та внутрішньої взаємодії. Глибоке розуміння працівниками цінностей і напрямів компанії може утворити унікальне корпоративне середовище, де працівники будуть мати можливість реалізувати свій потенціал, отримувати прибуток і задоволення від роботи в компанії.

Партнерство є важливим складником суспільства, бізнесу, освіти. Співпраця суспільства, бізнесу й освіти є основою сталого розвитку. Бізнес створює робочі місця та інновації, суспільство визначає цінності, а освіта формує потрібні навички. Разом вони утворюють ефективну систему, сприяючи загальному добробуту. Адже діяльність та стосунки людей є раціонально обґрунтованими лише тоді, коли вони не підривають онтологічних підвалин людського існування, забезпечують виживання роду людського. Розумом людина здатна досягнути ідею справедливості, і тому треба шляхом просвіти навчити її різних способів розумного зважування власної поведінки. Як наслідок вільного вибору така поведінка має бути водночас внутрішнім велінням.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гоулман, Д.** (2023). Емоційний інтелект в бізнесі. Київ : Віват, 528 с.
2. **Schutjser, D.** (2020). PhilosoLab, Laboratory for Philosophical Practice in Counseling, Business, and Training. Retrieved from: <https://philosolab.wordpress.com/> [in English].
3. **Durski, M.** (2018). Philosophy consulting. Retrieved from: <https://philosophyconsulting.com/> [in English].
4. **LaSusa, D.** (2024). Philosophical Coaching. Retrieved from: <https://www.daniellemlasusa.com/philosophical-coaching> [in English].
5. **Chaouki T., & Abdallah (2020).** Commission on Research Next. Retrieved from: <https://research-next.gatech.edu/report> [in English].

REFERENCES

1. **Houlman, D.** (2023). Emotsiynyi intelekt v biznesi. [Emotional intelligence in business]. Kyiv : Vivat, 528 s. [in Ukrainian].

Kateryna HONCHARENKO, Petro LINKEVYCH

Integration of specialists with philosophical education in the business environment: opportunities and perspectives

This scientific work is devoted to the study and analysis of the process of integration of specialists with a philosophical education into the business environment. In particular, the research examines new perspectives and opportunities that arise when specialists with a philosophical background are involved in the corporate sector. The authors investigate the possibilities of the influence of specialists with a philosophical education on the development and strengthening, in particular, of creativity, strategic thinking or ethical competence in the field of business.

The work highlights key strategies and innovative approaches that can be used to successfully integrate philosophy-educated professionals into various areas of business. Special attention is paid to the disclosure of opportunities and prospects for creating a favorable environment where specialists with a philosophical education can effectively interact with the business sector and influence strategic management and participate in decision-making.

Key words: integration, education, innovation, organizational culture, strategic reflection, humanitarian values, sustainable development, intercultural management, social responsibility, critical thinking, partnership, business interaction.

УДК 378.147.091.31:[005.336.2:378.22:61]
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).09

ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНО- СТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

© Маруш І., 2024

Інна МАРУШ

викладач кафедри терапевтичних
та фахових медсестринських дисциплін,
Черкаська медична академія,
аспірант кафедри педагогіки
та менеджменту освіти,
Херсонська академія неперервної освіти
<https://orcid.org/0000-0003-2476-0963>

Ключові слова: аналітична компетентність, методи навчання, форми навчання, фахівці медичної галузі.

У статті розглянуті базові методи та форми реалізації активного навчання, які сприяють формуванню компетентностей у майбутніх фахівців медичної галузі. Різноманіття таких методів обумовлене запровадженням змішаного навчання у зв'язку з військовими діями на території нашої країни, оскільки медична галузь потребує якісно підготовлених медичних працівників для функціонування медичного

фронту. Автором розглянуто поняття компетентнісного підходу, аналітичної компетентності, її компонентів У статті детально висвітлено застосування різних видів лекційних занять та їх значення у формуванні аналітичних вмінь у майбутніх фахівців медичної галузі, виділено провідну роль самостійної роботи щодо опанування базових аналітичних умінь; визначено основні доказові методи проведення практичних занять з виділенням їх призначення у формуванні практичних навичок та вмінь, інтегрованих у практичну діяльність; підкреслено актуальність застосування освітніх платформ для здійснення професійної підготовки в умовах змішаного навчання. У статті акцентовано необхідність залучення здобувачів до наукової діяльності та їх участі у наукових заходах.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобальної інформатизації суспільства перед освітою постає питання підготовки фахівців, використовуючи ефективні методи, і медична галузь не стоїть осторонь. Медичні працівники тримають медичний фронт і за два роки військових дій більшість з них за короткий час навчилися виконувати нові навички, опанували необхідні знання, навчилися працювати в команді та основам самопомоги. Військові дії спонукають застосовувати інноваційні засоби навчання, які сприяють формуванню компетентностей. Це призвело до пришвидшення темпів інформатизації освітнього процесу, появи нових інформаційних ресурсів методів та засобів обробки інформації, що робить питання аналітичної компетентності особливо значущим. Відповідно перед ЗВО, які готують медичних працівників, постало питання щодо оновлення традиційних методів навчання за допомогою сучасних інформаційних технологій та використання ефективних методів формування компетентностей у здобувача освіти. Використання активних методів навчання спонукають майбутніх фахівців до безперервного професійного розвитку та вдосконалення.

Мета: розглянути форми і методи навчання, які можна використати у процесі формування аналітичної компетентності у майбутніх фахівців медичної галузі.

Виклад основного матеріалу. Сучасними підходами, які застосовуються у медичній освіті є особистісний, діяльнісний, комунікативний та компетентнісний.

Компетентнісний підхід в освіті застосовується з 60 рр. XX століття, і в результаті має відобразити розвиток практичних результатів навчання, які характеризують готовність до здійснення практичної діяльності. Його метою є подолання прірви між знаннями та їх практичним застосуванням. Звернення до компетентнісного підходу аргументоване тим, що формально-знаннева парадигма освітнього процесу втратила свою цінність, адже інформація стає неактуальною значно

швидше, ніж студент закінчить навчання за спеціальністю. В умовах високого розвитку технологій здобувач має навчитися пошуковій роботі на різних носіях, а не обов'язково тримати інформацію в пам'яті, адже ніколи не знаєш у якій саме ситуації вона знадобиться. Це і є «родзинкою» компетентнісного підходу – навчитися перетворювати інформацію в знання та користуватися ними [9].

Автор так визначає поняття аналітичної компетентності для медичних фахівців: «це сформоване вміння критичного ставлення до інформації, вміння її аналізувати, структурувати, осмислювати та застосовувати у практичній діяльності, користуватися сучасними інформаційними технологіями для пошуку актуальних даних для забезпечення ефективної комунікації майбутніх магістрів медицини» [7, с. 117]. Категорійний апарат аналітичної компетентності досить різноманітний, науковці по-різному виділяють її компоненти. Ми визначили, що основними категоріями є мотиваційний, когнітивний, професійний, комунікативний та рефлексивний.

1) Мотиваційний компонент – характеризує розуміння необхідності до пошуку актуальної та значущої інформації для забезпечення фахових потреб та інтересів, реалізації себе у практичній сфері, зацікавленість у професії.

2) Когнітивний – дозволяє визначити рівень сформованості знання методів та технологій пошуку, обробки, збереження та аналітико-синтетичної переробки інформації.

3) Діяльнісний складник відображає рівень володіння знаннями про алгоритми, способи, засоби ефективного пошуку, використання та застосування інформації.

4) Комунікативний характеризує рівень розвитку організаторських навичок у середовищі діяльності та формуванню здатності командної роботи.

5) Рефлексивний відображає усвідомлення власного досвіду в інформаційно-аналітичній діяльності, оцінку отриманого результату, знаходження помилок та

вміння їх виправляти, адекватну реакцію на зауваження.

Основою формування цих складників полягає у реалізації аналітичних вмінь. Науковець Е. де Боно зазначає, що аналітичні вміння є здатністю особистості аналізувати інформацію з позицій власного бачення та логіки, щоб застосовувати у стандартних та нестандартних ситуаціях [8]. І. Муковський стверджує, що особливістю інформаційно-аналітичних вмінь є здатність відстоювати власну думку, проте він не враховує професійну спрямованість таких навичок [8]. О. Постельжук наголошує, що аналітичні вміння є запорукою критичного мислення – вони дозволяють «розділити» складне явище на прості, виділити компоненти та визначити їх зв'язок з цілим, формулювати основне завдання та знаходити способи його оптимального рішення [8]. Процес формування аналітичних вмінь є динамічним і потребує здійснення певних етапів.

Науковці найчастіше визначають інформаційно-теоретичний, процесуально-діяльнісний та аналітико-корекційний. Завданням першого етапу є формування мотивації у майбутнього фахівця до здійснення аналітичних вмінь, на другому етапі відбувається засвоєння фундаментальних та професійних знань про зміст і форми аналітичної діяльності, а на третьому етапі звершується самоаналіз та корекція аналітичної діяльності [8].

Інформаційно-теоретичний етап направлений на формування ціннісного ставлення до інформації, що є джерелом нових знань шляхом переконання лікаря щодо важливості та необхідності володіння пошуковими навичками роботи з інформацією [3]. Підвищення мотивації майбутніх фахівців медичної галузі при пошуковій роботі з інформацією можливе, якщо завдання будуть професійно спрямованими, цікавими, у них враховуватимуться індивідуальні особливості здобувача та буде виявлена кінцева мета поставленої задачі. У забезпеченні мотивації значну роль відіграє пояснення здобувачам важливість

уміти представляти інформацію у вигляді структурно-логічних схем, графіків, діаграм та порівняти зі звичайним графічним текстом. Так формується поняття візуалізації навчального матеріалу і здобувач розуміє необхідність опанування інформаційно-аналітичними вміннями. Наприклад патогенез розвитку захворювання можна подати у вигляді структурно-логічної схеми, що дає змогу здобувачеві після опрацювання тексту структурувати та узагальнити інформацію.

Процесуально-діяльнісний етап полягає у засвоєнні знань з пошуку інформації шляхом виконання теоретичних і практичних завдань. Тут основними формами навчання є лекційні та практичні заняття. Щодо лекцій, то, на думку автора, необхідно надавати перевагу проблемним лекціям та лекціям-дискусіям, які постійно тримають увагу здобувачів освіти, вимагають пошуку проблеми та закономірних рішень щодо її вирішення. Тут однією з ключових характеристик є педагогічна майстерність лектора, яким має так подавати інформацію, щоб майбутні медики уважно слухали та сприймали інформацію. Відпрацювання вмінь з отримання і пошуку інформації на практичних заняттях відбувається шляхом виконання пошукових завдань за допомогою електронного каталогу бібліотеки ЗВО, універсальних пошукових систем, відкритих сервісів тощо. Доцільно застосовувати таку роботу у вигляді проблемних завдань. Так у майбутніх лікарів формується вміння аналізувати інформацію: виділяти головне, порівнювати, узагальнювати та структурувати її, аргументувати висновки. До активних форм навчання належать проблемні лекції, лекції-дискусії та лекції-провокації, кейс-метод, метод «мозкового штурму», метод проектів, вирішення ситуаційних завдань, які стимулюють інформаційно-аналітичну діяльність майбутнього медичного працівника відповідно до інформаційних потреб та аналітичних можливостей. В умовах сьогодення в освітню діяльність увійшло поняття змішаного навчання, під час реалізації якого

віддалена – дистанційна форма занять – переважно надається лекційному матеріалу. Одним із завдань дистанційної освіти є навчити здобувача працювати з інформацією самостійно [3]. Л. Ісичко у своєму дослідженні виділяє у типи лекцій: пасивні у режимі запису або вебінару без організації зворотнього зв'язку, та активні лекція-дискусія, проблемна лекція та лекція-провокація, лекція-конференція, які забезпечують комунікацію між здобувачами та викладачем [4]. Презентацію, текстовий матеріал, відеозапис лекції можна розмістити на інформаційній платформі ЗВО, у Черкаській медичній академії використовують платформу MOODLE, персональний доступ до якої є у кожного здобувача та він активний у будь-який зручний час. Лекція у вигляді вебінару проводиться у режимі реального часу за допомогою засобів інтернет зв'язку через Zoom, Google meet, Teams тощо. Лекція проходить з використанням і демонстрацією презентації та інформаційним супроводом викладача, що характеризується активністю лектора, чуттєвим сприйняттям матеріалу для подальшого роботи майбутніх медиків, проте студент пасивно сприймає чужі думки, відсутня самостійна та критична обробка інформації, що унеможливує процес осмислення [2]. Проведення активних лекцій має на меті самостійне здобуття знань студентом під керівництвом викладача з використанням інтерактивних методів [4]. Наприклад, лекція – конференція має на меті вирішення поставленої проблеми за допомогою системи доповідей, які контролює викладач. При цьому викладач заздалегідь надає доступ до інформації з переліком базової та додаткової літератури студентам, і вони готують окреме питання у вигляді доповіді. Опрацювання матеріалу є самостійним, активним, але під контролем викладача. Така лекція забезпечує зворотній зв'язок між викладачем та групою здобувачів, сприяє активізації їх пізнавальної та аналітичної діяльності. Лекція – консультація має дві форми проведення: «інформація-питання-відповідь»

та «інформація-питання-відповідь-дискусія». У першому випадку викладач надає здобувачам доступ до інформації, вони її опрацьовують і задають питання, на які відповідає викладач, тобто лекція побудована на відповідях по питанням студентів. В іншому випадку після відповіді викладача відбувається обговорення з майбутніми фахівцями медичної галузі, коли кожен з них виражає власну думку і ставлення до проблеми, яка розглядається. Лекція-провокація побудована на заздалегідь внесеній помилці у зміст питання. Завданням здобувачів є визначення такої помилки та її аналіз під час дискусії з групою та викладачем. Такий вид лекцій рекомендують проводити на завершальному етапі вивчення розділу або дисципліни, коли у студента вже сформоване розуміння фундаментальних понять і термінів дисципліни. Тоді розвивається вміння виокремлювати достовірну та актуальну інформацію, оцінювати та орієнтуватися в ній, виступати у якості експерта [6]. Отже, активні лекції сприяють формуванню компонентів аналітичної компетентності у майбутніх фахівців медичної галузі шляхом вміння постановки проблеми, побудови гіпотези, аналізу структури інформації, виділення її смислових частин зі встановленням причинно-наслідкових зв'язків, що дає змогу узагальнювати та структурувати текст.

Активними методами ведення практичних занять, які мають значення у формуванні аналітичної компетентності майбутніх лікарів, є кейс-метод, метод проєктів, метод вирішення ситуаційних/проблемних завдань. Кейс-метод дозволяє визначити неоднорідність та багатогранність визначеної проблеми. За структурою цей метод є комплексом різних підходів: дослідницького – має елементи дослідження; синергетичного – полягає у зануренні в ситуацію та пошуку спільних рішень, обміну інформацією; розвиваючого – забезпечує формування компетентностей; проєктного – виділяє активну і значущу інформацію для вирішення проблеми; технологія «створення успіху» – полягає у визнанні

успішного вирішення проблеми, акцентування уваги на цьому, що призводить до закріплення ефекту мотивації [1].

Кейс-метод доцільно поєднувати з іншими методами активної практичної діяльності, такими як метод «мозкового штурму» та метод проєктів. Метод «мозкового штурму» в таких випадках формування якісно нових знань та рішень.

Комплексне застосування цих методів під час фахової підготовки дозволяє сформувати такі компетентності:

- інформаційну – пошук, обробка, аналіз, узагальнення інформації;
- аналітичну – створити висновок на основі опрацювання інформації, аргументувати його;
- комунікативну – вміння вести дискусію, зрозуміло і неоднозначно доносити власну думку до всіх учасників освітнього процесу, аргументувати свої судження, переконувати опонентів;
- творчу – вміння створити гіпотезу та запропонувати способи її доведення;
- практичну – зрозуміти клінічне значення явища, яке вивчається;
- рефлексивну – здатність до самоаналізу, вміння помічати помилки та розробляти стратегії для їх ліквідації [5].

Кейс-метод має елементи професіоналізму [10] та формує позитивну мотивацію у здобувачів освіти під час фахової підготовки майбутніх фахівців медичної галузі.

Метод ситуативного навчання, що може застосовуватися у вигляді ситуаційних задач, має аналітичні та пізнавальні аспекти [6]. Аналітичні покликані здійснювати проблемне структурування тексту з виділенням комплексу типології проблем, їх класифікації, з'ясування причин, які призвели до наявності проблеми, моделювання шляхів вирішення та прогностичне визначення наслідків проблеми. Пізнавальний аспект формує основний зміст і спрямований на отримання знань. Такий метод оперує ситуаційною істиною, яка полягає у вирішенні поставленої проблеми [1].

Методу проєктів належить одна з провідних ролей у вмінні презентувати

та захищати результати інформаційно-аналітичної діяльності. В основу методу проєктів покладено розвиток пізнавальних та професійних інтересів здобувачів-майбутніх медиків, коли відбувається самостійне конструювання власних знань, вміння презентувати їх групі колег та аргументувати практичну значущість. Він спрямований на розуміння необхідності знань, формування мотивації до практичної діяльності медичного працівника, вивчення змістового наповнення та здатності до аналізу власної діяльності [1]. Розробка проєкту має певні етапи: виявлення і формулювання проблемної ситуації, формулювання гіпотези, пошук і обробка інформації з даної проблеми, обговорення та перевірка гіпотези, вивчення та узагальнення понять, впровадження результатів. Таким чином метод проєктів є частиною дослідницької компетентності здобувачів освіти. Для формування інформаційно-аналітичних вмінь доцільним є залучення майбутніх лікарів, парамедиків, медичних сестер, фармацевтів до науково-дослідницької діяльності: участь у семінарах, конференціях, круглих столах, дискусіях, що впливає на якісне і більш детальне вивчення ситуаційних завдань.

Аналітико-корекційний етап полягає в осмисленні результатів аналітичної діяльності майбутнього медика. Відбувається розуміння того, наскільки інформація, яку він здобув під час навчання, є актуальною, достовірною та корисною, які аспекти проблеми залишилися невирішеними і на які питання необхідно дати відповідь, щоб результат діяльності був вагомим. Також аналізуються комунікативні рішення, наскільки правильно відбувалося спілкування з пацієнтами та колегами, чи були допущені помилки і як їх уникнути в подальшому.

Висновки. Для формування аналітичних вмінь у майбутніх фахівців медичної галузі пріоритетним є використання активних методів та засобів навчання. Їх вибір в умовах змішаного навчання є досить широким і впровадження здійснюється за

допомогою інтернет-технологій. Доведено, що ці методи активізують розумову діяльність, здійснюють функцію формування ключових компетентностей, навчають якісній та систематизованій роботі з інформаційними джерелами, формують практичну спрямованість освітнього процесу, сприяють самостійності, самодисциплінованості

та позазі всіх учасників освітнього процесу, формують мотивацію до безперервного професійного розвитку. Застосування кейс-методу, методу «мозкового штурму», методу проєктів, методу ситуативного навчання формують усі компоненти аналітичної компетентності у майбутніх фахівців медичної галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Агапова, М.** (2018). Формування інформаційно-аналітичної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів шляхом активізації навчання. *Молодь і ринок* Випуск 8 (163), ст. 95–100.
2. **Гур'євська, О.** (2016). Деякі аспекти підвищення ефективності проведення та організації лекційних занять фізики в вищому навчальному технічному закладі. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізики – математичної і технологічної освіти*. Вип. 10(III) С. 42–47.
3. **Ісичко, Л.** (2014). Особливості впровадження дистанційної форми навчання у ВНЗ України. *Науковий часопис імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 47. С. 73–77.
4. **Ісичко, Л., Гур'євська О., & Лобач Н.** (2021). Формування інформаційно-аналітичної компетентності студентів під час проведення лекційних занять в умовах дистанційної освіти. *Наукові записки. Серія педагогічні науки*, № 201, ст. 85–89.
5. **Куликова, О.** (2014). Активні методи навчання в підготовці фахівців книгознавчого профілю. *Вісник книжкової палати*, № 2, с. 3.
6. **Лобач, Н.** (2017). Форми і методи формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів. *Збірник наукових праць Педагогічних наук*. Випуск LXXVIII, ст. 142–146.
7. **Маруш, І.** (2023). Роль аналітичної компетентності у процесі фахової підготовки майбутніх магістрів медицини. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управлінської діяльності. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції 5-6 жовтня 2023 року Херсон*, с. 113–117.
8. **Марченков, С.** (2019). Наукові аспекти формування інформаційно-аналітичної компетентності в майбутніх офіцерів. *Освітні обрії*, 1 (48), с. 57–61.
9. **Мацеха, В.** (2021). Формування інформаційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання комп'ютерного профілю. Теоретичний аспект Львів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: Методологія, теорія, досвід, проблеми*, № 517, с. 104–107.
10. **Шиянюк, Л.** (2013). Кейс-метод у формуванні комунікативної компетентності студентів технічного вишу на заняттях з української мови. *Нова педагогічна думка*, № 3, с. 150.

REFERENCES

1. **Ahapova, M.** (2018). Formuvannya informatiisno-analyichnoi kompetentnosti uchniv profesii-no-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv shliakhom aktivizatsii navchannia [Formation of informational and analytical competence of students of vocational and technical educational institutions through the activation of training]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, vol 8 (163), pp. 95–100 [in Ukrainian].
2. **Huievskia, O.** (2016). Deiaki aspekty pidvyshennia efektyvnosti provedennia ta orhanizatsii lektiisnykh zaniat z fizyky v vyshomu navchalno-tekhnichnomu zakladi [Some aspects of increasing the effectiveness of conducting and organizing physics lectures in a higher educational technical institution]. *Naukovi zapysky. Serii: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity [Proceedings. Series: Problems of the methodology of physical, mathematical and technological education]*. Vol. 10(III), pp. 42–47 [in Ukrainian].
3. **Isychko, L.** (2014). Osoblyvosti vprovadzhennia dystantsiinoi formy navchannia u VNZ Ukrainy [Peculiarities of the implementation of distance education in Ukrainian universities]. *Naukovyi chasopys imeni M. P. Dragomanova, serii 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific journal named after M.P. Dragomanov. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects]*, vol. 47. pp 73–77 [in Ukrainian].
4. **Isychko, L., Huievskia, O., & Lobach, N.** (2021). Formuvannya informatiisno-analyichnoi kompetentnosti studentiv pid chas provedennia lektiisnykh zaniat v umovakh dystantsiinoi osvity [Formation of informational and analytical competence of students during lectures in the conditions of distance education]. *Naukovi zapysky. Serii pedagogichni nauky [Proceedings. Pedagogical science series]*, № 201, pp. 85–89 [in Ukrainian].
5. **Kulykova, O.** (2014). Aktyvni metody navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv knyhoznavchoho profiliiu [Active learning methods in the training of bibliographic specialists]. *Visnyk knyzhkovoї palaty [Bulletin of the Book Chamber]*, № 2, p. 3 [in Ukrainian].
6. **Lobach, N.** (2017). Formy i metody formuvannia informatsiino-analyichnoi kompetentnosti maibutnikh lykariv [Forms and methods of formation of informational and analytical competence of future doctors]. *Zbirnyk naykovykh prats. Pedagogichni nauky [Collection of scientific works Pedagogical sciences]*, vol. LXXVIII, pp. 142–146 [in Ukrainian].

7. **Marush, I.** (2023). Rol analitychnoi kompetentnosti u protsesi fakhovoi pidhotovky maibutnikh mahistriv medytsyny [The role of analytical competence in the process of professional training of future masters of medicine]. *Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku osvity ta upravlynskoj disalnosti*, materialy VII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Theoretical and methodological foundations of the development of education and management activities. Materials of the VIII International Scientific and Practical Conference]. Kherson. [in Ukrainian].

8. **Marchenkov, S.** (2019). Naukovi aspekty formuvannya informatsiino-analitchnoi kompetentnosti v maibutnikh ofitseriv [Scientific aspects of formation of informational and analytical competence in future officers]. *Osvitni obrii [Educational Horizons]*, 1 (48), pp. 57–61 [in Ukrainian].

9. **Matsekha, V.** (2021). Formuvannya informatyvnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia kompiuternoho profiliiu [Formation of informative competence of future teachers of professional training in the computer profile]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: Methodology, theory, experience, problems]*, № 517, pp. 104–107 [in Ukrainian].

10. **Shyianiuk, L.** (2013). Keis-metod u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv tekhnichnogo vyshu na zaniattiakh z ukrainskoi movy [Case method in the formation of communicative competence of students of a technical university in Ukrainian language classes]. *Nova pedahohichna dumka [New pedagogical thought]*, № 3, p. 150 [in Ukrainian].

Inna MARUSH

Forms and methods of forming the analytical competence of future medical specialists

The article discusses the basic methods and means of active learning, which contribute to the formation of competencies in future medical specialists. The variety of such methods is due to the introduction of blended learning in connection with military operations on the territory of our country, since the medical industry needs high-quality medical workers for the frontline medicine. This contributes to the selection of a competence approach during the training of medical personnel. The author considered the concepts of the competence approach, analytical competence, and its components, and analysed the use of interactive learning methods that form informative and analytical skills and all components of analytical competence. The article describes in detail the use of various types of lectures and their importance in the formation of analytical skills in future medical specialists, highlights the leading role of independent work in mastering basic analytical skills; the main evidence-based methods of conducting practical classes are defined, with the allocation of their purpose in the formation of practical skills and abilities integrated into practical activity; the relevance of the use of educational platforms for the implementation of professional training in the conditions of blended learning is emphasized. The article highlights the need to involve students in scientific activities and their participation in scientific events.

Key words: analytical competence, methods, forms formation, medical specialists.

Tetiana POHORIELOVA

PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Pedagogy,
Foreign Philology and Translation,
Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics
<https://orcid.org/0000-0002-0743-8414>

Zang LEI

PhD student at the Department of Pedagogy,
Foreign Philology and Translation
Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics
<https://orcid.org/0009-0006-4332-7478>

Key words: soft skills, university students, Chinese educational paradigm, 21st-century competencies.

This article offers an in-depth study of the soft skills landscape among university students, particularly focusing on the Chinese context. It argues that understanding soft skills development in China can offer valuable lessons for educators and

In the modern era, where success seems to be defined not only by academic achievement but also by adaptability and interpersonal competence, the significance of soft skills cannot be overstated. Soft skills, encompassing attributes like communication, teamwork, problem-solving, and emotional intelligence, play a crucial role in shaping an

UDC 330.65: 012.412:78 (045)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).10

THE DEFINITION OF UNIVERSITY STUDENTS' SOFT SKILLS: A MODERN CHINESE PERSPECTIVE

© Pohorielova T., Lei Z., 2024

policymakers globally, as the emphasis on holistic education in China promotes both traditional values and modern educational practices. The paper presents a comprehensive comparative analysis of the European and Chinese approaches to defining soft skills among university students and lists the overarching attributes of soft skills among university students as perceived by Chinese scholars and educators. Moreover, the article reveals both converging and diverging points within the paradigms of soft skills between European and Chinese approaches and offers an understanding of how cultural and educational contexts influence the perception and development of these essential skills among university students.

individual's personal and professional journey [1, p. 9].

Moreover, the rapid pace of economic development and globalization has created a demand for graduates with not only technical expertise but also the ability to communicate effectively, collaborate across cultures, and adapt to diverse environments. Among

the diverse demographic of university students, the cultivation of these skills represents a cornerstone in their holistic development [4, p. 21].

Among the diverse array of university contexts, the Chinese experience offers unique insights into the dynamics of soft skills acquisition and its implications for students' holistic growth. Soft skills, encompassing communication, collaboration, problem-solving, and emotional intelligence, are increasingly recognized as essential for navigating the complexities of both professional and personal spheres [6, p. 10].

This article embarks on an exploration of the soft skills landscape among university students, with a focus on the Chinese context. The authors argue that understanding the Chinese experience in soft skills development can offer valuable lessons and best practices for educators and policymakers worldwide since in China, the emphasis on holistic education extends beyond academic excellence catering to promote both traditional values and modern educational practices to shape students' soft skills development.

Furthermore, the importance of soft skills in the Chinese job market cannot be overstated. As China transitions towards a knowledge-based economy, employers increasingly prioritize candidates with strong interpersonal abilities, innovative thinking, and cross-cultural competence. Thus, the cultivation of soft skills within the Chinese university setting becomes not only a means of personal enrichment but also a pathway to professional success [12].

Defining soft skills presents a challenge due to their contextual variability. For example, multiple definitions exist, and soft skills are frequently conflated with terms like 'competence', 'competency' and 'competencies' or referred to as 'social skills,' 'people skills,' and 'interpersonal skills' [19, p. 5]. This interchangeability adds complexity to understanding and categorizing these skills effectively.

Moreover, what might be classified as a soft skill in one domain could be deemed a hard skill in another. Furthermore, there

exists a broad spectrum of perspectives regarding which abilities should be acknowledged as soft skills, further complicating the matter. According to S. Marin-Zapata et al., the phenomenon of soft skills suffers from theoretical dispersion. Researchers conclude that improvements must be made to help develop an understanding of the essence of soft skills [11].

Soft skills, as defined by prominent organizations such as the Association to Advance Collegiate Schools of Business (AACSB), the European Commission, and the World Economic Forum, encompass a wide array of competencies crucial for success in the modern workforce. According to AACSB soft skills encompass communication, teamwork, leadership, adaptability, an international perspective, ethical values, etc. European Commission reports emphasized communication, teamwork, problem-solving, learning skills, cross-cultural skills, and organizational awareness constitute soft skills [1]. The soft skills outlined in the World Economic Forum report of 2018 include complex information processing, interpersonal communication, cooperation, leadership, emotional intelligence, critical thinking, and innovation [21].

F. Emanuel et al. assert that soft skills, also known as transversal competencies, are inherently person-centric rather than task-specific, as they hold relevance across various contexts. These skills facilitate the adoption of specific professional behaviours and are essential for transferring skills effectively to different activities [8].

E. Mitsea et al. emphasise the relationship between soft skills and metacognition. Scholars prove that soft skills have a rich cognitive background, led by attention, working memory and other executive functions, and thus are entirely dependent on the development of metacognitive skills. Among the core soft skills, the researchers mention self-awareness, self-observation, self-regulation, adaptability and flexibility in various domains (cognitive, emotional, and behavioural), recognition, and mindfulness. The latest is considered by the researchers an umbrella term that

encompasses all metacognitive abilities and makes a personality fully inclusive [16].

O. Chekhratova emphasizes autonomy as a vital soft skill, underscoring its importance in personal and professional development since in a professional setting, it allows employees to effectively manage their workload, solve problems creatively, and adapt to changing circumstances [3].

Many scholars argue that at the tertiary level, students display a particular awareness of soft skills and their significance for future career prospects. This awareness should serve as intrinsic motivation for students to actively cultivate their soft skills within the university curriculum as soft skills transcend specific tasks or disciplines and are crucial for fostering effective relationships with colleagues and collaborators in any professional setting [16; 17; 19].

The purpose of the article is to examine the understanding of university students' soft skills in the People's Republic of China within the contemporary context. The article seeks to explore how soft skills are perceived, defined, and valued by Chinese universities, considering cultural, societal, and educational influences. By providing insights into the specific nuances of soft skill development from a Chinese perspective, the article aims to contribute to the broader discourse on education, workforce readiness, and cross-cultural competency.

European paradigm of soft skills perceptions is reflected in the Education for All Global Monitoring Report UNESCO (2012) [9]. According to this paradigm, soft skills are fundamental abilities necessary for individuals to achieve sustainable development throughout their lives. These skills also referred to as transversal or horizontal skills, are broad and multidimensional, not tied to any specific field but rather applicable across various domains. They encompass knowledge, competencies, and attitudes crucial for personal and societal advancement.

The contents of soft skills, as outlined by the UNESCO report, include:

- Critical and innovative thinking: This involves fostering creativity, entrepreneurial mindset, and rational decision-making abilities.

- Interpersonal skills: These encompass organizational skills, teamwork capabilities, and empathy towards others.

- Self-reflective skills: This category involves developing self-awareness regarding one's emotions, responses to pressure, goals, and disappointments.

- Media and information literacy: Individuals are encouraged to critically evaluate media information, form independent judgments, and reinterpretations, and effectively utilize media and information technology for creation and dissemination.

- Global citizenship literacy: This skill set entails having a global perspective, understanding and tolerance of diverse cultures, embracing one's identity as a global citizen, and promoting cross-cultural understanding.

- Other skills: Additional skills include maintaining an optimistic outlook on modern lifestyles and societal changes.

In Erasmus+ reports, soft skills are described as a set of non-technical competencies and knowledge essential for successful engagement in the workplace. These skills are not specific to any particular job but are closely linked to personal attributes, social interactions, and management abilities. Personal attributes such as confidence, discipline, and self-management are key, alongside social skills like communication, teamwork, and emotional intelligence. Additionally, management abilities such as timekeeping, problem-solving, and critical thinking are emphasized as integral components of soft skills [7, p. 10].

China's government has demonstrated a significant commitment to the development of soft skills in higher education, as evidenced by various policy documents and initiatives. National Outline for Medium and Long-term Education Reform and Development (2010-2020) emphasises the importance of strengthening students' practical abilities, innovative capabilities, employability, and

entrepreneurial skills. It specifically includes the cultivation of soft skills as part of its broader educational goals [12].

The initiative to implement the 2.0 Version of the Excellent Engineer Education and Training Program (2014) highlights the need to integrate general education with professional education, aiming to enhance students' humanistic, scientific, and engineering literacy. This integration reflects a focus on developing soft skills alongside technical competencies [13].

The initiative to deepen the Reform of Innovation and Entrepreneurship Education in Colleges and Universities (2015) actively supports innovation and entrepreneurship education, urging universities to reform in this area. This initiative underscores the importance of cultivating students' innovative thinking, entrepreneurial spirit, and other soft skills crucial for success in these domains [10].

The initiative to improve Career Development and Employment Guidance for College Students (2016) states that universities are directed to enhance the construction of career development and employment guidance courses, with a focus on developing students' professional qualities, ethics, and abilities. This includes attention to soft skills necessary for successful career development [14].

Opinions on Strengthening and Improving the Comprehensive Quality Evaluation of Senior High School Students (2017) as a government policy emphasizes the evaluation of students' all-round development, including their ideological and moral character, academic performance, physical and mental health, artistic literacy, social practice, and soft skills. It underscores the importance of assessing and fostering holistic competencies among students [15].

Overall, these policy initiatives highlight the Chinese government's recognition of the critical role soft skills play in talent cultivation and the importance of integrating their development into higher education curricula and evaluation frameworks.

In the context of Chinese university education, a systematic study has revealed

various definitions of soft skills, reflecting their multifaceted nature and significance in career development. Thus, Xiong Tongcheng and Zeng Xiangquan believe that university students' soft skills encompass communication, teamwork, self-management, information processing, innovation, cross-cultural communication, and more [20]. Pan Guanglin argues that soft skills are skills other than professional ones, such as professional awareness, team spirit, communication, learning ability, and innovation [18]. Cai Xianzhong, Wang Xiuhong, and Li Yinsheng emphasize that soft skills are closely tied to personal qualities, psychological strength, communication, teamwork, and career development [2].

Chinese researchers namely Peng Zhengmei, Myungsook Lee and Aekyeong Yang categorise the notion of soft skills as a set of key 21st-century competencies. Thus, Peng Zhengmei defines university students' soft skills as a core 21st-century competency, also known as "the global common currency of the 21st century", referring to a universal ability required by individuals in the global knowledge society of the 21st century. The author admits that this ability helps students achieve individual life success in the 21st-century global knowledge society and promotes social prosperity and unity [6].

According to Myungsook Lee and Aekyeong Yang, 21st-century skills refer to a series of knowledge, skills and qualities that university students need to master in the knowledge economy society of the 21st century to adapt to social development and changes. The scholars argue that 21st-century skills include the following ten aspects: creativity and innovation; critical thinking and problem-solving; communication and collaboration; information and media literacy; ICT literacy; life and career skills; self-direction; social and cross-cultural skills; team productivity; leadership and responsibility [22].

Thus, the study shows that many Chinese researchers and educators argue that 21st-century skills refer to the new requirements for talent training put forward by the development of society, economy and science

and technology in the 21st century. These skills include critical thinking and problem-solving skills; creativity and innovation skills; collaboration, teamwork and leadership; cross-cultural understanding; information communication skills; the ability to skillfully use communication technology; career planning and self-study abilities, etc. According to them, these skills may include:

- Learning and innovation abilities: critical thinking and problem-solving abilities; creativity and innovation abilities.

- Information skills: information literacy, media literacy and ICT literacy.

- Career and life skills: flexibility and adaptability, initiative and self-direction, social and cross-cultural interaction skills (ability to respect cultural differences, respond openly to various perspectives, interact and collaborate effectively with others);

- Output ability and accountability (ability to manage projects efficiently, collaborate effectively, complete expected results, and be responsible for results);

- Leadership and responsibility (ability to use interpersonal and problem-solving skills to lead others to achieve goals, and be responsible for the interests of others and society).

Despite the variations in definitions offered by Chinese scholars and educators, they all underscore the importance of university students' soft skills in career development and interpersonal communication. These skills, which encompass personal qualities, communication, teamwork, innovation, and adaptability, are essential for individual success in the workplace.

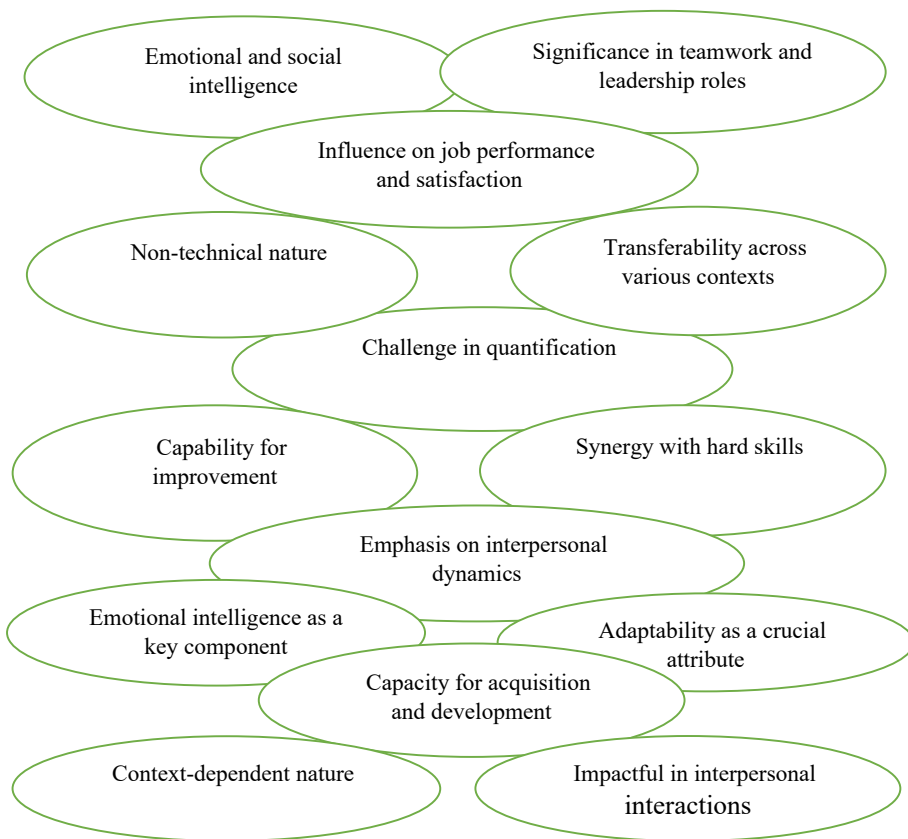
Therefore, we conducted a comprehensive comparative analysis of the European and Chinese approaches to defining soft skills among university students. Through rigorous examination and comparison, we have generated some findings regarding the differing perspectives and implications of these two distinct educational frameworks. Therefore, the Chinese soft skills paradigm identifies several key characteristics that define soft skills among university students, with particular emphasis on emotional and

social intelligence, the importance of teamwork and leadership, and their significant impact on both job performance and overall satisfaction. Picture 1 presents the overarching attributes of soft skills among university students as perceived by Chinese scholars and educators:

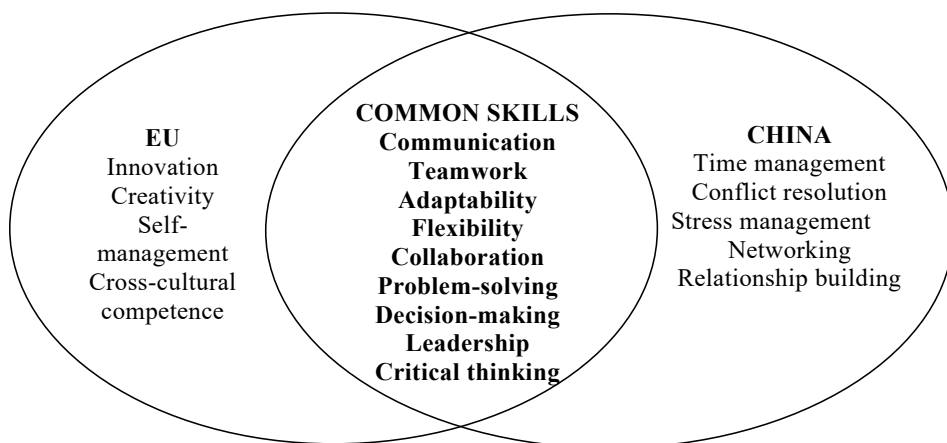
In examining the perceptions of soft skills among university students, we see it imperative to consider the contrasting perspectives of both the European and Chinese educational systems. While the European paradigm emphasizes certain characteristics and values in defining soft skills, the Chinese approach highlights somehow different attributes and priorities. By delving into these distinct viewpoints, we can gain valuable insights into how cultural and educational contexts shape the understanding and cultivation of soft skills among students in these regions. Picture 2 reveals both converging and diverging points within the paradigms of soft skills between European and Chinese approaches to the definition of soft skills offering a nuanced understanding of how cultural and educational contexts influence the perception and development of these essential skills among university students.

University students' soft skills are indispensable for individuals seeking to navigate the complexities of contemporary society and contribute to sustainable development efforts. They equip individuals with the capacity to adapt, innovate, collaborate, and engage meaningfully in an ever-evolving global landscape.

The Chinese experience offers valuable insights into the multifaceted nature of soft skills development among university students. By exploring the cultural nuances, educational practices, and socio-economic factors shaping this landscape, we can obtain valuable lessons and best practices applicable to diverse educational contexts worldwide. Ultimately, understanding the Chinese experience in soft skills development enriches our understanding of student growth and underscores the importance of fostering holistic competencies in higher education.

Pic. 1. Attributes of soft skills among university students as perceived by Chinese scholars and educators

Pic. 2. Converging and diverging points within the paradigms of soft skills between European and Chinese approaches

REFERENCES

1. **AACSB. (n.d.).** Skills Employers Want. Retrieved from <https://www.aacsb.edu/employers/knowledge/skills-employers-want>
2. **Cai Xianzhong, Wang Xiuhong, Li Yinsheng (2014).** Research on Soft Skills Training Mode. *Laboratory Research and Exploration*, 33(11): 168–171.
3. **Chekhratova, O.A. (2023).** Determining the level of learner autonomy of pre-service English teachers. 1 (355), p. 62–69.
4. **Council Recommendation of 22 May 2018 on key competencies for lifelong learning Text with EEA relevance. (n.d.).**
5. **Deng, L., & Zhengmei, P. (2021).** Moral priority or skill priority: A comparative analysis of key competencies frameworks in China and the United States. *Comparative Education*, 57(1), p. 83–98. <https://doi.org/10.1080/03050068.2020.1845063>
6. **Deng, Li, Wu, Yuezhu, Chen, Lisha, & Peng, Zhengmei. (2024).** 'Pursuing competencies' or 'pursuing scores'? High school teachers' perceptions and practices of competency-based education reform in China. *Teaching and Teacher Education*. 104510. 10.1016/j.tate.2024.104510.
7. **Elena, Dall'Amico, & Simonetta, Verona (2015).** Cross-country survey on soft skills required by companies to medium/high skilled migrants. *Methodological approach for a common framework of Soft Skills at work (2014-1-IT02-KA204-003515)*. Erasmus+.
8. **Emanuel, F., Ricchiardi, P., Sanseverino, D., & Ghislieri, C. (2021).** Make soft skills stronger? An online enhancement platform for higher education. *International Journal of Educational Research Open*, 2, 100096. <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2021.100096>
9. **GEM Report UNESCO. (2012).** *Education for All Global Monitoring Report 2012: Youth and skills: putting education to work*. GEM Report UNESCO. <https://doi.org/10.54676/LIIT3478>
10. **General Office of the State Council of the People's Republic of China. (2015).** *Implementation Opinions on Deepening the Reform of Innovation and Entrepreneurship Education in Colleges and Universities*.
11. **Marin-Zapata, S. I., Román-Calderón, J. P., Robledo-Ardila, C., & Jaramillo-Serna, M. A. (2022).** Soft skills, do we know what we are talking about? *Review of Managerial Science*, 16(4), 969–1000. <https://doi.org/10.1007/s11846-021-00474-9>
12. **Ministry of Education of the People's Republic of China. (2010).** *National Outline for Medium and Long-term Education Reform and Development (2010-2020)*.
13. **Ministry of Education of the People's Republic of China. (2014).** *Opinions on Implementing the 2.0 Version of the Excellent Engineer Education and Training Program*.
14. **Ministry of Education of the People's Republic of China. (2016).** *Opinions on Improving Career Development and Employment Guidance for College Students*.
15. **Ministry of Education of the People's Republic of China. (2017).** *Opinions on Strengthening and Improving the Comprehensive Quality Evaluation of Senior High School Students*.
16. **Mitsea, E., Drigas, A., & Mantas, P. (2021).** Soft Skills & Metacognition as Inclusion Amplifiers in the 21st Century. *International Journal of Online and Biomedical Engineering (IJOE)*, 17(04), 121. <https://doi.org/10.3991/ijoe.v17i04.20567>
17. **Noah, J. B., & Abdul Aziz, A. (2020).** A Systematic review on soft skills development among university graduates. *EDUCATUM Journal of Social Sciences*, 6(1), 53–68. <https://doi.org/10.37134/ejoss.vol6.1.6.2020>
18. **Pan Guanglin (2008).** Research on Soft Skills and Their Cultivation in College Students. *China Adult Education*, (05): 14–15.
19. **Poláková, M., Suleimanová, J. H., Madžik, P., Copuš, L., Molnárová, I., & Polednová, J. (2023).** Soft skills and their importance in the labour market under the conditions of Industry 5.0. *Heliyon*, 9(8), e18670. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e18670>
20. **Xiong Tongcheng, Zeng Xiangquan (2010).** Research on Several Issues of Soft Skills. *China Human Resources Development*, (05): 8–12.
21. **World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2018: Preparing for the Fourth Industrial Revolution. 2018.**
22. **Yang A. & Lee, M. (2019).** Factors Influencing to 21st Century Skill of College Students. *Asia-Pacific Journal of Educational Management Research*, 4(2), 13–20. <https://doi.org/10.21742/AJEMR.2019.4.2.02>

Тетяна ПОГОРЄЛОВА, Занг ЛЕЙ

Визначення гнучких навичок студентів університету: сучасна китайська парадигма

Ця стаття пропонує дослідження питання формування гнучких навичок серед студентів університету, особливо зосереджуючись на китайському контексті. У статті стверджується, що розуміння розвитку гнучких навичок у Китаї може запропонувати цінну інформацію для освітян і політиків у всьому світі, оскільки акцент на цілісній освіті в Китаї сприяє як традиційним цінностям, так і сучасним освітнім практикам. Стаття представляє всебічний порівняльний аналіз європейських і китайських підходів до визначення гнучких навичок

серед студентів університетів і перераховує основні їхні характеристики серед студентів університетів, як їх сприймають китайські вчені та педагоги. Крім того, стаття розкриває точки зближення та розбіжності щодо визначення цього поняття між європейським та китайським підходами та пропонує розуміння того, як культурний та освітній контексти впливають на сприйняття та розвиток гнучких навичок серед студентів університету.

Ключові слова: гнучкі навички, студенти університету, китайська освітня парадигма, компетентності 21 століття.

ОСОБЛИВОСТІ МЕРЕЖЕВОЇ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

© Лей Ч., 2024

Чжан ЛЕЙ

аспірант кафедри педагогіки,
іноземної філології та перекладу,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
<https://orcid.org/0009-0008-9118-8331>

Ключові слова: мережева форма, реалізація, програми, формування, освіта, специфіка, технологія, сучасні умови.

У цій статті розглядаються особливості мережевої освіти у сучасних умовах. Мережева форма реалізації освітніх програм заснована на використанні ресурсів кількох освітніх організацій і інших установ. Мережева форма дає можливість максимально використовувати наявні матеріально-технічні

та інфраструктурні ресурси. Автором проаналізовано теоретичні аспекти мережевої форми, звернено увагу на її практичні переваги та вплив на освітню систему. Зокрема, розглянуті можливості індивідуалізації навчання, зниження витрат на освіту та збільшення доступності до навчання. Визначено, що сьогодні мережева форма не є обов'язковою і застосовується освітніми організаціями лише у разі, коли це потрібно для забезпечення необхідного рівня підготовки випускників, що є найбільш доцільним. Дослідження підкреслює важливість подальшого розвитку та впровадження мережевих форм реалізації освітніх програм для покращення якості освіти та розвитку освітньої системи.

Проблематика мережної взаємодії як адекватної соціально-економічним умовам організаційно-правової форми інтеграції суб'єктів національної економіки, які беруть участь у формуванні та

розповсюдженні нового знання, його перетворення на технології з подальшим використанням, є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів протягом останніх десятиліть [1–5]. Найбільшу

актуальність вона отримала для освітніх організацій, особливо ВНЗ, як одного з провідних суб'єктів національної інноваційної системи, що забезпечує відповідність формування компетенцій студентів, що навчаються, вимогам інноваційної економіки. Слід зазначити, що мережева взаємодія як особлива організаційна форма інтеграції у практиці взаємодії суб'єктів вітчизняної освітньої, науково-дослідної та виробничої діяльності виникла під впливом закордонного досвіду і була проголошена Болонською декларацією як суттєва умова формування єдиного європейського освітнього простору [9, с. 440].

Мета – визначити особливості мережевої форми реалізації освітніх програм у сучасних умовах.

Результат останніх досліджень засвідчив складність та багатогранність мережевої освіти. Питання мережевої взаємодії між закладами освіти описано у працях Я. Паламаренко, В. Фірсова, Derek Newton, Lin, Zh., Tao, W., Ling, Zh та інших. Питання системи взаємовідносин у мережі між індивідами, групами чи організаціями, між окремими членами або між адміністративними органами розглядали зарубіжні дослідники В. Хаустова, Rhodes R., Marsh D, Xia Y, Hu Y, Wu C, Yang Land Lei M. та інші.

Освітня система сучасного світу постійно еволюціонує, адаптуючись до змін у суспільстві, технологічного прогресу та глобальних викликів. Одним із ключових аспектів цієї еволюції є впровадження мережевих форм реалізації освітніх програм. Ця стаття присвячена аналізу особливостей мережевої форми реалізації освітніх програм у сучасних умовах.

Система вищої освіти як одного з провідних громадських інститутів постійно зазнає певних змін, що відповідають динаміці економічних, політичних, культурних та соціальних процесів. При цьому зміст освіти, використовувані засоби та форми навчання завжди були націлені на розв'язання низки протиріч, що виникають у процесі навчання та виховання, а саме:

– протиріччя між безмежним обсягом накопичених людством знань та обмеженістю освітніх програм; невідповідність змісту навчального матеріалу формам та засобам їх трансляції;

– розбіжності між суспільною зумовленістю змісту освіти та індивідуальними потребами особистості учня, особливостями засвоєння та ін. [6, с. 32].

Тому поряд із традиційними все частіше з'являються нові форми побудови освітнього процесу, що відрізняються як способом здобуття освіти (наприклад, самоосвіта, навчання часткового часу, система відкритого навчання), так і кількістю освітніх закладів, у яких студент проходить одну освітню програму (одна освітня програма – одна освітня установа, одна освітня програма – кілька освітніх закладів) [1].

Поєднуючи у собі переваги різних форм побудови освітнього процесу та використовуючи низку можливостей інформаційних технологій, все більший інтерес останнім часом викликає мережева форма реалізації освітніх програм.

Однак аналіз нормативної бази та наукової літератури, присвяченої питанням розробки та реалізації освітніх програм у мережевій формі, показує, що керівний та професорсько-викладацький склад більшості ВНЗ з великою обережністю ставиться до цього нововведення.

По-перше, найчастіше відбувається підміна, здавалося б, синонімічних понять «мережева форма навчання», «мережева форма реалізації освітніх програм», «мережеве навчання», «дистанційне навчання», «електронне навчання».

Багато дослідників, говорячи про мережеву взаємодію, мають на увазі спільну навчальну діяльність автономних учасників за допомогою електронного діалогу, сприймають Networked learning як навчання, побудоване на вільному доступі до освітніх ресурсів, на співробітництві у вигляді глобальних, соціальних мереж [4–7].

Насправді поняття мережевої форми реалізації освітніх програм як форми «організації навчання з використанням ресурсів

кількох організацій, які здійснюють освітню діяльність, у тому числі іноземних, а також, за потреби, з використанням ресурсів інших організацій» досить чітко прописано у методичних рекомендаціях щодо організації освітньої діяльності з використанням мережевих форм реалізації освітніх програм та передбачає укладання договору між організаціями, що закріплює «вимоги до освітнього процесу, до матеріально-технічного забезпечення, до способу реалізації мережевого взаємодії» [2, с. 10].

Мережева форма реалізації освітніх програм базується на ідеї співпраці та взаємодії між різними освітніми установами, організаціями та групами. Це може включати спільні навчальні програми, обмін студентами та викладачами, відкриті онлайн-курси та інші форми співпраці.

Мережева форма реалізації освітніх програм відкриває нові можливості для студентів та викладачів, забезпечуючи доступ до різноманітних ресурсів, експертів та досліджень з усього світу. Вона також сприяє обміну знаннями та ідеями, що сприяє розвитку креативності та інноваційності [10].

На сучасному етапі мережева організація спільної діяльності розглядається як найбільш актуальна, оптимальна та ефективна форма досягнення цілей у будь-якій сфері, зокрема освітній. Мережева взаємодія у процесі реалізації додаткових загальноосвітніх програм передбачає горизонтальні взаємини, засновані на рівноправності та зацікавленості один в одному, спільному ухваленні рішень.

Мета застосування мережевих освітніх програм – забезпечення підвищення якості освіти шляхом формування мережевої взаємодії освітніх та інших організацій за рахунок використання нових інформаційно-комунікаційних, педагогічних технологій та об'єднання ресурсів учасників мережі. Основні завдання:

- розширення спектру освітніх послуг з метою реалізації індивідуальних освітніх траєкторій учнів (студентів) у межах окремої освітньої програми;

- освоєння механізму побудови освітніх траєкторій та вибору моделі, адекватної освітнім потребам та ресурсному забезпеченню освітніх та інших організацій, що входять до мережної взаємодії;

- освоєння механізму створення та ефективного використання ресурсних центрів дистанційного навчання;

- реалізація нових підходів до організаційної побудови освітнього процесу в освітніх та інших організаціях мережі;

- створення пакету нормативно-правових актів та методичних матеріалів, що забезпечують умови реалізації мережевих освітніх програм через використання освітніх технологій у навчальному процесі;

- розширення умов та можливостей для набуття здобувачами освіти професійно значимих, зокрема унікальних, компетенцій [8].

Сучасна соціально-економічна ситуація вимагає від додаткової освіти модернізації, оптимізації ресурсів, змін у системі управління освітніми установами на основі повного використання їхніх потенційних можливостей, впровадження інноваційних технологій, нових систем управління. Висуваються нові вимоги до педагога додаткової освіти.

Додаткові освітні програми, реалізовані у мережевій формі, мають ряд переваг:

- опанування студентами додаткової освітньої програми в іншій організації протягом певного часу сприяє розвитку особистісних якостей, компетенцій, комунікацій, розвиває здатність адаптуватися до іншого освітнього та педагогічного середовища;

- розширює межі поінформованості учнів про наявні освітні та інші ресурси і дозволяє зробити усвідомлений вибір власної освітньої траєкторії, що підвищує мотивацію до навчання.

Такі додаткові освітні програми варіативної частини вимагають залучення ресурсів наукових та професійних організацій. Додаткова освіта здійснюється шляхом реалізації додаткових загальноосвітніх програм, які спрямовані на розвиток особистості, її загальної культури та

індивідуальних здібностей, засвоєння соціокультурних цінностей, професійну орієнтацію, організацію творчої праці, змістовного дозвілля, формування культури здорового та безпечного способу життя, зміцнення здоров'я [4].

Однією із серйозних проблем, які суттєво ускладнюють поширення мережевої форми реалізації освітніх програм, є надана державним освітнім стандартом вищої освіти академічна свобода у питанні змісту освітніх програм. З одного боку, така свобода дозволяє проводити самостійне компонування навчальних планів, що враховують запити роботодавців, потреби регіону, міждисциплінарний характер кожного конкретного профілю, з іншого – слід констатувати відсутність едноманітності освітнього процесу в Україні.

Так, навчальні плани однієї і тієї ж освітньої програми, що реалізується у двох різних ВНЗ одного регіону (і навіть одного міста), суттєво відрізняються набором та найменуванням дисциплін, кількістю годин, відведених на їх вивчення, розподілом по семестрах, побудовою навчальних графіків, не кажучи вже про різницю у кадровому, інформаційно-бібліотечному, матеріально-технічному забезпеченні та ін.

Отже, проектування та реалізація освітньої програми у мережевій формі передбачає серйозний обсяг роботи на підготовчому етапі. Якщо ж говорити про вихід на міжнародний ринок освітніх послуг, то подібні проблеми значно збільшаться.

Насправді реалізація мережевих освітніх програм є серйозним кроком до переходу вишу на новий рівень розвитку за рахунок використання найкращих практик професійної освіти; до розробки більш ефективних, інноваційних моделей організації освітнього процесу на основі конкурентної співпраці, включення вишу до єдиного науково-освітнього простору. Крім того, це сприяє збереженню або розширенню контингенту, забезпеченню навчального процесу кваліфікованими педагогічними кадрами, раціональному використанню ресурсної бази, підвищенню

академічної мобільності викладачів та студентів, додатковим позабюджетним впливанням, якщо мережева освітня програма реалізується за договорів про надання платних освітніх послуг.

Водночас, незважаючи на широке видове розмаїття технологічних карт, що визначають організаційні, ресурсні, освітні та інші особливості реалізованих програм, можна назвати два основних види мережевої взаємодії.

До першого виду належить мережева взаємодія, в якій беруть участь дві і більше освітні організації, що мають ліцензію на здійснення освітньої діяльності за освітньою програмою (освітніми програмами), реалізованою (реалізованими) у мережевій формі. Освітні програми, що реалізуються спільними зусиллями кількох освітніх організацій можуть мати назву «Спільні освітні програми» [7, с. 8].

За результатами опанування такої інтегрованої освітньої програми учню видаються документи про освіту та (або) кваліфікації кожною організацією, що здійснює освітню діяльність та що бере участь у мережевій формі.

Головною особливістю спільної освітньої програми є те, що це єдина програма двох освітніх організацій із повністю синхронізованими навчальними планами та календарними навчальними графіками.

У рамках другого виду організації мережевої взаємодії освітня програма реалізується лише однією організацією, що здійснює освітню діяльність, але з використанням інших ресурсів організації, що, зокрема, здійснюють освітню діяльність. Якщо як організація-партнер виступає організація, яка не здійснює освітню діяльність, то як ресурс можна розглядати наявні в цій організації умови формування практичного досвіду учнів та відповідних компетенцій, передбачених освітніми та професійними стандартами. До таких умов треба віднести: матеріально-технічні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, кадрові, інформаційні та ін.

У цьому випадку документ про освіту (або) кваліфікації учням за результатами опанування ними освітньої програми у мережевої формі видає лише базова організація.

Що стосується організацій-партнерів, то вони можуть видавати учням довідку про навчання або період навчання за встановленим ними самостійно зразком. Даний вид організації мережевої взаємодії відрізняється практично не обмеженою різноманітністю технологічних моделей організації мережевої форми.

До таких моделей, що є, на наш погляд, зразковими, можна, зокрема, віднести такі:

– модель реалізації однієї або декількох навчальних дисциплін (модулів) в організаціях-партнерах, якими є інші освітні організації. У цьому випадку готова навчальна дисципліна (модуль) організації-партнера включається до освітньої програми базової організації.

Як видно, у цьому випадку передбачається своєрідне придбання ресурсу як якісно реалізованої навчальної дисципліни чи модуля. Правовою особливістю даної моделі є необхідність договірної оформлення партнерських відносин із кожною освітньою організацією, яка надає ресурси у вигляді якісно реалізованих навчальних дисциплін (модулів). У рамках цієї моделі учням може надаватися альтернативне право вибирати між різними навчальними дисциплінами (модулями) та реалізуючими їх освітніми організаціями;

– модель реалізації практичної частини освітньої програми в організаціях-партнерах, які не є освітніми організаціями. Ця модель є актуальною для реалізації практико-орієнтованих програм, різних моделей дуального навчання тощо.

Як основний ресурс, що визначає доцільність реалізації такої моделі, може виступати наукова, технологічна та

матеріальна база організації(й) – партнера(ів), а також інтелектуальний внесок провідних учених та спеціалістів підприємства-партнера в реалізацію освітньої програми.

Насамперед ця модель представляє інтерес в аспекті досягнення максимальної ефективності навчальних та виробничих практик.

Таким чином, мережева форма реалізації освітніх програм відкриває досить широкі можливості щодо використання ресурсних можливостей партнерів освітньої організації. Ефект від такої співпраці дозволяє не лише забезпечити навчання студентів з використанням передових організаційних та матеріально-технічних можливостей, які відсутні у багатьох ВНЗ, а й застосовувати широку палітру освітніх технологій, здатних якісно перетворити професійний образ сучасного випускника освітньої організації вищої освіти.

Перераховані особливості мережевої форми реалізації освітніх програм професійної освіти, звичайно, не вичерпують весь перелік переваг та недоліків їх впровадження як з позиції вишу, так і з погляду студента, хоча вже зараз запропоновано низку заходів, що сприяють вирішенню проблем, які виникають при цьому: виділення квоти для прийому студентів на мережеві програми, урахування у виділенні фінансування вишам витрат на мережеві технології, створення єдиної відкритої інформаційної бази мережевих освітніх програм, розробка критеріїв оцінки їхньої ефективності та ін.

І нехай запропоновані шляхи поки що не мають конкретних механізмів реалізації, проте просування у цьому напрямі, безсумнівно, сприяє підвищенню конкурентоспроможності кожного конкретного вишу – учасника мережевої взаємодії та модернізації української освіти в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Паламаренко, Я.В.** (2021). Сучасні інформаційні технології та особливості їх використання під час дистанційного навчання. *Забезпечення якості вищої освіти: підвищення ефективності використання інформаційних технологій у здійсненні освітнього процесу*: зб. матеріалів III Всеукр. наук.-метод. конф., 14–16 квіт. Одеса. С. 240–243.
2. **Фірсов, В.С., Береда, Т.М., & Хватова, О.Г.** (2021). Організація дистанційної та мережевої форм навчання та створення внутрішньої системи забезпечення якості освіти. *Школа вільного вибору «Акцент»*: наук.-метод. збірник. Дніпро, 35 с.
3. **Хаустова, В.Є., & Решетняк, О.І.** (2020). Вплив підготовки кадрів вищої кваліфікації на науковий та економічний розвиток. *Проблеми економіки*. № 1. С. 43–51. DOI:10.32983/2222-0712-2020-1-43-51

4. **Derek, Newton** (2023). Given What We Don't Know, Blocking Fully Online Degrees Was Right Call. *Forbes*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/dereknewton/2023/03/22/given-what-we-dont-know-blocking-fully-online-degrees-was-right-call/?sh=33e444004bd0> [in English].

5. **Justin, Ortagus** (2022). What We Know About the Cost and Quality of Online Education. *Academics upshot*. Retrieved from <https://thirdway.imgix.net/pdfs/override/WhatWe-Know-About-the-Cost-and-Quality-of-Online-Education-web.pdf> [in English].

6. **Lin, Zh., Tao, W., & Ling, Zh.** (2019). Research on Resistance and Motivation Mechanism of Classroom Silence of College Students – Based on 560 Questionnaires [J]. *Journal of Southwest Normal University*. Natural Science Edition, 3, 32–23 [in English].

7. **Mohrman, K., Ma, W.H., & Baker, D.** (2020). “The research university in transition: the emerging global model”, *Higher Education Policy*, vol. 12, pp. 5–27 [in English].

8. **Rhodes, R., & Marsh, D.** (2022). Policy Network in British Politics. A Critique of Existing Approaches. *Policy Network in British Government*. Oxford: Clarendon Press [in English].

9. **Sklianichenko, H.** (2021). Distance education during the pandemic. *Research Bulletin. Series: Philological Sciences*, (193), 439–445 [in English].

10. **Xia, Y., Hu, Y., Wu, C., Yang, L., & Lei, M.** (2022). Challenges of online learning amid the COVID-19: College students' perspective. *Front. Psychol.* 13:1037311. doi: 10.3389/fpsyg.2022.1037311 [in English].

REFERENCES

1. **Palamarenko, Ya.V.** (2021). Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta osoblyvosti yikh vykorys-tannya pid chas dystantsiynoho navchannya [Modern information technologies and features of their use during distance learning] *Zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity: pidvyshchennya efektyvnosti vykorys-tannya informatsiynikh tekhnolohiy u zdiysnenni osv-itn'oho protsesu*: zb. materialiv III Vseukr. nauk.-metod. konf., 14–16 kvit. Odesa. S. 240–243 [in Ukrainian].

2. **Firsov, V.S., Bereda, T.M., & Khvatova, O.H.** (2021). Orhanizatsiya dystantsiynoyi ta merezhevoyi form navchannya ta stvorennya vnutrishnoyi systemy zabezpechennya yakosti osvity. *Shkola vilnoho vyboru «Aktcent»* [Organization of distance and network forms of education and creation of an internal system for ensuring the quality of education. School of free choice «Accent»]: *nauk.-metod. zbirnyk. Dnipro* [in Ukrainian].

3. **Khaustova, V.Ye., & Reshetnyak, O.I.** (2020). “The impact of training of highly qualified personnel on scientific and economic development”, *Problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 43–51. DOI:10.32983/2222-0712-2020-1-43-51 [in Ukrainian].

Zhang LEI

Features of the network form of implementation of educational programs in modern conditions

This article examines the features of online education in modern conditions. The network form of implementation of educational programs is based on the use of resources of several educational organizations and other institutions. The network form makes it possible to use the available material and technical and infrastructural resources as much as possible. The author analyzed the theoretical aspects of the network form, drew attention to its practical advantages and influence on the educational system. In particular, the possibilities of individualizing education, reducing education costs and increasing access to education are considered. It was determined that today the network form is not mandatory and is used

by educational organizations only in cases when it is necessary to ensure the necessary level of training of graduates, which is the most appropriate. The study emphasizes the importance of further development and implementation of network forms of implementation of educational programs for improving the quality of education and development of the educational system.

Key words: network form, implementation, programs, formation, education, specificity, technology, modern conditions.

Ірина ГОЛІЯД

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник відділу наукового
та навчально-методичного забезпечення
змісту корекційної та інклюзивної освіти,
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»
<https://orcid.org/0000-0003-4979-828X>

**Катерина
ГОНЧАРЕНКО**

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Навчально-наукового інституту
філософії та освітньої політики,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0003-1162-9464>

Марія ТРОПІНА

аспірантка,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-9652-6538>

Ключові слова: Kaizen, експоненційне зростання, поступові покращення, радикальні зміни, корпоративна культура, інновації, конкурентна перевага

Стаття розглядає складні виклики та проблеми, з якими щодня стикається Україна на шляху свого розвитку в умовах збройної агресії,

УДК 1:338.246.8(477)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).12

**ФІЛОСОФСЬКІ
ПОГЛЯДИ
НА ВІДБУДОВУ
ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ:
СИЛА МАЛИХ
КРОКІВ ЯК ШЛЯХ
ДО ПРОРИВУ**

© Голіяд І., Гончаренко К., Тропіна М., 2024

особлива увага акцентується на непередбачуваній тривалості й непрогнозованих обсягах російсько-української війни та її деструктивному впливі на соціально-економічний розвиток країни.

За таких умов утруднені спроби визначеності в можливих сценаріях відновлення національної економіки. Ідея відбудови країни, підвищення темпів економічного зростання стає імперативом часу.

Робота спрямована на аналіз світового досвіду з метою визначення пріоритетних напрямів відбудови, розвитку та водночас реновації й модернізації відразу всіх сфер економічної системи України для роботи в змінних умовах ринку, а також обговорення ролі і значення людського капіталу у повоєнному відновленні.

Підставою до формування перспектив економічного розвит-

ку виступають окремі економіки Сходу та Заходу. На основі цього виведено власну візію щодо можливості впровадження цих методологій, спрямованих на розвиток бізнес-структур, у контексті формування креативного класу

високопрофесійних фахівців, підвищення культури суспільства, посилення ролі підприємництва та ефективної адаптації вітчизняних підприємств до успішного розвитку в умовах невизначеності та швидких технологічних змін.

Постановка проблеми. Війна загострила слабкі сторони вітчизняної економіки та проблему здатності економічної системи протистояти ризикам і породила нові виклики для її розвитку. Післявоєнний період характеризується необхідністю відновлення та адаптації до реалій, а також оптимізації діяльності бізнес-структур у змінених умовах. Попри війну, вагомим частини українських компаній продовжує працювати в умовах суспільно-емоційної турбулентності.

Планування відновлення економіки України за різними сценаріями слід починати вже сьогодні. Тому саме зараз актуально вивчати зарубіжний досвід повоєнного відновлення та визначати пріоритети його адаптації для країни на різних етапах і за відмінними сценаріями. Світовий досвід свідчить, що розвинені країни для формування ефективної державної політики спираються на досвід експертів із різних сфер: психології, неврології, когнітивних наук тощо.

Вирішення складних завдань щодо визначення шляхів впровадження якісних змін в усіх сферах суспільства та галузях економіки ставить перед будь-якою компанією велику кількість управлінських, філософських, психологічних, ергономічних та інших практичних питань.

Так, у даній розвідці автори розглядають аспекти західноєвропейських підходів та наголошують на вагомості східного принципу філософії Kaize, як інструменту для управління та підвищення рівня ефективності національного відновлення та розвитку України задля забезпечення її стабільного розвитку. Так, визначається доцільність застосування протилежних

методологій на вітчизняних підприємствах для покращення та стабілізації економічного становлення країни, підтримки роботи працівників у складних умовах та розвитку кадрового потенціалу.

Метою статті є *зосередження* на поточній соціально-економічній ситуації в Україні; *дослідження* світового досвіду впровадження гнучких методологій країн, які пережили військові конфлікти; *формування* власного бачення їх використання для відбудови країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри продовження воєнного стану в Україні, активно обговорюється тематика повоєнної відбудови та відновлення економіки.

Наукові розвідки щодо перспектив розвитку економіки країни в умовах воєнного стану є досить обмеженими, важливість окремих елементів обговорюється багатьма українськими економістами на наукових заходах. Міжнародні експертні конференції з питань відновлення та відбудови України проводились тричі впродовж 2022–2023 років. Четверту, після Лугано (Швейцарія), Лондона (Англія), Берліну (Німеччина), заплановано провести у червні 2024 році в м. Берлін.

У контексті нинішніх реалій науковці України вивчають зарубіжний досвід країн, які свого часу проходили етап повоєнного відновлення, з метою запозичення нових ідей та методик, перспективних напрямів покращення стану економіки в умовах значного скорочення обсягів людських, фінансових, матеріальних, інфраструктурних ресурсів, придатних для подолання деструктивних наслідків. Вони визначають, що використання гнучких технологій,

збереження персоналу та підтримка його інтелектуального рівня є пріоритетом в умовах військового та післявоєнного періоду, що є ключовим для забезпечення стійкості та ефективності розвитку виробництва в країні.

Різноманітність тлумачень економічних процесів сьогодення та їх окремих аспектів знаходимо у таких філософів, як Ж. Бодрійяр, У. Бек. Ф.фон Гаек [2], Н. Кляйн [6], Р. Флорида [15], та інших.

Роберт Маурер, Ерік Піс, Сара Харві, Хелен Расселл, Йорген Рандерс, Донелла Медоус розкривають гнучкий підхід до змін, який можна застосувати в будь-якій сфері життя: діяти не поспішаючи (покрокові зміни, які пропонує Kaizen) чи, навпаки, прискорено (інновації), які ведуть до економічного зростання, креативності й успіху, що пропонують нам західні моделі.

Враховуючи походження теорії Кайзен, вагомими є дослідження японських науковців, зокрема: Масаакі Імаї, Klaus Kobjoll, Taiichi Ono, Shigeo Shigemoto, Naoki Inamura, Kaoru Ishikawa, Masaki Imamura, Yukio Yamashita. Це далеко не повний список японських учених, які займалися вивченням Kaizen. Внесок кожного із зарубіжних учених у вивчення та розвиток філософії Kaizen, таких як Ravinder Kumar, Mika Geoffrey, Alberto Chiarini, Claudio Vaccarani, Hani Fadhil Jumaah Al-Shawi, Mohammed Hussein Manhal, Anthony Osbert Mhone, Junjie Jin, важко переоцінити.

Вивчення та застосування Kaizen у нашій країні знаходиться на етапі, що розвивається. Кількість фахівців, котрі займаються цією темою, поступово зростає. Проте важливо зазначити, що, незважаючи на досить велику кількість публікацій науковців з проблеми застосування Kaizen на вітчизняних підприємствах, кількість досліджень щодо практичних результатів його впровадження та впливу на діяльність підприємств недостатня.

В Україні працюють освітні організації, які розробили програми,

започаткували курси, проводять семінари, тренінги та інші заходи для лідерів, які прагнуть особистих змін, змін у своїх компаніях, світі, де викладаються основи гнучкого управління, популяризується метод Kaizen: Український Кайзен Інститут (<https://ua.kaizen.com/>), Київо-Могиланська Бізнес-Школа (<https://kmbs.ua/ua/>), Львівська бізнес-школа УКУ (<https://lvbs.com.ua/>).

Узагальнюючи наукові пошуки, вчені, залежно від предмета свого наукового дослідження, розглядають різні аспекти та форми існування цього поняття, а отже, і наповнюють його новим змістом.

Виклад основного матеріалу. Війна призвела до порушення функціонування фінансової системи, масштабного руйнування та пошкодження виробничих потужностей, завдала шкоди природним ресурсам, спричинила глибокий спад виробництва, знищення енергетичної, транспортно-логістичної й соціальної інфраструктури цілих регіонів. Як свого часу завважував ще Генріх Белль, куди приходять війна, туди приходять і злидні. І жодна зі сфер не здатна їх оминати. Як, власне, і моральність чи творення прекрасного у такі періоди не здатні додати економічних благ.

Деструктивні наслідки воєнного стану щодня відчуваються у всіх сферах суспільного життя. Український бізнес стикається зі значними проблемами та безпосередніми наслідками воєнного конфлікту. Економічна активність бізнесу знизилась, а малий та середній бізнес, який є найбільш чутливим до економічних коливань, зазнав значних втрат. Це означає, що до звичайних викликів, таких як інфляція, зростання відсоткових ставок, скорочення виробництва та робочих місць, втрата експортних можливостей, зниження внутрішнього споживання, додається зростання попиту на сталість та екологічну відповідальність бізнесу, що потребує додаткових фінансових вкладень [1].

Навіть у довоєнний період екологічна система переживала надскладні часи,

оскільки в епоху капіталізму ця сфера все більше потрапляє до категорії кризовості [6], а з війною це лише посилилося. Скорочення інвестицій у природоохоронні заходи посилює екологічні проблеми. Тому забруднення природних ресурсів наразі набуває особливої актуальності, оскільки негативно впливає на екосистеми багатьох країн і викликає занепокоєння в усьому світі.

Поширення міграційних аспірацій, особливо серед молодого покоління, призводить до втрати людського капіталу, погіршення кадрового потенціалу підприємств, зниження рівня досвіду та знань у ключових галузях, послаблення інтелектуально-творчої й економічної безпеки країни [14].

Україна сьогодні перебуває на складному етапі розвитку, що супроводжується періодами економічних коливань, політичної та соціальної нестабільності, екологічної кризи, природних катастроф, енерговідсутності, несприятливим бізнес-середовищем та зниженням рівня життя [7].

Незважаючи на те, що війна в країні триває, активно обговорюються можливості для відбудови країни, в тилу закладається фундамент під нову, післявоєнну Україну. Тож попереду всіх нас чекає не лише боротьба за перемогу, а й важкий шлях відбудови й відновлення, що вимагатиме значних зусиль та ресурсів [3].

Подолання цих викликів потребує комплексних та системних заходів, спрямованих на стимулювання економічного зростання, підтримку людського капіталу та захист довкілля. Зараз у фокусі реалізації державної політики – ремонт і відновлення критично важливої енергетичної інфраструктури країни, пошкодженої внаслідок російських атак, а також забезпечення безперервної роботи енергетичного сектору. З огляду на заблоковані морські порти, український уряд також визначив переробку як пріоритетну галузь економічного розвитку.

Для безперервного функціонування країни потребують негайного відновлення

житло, стратегічна інфраструктура (дороги, мости, залізничні колії та інші ключові елементи транспортної системи, які постраждали під час бойових дій), надважливим є розмінування території.

Мікро- та малому бізнесу, який постраждав від воєнної кризи найбільше, потрібно долати виклики і ризики традиційними методами із застосуванням нетрадиційних підходів. У нових умовах бізнесу необхідно швидко реагувати на зміни, використовувати нові можливості, бути готовим до постійних перетворень. Вибір шляху відновлення країни після війни – це складний процес, який залежить від багатьох чинників.

Східні мислителі вважають, що *вічна дія чи принцип творіння забезпечує єдність і двоїстість усіх речей*. Життя складається з протилежностей, і, для того щоб щось зрозуміти, треба побачити, дізнатися про його протилежну сторону. Людина теж суперечлива. З одного боку, у її житті може бути прагнення стабільності, а з іншого – бажання щось змінювати і постійно рухатися вперед через відчуття незадоволеності. У світі дуальності протилежності створюють рівновагу, а перехід від однієї крайності до іншої вибудовують різноманіття життєвих перспектив [13].

Тому, на нашу думку, протилежні методології – еволюційний підхід (безперервного вдосконалення) та революційний підхід (радикальних змін) – можуть стати цінними інструментами економічного зростання України й оптимізації бізнес-процесів виробництва, що прагнуть виходу на новий рівень розвитку, задля відбудови країни.

Революційний шлях, який пропонується західними економічними моделями розвитку, застосовується у разі потреби в кардинальних змінах ринку, швидкому зростанні чи радикальному підвищенні ефективності. Будувати бізнес за умов високої невизначеності допомагають саме інновації. Коли потрібно щось швидко змінити, насамперед звертаються до стратегії інновацій. Інколи інновацію представляють як творчий прорив, але у нашій

статті розглянемо це поняття в тому значенні, у якому воно використовується в школах бізнесу. Згідно з визначенням, інновація є процесом радикальних змін, який в ідеалі проходить за короткий проміжок часу і тягне за собою вибухові перетворення. Інновація характеризується раптовістю, масштабністю та видовищністю, забезпечує максимальні результати у мінімальні терміни.

У світі бізнесу ідея впровадження інновації включає зміну стратегії, найчастіше це великі вкладення в нові дорогі технології. Миттєвий розворот на сто вісімдесят градусів іноді дає разючі результати, спричиняє успішні зміни з миттєвими наслідками. Але варто враховувати й те, що цей шлях, в кращих традиціях на яких наголошував Ульріх Бек, супроводжується надзвичайним ризиком.

Наявність інноваційної стратегії щодо впровадження передових технологій та сервісів – це лише перший крок. Складність полягає у реалізації поставлених завдань та демонстрації реальних результатів. Бар'єрами можуть бути: відсутність інноваційної зрілості компанії та ініціативного потенціалу (для впровадження інновацій команда не готова і не має необхідних навичок), внутрішні обмеження (консервативне мислення, бюрократія, страх перед ризиком), складні економічні процеси (обмежені ресурси, нестабільність ринку), а також відсутність необхідних технологій та інструментів. Важливо розуміти, що відсутність культури та цінностей у команді навряд чи дасть хороший результат. Інноваційна культура, в якій заохочуються нові ідеї, експерименти та креативність, є родючим ґрунтом для новаторства, на якому зростає конкретний бізнес-результат. Без культури інноваційну роботу не масштабувати, а без результатів не переконати бізнес інвестувати у технологічний розвиток та не одержати підтримку [12].

При цьому масштабні зміни бізнес-процесів, впровадження інноваційних технологій, методів та бізнес-моделей, різка відмова від застарілих принципів роботи

та перехід на нову систему управління (реінжиніринг бізнес-процесів, впровадження ERP-систем, цифрова трансформація) супроводжуватиметься високими ризиками і витратами, можливими збоями в роботі, втратою цінного досвіду та напрацювань, опором змінам співробітників. Сучасні підприємства прагнуть до інновацій, хоча за своєю природою вони непередбачувані, і те, що працює сьогодні, може не спрацювати завтра.

Масштабні радикальні чи революційні зміни викликають у багатьох людей страх. Боязнь змін корениться у фізіології мозку і перешкоджає творчості та успіху. Спроби досягти поставленої мети за допомогою таких змін часто неуспішні. Основна проблема з інноваціями криється в короткостроковому успіху. Варто згаснути ентузіазму на початковому пориві, як знову повертаємось у вихідне положення.

У ситуації, що склалася в результаті воєнних дій, бізнес-структури починають мислити на кілька кроків уперед, із розумінням того, що за нинішніх умов недоцільно впроваджувати тільки гнучкі інноваційні підходи до управління та організації бізнес-процесів і тому небезпечно планувати реалізацію проривних рішень на тривалий часовий проміжок.

Радикальні зміни подібні підйому на гору: можна вибитися із сил, перш ніж дійти до мети, або відразу зупинитися, злякавшись майбутніх труднощів. Інновація має альтернативу. Це інший шлях, де підйом не помітний. «...в «суспільстві ризику» ризик набуває фактично онтологічного статусу, за якого життя відзначається суттєвою хиткістю. Ризик вписаний у саме життя і супроводжує людину у вигляді більших чи менших (мінімальних, максимальних) небезпек, які, в свою чергу, є потенційною складовою будь-якої життєвої ситуації. Вразливість має ускладнену структуру. В неї закладено неможливість абсолютно го та точного прорахунку. Та все ж, покладаючись на власні знання та розуміння дій, ситуації, людина має можливість принаймні мінімізації ризиків. Ризик завжди

представляє потенційну загрозу, що ймовірно стане реальною, але прорахунок та забезпеченість принаймні дозволяють уникнути найбільш очевидних небезпек. Хоча неконтрольована відкритість систем, ускладнення самих ризиків і не дозволяє цілком позбутися загрози, все ж розуміння та усвідомлення стану речей значно впливає на рішення прийняте тут і зараз, а те, в свою чергу, є певним стримуючим фактором» [4, с. 32].

Враховуючи непрогнозованість тривалості військових дій, непередбачувані фінансові та матеріальні втрати, колосальний дефіцит Державного бюджету України, нестабільність фінансової підтримки від міжнародних партнерів, з-поміж різних реформ для відбудови України ми вважаємо кращим та найбільш адаптованим досвід східних економік, а саме шлях Японії, де катастрофічні наслідки Другої світової війни та масштабних землетрусів, коли її економіка була повністю зруйнована, сприяли пошуку шляхів відновлення всіх сфер діяльності й побудові нової енергетичної інфраструктури, що не передбачали значних фінансових вкладень, але у разі застосування яких досягався ефективний результат, тотожний впровадженню інноваційних технологій у виробництво. Японський бізнес і промисловість, використовуючи *принципи невеликих кроків*, швидко зросли до недосяжних висот. Ідея маленьких кроків виявилася настільки успішною, що японці охрестили її на свій лад: Kaizen.

Економічне диво Японії стало можливим завдяки впровадженню методології, що ґрунтується на філософії безперервного вдосконалення, завдяки якій країна змогла швидко відновити свою економіку та стати однією з провідних світових держав. Це давня філософія, ключові ідеї якої викладено у трактаті китайського мудреця Лао-цзи, а суть зосереджена у висловлюванні: *«Шлях у тисячу лі починається з першого кроку»*. Ця фраза означає, що будь-яка складна справа починається з малого. Основний зміст вчення полягає у такому: якщо, рухаючись до мети, ти витратив

недостатньо зусиль, то ти перебуваєш на шляху до неї і потрібно продовжувати працювати далі, для отримання результату. А якщо витратити більше зусиль, ніж потрібно, то результат буде прямо протилежним і тоді упустиш свою мету. Кращий метод – поспішати не поспішаючи, дотримуватися помірності. Тоді енергія витрачатиметься рівномірно і мета досягається. Ця стратегія сягає корінням у давню філософію, вона не втрачає своєї практичності та ефективності і сьогодні, в умовах сучасної інтенсивності життя.

Вперше концепція Kaizen була застосована у низці японських компаній у період відновлення після війни. Вона швидко зарекомендувала себе як ефективний інструмент і поширилася по всьому світу [17; 18]. Основні ідеї Kaizen було викладено Ма-саакі Імаї у його книзі «Кайдзен: Ключ до успіху японських компаній», опублікованій у 1986 році [16].

Kaizen – це філософія, в основі якої лежить переконання, що будь-який процес можна покращити: навички, вміння, якість, лідерство, технології, результат праці, надійність та багато іншого, а також фокус на поетапній, але системній оптимізації всіх аспектів діяльності:

Оптимізація бізнес-процесів: бережливе виробництво; максимально ефективне використання наявних ресурсів; виявлення та усунення проблем; впровадження раціоналізаторських пропозицій; встановлення чітких довгострокових та короткострокових цілей [10].

Культура вдосконалення: визначення потенціалу кожного та можливості його реалізації; розуміння глибинних процесів та постійне навчання; пошук та реалізація можливостей для оптимізації; створення атмосфери, в якій співробітники не бояться робити помилок, а бачать у них цінне джерело інформації для навчання та розвитку; постановка конкретних цілей для кожного працівника; організація робочого місця таким чином, щоб максимально економити час і ресурси; усунення всіляких перешкод та бар'єрів для ефективної

роботи; створення ергономічного та комфортного простору.

Розвиток людського капіталу: відповідальність за свій особистий розвиток; розвиток індивідуальної кваліфікації для прийняття кращих рішень; навчання та вирішення проблем на практиці; інвестиції у навчання та підвищення кваліфікації співробітників; стимулювання прагнення до кращого; мотивація працівників до участі в процесі вдосконалення; необхідність відстежування та вимірювання результатів праці для оцінки її ефективності.

На сучасному етапі управління компанії прийшли до розуміння того, що не гроші та не матеріальні ресурси є основним капіталом, а люди й інновації.

Еволюція – це базовий принцип Kaizen: все має постійно розвиватися. Основні принципи – постійне вдосконалення, дотримання стандартів, забезпечення ефективності, відкритість до змін, командна робота – можуть бути застосовані не тільки в економіці, політиці, у будь-якій сфері діяльності, чи то у виробництві, бізнесі, освіті, а й у творчій роботі і навіть релігії.

Kaizen породжує мислення, орієнтоване на процес, оскільки, щоб отримати більш високі результати, треба спочатку поліпшити процес. До того ж Kaizen розрахований на удосконалення самої людини і на зусилля, що вона робить у напрямі удосконалення [11].

Філософія Kaizen визнає людину як найцінніший ресурс, що є основою рушійною силою та потенціалом економічного розвитку.

Роль інтелектуального капіталу домінуюча у концепції постійного вдосконалення, де високо цінуються людські здібності, творчий підхід та нестандартні рішення. Співробітники – найпотужніший актив, який потребує підтримки, стимулювання та мотивування, що передбачає інвестування в їх розвиток. Безперервне навчання особистості, саморозвиток та самовдосконалення – частина робочого процесу. Ці концепції допомогли японському бізнесу сформулювати мислення, яке орієнтоване на

процес, де залучення та розвиток персоналу на всіх структурних рівнях є необхідною умовою ефективної діяльності, а також розробити стратегію безперервного вдосконалення, в якій корисна діяльність становить частину культури [12]. Японці першими дійшли висновку, що бізнес отримає більше, якщо буде розглядати працівників не як об'єкт експлуатації, а як партнерів.

Формування японської методології відбувалося в результаті творчого освоєння зарубіжного досвіду в організації управління та послідовного збереження національних традицій, тому інтерес для вивчення становить осмислення та аналіз основних рис японської моделі культури.

У стимулюванні економічного зростання велика увага приділяється духовному розвитку особистості, високо цінується життєвий досвід, релігійні традиції, ставлення до праці.

Працьовитість та бажання довести кожен свій рух до досконалості – ось що характеризує японців як націю. Перетворити будь-яку працю на мистецтво – це справа честі. Kaizen – це геніальна розробка, яка використовує національний колективізм та діяльність кожного на підтримку гармонічної рівноваги, що впливає на стабільність системи, тому увага акцентується не стільки на персональному добробуті, скільки на добробуті нації. Вдосконалення майстерності – особистий борг кожного, ніяк не пов'язаний із матеріальною стимуляцією [9].

Kaizen відіграє чільну роль у двох аспектах духовності (мається на увазі не віра в Бога, а, скоріше, цілеспрямованість і реалізованість), а саме: служіння та подяки. Служіння є невід'ємним складником застосування Kaizen у бізнесі. У культурі Kaizen закладено, що кожен співробітник щодня шукає способи, щоб щось удосконалити. Подяку нерідко вважають елементом духовності чи цілеспрямованості, але філософія Kaizen вчить жити з переконанням, що крихітні моменти чи жести можуть торкнутися життя інших, подарувавши людям доброту, увагу, усмішку.

Японська філософія «монодзукурі», основна ідея якої полягає у виробництві високої якості, мала значний вплив на відновлення країни, сприяла створенню стійкої, конкурентоспроможної та інноваційної економіки. Зосередження на вдосконаленні технологій та пошуку новаторських підходів у виробництві стимулювало розвиток нових галузей економіки та створення нових робочих місць.

Основним принципом «монодзукурі» є баланс між виробництвом та навколишнім середовищем, що стимулювало розвиток екологічно чистих технологій та сприяло сталому розвитку економіки [5].

Особливості японського національного характеру, що сприяють впровадженню філософії Kaizen: найвища відповідальність і працьовитість, відкритість для чужого досвіду, досконалість, стриманість і дипломатичність, повага до старших і досвідчених, підвищення кваліфікації як самоціль, потреба у моральному задоволенні від праці, а також ощадливість, раціональність, активність, колективізм.

Сінтоїзм – традиційна японська релігія, основні принципи якої, такі як повага до природи, гармонія з навколишнім світом, культурна традиція, шанування духів предків і місцевих божеств, вплинули на розвиток суспільства та економіки країни. Сінтоїстське сприйняття світу сприяло збереженню та розвитку культурних цінностей, екологічної свідомості та ефективних форм організації праці та виробництва. Уявлення про природу як святилище, у якому присутня духовна сутність (камі), призвело до розвитку екологічно чистих технологій та підходів у сільському господарстві та промисловості. Збереження традицій та культурних цінностей стали важливим елементом японського бізнесу для підтримки стійкості та континуїтету на виробництві та підприємництві [5]. Дотримання ритуалів та звичаїв стимулювали розвиток інфраструктури для підтримки священних місць. Розуміння важливості співпраці підштовхнуло до впровадження ефективних форм організації праці на виробництві.

Концепція «імі» (групова гармонія) дуже вплинула на формування корпоративної культури, якісних перетворень в організаційній структурі разом із прийняттям нових корпоративних цінностей.

Ключовими корпоративними культурними цінностями є повага до персоналу, компетентність, ініціатива, творчість та майстерність, які сприяють розкриттю талантів персоналу, виникненню новаторських ідей, виявленню нерозкритих потенційних здібностей. Підтримка в працівниках прагнення до постійного розвитку, навчання й підвищення свого кваліфікаційного рівня, досягнення високого рівня відповідальності за виконання роботи на робочому місці є її основою [9].

Японська філософія мислення довела свою унікальність та ефективність за рахунок впровадження конкретних стратегій та інструментів. Використання цих підходів для відбудови країни дозволить застосовувати накопичені цінні знання та досвід, мінімізуючи ризики; задіювати наявні ресурси та інфраструктуру; залучати усіх співробітників до процесу оптимізації; пристосовуватися до змін поступово, що мінімізує стрес для населення. Завдяки цьому можна підвищити якість продукції та послуг, зменшити витрати, підвищити продуктивність праці, поліпшити моральний дух та мотивацію співробітників, створити культуру безперервного вдосконалення. Недоліки – тривалий період досягнення значних результатів; не завжди ефективний через недостатнє вирішення масштабних проблем; може зустрічати опір з боку консервативних сил.

В Україні застосовувати популярні нині принципи японської філософії Kaizen поки що складно. Це зумовлено особливостями менталітету. На жаль, суттєвих відмінностей між українським та японським національним характером набагато більше, ніж спільних рис. Насамперед українці відрізняються стійким індивідуалізмом, емоційністю, не завжди налаштовані на масову згуртованість, мають дух авантюризму, пасивну позицію щодо самовизначення.

Країна протягом своєї історії пережила численні етнічні та культурні впливи, які сформували унікальну систему цінностей. Ці впливи включають православні, католицькі, ісламські, єврейські та інші релігійні та культурні традиції, які вплинули на сприйняття світу та індивідуальність. Емоції та почуття мають при цьому суттєве значення і знаходять відображення в різних життєвих аспектах.

Український індивідуалізм можна розглядати як фундаментальний аспект культури та суспільства, що формує специфічний підхід до сприйняття світу та взаємодії з оточенням. Цей підхід може мати значний вплив на соціальні, культурні та економічні аспекти життя, включаючи розвиток економіки, через підтримку індивідуальності, творчості та особистого розвитку.

Український індивідуалізм, який характеризується внутрішньо спрямованим характером та переважанням емоційно-чуттєвого переживання над холодною розсудливістю [5], може мати негативні наслідки для відновлення економіки країни: *недостатня готовність до співпраці та обміну ідеями* чи думками обмежить можливості створення та впровадження інноваційних рішень у сфері економіки; *відсутність колективних дій* з об'єднання зусиль призведе до уповільнення відновлення інфраструктури та розвитку виробництва; *зосередженість на власних потребах та емоційному задоволенні* буде гальмувати впровадження необхідних економічних реформ та модернізацію; *обмеженість уявлення про ринкові можливості* перешкодить розвитку бізнесу та призведе до втрати робочих місць; *недостатність регуляції та контролю* з боку уряду та податкових органів призведе до зловживань та корупції у сфері бізнесу, що негативно вплине на інвестиційний клімат і загальну ефективність економіки. Вищезазначені характеристики позбавляють людину можливості вибудовувати сприятливі економічні взаємини у суспільстві і, як зазначає Ф. фон Гаек, позбавляють її перспектив подальшої розбудови [2].

З боку власників підприємств частіше виявляється прагнення до інноваційних технологій, які приведуть до різкого стрибка ефективності бізнесу. Багато представників інженерної сфери вибудовують систему покращень підприємств на базі власних уявлень, а відповідно, і власних обмежень. Персонал здебільшого не прагне щось радикально змінювати, навпаки, виявляє супротив, який просто гальмує або й взагалі зупиняє нові ідеї [8].

Як показує досвід, деякі українські підприємства ще до початку воєнних дій успішно впровадили концепцію безперервного вдосконалення та отримали значні результати. На нашу думку, використання даної філософії мислення на вітчизняних підприємствах сприятиме зростанню професійного рівня працівників, підвищенню корпоративної культури, поліпшенню морального клімату в колективі, а також підвищить конкурентоспроможність як окремих підприємств, так і галузей економіки в цілому.

Сподіваємося, що впровадження Kaizen в Україні стане більш популярним, що може мати значний позитивний вплив на відбудову української економіки, хоча це й потребує значних зусиль, враховуючи особливості українського менталітету. Якщо питання поведінкового менталітету японців для населення України не можна штучно нав'язати, адже це сформовані тисячоліттями ментальні архетипи, то пріоритети реформ є вкрай актуальними для України. Необхідно адаптувати концепцію Kaizen до українських реалій, щоб вона відповідала потребам та цінностям українців.

Події останніх років призвели до значних змін у соціально-економічному розвитку регіонів України. За таких умов акценти стратегічних пріоритетів розвитку зміщуються на відбудову, активізацію людського потенціалу та підприємницької ініціативи налагодження ефективного співробітництва. Kaizen та інновації – це не просто методологія, а філософія ведення бізнесу, орієнтована на довгостроковий успіх. Впровадження принципів дозволяє

підприємствам досягти експоненційного зростання, підвищити свою конкурентоспроможність і посісти лідируючі позиції на ринку. Еволюційний та революційний шляхи є двома взаємодоповнюючими стратегіями досягнення змін. Для поступового, але сталого розвитку рекомендується використовувати філософію Kaizen. Для радикальних перетворень та досягнення проривних результатів доцільно використати інновації. Для досягнення довгострокового успіху краще їх комбінувати з урахуванням поставлених цілей, специфіки завдань та контексту.

Висновки. Враховуючи досвід інших країн, як позитивний, так і негативний, ретельно проаналізувавши всі фактори, філософські погляди, які впливають на економічне відновлення в умовах військових дій, можемо виокремити імперативи повоєнного відновлення, які, на нашу думку, є найбільш доцільними, представляють практичний інтерес і найкраще підходить до нашої країни: *ідентифікація вузьких місць* – ретельний аналіз поточної ситуації та визначення ключових проблем, що перешкоджають економічному зростанню; *розроблення плану оптимізації* – створення комплексної стратегії, спрямованої на усунення вузьких місць та стимулювання розвитку; *впровадження невеликих, але постійних змін* – за теорією обмежень, замість радикальних змін та рішучих дій робити маленькі, але стабільні кроки у напрямку поступового і послідовного поліпшення існуючих систем та процесів, що приведе до накопичення прогресу з часом та дозволить уникати стресу й надасть можливості легше засвоїти зміни; *збереження всього традиційного та ефективного* – дбайливе ставлення до вже існуючих досягнень і напрацювань; *повага на шляху покращення до кожного учасника процесу* – всі члени команди повинні бути включені та шановані у процесі покращення; *прийняття наукового підходу* – підтримувати прийняття рішень з урахуванням даних і фактів, а не припущень чи особистих думок, що забезпечить більш точні та ефективні

результати; *концентрація на стабільності* – дотримання положень стандартів, регламентів, інструкцій та інших обов'язкових документів щодо функціонування стабільних процесів, на які можна спиратися, щоб мінімізувати варіації для забезпечення більш надійних результатів; *створення різних сфер діяльності* – уряду, науки, освіти, бізнесу, громадських організацій та активна їх взаємодія в команді, щоб зробити внесок у процес покращення для досягнення спільних цілей; *привнесення нових можливостей* – впровадження інноваційних досягнень та передових технологій, що прискорить процес відновлення та підвищить його ефективність: 3D-друк, штучний інтелект, робототехніка (реалізація планів потребує прийняття рішень та надходження інвестицій до країни); *підтримка соціальної відповідальності підприємств* – забезпечення соціального захисту для працівників, відстоювання прав споживачів та забезпечення соціальної стабільності; *формування відповідального ставлення до споживання всіх видів ресурсів* – популяризація заходів щодо бережливого ставлення до природи, ефективного використання ресурсів, а також сприяння діяльності бізнесу у спосіб ресурсо- та енергоефективного, екологічно безпечного виробництва; *забезпечення зміни світогляду шляхом формування корпоративної культури* – підтримка ідеї постійного навчання на основі аналізу свого досвіду та помилок для подальших покращень, саморозвитку співробітників, безперервного навчання для формування гнучкості, адаптивності, креативності, логічного мислення як ключових елементів у процесі розроблення та впровадження нових ідей та технологій для відбудови країни, а також зміни стандартів і системи мотивації праці.

Вирішення цих завдань вимагає не просто розуміння майбутніх змін на ринку, а й уміння мислити категоріями мінливої індустрії в різні часи. Це дозволить ефективно шукати технології та матеріали, здатні частково чи повністю замінити існуючі, оптимізуючи виробництво, або нові шляхи

розвитку, адаптовані до поточних умов, що сприятимуть довгостроковому зростанню.

Подібно до того, як невеликі інвестиції, завдяки постійній роботі підприємств, можуть зростати в геометричній прогресії, так і зосередження уваги на невеликих, але постійних поліпшеннях згодом призведе до значного зростання та експоненційного розвитку країни в довгостроковій перспективі.

Шляхи відбудови країни – це не просто моделі відновлення, а філософія ведення бізнесу до довгострокового успіху як для окремих людей, так і для цілих компаній та країн, ключ до відродження та процвітання. Впроваджуючи філософські принципи у життя, людина формує життєві цілі та стратегії, знаходить свіжі ідеї, набуває нових навичок, удосконалюється, реалізує

особистий потенціал та стає усвідомленою, відповідальною й зрілою.

Відновлення зруйнованої інфраструктури – це складне завдання, яке потребує комплексного підходу, значних зусиль та ресурсів. Експоненційне зростання, зміна мислення і безперервне навчання – це не просто абстрактні концепції, а взаємопов'язані ключові фактори, що ведуть до успішного відновлення роботи виробництва, бізнесу та зруйнованої інфраструктури.

Тому щодо подальших наукових досліджень цікавим буде питання впровадження філософії Kaizen в освітній процес закладів освіти для більш ефективного, гнучкого та орієнтованого на результат рівня обізнаності, подальшого навчання та розвитку робочої сили в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Атаманиук, Р.Ф.** (2024). Вплив міграційних процесів на ринок праці України. «Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія») : журнал. 2024. No 2(20) 2024. С. 953. С. 1626 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2\(20\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20))
2. **Гаєк, Ф.** (2022). Шлях до рабства. Пер. англ. Сергій Рачинського. Київ : Наш Формат, 208 с.
3. **Голіяд, І., & Тропіна, М.** (2023). Важливість володіння навичками креслення в процесі відновлення інфраструктури та розвитку економіки після війни. *Грааль науки* : міжнародний науковий журнал за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities». (30, 2023). С. 274–280. DOI: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/04.08.2023>
4. **Гончаренко, К.** (2022). Специфіка (не)безпеки «суспільства ризику». *Феномен безпеки: соціально-гуманітарні виміри* : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А.А. С. 29–37.
5. **Громцева, О.В., & Стрюков, В.В.** (2020). Перспективи застосування методики «Кайдзен» під час змін у медичній галузі України. *Економіка, управління та адміністрування*. (1(91). С. 66–74. [https://doi.org/10.26642/ema-2020-1\(91\)-66-74](https://doi.org/10.26642/ema-2020-1(91)-66-74)
6. **Кляйн, Н.** (2016). Змінюється все. Капіталізм проти клімату. Переклад Дмитра Кожедуба. Київ : Наш формат. 480 с.
7. **Магомедов, А.О.** (2024). Оцінка економічних наслідків війни та втрат економіки України. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Дер-*

REFERENCES

1. **Atamaniuk, R.F.** (2021). Vplyv mihratsiinykh protsesiv na rynek pratsi Ukrainy [Impact of migration processes on the labor market of Ukraine] *«Aktualni pytannia u suchasni nauzi (Seriiia «Pedagogika», Seriiia «Pravo», Seriiia Ekonomika», Seriiia «Derzhavne upravlinnia», Seriiia «Tekhnika», Seriiia «Istoriia ta arkhelohiia»): zhurnal. 2(20). s. 953 S. 16–26. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2\(20\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)) [in Ukrainian].*
2. **Haiek, F.** (2022). Shliakh do rabstva. [The road to slavery]. Per. anhl. Serhiia Rachynskoho. Kyiv: Nash Format, 208 s. [in Ukrainian].
3. **Holiad, I., & Tropina, M.** (2023). Vazhlyvist volodinnia navychkami kreslennia v protsesi vidnovlennia infrastruktury ta rozvytku ekonomiky pislia viiny [The importance of mastering drafting skills in the process of rebuilding infrastructure and developing the economy after the war]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky»: za materialamy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities».* (30) 425 s. S. 274–280. DOI: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/04.08.2023>. [in Ukrainian].
4. **Honcharenko, K.** (2022). Spetsyfyka (ne) bezpeky «suspilstva ryzyku» [The specifics of the (in) security of the “risk society”]. *Fenomen bezpeky: sotsialno-humanitarni vymiry.* Monohrafiia. Khmelnytskyi: FOP Melnyk A.A., 332s., S. 29–37 [in Ukrainian].
5. **Hromtseva, O.V., & Striukov, V.V.** (2020). Perspektyvy zastosuvannia metodyky «Kaidzen» pid chas zmin u medychnii haluzi Ukrainy [Prospects for the application of the “Kaizen” methodology during changes in the medical industry of Ukraine]. *Ekono-*

жавне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»). 2024. № 1 (19). С. 191–207. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1\(19\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1(19))

8. **Павелко, В.** Філософія КАЙДЗЕН і можливість подолати супротив змін. *Логіст FM*. URL: <https://logist.fm/publications/filosofiya-kayzen-i-mozhlyvist-podolati-suprotiv-zminam>.

9. **Пізняк, Т., Пізняк, Д.** (2022). Використання концепції кайдзен в управлінні персоналом підприємств в умовах воєнного стану. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 4. С. 5–8. <http://efp.in.ua/uk/journal-article/856>

10. **Повна, С.** (2020). Світовий досвід запровадження гнучких методологій управління конкурентоспроможністю підприємств та організацій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1 (21). С. 63–71. DOI: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/viewFile/211371/211412>

11. **Правдюк, М.** (2023). Концепції кайдзен менеджменту для підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. 2023. № 7(13). С. 88–101 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-88-100](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-88-100)

12. **Семенчук, Т.Б., & Сорокун, Ю.С.** (2018). Сучасний інструмент організації виробництва «Кайдзен» та його ефективність впровадження. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 10. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-10-4231>

13. Філософія економіки: актуальний дискурс в умовах війни. *Матеріали круглого столу (26 червня 2023 року)*. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 100 с.

14. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і громад України в умовах нестабільності: погляд крізь призму поведінкової економіки : монографія / за ред. Возняк Г.В. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2023. 557 с. ISBN 978 <https://ird.gov.ua/irdp/p20230002.pdf>

mika, upravlinnia ta administruvannia, (1(91), 66–74. [https://doi.org/10.26642/ema-2020-1\(91\)-66-74](https://doi.org/10.26642/ema-2020-1(91)-66-74) [in Ukrainian].

6. **Kliain, N.** (2016). Zminiuietsia vse. Kapitalizm proty klimatu [Everything changes. Capitalism versus the climate]/ Pereklad Dmytra Kozheduba. Kyiv : *Nash format*, 480 s. [in Ukrainian].

7. **Mahomedov, A.O.** (2024). Otsinka ekonomichnykh naslidkiv viiny ta vtrat ekonomiky Ukrainy [Assessment of the economic consequences of the war and losses of the Ukrainian economy]. «Aktualni pytannia u suchasni nautsi (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Pravo», Seriiia Ekonomika», Seriiia «Derzhavne upravlinnia», Seriiia «Tekhnika», Seriiia «Istoriia ta arkhelohiia»): zhurnal. No 1 (19), s. 937. S. 191–207. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1\(19\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1(19)) [in Ukrainian].

8. **Pavelko, V.** Filosofiia KAIIDZEN i mozhlyvist podolaty suprotiv zminam [KAIZEN philosophy and the ability to overcome resistance to change]. *Lohist FM*. URL: <https://logist.fm/publications/filosofiya-kayzen-i-mozhlyvist-podolati-suprotiv-zminam> [in Ukrainian].

9. **Pizniak, T., & Pizniak, D.** (2022). Vykorystannia kontseptsii kaidzen v upravlinni personalom pidpriemstv v umovakh voiennoho stanu [The use of the concept of kaizen in personnel management of enterprises in the conditions of martial law]. *Zhurnal "Ekonomika. Finansy. Pravo"* 4. S. 5–8. <http://efp.in.ua/uk/journal-article/856> [in Ukrainian].

10. **Povna, S.** (2020). Svitovyi dosvid zaprovadzhenia hnuchkykh metodolohii upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv ta orhanizatsii [Global experience of introducing flexible methodologies for managing the competitiveness of enterprises and organizations]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia*. 1 (21). S. 63–71. DOI: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/viewFile/211371/211412> [in Ukrainian].

11. **Pravdiuk, M.** (2023). Kontseptsii kaidzen menedzhmentu dlia pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti vitchyznianykh pidpriemstv [Concepts of kaizen management to improve the efficiency of domestic enterprises]. «Aktualni pytannia u suchasni nautsi (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Pravo», Seriiia Ekonomika», Seriiia «Derzhavne upravlinnia», Seriiia «Tekhnika», Seriiia «Istoriia ta arkhelohiia»): zhurnal. No 7(13), 883 s. S. 88–101. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-88-100](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-88-100) [in Ukrainian].

12. **Semenchuk, T.B., & Sorokun, Yu.S.** (2018). Suchasnyi instrument orhanizatsii vyrobnytstva «Kaidzen» ta yoho efektyvnist vprovadzhenia [Kaizen is a modern production organization tool and its implementation efficiency]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriiia: «Ekonomichni nauky»*. № 10. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-10-4231> [in Ukrainian].

13. Filosofiia ekonomiky: aktualnyi dyskurs v umovakh viiny. (2023). [Philosophy of economics: topical discourse in the conditions of war]. *Materiialy kruhloho stolu*, Kyiv: *Vyd-vo UDU imeni Mykhaila Drahomanova*. 100 s. [in Ukrainian].

14. Finansovi determinanty ekonomichnoho zrostannia rehioniv i hromad Ukrainy v umovakh nestabilnosti. (2023). [Financial determinants of economic growth of regions and communities of Ukraine in conditions of instability: a view through the prism of behavioral economics]/: pohliad kriz pryzmu povedinkovoi ekonomiky: monohrafiia / za red. Vozniak H.V. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy. 557 s. ISBN 978 <https://ird.gov.ua/irdp/p20230002.pdf> [in Ukrainian].
15. Florida, R. (2009). Whos Your City?: How the Creative Economy is Making Where to Live the Most Important Decision of Your Life. New York, Basic Books, 374 p. [in English].
16. Imai, M. (1986). Kaizen: The Key To Japans Competitive Success. New York: McGraw-Hill. 260 p. [in English].
17. Kumar, R. (2021). Kaizen a Tool for Continuous Quality Improvement in Indian Manufacturing Kaizen a Tool for Continuous Quality Improvement in Indian Manufacturing Organization. <https://doi.org/10.33889/IJMEMS.2019.4.2-037> [in English].
18. Suárez Barraza, M.F., Rodríguez González, F.G. & Miguel Dávila, J.-A. (2018). "Introduction to the special issue on Kaizen: an ancient operation innovation strategy for organizations of the XXI century", *The TQM Journal*, Vol. 30 No. 4, pp. 250–254. <https://doi.org/10.1108/TQM-06-2018-180> [in English].

Iryna HOLIAD, Kateryna HONCHARENKO, Mariia TROPINA

Philosophical views on the revival of the ukrainian economy: the power of small steps as a path to breakthrough

The article explores the complex challenges and issues faced by Ukraine on a daily basis in its path of development amidst armed aggression, particularly emphasizing the unpredictable duration and unforeseeable volumes of the Russo-Ukrainian war and its destructive impact on the country's socio-economic development. In such circumstances, attempts at certainty in possible scenarios for the recovery of the national economy are hindered. The idea of rebuilding the country, accelerating economic growth becomes a time imperative.

Under such conditions, attempts to determine the possible scenarios for the recovery of the national economy are difficult. The idea of rebuilding the country, increasing the rate of economic growth is becoming an imperative of the time.

The focus of the paper is on analyzing global experiences to identify priority directions for recovery, development, and simultaneous renovation and modernization of all spheres of Ukraine's economic system to operate in evolving market conditions, as well as discussing the role and significance of human capital in post-war recovery.

The basis for shaping economic development perspectives will be individual economies of the East and West. Based on this, our own vision of the possibility of implementing these methodologies aimed at developing business structures will be derived, in the context of forming a creative class of highly skilled professionals, raising societal culture, strengthening the role of entrepreneurship, and effectively adapting domestic enterprises to successful development amidst uncertainty and rapid technological changes.

Key words: Kaizen, exponential growth, incremental improvements, radical changes, corporate culture, innovation, competitive advantage.

УДК 378.016:316.453
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).13

ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Наталія ФЕДОРЕНКО

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
<https://orcid.org/0000-0002-5671-6732>

Валерія МОЛОЦІЯН

магістр освітнього програми
«Соціологія економіки та підприємництва»,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
<https://orcid.org/0009-0009-3226-4397>

Ключові слова: вища освіта, студентська молодь, освітні технології формування «softskills», моделювальні технології, інформаційні технології, мультимедійні технології, групові проекти, тренінгові технології, воркшопи, майстер-класи фахівців.

Стаття присвячена дослідженню формування «softskills» у студентів як важливої умови підготовки фахівців та аналізу ефективності впровадження освітніх технологій у навчальний процес. Авторами пред-

Стрімкі трансформації сучасного суспільства, цифровізація, невизначеність та загострення соціальних конфліктів формують нові стратегії поведінки для успішної особистісної та професійної реалізації. Головним завданням сучасної вищої школи стає створення професійної особистості,

© Федоренко Н., Молоціян В., 2024

ставлені результати проведеного у 2024 році соціологічного дослідження студентів факультету управління персоналом, соціології та психології КНЕУ імені Вадима Гетьмана щодо ефективності формування м'яких навичок у студентів вищої школи. У роботі також розглядається досвід впровадження таких освітніх технологій, як моделювальні технології, інформаційні технології, мультимедійні технології, групові проекти, тренінгові технології, воркшопи, майстер-класи фахівців, у навчальний процес Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана для формування «softskills» у студентів. Авторами також описується досвід роботи кафедри соціології КНЕУ імені В. Гетьмана з впровадження освітніх технологій у навчальний процес.

готової швидко адаптуватися у новому соціальному середовищі та здатної до самореалізації і кар'єрного розвитку. Тому зростають роль і відповідальність вищої школи у питаннях розвитку загальних і фахових компетенцій сучасних фахівців. Виникає необхідність формування у майбутніх

фахівців нових гнучких навичок, у західній літературі більш відомих як «softskills».

Метою статті є аналіз ефективності впровадження освітніх технологій навчання для формування softskills у студентів вищої школи на прикладі дослідження авторів.

Аналізуючи сучасні зарубіжні та вітчизняні дослідження, бачимо, що поняття «softskills» починає вживатися у наукових роботах ще з 90-і рр. XX століття. Одними з перших до нього звертаються американські та німецькі фахівці в галузі управління, пізніше воно з'являється в працях представників бізнесу і освіти. «М'які» навички прийнято розглядати в доповненні до технічних, «жорстких» навичок (hardskills), тобто професійних навичок, що забезпечують виконання фахових завдань. Доцільно зауважити, що в науковій літературі немає єдиної позиції щодо визначення сутності «softskills» та їх класифікації. У словнику з управління персоналом (Dictionary of Human Resource Management) «softskills» – це компетенції працівника, пов'язані з такими видами діяльності, як робота з клієнтами, комунікація, вирішення проблем, командна робота.

Зарубіжні дослідники вважають «softskills» найважливішими вміннями на сучасному світовому ринку праці, особливо в умовах стрімкого розвитку технологій. Б. А. Ріттер, Е. Е. Смалл, Дж. У. Мортімер виокремлюють серед «softskills»: вміння працювати в команді, комунікативні та лідерські вміння, вміння вирішувати проблеми [5]. Деякі науковці розглядають «Softskills» як соціологічний термін, що відноситься до коефіцієнта емоційного інтелекту людини; набір рис особистості, соціальні навички, комунікативні здібності, особисті звички, дружелюбність і оптимізм. З іншого боку, ряд авторів визначають «м'які» навички, акцентуючи на їхній ролі у розбудові професійної кар'єри. «М'які» навички – це риси характеру, що поліпшують здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, працездатність і перспективи кар'єрного росту. «М'які» навички – це

особисті якості, особливості, таланти або рівень захоплення професійною діяльністю, які відрізняють дану особистість від інших людей зі схожими вміннями і компетентністю [3, с. 33].

Аналіз україномовного наукового дискурсу дозволив установити, що останнім часом інтерес практиків і теоретиків освіти до потенціалу дисциплін вищої школи для формування м'яких навичок помітно зростає, що засвідчують роботи О. Варгати, Т. Комар, В. Афанасенко, О. Кулешової, Л. Міхеєвої, О. Глазунової, Т. Волошиної, В. Корольчук та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Вітчизняні науковці поділяють погляди своїх зарубіжних колег. Важливо зазначити, що єдиного наукового підходу до класифікації «softskills» не знайдено, натомість існує така їх інтерпретація, до якої відносять: розвинені лідерські навички; розвинені навички командної роботи; розвинені навички критичного мислення; розвинені навички креативного мислення; розвинені комунікативні навички; розвинені навички самопрезентації; розвинені організаторські навички; розвинені навички управління особистим часом; розвинені навички стійкості до стресу; розвинені навички розв'язання конфліктів.

Для успішного розвитку softskills у сучасних студентів, формування професійної особистості, готової сприймати соціальні зміни, сприймати нові цінності, здатної до саморозвитку та самореалізації, вищим навчальним закладам необхідно використовувати різноманітні інноваційні форми та технології навчання: проблемні лекції, кейси, мозкові штурми, дискусії з елементами аналізу, майстер-класи, роботу в малих творчих групах, ділові ігри, зустрічі та бесіди із запрошеними експертами, експертні майстер-класи, мультимедійні інформаційні технології, технології моделювання, тренінгові технології та ігрові методи. Цікаву структурну модель застосування методів навчання у формуванні softskills у студентів запропонувала О. Кірдан. У своїй роботі вона структурувала методи навчання залежно від формування різних softskills

у студентів. Вони базовані на виокремлених особливостях формування softskills, а саме: актуалізація потреби формування softskills майбутніх фахівців на інституційному рівні ЗВО; набуття softskills для забезпечення ефективної професійної діяльності майбутніх фахівців; інтеграція традиційних та інноваційних методів навчання, які доповнюють і збагачують один одного в освітньому процесі сучасного ЗВО. На її погляд, очікуваним результатом упровадження запропонованих методів навчання в освітній процес ЗВО, окрім сформованості softskills, стане підвищення рівня конкурентоспроможності та готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності; самовдосконалення і саморозвиток; професійна ефективність і особиста успішність [6].

З метою дослідження важливості формування softskills як складової професійної компетентності майбутніх фахівців та ефективності впровадження освітніх технологій, які використовуються для формування softskills у студентів, авторами статті у березні 2024 року було проведено опитування студентів різних курсів факультету управління персоналом, соціології та психології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана з використанням функціоналу Googleforms. У рамках дослідження

було опитано 75 респондентів, при цьому завдання створити репрезентативну вибірку не ставилося.

Аналіз результатів дослідження показав, що більшість респондентів (83%) вважають, що сформовані «softskills» є важливою компетенцією сучасного фахівця. На питання «Чи формує вища школа «softskills» у студентів протягом навчання» 50% респондентів відповіли, що вища школа формує «softskills» у студентів, але помітною є і тенденція, що респондентам важко відповісти на це питання, вони не впевнені в тому, чи формуються ці навички під час навчання, чи ні (41%) (рис. 1).

На питання «Як часто викладачі на своїх заняттях використовують освітні технології» переважна частина респондентів зазначили, що або часто (63%), або постійно (19%), що свідчить про активне використання різних освітніх технологій викладачами під час навчання (рис. 2).

Проаналізувавши отримані дані стосовно видів освітніх технологій, які використовуються викладачами найчастіше, можемо помітити, що викладачі активно використовують дискусії, бесіди, мозкові штурми (81%), моделювальні технології або кейси (78%), групові проекти (77%), інформаційні технології (68%), а найменше використовують майстер-класи (7%) (рис. 3).

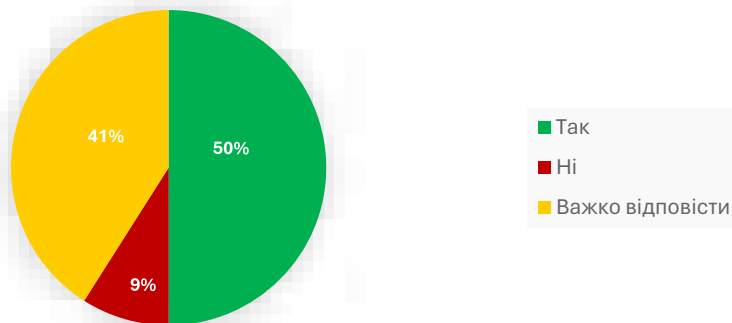
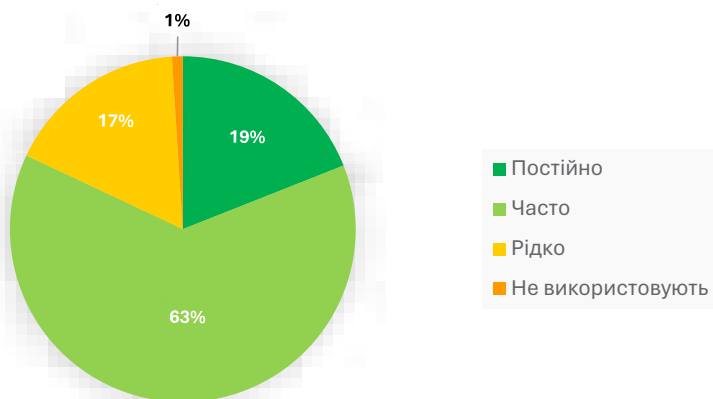
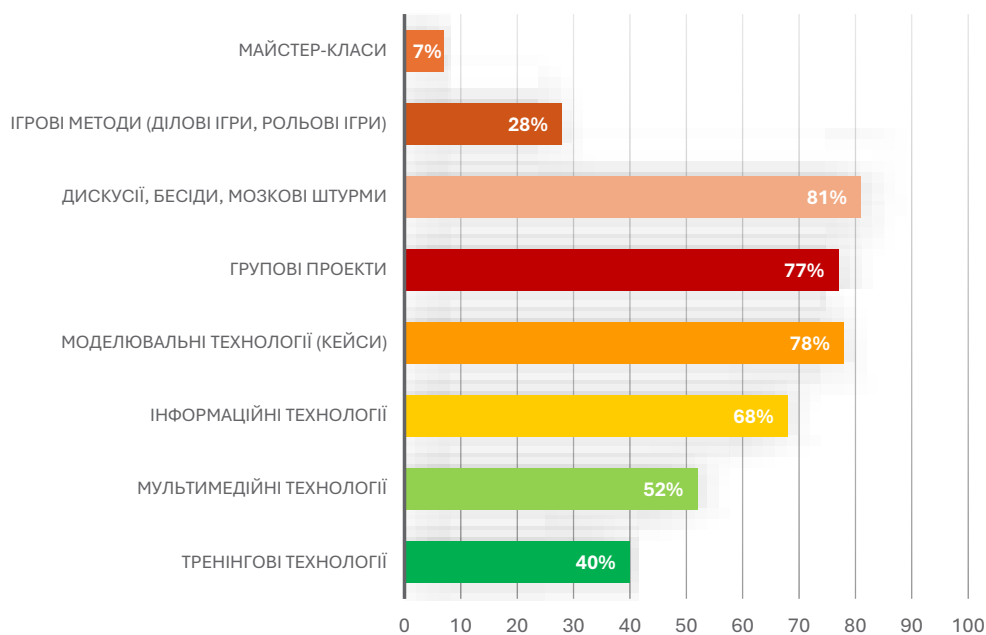

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи формує вища школа «Softskills» у студентів протягом навчання?»

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на питання «Як часто викладачі на своїх заняттях використовують освітні технології?»

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на питання «Які освітні технології використовуються викладачами найчастіше?»

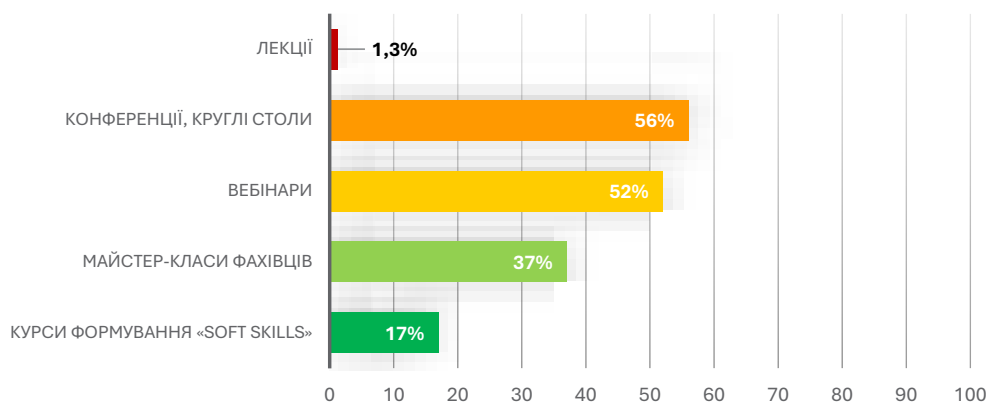
Респонденти могли обрати декілька варіантів

Щодо освітніх заходів, які впроваджуються у вищій школі задля формування «softskills» у студентів, то варто зазначити, що здебільшого використовуються конференції, круглі столи (56%) та вебінари (52%). Найменше впроваджуються лекції, лише 1,3% опитаних обрали цей варіант (рис. 4).

Результати дослідження свідчать про те, що значна частина опитаних студентів брали останнім часом участь у вебінарах (59%), конференціях / круглих столах (43%). Крім того, необхідно звернути увагу, що лише 2% опитаних взагалі не брали участі в таких заходах. Це може свідчити про проактивну позицію студентів щодо університетських заходів та формування «softskills» (рис. 5).

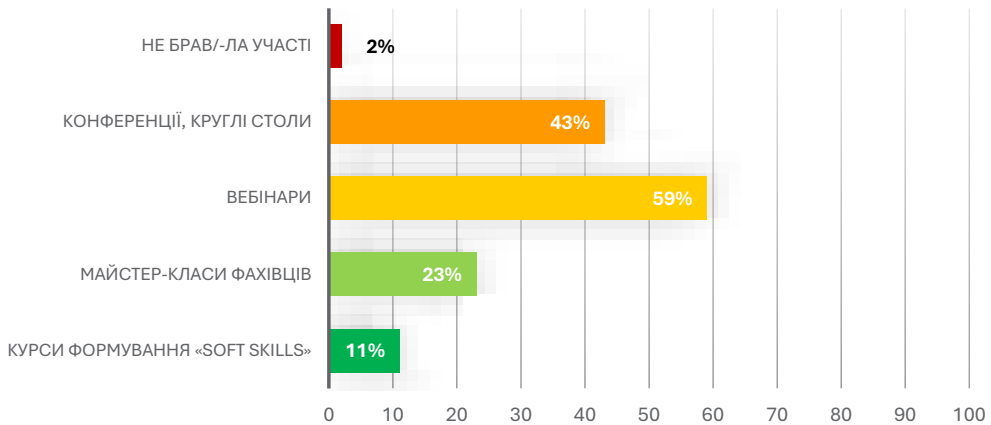
Отже, підводячи підсумок нашого дослідження, варто зазначити, що викладачі КНЕУ імені Вадима Гетьмана активно використовують різні освітні технології у навчальному процесі і студенти самі охоче беруть участь у заходах з формування «м'яких навичок», але важливо наповнювати навчальний процес у вищій школі різноманітними заходами, які спрямовані на формування «Softskills» у студентів.

Кафедра соціології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана постійно працює над впровадженням різноманітних освітніх технологій з метою формування softskills у студентів. Викладачі кафедри займаються створенням нових навчально-тренувальних майстерень, навчальних курсів, сучасних дисциплін з використанням проблемних інноваційних технологій навчання. Наприклад, у рамках акредитованої освітньо-професійної програми «Соціальні та медіа-комунікації» викладачами кафедри розроблено дисципліни, спрямовані на формування у студентів навичок м'якого спілкування. Це такі дисципліни, як «Професійна та комунікативна культура соціолога», «Соціальна психологія», «Основи теорії та практики соціальних комунікацій», «Комунікації в діловому спілкуванні», «Міжкультурна комунікація», «Соціологія інновацій», «Соціологія кар'єри та лідерства», «Соціологія конфлікту», «Соціальний діалог», «Етика ділового спілкування» та ін. Вони допомагають студентам розвинути необхідні м'які навички: здатність співпрацювати в групі та команді, мобільність, адаптивність, здатність ставити

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів на питання «Які освітні заходи впроваджуються у вищій школі з ціллю формування «Softskills» у студентів?»

Респонденти могли обрати декілька варіантів

Рис. 5. Розподіл відповідей респондентів на питання «У яких освітніх заходах, які допомагають у формуванні «Softskills» Ви брали участь в останній час?»

Респонденти могли обрати декілька варіантів

особисті цілі та виконувати різні ролі та функції в команді, здатність визначати та реалізовувати мету спілкування залежно від обставин; аналізувати основні закономірності взаємодії, розкриваючи зв'язок міжособистісних і соціальних відносин; уміння аналізувати соціальну психологію груп та виявляти особливості спілкування в реальних соціальних групах; уміння демонструвати комунікативні компетенції; моделювати ситуації групової динаміки та їх розвиток; володіти навичками самоаналізу, бути критичними та самокритичними на основі оцінки та поваги до різноманітності та мультикультуралізму.

З метою реалізації проблемно орієнтованого викладання та навчання через навчальні семінари, майстер-класи та практичні заняття викладачі кафедри соціології постійно проводять різноманітні зустрічі із запрошеними експертами та майстер-класи. Результати цих зустрічей кафедра використовує для оновлення освітніх програм, збагачення їх практичними кейсами, які дають можливість студентам набути знання, уміння та компетенції, необхідні для формування softskills. Так, у листопаді 2022 року в рамках проєкту «Співпраця

освіти та бізнесу: Uni-BizBridge» було організовано та проведено зустріч з експертами міжнародної компанії Deloitte на тему «Комунікації в міжнародній компанії».

Цікавим досвідом кафедри є підготовка, організація та проведення воркшопів самими студентами старших курсів. Так, у 2022–2023 навчальному році в рамках дисципліни «Комунікації в діловому спілкуванні» студенти 4-го курсу спеціальності «Соціальні та медіа-комунікації» провели воркшоп зі студентами молодших курсів із теми: «Онлайн-інтерв'ю: складові ефективної комунікації».

Для активізації наукової діяльності студентства та формування дослідницько-аналітичних компетенцій факультет управління персоналом, соціології та психології та кафедра соціології КНЕУ ім. В. Гетьмана регулярно організовують та проводять різноманітні наукові заходи. Наприклад, 23 листопада 2023 року викладачі кафедри соціології взяли активну участь в організації XI Міжнародного бізнес-форуму «Наука-Бізнес-Освіта: стратегічне партнерство». Усі студенти університету були запрошені. У рамках форуму були організовані зустрічі з експертами

та панельні дискусії щодо освітніх трендів і бізнес-практик, місії університету у збереженні психічного здоров'я в умовах воєнного часу та інноваційних засобів освітнього процесу. У травні 2023 року факультетом управління персоналом, соціології та психології була проведена ювілейна 90-а щорічна студентська наукова конференція «Інноваційні проекти для післявоєнного відновлення та розвитку України». Студенти кафедри соціології взяли активну участь у конференції і підготували виступи на платформі «Соціально-інформаційні детермінанти післявоєнного відновлення та розвитку України». У лютому 2024 року кафедра соціології КНЕУ ім. В. Гетьмана провела V Всеукраїнську науково-практичну конференцію студентів,

аспірантів та молодих вчених «Традиції та новачі у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених».

Підсумовуючи, зауважимо, що згідно з проведеним дослідженням науково-педагогічні працівники КНЕУ імені В. Гетьмана активно впроваджують освітні технології в навчальний процес та працюють над створенням нових освітніх програм, навчальних дисциплін та програм практики, які наповнені інноваційними підходами та сучасними освітніми інструментами. Більшість студентів вважають м'які навички важливим складником їхньої професійної компетентності й із задоволенням працюють над формуванням своїх компетенцій, беручи участь у різноманітних університетських заходах.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Варгата, О., Комар, Т., Афанасенко, В., Кулешова, О., & Міхеєва, Л.** (2023). «Softskills» as an important condition for self-creation of the personality of socioeconomic professions specialists: theory and practice. Dallas : Primedia e-Launch LLC. <https://doi:10.36074/ssicpspstp-monograph.2023>
2. **Глазунова, О.** (2019). Розвиток «softskills» у майбутніх фахівців з інформаційних технологій: методи, засоби, індикатори оцінювання *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. Спецвип. С. 93–106. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s8>
3. **Дроздова, Ю.** (2020). Концептуальні підходи до визначення «Softskills» у сучасних освітніх та професійних моделях. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 90 с.
4. **Іванова, Л.В., & Скорнякова, О.В** (2018). «Softskills» як важлива складова конкурентоспроможності фахівця з інформаційних технологій. *Педагогічні науки*. № 12 (64). С. 83–87. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-22>
5. **Карпетян, А.** (2017). Аналіз SWOT як інструмент оцінювання та розвитку «Softskills» студентів немовних спеціальностей у процесі навчання іноземної мови. *Педагогічні науки*. № 135. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/24201>
6. **Кірдан, О., & Кірдан, О.** (2022). Формування softskills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. № 2(6). С. 52–160. [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144)
7. **Коляда, Н.М., & Кравченко, О.О.** (2020). Практичний досвід формування «soft-skills»

REFERENCES

1. **Varhata, O., Komar, T., Afanasenko, V., Kuleshova, O., & Mikheieva, L.** (2023). «Softskills» yak vazhлива umova samotvorennia osobystosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesiy: teoriia i praktyka [«Soft skills» as an important condition for self-creation of the personality of socioeconomic professions specialists: theory and practice]. Retrieved from: <https://doi:10.36074/ssicpspstp-monograph.2023> [in Ukrainian].
2. **Glazunova, O., Voloshyna, T., & Korolchuk, V.** (2019). Rozvytok «Softskills» u maibutnykh fakhivtsiv z informatsiinykh tekhnolohii: metody, zasoby, indykatory otsiniuvannia [Development of softskills of future information technology professionals: methods, means, evaluation indicators] / Glazunova O., Voloshyna T., Korolchuk V. Open educational e-environment of a modern university. 2019. Special issue. P. 93–106. Retrieved from <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s8> [in Ukrainian].
3. **Drozdova, Y.** (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia «Softskills» u suchasnykh osvithnykh ta profesiinykh modeliakh [Conceptual approaches to the definition of «Softskills» in modern educational and professional models]. Kyiv : Kyiv. National trade and economy University, 2020. 90 p. [in Ukrainian].
4. **Ivanova, L., & Skornyakova, O.** (2018). «Soft skills» yak vazhлива skladova konkurentospro-mozhnosti fakhivtsia z informatsiinykh tekhnolohii [«Soft skills» as an important component of the competitiveness of an information technology specialist]. *Pedagogical sciences*. 2018. No. 12 (64). P. 83–87. Retrieved from <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-22> [in Ukrainian].
5. **Karapetyan, A.** (2017). Analiz SWOT yak instrument otsiniuvannia ta rozvytku «Soft skills» stu-

в умовах закладу вищої освіти. *Педагогіка*. № 27. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203686>

8. **Морозова, М.** (2021). Розвиток softskills у майбутніх фахівців економічних спеціальностей. *Педагогіка*. № 42. Т. 2. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-2-31>

9. **Наход, С.А.** (2018). Значущість «softskills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Педагогічні науки, реалії та перспективи*. № 63. С. 131–135. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-40>

10. **Федоренко, Н.І.** (2020). Сучасні технології формування «Softskills» у студентів ОПП «Соціальні та медіа-комунікації». *Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального*: колективна монографія. Київ : КНЕУ. С. 229–255.

dentiv nemovnykh spetsialnostei u protsesi navchannia inozemnoi movy [SWOT analysis as a tool for evaluating and developing «soft skills» of students of non-language majors in the process of learning a foreign language]. *Pedagogical sciences*. 2017. No 135 [in Ukrainian].

6. **Kirdan, O.** (2021). Formuvannia softskills здобувачив vyshchoi osvity v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoi osvity. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*. [Formation of softskills of students of higher education in the education al process of a higher education institution]. No. 2(6). P. 152–160. Retrieved from [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144) [in Ukrainian].

7. **Kolyada, N.M., & Kravchenko, O.O.** (2020). Praktychnyi dosvid formuvannia «soft-skills» v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Practical experience in the formation of «soft-skills» in the conditions of a higher education institution]. *Pedagogy*. 2020. No. 27. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203686> [in Ukrainian].

8. **Morozova, M.** (2021). Rozvytok soft skills u maibutnix fakhivtsiv ekonomichnykh spetsialnostei [Development of soft skills in future specialists of economic specialties]. *Pedagogy*. 2021. No. 42, Volume 2. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-2-31> [in Ukrainian].

9. **Nakhod, S.A.** (2018). Znachushchist «softskills» dlia profesiinoho stanovlennia maibutnix fakhivtsiv sotsiokonomicznykh profesi [The significance of «softskills» for the professional formation of future specialists in socionomic professions]. *Pedagogical sciences: realities and perspectives*. 2018. No. 63. P. 131–135. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-40> [in Ukrainian].

10. **Fedorenko, N.I.** (2020). Suchasni tekhnolohii formuvannia «Softskills» u studentiv OPP «Sotsialni ta media-komunikatsii»: «Mizhdiysyplinarnyi dyskurs u doslidzhenni fenomenu sotsialnoho» [Modern technologies of formation of «Softskills» among student of the OPP «Social and Media Communications»: «Interdisciplinary discourse in the study of the phenomenon of social»: collective monograph. / [EditArtemenko S.B., Gaevska O.B., Severyn-Mrakovska L.V. etc.]. Kyiv : KNEU, 2020. P. 229-255 [in Ukrainian].

Nataliia FEDORENKO, Valeriia MOLOTSIIAN

Implementation of educational technologies of formation soft skills of high school students

The article is devoted to the study of the formation of «soft skills» among students as an important condition for the training of specialists and the analysis of the effectiveness of the introduction of educational learning technologies into the educational process. The authors present the results of a 2024 sociological survey of students of the Faculty of Personnel Management, Sociology, and Psychology of V. Hetman KNEU regarding the effectiveness of the formation of soft skills of students in higher education. The work also examines the experience of introducing such educational technologies as: modeling technologies, information technologies,

multimedia technologies, group projects, training technologies, workshops, master classes of specialists into the educational process of the Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman for the formation of «soft skills» in students The authors also describe the experience of the Department of Sociology of V. Hetman KNEU in the direction of introducing educational technologies into the educational process.

Key words: higher education, student youth, educational technologies for the formation of «soft skills», modeling technologies, information technologies, multimedia technologies, group projects, training technologies, workshops, master classes of specialists.

**Тетяна
КОПИЛ-ФІЛАТОВА**

здобувач,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<http://orcid.org/0009-0001-6819-5487>

УДК 378.091.3:35-057.34
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).14

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

© Копил-Філатова Т., 2024

Ключові слова: державне управління, професійне зростання, державний службовець, модернізація системи освіти, підвищення кваліфікації, професійна компетентність.

У статті розглядаються основні напрями професійної підготовки державних службовців, зокрема створення сприятливих умов для забезпечення професійного зростання державних службовців, утворення функціональної системи виявлення професійних освітніх потреб, гарантування систематичного, обов'язкового та планового професійного навчання державних службовців, сприяння розвитку ринку освітніх послуг у галузі професійної підготовки держслужбовців.

Наголошується, що державна служба має забезпечити державному управлінню системний характер та програмно-цільовий підхід до

надання управлінських послуг на основі управлінського професіоналізму, правової компетентності, організованості та дисципліни державних службовців, законності, результативності, раціональності, ефективності їхньої праці.

Проаналізовано основні принципи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державного службовця: доступність і рівність умов для набуття громадянами статусу державного службовця без обмежень, пов'язаних із прийняттям на державну службу; рівність і доступність різних форм професійного навчання та орієнтація на підтримку державного суверенітету, прав та свобод людини, спрямованість навчання та діяльності на зміцнення суспільної злагоди в Україні; гуманізм і справедливість; безперервність і наступність у професії.

Важливим чинником формування державності України є створення сучасної ефективної системи державного управління, яка має бути забезпечена шляхом професійної

підготовки державних службовців на засадах академічної етики та добродітності.

Її метою є запровадження динамічних змін в інституціональній системі

державного управління, включаючи такі напрями, як запровадження сучасної парадигми державного управління, яка має бути спрямована на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина, політичного та соціального партнерства, функціонального управління соціально-економічними сферами, делегування певних функцій держави іншим, відмінним від державного апарату, організаціям для опосередкованого їх регулювання через застосування економічних важелів або соціальних пріоритетів.

Розвиток державної служби передбачає послідовне здійснення систематизованих за напрямками та етапами комплексів практичних заходів (правових, організаційних, інформаційних, матеріально-технічних, фінансових та інших), спрямованих на забезпечення єдності всіх елементів, що складають державну службу, на чіткий взаємозв'язок усіх її інституціональних положень з діяльністю корпусу державних службовців.

Вихідні позиції розвитку державної служби визначаються необхідністю надання системного характеру перетворенням у сфері державної служби, зосередження основної уваги на інституційно-правових, адміністративно-процесуальних аспектах інституту державної служби. При цьому система державної служби, що розвивається, має не тільки стати налагодженою в усіх її ланках, високопрофесійною, результативною, стабільною та авторитетною, а й гарантувати демократичний характер взаємовідносин державного апарату, державних службовців з громадянами, іншими інститутами громадянського суспільства, запровадити конституційний принцип пріоритету прав і свобод особи й громадянина.

В останнє десятиліття в Україні теоретичні розробки з підготовки майбутніх державних службовців набули особливої актуальності. Зумовлено це насамперед практичною необхідністю. Для окреслення принципів та напрямів підготовки державних службовців корисними стали

науково-теоретичні, методологічні, статистичні та практичні розвідки таких вчених, як О. Акімов, Ю. Битяк, К. Ващенко, А. Гришук, О. Льченко, Н. Кононець, Т. Кагановська, Л. Мосора, Х. Федорищак та багато інших.

Водночас нові реалії вимагають достеменного вивчення фундаментальних проблем, пов'язаних зі здійсненням систематизованих за напрямками та принципами комплексів практичних заходів у державній службі.

Мета статті – визначити основні напрями та принципи професійної підготовки державних службовців, що регламентують діяльність державної служби в Україні.

Професійне навчання держслужбовців у різних формах базується на таких принципах організації процесу підготовки державних службовців, як: принцип єдності теорії та практики, принцип системності, принцип державності та ін.

Варто зауважити, що принципи підготовки державних службовців корелюються з принципами державної служби як такої. У загальному розумінні принципи державної служби – це основні елементи концепції державної служби, які застосовуються в сучасній науковій літературі в декількох значеннях. По-перше, це первинні поняття, правила, положення, які мають об'єктивний характер і визначають повноваження посадових осіб. По-друге, правові норми, відносини та взаємодія між державною службою, які задокументовані та виражені у вигляді науково обґрунтованих правил, закріплені в законодавстві та використовуються в теорії та практиці. По-третє, положення про організацію державної служби, її статус і обов'язки, а також діяльність. По-четверте, загальнолюдські цінності, спільні для всіх працівників державної служби [5, с. 565].

Для якісної підготовки державних службовців одним із базових є принцип єдності теорії та практики, який передбачає гармонійне поєднання ґрунтовних теоретичних знань майбутніх управлінців з практичними навичками

й алгоритмами управлінської діяльності у сучасних умовах.

О. Ільченко та Н. Кононець вважають зв'язок між теорією та практикою константою, яка визначається ступенем усвідомлення останньою першої, оскільки:

1) джерела будь-якої теорії (теоретичні знання виводяться з практичної діяльності та запитів практики);

2) застосування теорій (будь-яка теорія посилюється практичними зусиллями);

3) критерій істинності чи хибності теорії (про будь-яку теорію в кінцевому рахунку судять за практикою). Як показує та переконує освітній досвід, поєднання теоретичного та практичного складників у навчальному процесі зводить нанівещь питання переваги теорії чи практики, їх окремого існування. У цьому відношенні важливі міцні зв'язки, послідовність і оптимізовані зв'язки [6, с. 127–128]. Фундаментом єдності теорії і практики в педагогіці є принципи цілісності, основоположної ролі та безперервності освіти.

Фахівці з держуправління у цьому контексті наголошують, що в управлінських проектах нових освітніх технологій щодо підвищення компетенцій держслужбовців замість нарощування загальних обсягів теоретичної підготовки акцент має бути зміщений на вирішення професійних проблем у діяльності державної служби, які мають практичне значення для співпраці з організаціями громадянського суспільства та під контролем громадськості щодо цільового використання бюджетних коштів, наданих спеціалізованим вишам [3, с. 87].

Логічним продовженням реалізації принципу єдності теорії та практики під час професійного навчання державних службовців є принцип системності, який передбачає комплексне, послідовне й цілеспрямоване набуття майбутніми управлінцями всього спектру фахових компетентностей у їх несуперечливій сукупності.

Запровадження принципу системності неможливе без створення низки взаємопов'язаних структур професійного навчання держслужбовців. Як стверджує

Т. Кагановська, система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців повинна функціонувати, з одного боку, як неподільна система навчальних закладів; з іншого – як єдина загальнодержавна система освітньої діяльності. У результаті система одночасно розвивається у двох напрямках: 1) удосконалення взаємозв'язку та координації всіх навчальних закладів, що здійснюють навчання державних службовців; 2) впровадження системності в професійно-освітній процес шляхом забезпечення єдиної державної політики в усіх навчальних закладах щодо підготовки державних службовців, визначення цілей, пріоритетів і принципів професійної підготовки державних службовців, запровадження загальнодержавних стандартів освітнього процесу та створення критеріїв їх реалізації. Саме це надає системі професійної підготовки державних службовців стабільність, послідовність та унікальність, крім того, гарантує безперервність і послідовність навчального процесу. Організаційна структура системи професійного навчання, перепідготовки й підвищення кваліфікації держслужбовців складається з двох основних компонентів: перший – державний навчальний заклад, який має ліцензію на провадження освітньої діяльності, другий – спеціалізований навчальний заклад додаткової професійної освіти, який має ліцензію на здійснення перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців [7, с. 151].

Для підготовки державного службовця як справжнього захисника інтересів країни та громадян особливого значення набуває принцип державності, який у широкому значенні збігається з принципом патріотизму.

О. Акімов доводить, що патріотизм як фундаментальна цінність на національному рівні включений до ціннісно-орієнтованої системи державних службовців. На його думку, патріотизм – це система характерних рис особистості, яка включає в себе три основні структури:

– чуттєво-емоційну, що включає любов до малої батьківщини; віру в силу й можливості нації; гордість за приналежність до нації; визнання величі та значення Батьківщини в історії; любов до культури української нації; готовність до захисту Батьківщини; причетність до національних та етнічних справ і взаємну прихильність індивідів усередині етнічних і соціальних груп;

– духовно-ціннісну, що базується на таких показниках ціннісних орієнтацій людини: висока жертвовність на благо країни, здатність віддавати перевагу інтересам країни над особистими; глибока повага до духовно-моральної спадщини народу; надання переваги цінностям загальнонаціонального рівня в ціннісних орієнтаціях; вірність системі національних і конфесійних духовних цінностей; товариськість і взаємна підтримка;

– практично-діяльнісну, що включає практичні дії особистості, що відбивають його патріотичну свідомість: готовність реально захищати інтереси своєї країни, ризикуючи життям; конкретні прояви патріотичних позицій на виборах, соціологічних опитуваннях і референдумах; поширення цінностей національного рівня у суспільстві, соціальних групах і системах ціннісних орієнтацій особистості; відповідність практичної поведінки задекларованим цінностям і почуттям; самоідентифікація індивідів з певною національною групою і висока згуртованість всередині держави; усвідомлення національно-державних інтересів і відповідність їм суспільно-політичного життя народних мас [1].

Після закінчення навчання принцип державності (патріотизму) у державно-управлінській діяльності проявляється у відданості обраній професії, бездоганній поведінці у зв'язках із громадськістю, відповідальному ставленні до доручених завдань, послідовності, принциповості та доброчесності у стосунках із колегами та громадянами. У своїй діяльності працівники повинні керуватися усвідомленням, що вони не заробляють, а виконують

громадянський обов'язок; не працюють, а служать, турбуються не лише про себе, а діють для спільного добробуту тощо. Цей принцип відображений у тексті «Присяги державного службовця», де він зобов'язується вірно служити народові України, поважати і захищати права, свободи, законні інтереси та національну гідність людини та громадянина [1].

Окрім вищенаведених принципів організації процесу підготовки державних службовців, значущим є принцип професіоналізму, який є основоположним у діяльності посадових осіб органів державної влади, оскільки є ключовим у виконанні функціональних обов'язків. Для реалізації цього принципу державним службовцям повинні бути створені умови для вдосконалення професійних навичок шляхом безперервного професійного навчання. Професійне навчання державних службовців фінансується з коштів державного бюджету та інших юридично допустимих джерел, зокрема через систему підготовки, перепідготовки, професійного навчання та підвищення кваліфікації в адміністративно-управлінській сфері, у встановленому законом порядку щодо закладів освіти, установ та організацій, які мають можливість надавати освітні послуги, у тому числі за кордоном, незалежно від форм власності [4, с. 230].

Принцип професіоналізму передбачає також не тільки набуття нових знань, але і їх цілеспрямоване впровадження під час діяльності держслужбовця. Перехід держслужбовця на нову, більш високу посаду має відбуватись насамперед з огляду на принцип професіоналізму. Рівень професіоналізму управління має визначати незалежна комісія, в яку входять фахівці-держслужбовці, представники громадських організацій тощо.

Наостанок ми зазначимо, що основними принципами підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державного службовця є: доступність і рівність умов для набуття громадянами статусу державного службовця без обмежень,

пов'язаних із прийняттям на державну службу; рівність і доступність різних форм професійного навчання та орієнтація на підтримку державного суверенітету, прав та свобод людини, спрямованість навчання та діяльності на зміцнення суспільної злагоди в Україні; гуманізм і справедливість; безперервність і наступність у професії тощо [2, с. 202].

У сучасних умовах професійна підготовка державних службовців передбачає реалізацію низки **основних напрямів**. Такі напрями, зокрема, передбачені офіційними документами, що регламентують діяльність держслужби в Україні.

Як наслідок, відповідно до Стратегії реформування державного управління розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2017 р. № 974 затверджено Концепцію реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад (далі – Концепція). Впровадження цієї концепції має на меті визначити стратегічні напрями та механізми, терміни формування сучасної та ефективної системи професійного навчання, яка забезпечує професійний розвиток державних службовців, керівників органів місцевого самоврядування, їх перших заступників та заступників, представників регіонального самоврядування та депутатів місцевих рад, орієнтована на задоволення потреб у професійному розвитку особи впродовж життя та сприяє впровадженню принципів належного врядування. Концепція визначає такі шляхи розвитку системи професійного навчання:

– створення умов, що сприяють професійній підготовці державних службовців, керівників місцевих державних адміністрацій, їх заступників, представників місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад;

– розробка ефективної системи визначення потреб у професійному навчанні державних службовців, керівників місцевих

державних адміністрацій, їх заступників, представників місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад;

– безперервне, постійне, послідовне, обов'язкове та планове підвищення кваліфікації державних службовців, керівників органів місцевого самоврядування, їх перших заступників, заступників голів, посадових осіб місцевого самоврядування та їх помічників;

– розвиток освітнього ринку для державних службовців, керівників органів місцевого самоврядування, їх заступників та представників територіальних громад на прозорих та конкурентних засадах, це вимагатиме створення системи оцінювання та моніторингу якості освітніх послуг;

– участь усіх спілок та асоціацій України у створенні системи професійного навчання державних службовців, працівників органів регіонального самоврядування та місцевих депутатів, а також у забезпеченні функціонування відповідного ринку освітніх послуг;

– запровадження механізмів співпраці між державними органами, органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, міжнародними програмами технічної допомоги, всеукраїнськими об'єднаннями органів місцевого самоврядування та установами різних форм власності, що надають освітні послуги [10, с. 9-10].

Згодом Національне агентство України з питань державної служби видало наказ № 131-21 від 16 серпня 2021 року «Про затвердження переліків пріоритетних напрямів (тем) підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування за загальними професійними (сертифікатними) та короткостроковими програмами у 2022 році». Цим наказом визначено напрями професійної підготовки державних службовців.

Згідно із цим наказом пріоритетні напрями (теми) підвищення кваліфікації державних службовців за загальними

короткостроковими програмами є такими: аналіз Конвенції про права людей з інвалідністю, внутрішнього законодавства спрямованого на гарантування осіб з інвалідністю; реалізація змін і ухвалення результативних рішень (підвищення кваліфікації для представників посад державної служби категорії «Б»); застосування стандартів забезпечення конфіденційності особистих даних; відокремлення та включення назад тимчасово окупованих територій та управління деокупованими територіями; загальнодержавна стратегія цифрового розвитку; деперсоніфікація доходів; доступ до публічної інформації; захист прав людини та протидія дискримінації; впровадження електронного урядування та електронної демократії; інтеграція в Європейський союз та НАТО; забезпечення прав та інтересів осіб з інвалідністю; протидія торгівлі людьми; боротьба з корупцією та зміцнення доброчесності; пристосування до змін клімату; забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки; ефективна комунікація та взаємодія; лідерство; нові підходи; принципи здійснення адміністративної діяльності; проєктний менеджмент; реформа системи інституційного догляду за дітьми; гарантування прав та добробуту дітей, захист материнства та дитинства; рівність прав та можливостей жінок і чоловіків (гендерна рівність); соціально відповідальний бізнес; усвідомлення змін (підвищення кваліфікації для державних службовців посад категорії «В»); стратегічне управління та планування; стратегічні комунікації; управління державними інвестиціями та ефективністю діяльності; розвиток людських ресурсів (підвищення кваліфікації для державних службовців категорії «А»); управління змінами та ефективне ухвалення рішень (підвищення кваліфікації державних службовців категорії «А»); управління людськими ресурсами на державній службі; цифрова грамотність [9].

Крім того, зазначеним документом визначено «Перелік пріоритетних напрямів (тем) підвищення кваліфікації

голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників за загальними професійними (сертифікатними) та короткостроковими програмами у 2022 році»: лідерство, етика та доброчесність; управління державною службою в органах місцевого самоврядування; реформування галузі охорони здоров'я в контексті децентралізації; оновлення системи освіти у відповідь на розподіл влади та фінансової незалежності, а також національної політики щодо цифрового розвитку [9].

Пізніше Національним агентством України з питань державної служби були оприлюднені накази щодо професійного навчання державних службовців, у яких конкретно окреслювалися сфери попередніх знань, але вони принципово не змінювали раніше оприлюднену інформацію.

Реалізація окреслених вище напрямів професійного навчання держслужбовців має призвести до набуття ними низки важливих фахових компетентностей.

До професійних компетентностей Л. Мосора та Х. Федоришак відносять такі:

- функціональна – компетентність у сферах реформування та децентралізації влади; забезпечення інноваційного зростання країни та ефективного управління нею; створення бюджетів та бюджетної децентралізації; управління стратегіями, програмами та проєктами; залучення додаткових ресурсів для розвитку через розробку інноваційних проєктів та програм, які можуть фінансуватися з різних джерел;

- інтелектуальна – здатність здійснювати аналітичну, прогностичну та інноваційну діяльність, генерувати нові знання та ідеї, розробляти альтернативні рішення та обґрунтовувати доцільність вибору найефективнішого (збалансованого) рішення;

- ситуаційна – компетентність (здатність) вирішувати конкретні проблеми у відповідних сферах, зокрема здатність реформувати та управляти інноваційною діяльністю (запобігання ризикам, зменшення негативних наслідків, подолання кризових ситуацій) та адаптуватися до ситуації;

– методична – здатність сприймати, розуміти та інтерпретувати інформацію належним чином; структурувати та розбивати на частини проблеми та формувати відповідні дерева цілей для вирішення проблем; систематично реагувати на проблеми;

– організаційно-комунікативна – створення умов для генерування інноваційних ідей; створення спільнот для обміну знаннями та досвідом, упорядкування можливостей для доступу до електронних консультацій з експертами різних сфер діяльності з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

– лідерська – управлінські навички, навички публічних виступів, навички інтеграції, вміння організувати командну роботу, вирішення конфліктів;

– корпоративна – інноваційна, корпоративна та загальна культура поведінки, вміння будувати ефективні взаємини з колегами та формувати у підлеглих почуття прихильності до реалізації спільних цілей, здатність забезпечувати ефективну співпрацю [8, с. 186–187].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Акімов, О.О.** (2019). Основні принципи державно-управлінської діяльності у системогенезній динаміці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1571> (дата звернення: 05.05.2023).
2. **Битяк, Ю.П.** (2006). Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 421 с.
3. **Гришук, А.Б.** (2018). Державна служба в Україні: адміністративно-правовий вимір : монографія. Львів. 232 с.
4. **Гришук, А.Б.** (2021). Принцип професіоналізму в державній службі. *Науковий Вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. Випуск 65. С. 227–232.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
6. **Ільченко, О., & Кононець, Н.** (2022). Проблема єдності педагогічної теорії та практики: історія і сьогодення. *Педагогічні науки*. № 79. С. 124–128.
7. **Кагановська, Т.Є.** (2013). Правові засади підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців.

Організація процесу підготовки державних службовців базується на таких принципах: принцип єдності теорії та практики, принцип системності, принцип державності, принцип професіоналізму, принцип спрямування навчання та діяльності на забезпечення національного суверенітету, прав і свобод людини, принцип гуманності й справедливості, принцип неперервності та наступності професійного навчання, а також професійного розвитку протягом усього періоду проходження державної служби.

На думку експертів, професійна підготовка державних службовців включає в себе такі напрями: створення сприятливих умов для забезпечення їхнього професійного зростання; утворення функціональної системи виявлення професійних освітніх потреб державних службовців; гарантування систематичного, обов'язкового та планового професійного навчання державних службовців; сприяння розвитку ринку освітніх послуг у галузі професійної підготовки держслужбовців тощо.

REFERENCES

1. **Akimov, O.O.** (2019). Osnovni pryntsyipy derzhavno-upravliyns'koi diialnosti u systemoheneznii dynamitsi [The main principles of state management activity in systemogenesis dynamics]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 12. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1571> (data zvernennia: 05.05.2023) [in Ukrainian].
2. **Bytiak, Yu.P.** (2006). Derzhavna sluzhba v Ukraini: problemy stanovlennia, rozvytku ta funktsionuvannia [Civil service in Ukraine: problems of formation, development and functioning]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 421 s. [in Ukrainian].
3. **Hryshchuk, A.B.** (2018). *Derzhavna sluzhba v Ukraini: administratyvno-pravovyi vymir* [The principle of professionalism in public service]: monohrafiia. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
4. **Hryshchuk, A.B.** (2021). Pryntsyyp profesionalizmu v derzhavnyi sluzhbi [The principle of professionalism in public service]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Seria: Pravo*. Vypusk 65. S. 227–232 [in Ukrainian].
5. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia. [Encyclopedic dictionary of public administration] uklad.: Yu. P. Surmin, V.D. Bakumenko, A.M. Mykhnenko ta in.; za red. Yu.V. Kovbasiuka, V.P. Troshchynskoho, Yu.P. Surmina. Kyiv : NADU, 2010. 820 s. [in Ukrainian].

ліфікації державних службовців. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. № 6-1. Т. 1. С. 149–153.

8. **Мосора, Л.С., & Федорищак, Х.І.** (2020). Практичні аспекти організації підвищення рівня професійної компетентності державних службовців. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. № 4(10). С. 184–195.

9. Національне агентство України з питань державної служби : наказ від 16 серпня 2021 р. № 131-21 «Про затвердження переліків пріоритетних напрямів (тем) підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування за загальними професійними (сертифікатними) та короткостроковими програмами у 2022 році». URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-perelikiv-prioritetnih-napryamiv-tem-pidvishchennya-kvalifikaciyi-derzhavnih-sluzhbovciv-sluzhbovciv-goliv-miscevih-derzhavnih-administracij-yih-pershih-zastupnikiv-ta-zast>.

10. Стан системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад: доповідь / К. Ващенко (кер. авт. колективу), В. Купрій, В. Чмига, Т. Токарчук, Л. Рикова, Ю. Вернигор та ін.; за заг. ред. К. Ващенко. Київ : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2019. 140 с.

6. **Ilchenko, O., & Kononets, N.** (2022). Problema yednosti pedahohichnoi teorii ta praktyky: istoria i sohodennia [The problem of the unity of pedagogical theory and practice: history and the present]. *Pedahohichni nauky*. № 79. S. 124–128 [in Ukrainian].

7. **Kahanovska, T.Ye.** (2013). Pravovi zasady pidhotovky, perepidhotovky i pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtiv [Legal principles of training, retraining and advanced training of civil servants]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yuryprudentsiia*. № 6-1, tom 1. S. 149–153 [in Ukrainian].

8. **Mosora, L.S., & Fedoryshchak, Kh.I.** (2020). Praktychni aspekty orhanizatsii pidvyshchennia rivnia profesiinoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtiv [Practical aspects of the organization of raising the level of professional competence of civil servants]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. № 4(10). S. 184–195 [in Ukrainian].

9. Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby : Nakaz vid 16 serpnia 2021 r. № 131-21. «Pro zatverdzhennia perelikiv priorityetnykh napriamiv (tem) pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtiv, holiv mistsevykh derzhavnykh administratsii, yikh pershykh zastupnykiv ta zastupnykiv, posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia za zahalnymy profesiinymy (sertyfykatnymy) ta korotkostrokovymy proqramamy u 2022 rotsi». Retrieved from: <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-perelikiv-prioritetnih-napryamiv-tem-pidvishchennya-kvalifikaciyi-derzhavnih-sluzhbovciv-sluzhbovciv-goliv-miscevih-derzhavnih-administracij-yih-pershih-zastupnikiv-ta-zast> [in Ukrainian].

10. Stan systemy profesiinoho navchannia derzhavnykh sluzhbovtiv, holiv mistsevykh derzhavnykh administratsii, yikh pershykh zastupnykiv ta zastupnykiv, posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia, deputativ mistsevykh rad: dopovid / K. Vashchenko (ker. avt. kolektyvu), V. Kuprii, V. Chmyha, T. Tokarchuk, L. Rykova, Yu. Vernyhor ta in.; za zah. red. K. Vashchenka. Kyiv : Tsent adaptatsii derzhavnoi sluzhby do [in Ukrainian].

Tetyana KOPYL-FILATOVA

Main directions and principles of professional training of civil servants

The article considers the main directions of professional training of civil servants, in particular, the creation of favorable conditions for ensuring the professional growth of civil servants, the formation of a functional system for identifying professional educational needs, guaranteeing systematic, mandatory and planned professional training of civil servants, promoting the development of the market of educational services in the field of professional training of civil servants.

It is emphasized that the civil service should provide the state administration with a systemic nature and a program-targeted approach to the provision of management services based on managerial professionalism, legal competence, organization and discipline of civil servants, legality, effectiveness, rationality, efficiency of their work.

The main principles of training, retraining and advanced training of civil servants were analyzed: accessibility and equality of conditions for citizens to acquire the status of civil servants without restrictions related to acceptance into civil service; equality and accessibility of various forms of professional training and orientation to support state sovereignty, human rights and freedoms, orientation of training and activities to strengthening social harmony in Ukraine; humanism and justice; continuity and succession in the profession.

Key words: public administration, professional growth, civil servant, modernization of the education system, professional development, professional competence.

Ольга АНТИМИС

кандидат медичних наук,
доцент кафедри анатомії людини,
Івано-Франківський національний
медичний університет
<https://orcid.org/0000-0001-6040-8137>

Уляна ДУТЧАК

кандидат медичних наук,
доцент кафедри анатомії людини,
Івано-Франківський національний
медичний університет
<https://orcid.org/0000-0002-3715-5650>

Василь МІСЬКІВ

кандидат медичних наук,
доцент кафедри анатомії людини,
Івано-Франківський національний
медичний університет
<https://orcid.org/0000-0002-3924-1544>

Назар САГАН

кандидат медичних наук,
доцент кафедри патологічної фізіології,
Івано-Франківський національний
медичний університет
<https://orcid.org/0000-0002-5472-195X>

Ключові слова: студентський анатомічний гурток, професійна медична освіта, організаційна робота.

УДК 61+378+378.147
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).15

**МЕТОДОЛОГІЧНІ
ОСНОВИ
ДІЯЛЬНОСТІ
АНАТОМІЧНОГО
СТУДЕНТСЬКОГО
НАУКОВОГО
ГУРТКА**

© Антимис О., Дутчак У., Міськів В., Саган Н., 2024

У цій роботі проаналізовано і досліджено роботу студентського наукового гуртка при кафедрі анатомії людини відповідно до зростаючих вимог на фоні євроінтеграції та основних традицій вищої медичної освіти. У зв'язку з цим студентський науковий гурток не тільки відіграє важливу роль у формуванні професійної домінанти, а і є потужним виховним фактором, який закладає основи етики та деонтології професійної лікарської діяльності. У статті проаналізовано різні види дослідницької роботи студентів, виконуючи яку студенти намагаються вирішити проблеми своєї професійної галузі, в даному випадку – медицини, та розглянуто методологічні підходи до наукових досліджень. Наведено актуальні науково-дослідницькі компетенції, яких набувають студенти під час роботи у науковому гуртку (інформаційно-комунікативні, методологічні, теоретичні, емпіричні).

На сучасному етапі, з розвитком євроінтеграційних процесів, система освіти переживає серйозні структурні зміни. Відбувається інтенсивне її реформування, розробляються та впроваджуються нові проекти, розширюються інноваційні процеси. У світлі цих змін стає очевидною потреба сфери освіти у діяльних, творчо мислячих людях, здатних самостійно висувати та вирішувати різноманітні завдання у нестандартних умовах. У зв'язку з цим особлива увага повинна бути приділена проблемі підвищення якості підготовки студентів до вирішення дослідницьких завдань. Формування вищими медичними навчальними закладами нових освітніх програм, які відповідають вимогам державних освітніх стандартів, ґрунтується на компетентнісному підході до викладання теоретичних та клінічних дисциплін. Незалежно від часу та епохи, держава, як основний замовник фахівців із вищою медичною освітою, хотіла бачити у випускниках медичних вузів грамотних (знаючих), які володіють цілим набором практичних навичок, фахівців, котрі в силу гуманістичного складу свого характеру, в основі якого лежить співчуття та бажання полегшити біль пацієнта, могли виконувати свої професійні обов'язки. У цьому є наступність всіх основних традицій вищої медичної освіти. Сьогодні в структурі вищої професійної медичної освіти велику частку займає позааудиторна самостійна робота студентів, як обов'язкова (підготовка до занять, виконання домашніх завдань тощо), так і необов'язкова [1]. Необов'язкова самостійна робота переважно орієнтована на студентів, які опановують дисципліну не на базовому, а на підвищеному рівні, чіє бажання вчитися має чітку позитивну мотивацію. Обидві форми мають свої позитивні та негативні сторони. Слабкою стороною необов'язкової позааудиторної самостійної роботи студентів є труднощі у здійсненні контролю, надання більшої самостійності студентам, яка має на увазі, що кафедральним колективам доводиться працювати з професійно орієнтованими та професійно

мотивованими студентами. Хоча, як свідчить досвід, на 1-2 курсі, коли викладається дисципліна «Анатомія людини», таких студентів не дуже багато. У зв'язку з цим студентський науковий гурток не тільки відіграє важливу роль у формуванні професійної домінанти та організації позааудиторної самостійної роботи студентів, а і є потужним виховним фактором, який закладає основи етики та деонтології професійної лікарської діяльності.

Одним з етапів професійного зростання є організація і робота студентського наукового гуртка [2]. Студентський науковий гурток в університеті – це організаційне формування на кафедрі, яке утворене студентами факультетів університету, основною метою якого є відбір найбільш талановитих, здібних, організованих, схильних до науково-дослідницької роботи студентів. Також студентський науковий гурток розвиває у студентів здатність до систематичної самостійної роботи, оволодіння методикою наукового дослідження та виконання власних досліджень, логічне мислення, формує професійно значимі особистісні аспекти.

Щорічно близько 150-160 студентів подають заявку на участь у засіданнях наукового гуртка з анатомії, однак лише 30 студентів стають активними учасниками. У рамках роботи студентського наукового гуртка з анатомії проводяться близько 10 засідань членів гуртка. На першому засіданні визначаються наукові інтереси учасників гуртка, розробляються тематики доповідей та статей. На кожному засіданні згідно з планом роботи виступають студенти-учасники гуртка з доповідями з вибраної теми, які готують під керівництвом наукового керівника з-поміж викладачів кафедри. Так само на кожному засіданні виступають викладачі з доповідями з тем згідно з планом. Наприклад, на першому засіданні представлена доповідь «Етика наукових публікацій» та висвітлені інші теми, які пояснюють студентам правила написання наукових праць, принципи публікацій, перші етапи їхньої наукової діяльності.

Важливим етапом у роботі студентського анатомічного гуртка є дослідницька робота студента. Дослідницька робота студента – це така побудова навчального процесу, за якої студенти досліджують та намагаються вирішити проблеми своєї професійної галузі, в даному випадку – медицини. Наукова робота є важливою ланкою у підготовці конкурентоспроможного спеціаліста і повинна займати провідне місце в умовах вищої освіти [3]. Завдання вищої школи полягає в тому, щоб скоротити період адаптації студентів до навчально-дослідницької та наукової роботи. Вирішення цього завдання можливе у тому разі, якщо з перших днів перебування у вищій школі студент братиме активну участь у різноманітних формах наукової роботи, яка проводиться кафедрами, факультетами. Тут потрібне застереження: не кожен студент у вищій здатний справді щось відкрити, тому мета науково-дослідницької роботи студента освітня та розвиваюча, але з великим поглибленням у науку. На перший план виступають особисті та професійні навички, які формуються у результаті дослідницької роботи. Наприклад, вміння розбиратися з обсягом інформації, творчо підходити до вирішення завдань, критично мислити, бути допитливими і здатними самонавчатись. Це стане в нагоді і в роботі, і в житті.

Ще один результат самостійних досліджень студентів – формування довіри та поваги суспільства до наукового знання. Вищий навчальний заклад випустить у життя освічених громадян, які знають, чим займаються вчені і чому їхня робота важлива.

Основними завданнями науково-дослідницької роботи студентів є:

- розвиток особистісних та творчих здібностей студентів та самореалізація (всебічний розвиток особистості студента, формування його об'єктивної самооцінки);
- навчання методології раціонального та ефективного здобування та використання знань;

- знайомство із сучасними методами роботи з науковою літературою та інформаційними джерелами;

- набуття навичок творчої наукової та дослідницької діяльності;

- виявлення здатної молоді для подальшого навчання в аспірантурі, роботи на кафедрах та у наукових лабораторіях.

Науково-дослідницька робота студентів може бути різною. Один із її видів – оформлення **реферату** за темою дослідження. Реферат – це письмова доповідь чи аналітичний огляд, для підготовки якого автор вивчає літературу на задану тему. Студент осмислює інформацію, висловлює свою позицію, робить висновки. Реферат є суто теоретичною роботою. При цьому студенти навчаються не лише пошуку та аналізу джерел, а й акуратності у плані оформлення (реферат, як і будь-яку науково-дослідницьку роботу, оформлюють та захищають за правилами). Із цього приводу даються методичні вказівки.

Іншим видом науково-дослідницької роботи може бути написання **есе**. Це міркування студента з певного питання. Цей вид роботи теж передбачає вивчення літератури з теми, але тут вже в центрі уваги не чужа думка, а міркування автора, власні враження та думки. В есе автор самовиражається, але при цьому показує, що розібрався у темі: чітко виклав проблему, орієнтується у професійних поняттях та термінах, видає факти та цифри, надає аргументи, вміє відповісти на запитання.

Ще однією досить цікавою діяльністю студента є залучення до **проєкту**. Мета прикладного проєкту – створення продукту, який вирішує проблему у професійній галузі. Наприклад, програма, сервіс або апарат. Розробку можна запровадити у «дорослій» компанії. Мета дослідницького проєкту – докладний аналіз проблемної чи невивченої теми. Наприклад, для підготовки наукових виступів на конференціях чи прикладного проєкту.

Важливою ланкою науково-дослідницької роботи студентів є участь у **конкурсах та конференціях**. Конкурс – змагання

кількох осіб у конкретній галузі науки з метою визначення найвидатнішого конкурсанта – претендента на перемогу. Проведення конкурсів спрямоване на підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, виявлення та розвиток їхніх творчих здібностей, а також на формування кадрового потенціалу для дослідницької та науково-педагогічної діяльності.

Студентські науково-практичні конференції – справжня школа апробації набутих навичок у проведенні наукового дослідження та публічному представленні його результатів зацікавленій аудиторії. Тут навчаються аргументованому обговоренню отриманих результатів дослідження та висновків, оскільки завжди є опоненти, які мають іншу думку, що базується на даних, не використаних автором повідомлення. Саме з таких доповідей і публікацій тез починається шлях у велику науку. Змагання студентів у науково-практичних конференціях за призові місця формує у них лідерські якості, долучає до творчості щодо оформлення та подання наукового матеріалу, сприяє набуттю навичок у виробленні колегіальних рішень тощо. Особливої уваги з боку студентів та їхніх керівників заслуговує підготовка до Всеукраїнських та зарубіжних науково-практичних конференцій, де делеговані для виступу доповідачі представляють не лише результати своїх наукових досліджень, а й освітньої організації, в якій вони навчаються і займаються науковою працею. У процесі наукової дискусії, у кулуарах та в особистий час студенти спілкуються з новими знайомими, що дозволяє розширювати рамки міжвузівського співробітництва.

Ще одним складником науково-дослідницької роботи студента є участь у предметній **олімпіаді**. Предметна олімпіада – змагання студентів, які вимагають від учасників демонстрації знань та навичок у межах однієї чи кількох досліджуваних дисциплін. Їх проведення спрямоване на підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, виявлення та розвиток їхніх

творчих здібностей, а також на формування кадрового потенціалу для дослідницької та науково-педагогічної діяльності.

Науково-дослідницька робота студентів проходить у кілька етапів: формулювання проблеми з теми, визначення об'єкта та предмета дослідження, постановка мети та завдань, пошук методу дослідження, побудова гіпотези. Надалі – пошук та аналіз наукової літератури з теми, пояснення понять та термінів, наповнення науково-дослідницької роботи теоретичними даними. Автор заглиблюється у тему та вивчає, що ще по ній написано. Далі – експеримент, практична частина. Створюється ситуація, у якій гіпотеза автора підтверджується чи спростовується. Наступним етапом дослідницької роботи є узагальнення та оцінка результатів, формулювання пропозицій, перспектив, прогнозів.

На кафедрі анатомії людини Івано-Франківського національного медичного університету основний науковий напрям – «Особливості патоморфогенезу деяких органів нервової та репродуктивної систем при цукровому діабеті та його корекції в умовах хронічного стресу». Тому науково-дослідницька робота студентів в основному полягає у вивченні морфофункціональних особливостей в органах нервової (спинний мозок, гіпоталамо-гіпофізарна система, мозочок) та репродуктивної (яєчники, сім'яники, матка) систем при цукровому діабеті та стресових факторах. Студенти активно беруть участь у пошуку та аналізі наукової літератури, постановці експерименту (стрептозотоніндукованого цукрового діабету та гострого і хронічного іммобілізаційного стресу). Під керівництвом викладачів проводять збір матеріалу для подальшого дослідження. Також студенти працюють у гістологічній лабораторії, освоюючи основні етапи гістологічного дослідження. У рамках роботи анатомічного студентського наукового гуртка його члени беруть участь у роботі електронно-мікроскопічної лабораторії, досліджуючи основи ультрамікроскопії органів.

У разі правильної організації науково-дослідницької роботи у гуртку студенти набувають актуальні науково-дослідницькі компетенції:

- інформаційно-комунікативні (вміння проводити пошук, аналіз інформації; вміння відтворити текст, сформувавши його у вигляді вторинного документа (план, тези, анотація, рецензія, реферат, конспект), оформити цитування та повідомлення з урахуванням наукового стилю; вміння брати участь у науковому діалозі, дискусії, самостійно здобувати знання і застосовувати їх у практичній медицині);

- методологічні (уміння визначити проблему, визначити шляхи її вирішення, вміння запропонувати провідну ідею дослідження та структуру роботи, вміння визначити об'єкт та предмет, мету та завдання, гіпотетичне припущення дослідження);

- теоретичні (аналіз та синтез, індукція та дедукція, порівняння та зіставлення, абстракція та конкретизація, класифікація та систематизація, аналогії та узагальнення, теоретичне моделювання);

- емпіричні (уміння проводити опитування, тестування, спостереження та вивчати їх дані, вміння вивчати та узагальнювати досвід, вміння організувати та провести експеримент; вміння інтерпретувати результати дослідження).

Важливим складником у роботі студентського гуртка є мотивація студента. Для формування у студентів стійкої мотивації до науково-дослідної діяльності необхідне створення умов:

- підвищення престижу вузівської науки;

- стимулювання учасників науково-дослідної діяльності;

- залучення студентів до раціоналізаторської роботи та винахідницької творчості;

- надання студентам можливості випробувати під час навчання свої сили

у вирішенні актуальних завдань з різних напрямів науки та медицини.

З боку викладача необхідні добро, увага та підтримка, без яких студент, особливо на молодших курсах, не зможе займатися «нудною наукою», якою здається майже будь-яка дисципліна на початкових стадіях її опанування. Для мотивації студентів до виконання наукової діяльності можуть бути використані моральні, матеріальні та організаційні форми. Студенти – автори кращих робіт – та їхні наукові керівники за рішенням оргкомітету конференції заохочуються дипломами, цінними подарунками, їм оголошується подяка наказом по факультету чи вишу. Роботи, відзначені нагородами конференції, рекомундуються до подання на регіональні чи всеукраїнські конкурси. За рекомендацією оргкомітетів та рішенням відповідних кафедр можливе заохочення переможців предметних олімпіад у рамках освітнього процесу з дисципліни.

З моральних методів стимулювання використовуються подяки в наказах по університету, сертифікати, грамоти, рекомендації для вступу до магістратури та аспірантури. До застосовуваних матеріальних видів стимулювання належать іменні стипендії, премії, надбавки, відрадження на закордонні заходи, включення до проектів на кшталт «Кадровий резерв університету». Як організаційні форми заохочення можна використовувати такі: включення найбільш активних студентів та молодих науковців до складу оргкомітетів конференцій та конкурсів, призначення їх старостами потоків і т. д. Таке стимулювання особливо необхідне з огляду на те, що одним із найбільш значущих напрямів у діяльності вишів є наукові розробки. Високий рівень наукових здобутків дозволяє реалізовувати їх через комерційні договори з підприємствами, що піднімає престиж вузу, його місце у загальноукраїнському рейтингу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тюття, Л.Т., Іванова, І.Б. (2009). Самостійна робота студентів в умовах інформаційного навчального середовища. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*, № 6, с. 34–66.
2. Лісецька, І.С. (2020). Роль студентського наукового гуртка в підготовці майбутніх висококваліфікованих спеціалістів. *Сучасна педіатрія*. Україна, № 2, с. 104–107. <https://doi.org/10.15574/SP.2020.106.104>
3. Повідайчик, О.С., & Повідайчик, М.М. (2017). Основні підходи до науково-дослідницької роботи студентів. *Науковий вісник Ужгородського університету. серія: «педагогіка. соціальна робота»*, № 1, с. 216–218.

REFERENCES

1. Tuptia, I.T., & Ivanova, I. B. (2009). Samostiina robota studentiv v umovakh informatsiinoho navchalnoho sere dovyscha [Independent work of students in the conditions of an informational educational environment]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy*, № 6. s. 34–66 [in Ukrainian].
2. Lisetska, I.S. (2020). Rol studentskoho naukovo ho hurtka v pidhotovtsi maibutnikh vysokokvalifikovanykh spetsialistiv [The role of the student scientific group in the training of future highly qualified specialists]. *Suchasna pediatriia*. Ukraina, № 2. s. 104–107. <https://doi.org/10.15574/sp.2020.106.104> [in Ukrainian].
3. Povidaichyk, O.S., & Povidaichyk, M.M. (2017). Osnovni pidkhody do naukovo-doslidnytskoi roboty studentiv [Basic approaches to scientific research work of students]. *Naukovyi visnyk uzhorodskoho universytetu. seriia: «Pedagogika. sotsialna robota»*, № 1. s. 216–218 [in Ukrainian].

Olga ANTYMYS, Uliana DUTCHAK, Vasil MISKIV, Nazar SAHAN

Methodological basis of the activity of the anatomical student scientific group

This paper analyzes and researches the work of the student research group at the department of human anatomy in accordance with the growing requirements against the background of European integration and the main traditions of higher medical education. In this regard, the student scientific circle not only plays an important role in the formation of professional dominance, but is also a powerful educational factor that lays the foundations of ethics and deontology of professional medical activity. The article analyzes various types of student research work, in which students try to solve problems in their professional field, in this case medicine, and methodological approaches to scientific research are analyzed. Current research competencies acquired by students during work in a scientific group (informational and communicative, methodological, theoretical, empirical) are given.

Key words: student anatomical circle, professional medical education, organizational work.

Зінаїда БАКУМ

доктор педагогічних наук, професор,
Криворізький державний педагогічний
університет
<http://orcid.org/0000-0001-7639-8383>

Тетяна БАБЕНКО

кандидат педагогічних наук,
Криворізький фаховий медичний коледж
<http://orcid.org/0000-0002-3975-1739>

Ключові слова: спілкування, державна мова, «спілкування державною мовою», спілкування медичних сестер, компетентнісна освіта, загальні компетентності, здобувачі освіти медичного коледжу.

У статті розглянуто концептуальні підходи до витлумачення категорій «спілкування», «спілкування державною мовою» в сучасній освіті. Визначено пріоритетність означеної проблеми з огляду на специфіку медичної галузі з урахуванням вимог сьогодення та потреб пацієнтів. Здійснено аналіз науко-

Сучасне суспільство висуває високі вимоги до випускників закладів медичної освіти, які повинні бути готовими реалізовувати актуальні завдання галузі охорони здоров'я через особистісні, вербальні, невербальні, віртуальні контакти з усіма учасниками лікувального процесу. Проте інтенсивна цифровізація, розвиток

УДК 377:37.03:81:61
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).16

СПІЛКУВАННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ ЯК КЛЮЧОВА ЗАСАДА В УМОВАХ КОМ- ПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

© Бакум З., Бабенко Т., 2024

вих поглядів з означеного поняття, з'ясовано його специфіку в контексті медичної освіти. На основі теоретичних досліджень авторами виокремлено поняття «медсестринське спілкування». Проаналізовано рівень сформованості компетентності спілкування здобувачів фахової передвищої освіти, її динаміку протягом усього періоду навчання та умови розвитку. Доведено, що залучення майбутніх фахівців до активної професійної комунікації є результативним засобом підвищення рівня сформованості досліджуваної компетентності.

інформаційних технологій, посилений вплив Інтернет-ресурсів подекуди нівелює можливості безпосереднього спілкування, що може бути причиною отримання неповної інформації, зменшення можливості переконання, непорозумінь. Така ситуація детермінує зміни в освітніх практиках та їх результатах.

Перед викладачами постає проблема формування професійно компетентної особистості, здатної орієнтуватися в динамічно змінюваних умовах, добирати валідні рішення до будь-якої клінічної ситуації. Так, спираючись на основні позиції законодавчих актів (Закон України «Про вищу освіту»; Закон України «Про фахову передвищу освіту»; Стандарт фахової передвищої освіти освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр» зі спеціальності 223 Медсестринство галузі знань 22 Охорона здоров'я), стратегічним завданням закладів фахової медичної освіти визначаємо формування у студентів загальної компетентності «Спілкування державною мовою як усно так і письмово», що забезпечить якісне опанування інших освітніх компонентів. Про нагальну потребу формування українськомовної, духовно багатой, патріотично налаштованої, активної особистості йдеться в Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 р. (від 19.05.2021 р. № 474), Стратегії популяризації української мови до 2030 р. «Сильна мова – успішна держава» (зі змінами від 16.12.2020 р. № 1585).

Результати досліджень, які з'ясовують сутність процесу компетентного спілкування, актуалізовано у працях З. Бакум, Н. Голуб, М. Гриньової, О. Караман, С. Карамана, А. Капелюшного. На специфіку спілкування в медичній галузі загалом, медсестринстві – зокрема, вказують Л. Борисюк, С. Гордійчук, І. Гуменна, Н. Дуб, С. Климович, О. Корж, В. Котепчук, П. Кузьмінський, С. Левківська, Н. Лісна-Місків, С. Поплавська, І. Радзівська, Н. Рудакова, В. Шатило, Т. Шутько, Г. Юрчак, С. Ястремська. Провідною дослідницькою стратегією в таких напрацюваннях є зміна акцентів освітнього процесу з репродуктивності й інертності на європейські стандарти, що засновані на апробованих компетентнісних моделях навчання.

Окрім того, у реаліях розв'язання означених питань має суто фрагментарний характер оскільки весь акцент переноситься на набуття професійно важливих умінь.

І. Гуменна (2020) наголошує на тому, що випускники вищих медичних навчальних закладів іноді відчують комунікативні труднощі у своїй професійній діяльності, недостатньо володіють необхідним арсеналом мовленнєвих знань, не завжди готові до сучасного й ефективного використання різноманітних комунікативних засобів впливу [4, с. 43].

Таких поглядів дотримується І. Кінаш (2020). Науковець свідчить, що в процесі освіти у студентів-медиків домінування набуває лише якісне виконання професійних завдань, тоді як значно менше уваги надається важливим якостям комунікативної, емоційно-вольової, ціннісно-мотиваційної сфер лікарської діяльності [6, с. 87].

Численні наукові пошуки у сфері формування компетентностей спілкування та професійного мовлення, власні спостереження уможливили виокремлення низки певних перешкод: 1) недостатній попередній рівень володіння державною мовою здобувачів освіти; 2) недостатнє усвідомлення значущості спілкування в майбутній професії; 3) відсутність ціннісного ставлення до означеної категорії як засобу формування компетентності та професіоналізму.

Розв'язання окреслених питань зумовлює оновлення змісту освіти, переосмислення її мети та результату крізь призму компетентнісної парадигми навчання, а отже, й відповідну оптимізацію освітнього процесу медичних коледжів.

Мета статті – з'ясувати тлумачення поняття «спілкування державною мовою» у медичному коледжі; визначити оптимальні шляхи формування компетентного спілкування здобувачів медичної освіти.

Реалізація медичних і медико-соціальних послуг неможлива без спілкування, міжособистісної взаємодії фахівців галузі охорони здоров'я та населення, з огляду на що постає необхідність ретроспективного

аналізу інформаційних джерел щодо витлумачення поняття «спілкування». Так, науковці розуміють означену категорію по-різному: 1) сукупність зв'язків і взаємодій людей, суспільств, суб'єктів (класів, груп, особистостей), у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками та результатами діяльності (Ф. Бациевич, 2004) [2, с. 27]; 2) складний процес взаємодії особистостей у конкретному часовому і просторовому вимірі (О. Чорнобай, 2015) [11, с. 349–350]; 3) форма взаємодії суб'єктів, яка мотивується їхніми прагненнями виявити психологічні якості один одного та в процесі якої формуються міжособистісні стосунки; під час взаємоспрямованих дій відбувається порозуміння чи непорозуміння між співрозмовниками, зростає їх здатність прогнозувати чи неспроможність передбачити поведінку один одного (І. Ярощук, 2012) [12, с. 52]; 4) процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжений потребами у суспільній діяльності; містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини (І. Рогач, Р. Шніцер, Л. Качала, 2010) [10, с. 3].

Доходимо висновку, що «спілкування» розглядається як соціально-психологічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія персоніфікованого спрямування та передбачає не лише повідомлення певної інформації, а й обмін досвідом, уподобаннями, життєвими позиціями, результатами діяльності, досягнення адекватного порозуміння.

Відомо, що провідною та природною формою спілкування є мова в її усному та письмовому проявах. Логіка нашого дослідження вимагає тлумачення категорії «державна мова», яка в офіційних джерелах розуміється як мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя. Конституцією України державною мовою названо українську [7].

У Законі України «Про освіту» (2018) поняття «спілкування державною мовою» трактовано як уміння усно і письмово

висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування [9].

Застосування усної мови під час спілкування визначають як мовлення. Своєю чергою, Д. Ганич та І. Олійник (1985) означену категорію витлумачують як процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу; форму існування живої мови, її функціонування та сталий розвиток [3, с. 129–132]. Також науковці наголошують на індивідуальності мовлення, тоді як «мова» – явище загальне і належить усім, хто нею послуговується. Слушно зазначають О. Алексеєва та І. Курліщук [1], що саме потреба у спілкуванні зумовлює виникнення мовлення, яке завжди спрямоване на слухача й призначене для спілкування з ним.

Погоджуємось із позицією І. Лісового (2006), що без високого рівня культури професійного мовлення медичних працівників не можна говорити про їхню готовність до фахової діяльності, цілісність моделі фахівця медичної галузі [8, с. 24]. Специфіка професійної діяльності середнього медичного персоналу, проведення діагностичних, маніпуляційних, профілактичних та реабілітаційних заходів вимагає інтенсивного тривалого спілкування з усіма учасниками лікувального процесу. Це пов'язано з необхідністю збору первинної симптоматичної інформації, пояснення суті та важливості медичних процедур, навчання елементам самоогляду в період реабілітації.

Відповідно до логіки нашого дослідження, беручи до уваги специфіку професійної діяльності медичного персоналу за спеціальністю «Медсестринство», виокремлюємо поняття «медсестринське спілкування» та витлумачуємо його як

свідому міжособистісну суб'єкт-суб'єктну взаємодію, породжену потребами спільної діяльності, спрямовану на з'ясування потенційних та наявних потреб пацієнта, визначення і реалізацію діагностичної й лікувальної стратегії, її можливу узгоджену корекцію в межах упровадження етапів медсестринського процесу через взаємосприйняття та порозуміння.

Перед медичними працівниками постає проблема збору якісної попередньої інформації, переконання пацієнта, через професійні впливи, у доцільності тих чи тих діагностувальних або терапевтичних процедур, необхідності чіткого дотримання призначень та рекомендацій лікаря, виконання можливих оперативних втручань. Важливо пояснити перспективи лікування, його результати та наслідки у разі недотримання рекомендацій. Необхідно враховувати, що спілкування у професійному полі передбачає застосування клінічних специфічних термінів і скорочень, що не завжди зрозуміло пересічним громадянам. Якісна діалогічна взаємодія вимагає пояснення (розшифрування) термінологічного апарату, застосування адаптованого тексту, урахування освіченості пацієнта і його менталітету, належності до певної вікової групи задля запобігання непорозумінням, можливій агресивній поведінці слухача або його «самовідстороненню».

Зауважимо, що компетентнісна парадигма навчання передбачає максимальне залучення до практичного опанування комплексу необхідних мовленнєвих умінь, їх активного впровадження у майбутню професійну діяльність. У такому контексті актуальності набуває пошук ефективних механізмів формування фахівців медицини, готових до повноцінного занурення у клінічні проблеми, активного пошуку шляхів їх розв'язання, безперервного саморозвитку та самовдосконалення. Однак значення має і те, на якому підґрунті вибудовуватиметься процес опанування компетентності медсестринського спілкування. Задля визначення попереднього рівня сформованості шуканої категорії та

її подальшої динаміки вдаємося до проведення співбесід та анкетування здобувачів освіти медичного коледжу. Опитування передбачало чотири блоки прямих та зворотних запитань, спрямованих на з'ясування рівня позитивної внутрішньої мотивації, готовності до професійної взаємодії, власне діалогізації лікувального процесу, рефлексії. Додатковим маркером визначення сформованості означеної категорії обрано клініко-ситуативні завдання різного рівня складності, розв'язання яких вимагає уточнення анамнестичних даних, діагностичної чи моніторингової інформації, формулювання доповідей, призначення незалежних медсестринських втручань через безпосередні мовні контакти з пацієнтами або медичним персоналом лікувально-профілактичних установ. У дослідженні брали участь студенти Криворізького фахового медичного коледжу перших, других, третіх, четвертих курсів за спеціальністю 223 Медсестринство освітньо-професійних програм «Лікувальна справа» та «Сестринська справа». Загальна кількість респондентів 235 осіб.

Аналіз визначення рівня сформованості компетентності спілкування майбутніх медиків як комплексу вимог та очікувань, що висуває галузь охорони здоров'я, засвідчив, що на початкових курсах студенти виявляють низький рівень внутрішньої вмотивованості (23 %) та здатності до діалогізації під час взаємодії з викладачами, пацієнтами, медичними фахівцями (16 %). Здобувачі освіти прагнуть до пасивного отримання навчальної інформації з її подальшим відтворенням задля отримання позитивної оцінки, не вдаючись до самостійного пошуку, формулювання уточнювальних запитань, консультацій тощо. Такий стан пояснюємо кількома чинниками: обмеженням навчального спілкування та соціалізації через карантинні заходи, військову агресію; відповідальністю за точність інтерпретації та корекції інформації, яку накладає професійна специфіка; недостатністю термінологічного запасу. Проте у студентів третіх та четвертих курсів

спостерігається певне підвищення готовності до діалогу та його ініціювання під час спілкування з учасниками лікувального процесу в умовах клінічної практики (58 %). Такі показники постають засобом залучення до терапевтичного альянсу, що зумовлено копіюванням мовленнєвої поведінки викладачів, а згодом, через накопичення досвіду за різних умов, вибудовування власних моделей комунікації.

Також звертаємо увагу на те, що здобувачі освіти за професійною програмою «Лікувальна справа» виявляють більший рівень сформованості комунікативної компетентності, ніж студенти, що навчаються за програмою «Сестринська справа». Пояснюємо це тим, що майбутні фельдшери працюють у стресових умовах з обмеженим часом й можливостей на отримання необхідної інформації та прийняття валідних рішень, що значно мобілізує потребу в комунікації. Тоді як медичні сестри переважно упроваджують всі втручання за призначенням лікаря та під його керівництвом. Результати подаємо у вигляді порівняльної діаграми.

Одним із чинників розв'язання означеної проблеми вважаємо залучення студентів до комунікативної активності. На пріоритетності цього питання наголошували К. Галацин, М. Недашківська, Г. Обміняна, Ж. Рагіна, Т. Хома, Н. Хлістунова. Компаративний аналіз психолого-педагогічних

досліджень дає змогу стверджувати, що з-поміж професійних компетентностей, якими повинні оволодіти майбутні медичні фахівці, особливого значення набувають мовленнєві навички, зокрема: уміння висловлюватися чітко й зрозуміло; добирати відповідні до медичних термінів слова, зрозумілі пересічним громадянам; грамотно формулювати запитання під час збору анамнезу; засобами комунікації спонукати пацієнтів до проведення необхідних діагностичних, терапевтичних або профілактичних процедур. Спілкування медиків завжди детерміновано певними потребами, визначення та задоволення яких передбачає розв'язання конкретних клініко-ситуативних завдань. Отже, комунікативна активність постає сукупністю динамічних, регулятивних, мотиваційних, когнітивних якостей, що актуалізують потребу медичного фахівця у соціальних контактах на професійному рівні.

Уважаємо, що розвиток комунікативної активності можливий за реалізації певних умов: ініціація спілкування (готовність та здатність установлювати контакти з іншими людьми за власної ініціативи, визначати термін та інтенсивність комунікативної взаємодії); створення атмосфери співробітництва (урахування вікового, гендерного, фізичного та емоційного стану співрозмовника, що забезпечує вплив на успішність результату спілкування);

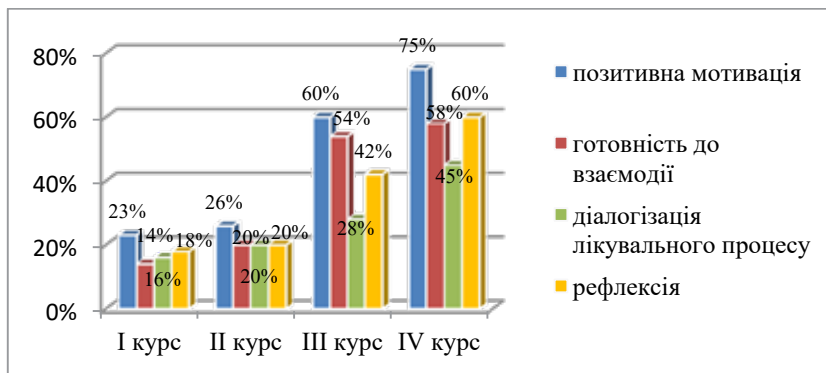

Рис. 1. Порівняльна діаграма сформованості провідних маркерів компетентності спілкування

самодетермінація та саморозвиток (співвідношення специфічних чинників (неврологічних, психологічних, особистісних, соціальних), інтегрування яких забезпечить особистісний розвиток і самореалізацію, усвідомлення та розуміння власної унікальності, актуалізацію внутрішніх потреб у професійному зростанні). Комунікативна активність є психологічним утворенням, яке не обмежується сумою її складників, а є системним цілісним утворенням, що має різні рівні розвитку. Пропоновану систему подаємо на [рисунку 2](#).

Рис. 2. Умови розвитку комунікативної активності

Зазначимо, що процес залучення до комунікації майбутніх медиків відбувається як безпосередньо під час теоретичних або практичних занять, так і в позанавчальний період через виконання завдань самостійної роботи, участь у волонтерських проєктах, надання посильної допомоги пацієнтам хоспісів.

Аналіз змісту компетентності спілкування, визначення її актуальності дає підстави говорити про її провідну роль у вибудовуванні продуктивного освітнього процесу, що становить сутність професійної діяльності медичних працівників, а саме: здатність до планування мовленнєвої взаємодії з усіма учасниками лікувального процесу; організація та реалізація ініціативного співробітництва; запобігання непорозумінням або конфліктам та їх розв'язання; упровадження різних форм контролю за станом пацієнта, своєчасна корекція елементів догляду.

Реалізація медсестринського процесу на якісному європейському рівні неможлива без організації та підтримання ефективної взаємодії як між колегами, так і з пацієнтами. Розв'язання означеної проблеми вбачаємо у пріоритетності формування компетентності «спілкування державною мовою» студентів медичного коледжу, переорієнтації освітнього процесу на опанування не окремих умінь, а комплексне наскрізне упровадження компетентнісного підходу під час викладання усіх дисциплін. Зауважимо, що особистісне становлення та подальше професійне зростання здобувачів освіти безперервно пов'язується з розвитком інтелектуальних, моральних, емоційних і естетичних якостей. Подальшого дослідження потребує визначення структури компетентності спілкування державною мовою, інших чинників її формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алексєєва, О.Р., & Курліщук, І.І.** (2020). Формування навичок ефективного спілкування першокласників засобами дидактичної гри в умовах нової української школи. <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2.1.1>
2. **Бацевич, Ф.С.** (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ: ВЦ «Академія».
3. **Ганич, Д.І., & Олійник, І.С.** (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа.
4. **Гуменна, І.Р.** (2020). Комунікативна компетентність як одна із складових професійної культури майбутніх лікарів. *Науковий вісник Ужгородського нац. університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*, № 29, с. 42–45.

REFERENCES

1. **Aleksieieva, O.R., & Kurlishchuk, I.I.** (2020). *Formuvannia navychok efektyvnoho spilkuvannia pershoklasnykiv zasobamy dydaktychnoi hry v umovakh novoi ukrainiskoi shkoly* [Formation of effective communication skills of first graders by means of a didactic game in the conditions of a new Ukrainian school]. Retrieved from <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2.1.1> [in Ukrainian].
2. **Batsevych, F.S.** (2004). *Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky* [Basics of communicative linguistics]. Kyiv: VTs «Akademiiia» [in Ukrainian].
3. **Hanych, D.I., & Oliinyk, I.S.** (1985). *Slovnnyk lnhvistychnykh terminiv* [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

5. **Дегтярєва, Г.С., & Руденко, Л.А.** (2010). *Теоретичні та методичні основи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування*. Київ : Педагогічна думка.
6. **Кінаш, І.О.** (2020) Формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів на етапі професійної підготовки. *Медична освіта*, № 3, с. 84–88.
7. *Конституція України*. (2017). Київ : Право.
8. **Лісовий, М. І.** (2006) *Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах* (дис. ... канд. пед. наук). Вінниця, Україна.
9. *Про освіту* : Закон України № 1556-VII. (2018). Вилучено з <http://www.osvita.org.ua>
10. **Рогач, І.М., Шніцер, Р.І., Качала, Л.О., & Погоріляк, Р.Ю.** (2010). *Етика спілкування як складова частина менеджменту в системі охорони здоров'я*. Ужгород : Ужгородський національний університет.
11. **Чорнобай, О.Л.** (2015). Природа, структура і типологія спілкування (комунікації) у професійній діяльності юриста. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки, № 824, с. 347–356.
12. **Ярошук, І.Д.** (2012). До питання про визначення понять «спілкування», «комунікація» та їхнє співвідношення. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи. Розділ І. Актуальні проблеми соціальних комунікацій*, № 1, с. 49–53.
4. **Humenna, I.R.** (2020). *Komunikatyvna kompetentnist yak odna iz skladovykh profesiinoi kultury maibutnix likariv* [Communicative competence as one of the components of the professional culture of future doctors]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho nats. universytetu. Seriya «Pedahohika, sotsialna robota» – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series «Pedagogy, social work»*, 29, 42–45 [in Ukrainian].
5. **Dehtiarova, H.S., & Rudenko, L.A.** (2010). *Teoretychni ta metodychni osnovy rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv sfery obsluhovuvannya* [Theoretical and methodological foundations of the development of communicative competence of future specialists in the field of service]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
6. **Kinash, I.O.** (2020) *Formuvannya komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnix likariv na etapi profesiinoi pidhotovky* [Formation of communicative competence of future doctors at the stage of professional training]. *Medychna osvita – Medical education*, 3, 84–88 [in Ukrainian].
7. *Konstytutsiia Ukrainy* (2017) [Constitution of Ukraine (2017)]. Kyiv: Pravo [in Ukrainian].
8. **Lisovyi, M.I.** (2006) *Formuvannya profesiinoho movlennia maibutnix medychnykh pratsivnykiv u vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh* [Formation of professional speech of future medical workers in higher medical educational institutions] *Candidate's thesis*. Vinnytsia, Ukraina [in Ukrainian].
9. *Pro osvitu* (Zakon Ukrainy) № 1556-VII. (2018) [On education (Law of Ukraine) No. 1556-VII. (2018)]. Retrieved from <http://www.osvita.org.ua> [in Ukrainian].
10. **Rohach, I.M., Shnitser, R.I., Kachala, L.O., & Pohoriliak, R.Yu.** (2010). *Etyka spilkuvannia yak skladova chastyna menedzhmentu v systemi okhorony zdorov'ia* [Ethics of communication as a component of management in the healthcare system]. Uzhhorod : Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
11. **Chornobai, O.L.** (2015). *Pryroda, struktura i typolohiia spilkuvannia (komunikatsii) u profesiinii dialnosti yurysta* [The nature, structure and typology of communication (communication) in the professional activity of a lawyer]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seriya: Yurydychni nauky – *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*. Series: *Legal Sciences*, 824, 347–356 [in Ukrainian].
12. **Yaroshchuk, I.D.** (2012). *Do pytannia pro vyznachennia poniat «spilkuvannia», «komunikatsiia» ta yikhnie spivvidnoshennia* [To the question of defining the concepts of «communication», «communication» and their relationship]. *Masova komunikatsiia: istoriia, sohodennia, perspektvy. Rozdil I. Aktualni problemy sotsialnykh komunikatsii – Mass communication: history, present, prospects. Section I. Actual problems of social communications*, 1. 49–53 [in Ukrainian].

Zinaida BAKUM, Tetiana BABENKO

Communication in the state language as a key basis in the conditions of the competent educational paradigm

Conceptual approaches to the interpretation of the category «communication» «communication in the state language» in modern education are considered in the article. The priority of the indicated problem was determined, taking into account the specifics of the medical field with today's requirements and needs patients. An analysis of the scientific views of the defined concept was carried out, and its specificity in the context of medical education was clarified. On the basis of theoretical studies, the authors singled out the concept of «nursing communication». Analysis completed to determining the level of formation of communication competence of students, its further dynamics and development conditions. It has been proven that the involvement of students in active professional communication is a real means of improving the quality of education.

Key words: communication, state language, communication in the state language, communication of nurses, competence education, students of the medical college.

Віктор Швидун

кандидат педагогічних наук, доцент,
директор навчально-наукового
інституту педагогіки,
КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0002-5450-9043>

Людмила ШВИДУН

доктор філософії, доцент кафедри
дошкільної та початкової освіти,
КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0002-7286-8103>

Ключові слова: громадянські компетентності, підвищення кваліфікації, здобувачі освіти, інтегрованість, громадське життя.

У цій статті представлено якісне дослідження підготовки педагогів до формування та розвитку громадянських компетентностей здобувачів освіти у контексті модернізації системи освіти України та реалізації основних положень нормативних документів Міністерства освіти і науки України.

Здійснено порівняльний аналіз ключових компетентностей, визначених на території ЄС («Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання протя-

УДК 37.014.544

DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).17

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯН- СЬКИХ КОМПЕ- ТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

© Швидун В., Швидун Л., 2024

гом життя») та в Україні («Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи»), проаналізовано підходи вчених до трактування поняття «громадянська компетентність».

Акцентовано увагу на необхідності підготовки педагогів до формування та розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти, зокрема, під час підвищення кваліфікації педагогічних працівників, визначено пріоритетні види діяльності у даному аспекті.

Наголошено на доцільності розвитку у здобувачів освіти їхніх особистих якостей як під час уроків суспільно-гуманітарного циклу, так і під час вивчення інших предметів, а також у позаурочний час – через виконання індивідуальних чи групових проєктів, тематичних заходів, використання інтерактивних, ігрових технологій тощо.

Модернізація системи освіти України передбачає оновлення навчальних програм на основі Концепції «Нової української школи» (2016), «Державного стандарту початкової освіти» (2018), «Державного стандарту базової середньої освіти» (2020). Даними документами визначені провідні завдання трансформування системи освіти України, ключові напрями та механізми її реформування, зміна ролі вчителя – орієнтація на формування та розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти замість традиційної передачі готової теоретичної інформації.

Питання формування громадянських компетентностей розглядають, зокрема, Р. Арцишевський, П. Вербицька, М. Докторович, Н. Казакова, В. Коваленко, О. Кучер, О. Овчарук, О. Охредько, О. Пометун, С. Рябов, С. Смагіна, О. Юрченко, В. Шахрай, І. Шпичко та інші, але проблему підготовки педагогів до розвитку зазначених компетентностей, особливо під час підвищення кваліфікації педагогічних працівників, висвітлено не в достатньому обсязі.

Головною метою даної роботи є доведення тези про необхідність теоретичної та практичної підготовки педагогів до ефективної діяльності з формування та розвитку ключових компетентностей здобувачів освіти.

17 серпня 2016 року Міністерство освіти і науки України оприлюднило для громадського обговорення «Концептуальні засади реформування середньої освіти». Документ передбачав формування та розвиток у здобувачів освіти десяти ключових компетентностей:

- спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовою;
- спілкування іноземними мовами;
- математична компетентність;
- основні компетентності у природничих науках і технологіях;
- інформаційно-цифрова компетентність;
- уміння вчитися впродовж життя;
- ініціативність і підприємливість;

- соціальна та громадянська компетентність;
- обізнаність та самовираження у сфері культури;
- екологічна грамотність і здорове життя.

17 січня 2018 року на території ЄС прийнято документ під назвою «Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя» [10]. У ньому визначено ключові компетентності, що діють на території країн ЄС, необхідні для працевлаштування, особистісного розвитку, активної громадянської позиції та соціальної, міжкультурної комунікації. Відзначимо схожість переліку компетентностей, визначених на території ЄС та України: зокрема, передбачено формування та розвиток у здобувачів освіти «соціальної та громадянської компетентності».

У документі «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» соціальна та громадянська компетентність визначені як «усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття» [6].

Серед учених, що займаються цим питанням існують різні підходи щодо трактування поняття «громадянська компетентність». Наприклад, О. Кучер розуміє його у широкому значенні – як «грунт для ефективної громадянської діяльності особистості» – і у «вузькому сенсі – параметри діяльності індивіда, сформовані під впливом громадянських знань, навичок, умінь, дотримання правил поведінки, відповідальності» [3, с. 40–41].

О. Пометун вважає головним «знати свої права та успішно їх реалізовувати у повсякденному житті, виконувати передбачені обов'язки, поважати права та свободи інших громадян, розуміти важливість відповідальності перед суспільством та державою» [8, с. 18].

Громадянська компетентність, на думку О. Овчарук, передбачає «розуміння політичних процесів, здатність критичного мислення, політичного аналізу, збір, аналіз та використання інформації, готовність до участі в публічних дискусіях тощо» [7, с. 201–202].

Свою чергою Т. Смагіна відзначає необхідність особистості «усвідомлювати громадянську відповідальність та здійснювати певні дії – приймати колективні рішення, реалізовувати їх, вміти поєднувати особисті інтереси, потреби з суспільними» [9, с. 39–40].

У програмі «Громадянська освіта» зазначається, що «навчання учнів/учениць громадянської освіти спрямоване на <...> розвиток та соціалізацію особистості, формування її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних умінь, навичок життєзабезпечення та професійних якостей» [5].

Акцентуємо увагу на тому, що визнання важливості розвитку громадянських компетенцій через освіту передбачає необхідність відповідних умов: насамперед у здобувачів освіти необхідно розвивати здатність сприймати громадянське суспільство як засіб для розкриття власних можливостей, задоволення як власних, так і суспільних інтересів. Навчальний заклад повинен не навчати життя в суспільстві, а забезпечувати можливість реальної участі в суспільних процесах. Громадянські цінності не можуть бути нав'язані, їх потрібно усвідомити, сприйняти, розвивати впродовж усього життя.

Педагоги мають бути підготовлені до здійснення відповідної діяльності, «мати здатність не лише оперувати певними знаннями, а й змінюватися та пристосовуватися до нових вимог та викликів часу, до потреб ринку праці, мати активну громадянську позицію, бути в постійному розвитку та в стані самовдосконалення – бути агентом змін» [2, с. 31], тому в даному

контексті акцентуємо увагу на необхідності під час організації та проведення заходів щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників готувати їх до розвитку громадянських компетентностей у здобувачів освіти, зокрема:

- наголошувати на необхідності реалізовувати принцип «навчання продовж життя», здійсненні постійного саморозвитку, у тому числі за рахунок удосконалення знань та викладацьких навичок;

- розвивати розуміння того, які цінності і світоглядні настанови ведуть до створення здорового людського суспільства, сприяють формуванню та розвитку ключових компетентностей у здобувачів освіти;

- надавати практичну допомогу щодо розробки навчальних програм і викладання освітніх курсів, що сприяють розвитку громадянських компетентностей у закладах освіти, використовуючи методики, інструменти й технології, необхідні для досягнення поставлених цілей, максимально враховуючи потреби суспільства та здобувачів освіти;

- пропагувати активну участь у справах місцевої громади і всього суспільства як особисто педагогів, так і спільно зі здобувачами освіти;

- надавати практичні рекомендації щодо найбільш ефективного співвідношення навчальних програм закладу освіти, різноманітних проектів із потребами громади, суспільства;

- сприяти формуванню та розвитку педагогічно доцільної партнерської міжособистісної взаємодії; здійсненню ділової комунікації, що передбачає уміння зрозуміти й недвозначно доносити власні міркування, висновки та аргументацію з питань освіти й педагогіки до суб'єктів освітнього процесу; побудові толерантних, демократичних відносин суб'єктів освітнього процесу, що передбачає уміння давати поради окремим здобувачам освіти, управляти групами здобувачів освіти, встановлювати партнерські відносини з батьками, громадськими організаціями тощо;

- пропагувати інноваційні, практично апробовані педагогічні технології;
- надавати допомогу в орієнтації серед різноманітних науково-дослідницьких методик та їх практичному застосуванні;
- готувати до спільної зі здобувачами освіти організації та забезпечення функціонування ефективного механізму управління навчальним середовищем і ресурсами закладу освіти;
- пояснювати доцільність проведення моніторингу розвитку компетентностей (у тому числі громадянських) здобувачів освіти, власної педагогічної діяльності; сприяти оволодінню діагностичним інструментарієм оцінки якості навчальної діяльності та її результатів, а також славної педагогічної діяльності: педагог повинен вміти «бачити свою діяльність з боку, <...> причини і віддалені наслідки помилок при проведенні уроку, мати уявлення про їх усунення; володіти педагогічною ситуацією і прогнозувати її зміни» [4, с. 17].

Зазначимо, що процес формування та розвитку громадянських компетентностей у здобувачів освіти передбачає розвиток їхніх особистих якостей, зокрема:

- патріотизму (добре знати історію, критично мислити, розуміти важливість незалежності держави та, по можливості, докладати зусилля щодо її збереження);
- бути відповідальним за свої слова та вчинки;
- знати власні права та обов'язки, поважати права інших, бути толерантним до інших людей, культур;
- слідувати демократичним цінностям, брати участь у суспільно-політичному житті тощо.

Дані компетентності найбільш ефективно можуть розвиватися під час уроків суспільно-гуманітарного циклу, але й під час вивчення інших предметів їм потрібно приділяти належну увагу незалежно від класу. Оптимальною, на наш погляд, є інтегрованість змісту навчання, що сприятиме усвідомленню зв'язків між усіма предметами й поєднуватиме знання у різних сферах, оскільки, як відзначено у «Державному

стандарті базової середньої освіти», «інтеграція змісту освіти має на меті підвищити якість освіти та позитивно вплинути на самооцінку учня/учениці. Інтегрування не механістичне об'єднання предметів, воно дає змогу відображати цілісну картину світу, максимально наближену до життя, бачити його зв'язки та розмаїття, позбутися фрагментарності засвоєних знань» [1].

Розвиток громадянських компетентностей передбачає застосування нових підходів до навчання, оскільки необхідно не лише передавати знання та навички критичного аналізу, а й сприяти набуттю здобувачами освіти особистого досвіду участі у громадському житті. Вони повинні знати та розуміти політичну, правову системи держави, володіти навичками формулювання, комунікування й відстоювання власної думки, бути впевненими в собі, розвивати емпатію, бути готовими діяти чи утримуватись від необдуманих дій у ситуації невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе й інших.

Проводити роботу щодо розвитку громадянських компетентностей здобувачів освіти можна як під час уроків, так і в позаурочний час – через виконання індивідуальних чи групових проєктів, тематичних заходів, використання інтерактивних, ігрових технологій. Зокрема, можна запропонувати:

- створити політичну партію або парламент класу;
- розробити реальний або віртуальний туристичний маршрут (рідним краєм, країною);
- провести соціологічне опитування (учнів, батьків, громадськості);
- зайнятися волонтерською діяльністю, брати участь у благодійних проєктах, акціях тощо.

Завдання педагога – створити безпечне, вільне від насильства й соціальних бар'єрів, ефективне освітнє середовище, яке забезпечуватиме сприятливі умови для активної участі учнів у житті школи, ставитиме права й потреби здобувачів освіти у центр освітнього процесу.

Акцентуємо увагу на необхідності забезпечення у процесі формування та розвитку громадянських компетентностей учнів партнерської взаємодії всіх суб'єктів даного процесу – як здобувачів освіти, так і педагогів, адміністрації навчального закладу, батьків, представників місцевої влади та громадянського суспільства.

Таким чином, розглянувши питання підготовки педагогів до розвитку громадянських компетентностей здобувачів освіти під час підвищення кваліфікації, ми дійшли певних висновків. Розвиток громадянських компетентностей передбачає застосування нових підходів до навчання, оскільки необхідно не лише передавати знання та навички критичного аналізу, а й сприяти набуттю здобувачами освіти особистого досвіду участі у громадському житті. Вони повинні знати та розуміти

політичну, правову системи держави, володіти навичками формулювання, комунікування й відстоювання власної думки, бути впевненими в собі, розвивати емпатію, бути готовими діяти чи утримуватись від необдуманих дій у ситуації невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе й інших. Це передбачає відповідну підготовку педагогів – можливість формувати та розвивати громадянські компетентності не лише під час проведення навчальних занять, а й у позаурочний час, забезпечувати інтегрованість змісту навчання, партнерську взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення інноваційного досвіду розвитку компетентностей здобувачів освіти зарубіжними педагогами та запровадження його в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
2. **Кульбач, Л.М., Швидун, Л.Т., Шахова, К.К.** (2023). Сучасні підходи до розвитку професійної компетентності педагога НУШ. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 56. Т. 1. С. 28–31.
3. **Кучер, О.А.** (2014). Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 252 с.
4. **Левченко, Ф.Г.** (2019). Професійна діяльність вчителя Нової української школи в умовах компетентнісно орієнтованого навчання. *Наукові теорії сьогодення та перспективи розвитку наукової думки*. Т. 3. С. 15–19.
5. Навчальна програма «Громадянська освіта» (інтегрований курс), 10 клас. URL: <https://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/0>
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://www.chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. **Овчарук, О.В.** (2021). Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства в країнах – членах Ради Європи: монографія. Київ: Фенікс, 400 с.

REFERENCES

1. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> 6 [in Ukrainian].
2. **Kul'bach L.M., Shvydun L.T., & Shakhova, K.K.** (2023). Suchasni pidkhody do rozvytku profesynoyi kompetentnosti pedahoha NUSH [Modern approaches to the development of the professional competence of the teacher of the NUS]. *Innovatsiyna pedahohika [Innovative pedagogy]*, Vyp. 56. T. 1. S. 28–31 [in Ukrainian].
3. **Kucher O.A.** (2014). Formuvannya hromadyans'koyi kompetentnosti uchniv profil'nykh klasiv zasobamy variatyvnykh suspil'stvознаvchykh predmetiv [Formation of civic competence of students of specialized classes by means of variable social science subjects]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 252 s. [in Ukrainian].
4. **Levchenko, F.H.** (2019). Profesiyna diyal'nist' vchytelya Novoyi ukrayins'koyi shkoly v umovakh kompetentnisno oriyentovanoho navchannya [Professional activity of a teacher of the New Ukrainian School in the conditions of competence-oriented education]. *Naukovi teoriyi s'ohodennya ta perspektivy rozvytku naukovoyi dumky [Today's scientific theories and prospects for the development of scientific thought]*. T. 3. S. 15–19 [in Ukrainian].
5. Navchalna prohrama «Hromadianska osvita» (intehrovanyi kurs), 10 klas [Curriculum «Civic education» (integrated course), 10th grade]. Retrieved from: <https://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/0>

8. **Пометун, О.І.** (2005). Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. № 23.
9. **Смагіна, Т.М.** (2005). Громадянська компетентність у контексті особистісного виміру. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. № 25. С. 229–231.
6. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. Retrieved from: [http://www.chrome-extension://efaidnbmnnnibpccajpcgclefindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf](http://www.chrome-extension://efaidnbmnnnibpccajpcgclefindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/0) [in Ukrainian].
7. **Ovcharuk, O.V.** (2021). Teoriia i praktyka shkilnoi osvity dlia demokratychnoho hromadianstva v krainakh – chlenakh Rady Yevropy [Theory and practice of school education for democratic citizenship in the member countries of the Council of Europe]. : monohrafiia. Kyiv : Feniks, 2021. 400 s. [in Ukrainian].
8. **Pometun, O.I.** (2005). Formuvannya hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky [Formation of civic competence: a view from the position of modern pedagogical science]. *Visnyk prohram shkilnykh obminiv [Bulletin of school exchange programs]*, № 23 [in Ukrainian]
9. **Smahina, T.M.** (2005). Hromadianska kompetentnist u konteksti osobystisnoho vymiru [Civic competence in the context of the personal dimension]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka [Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko]*, № 25. S. 229–231 [in Ukrainian].
10. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. Retrieved from: <https://is.gd/CANrvz>

Viktor SHVYDUN, Lyudmila SHVYDUN

Preparing teachers for the development of civic competencies of students during in-service training

This article presents a qualitative study of teacher training for the formation and development of students' civic competencies in the context of the modernization of the Ukrainian education system and the implementation of the main provisions of the regulatory documents of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

A comparative analysis of the key competencies defined in the EU («Framework for updated key competencies for lifelong learning») and in Ukraine («New Ukrainian School. Conceptual framework for secondary school reform») is carried out, and the approaches of scientists to the interpretation of the concept of «civic competence» are analyzed.

Attention is focused on the need to prepare teachers for the formation and development of students' civic competence, in particular, during the in-service training of teachers, and the priority activities in this aspect are identified.

The author emphasizes the expediency of developing students' personal qualities both during the lessons of the social and humanitarian cycle and during the study of other subjects. It is also possible to work on the development of students' civic competencies during extracurricular time – through individual or group projects, thematic events, and the use of interactive and gaming technologies.

Key words: civic competencies, professional development, students, integration, public life.

Андрій ПАНЧУК

доцент кафедри теорії і практики
фізичної культури і спорту,
Рівненський державний гуманітарний
університет
<https://orcid.org/0000-0002-1670-5772>

Ілона ПАНЧУК

старший викладач кафедри теорії і практики
фізичної культури і спорту,
Рівненський державний гуманітарний
університет
<https://orcid.org/0000-0003-0518-0701>

Юліана ШЕРЕТЮК

викладач кафедри теорії і практики
фізичної культури і спорту,
Рівненський державний гуманітарний
університет
<https://orcid.org/0009-0003-4918-5405>

Ключові слова: аеробний фітнес, жінки зрілого віку, кардіореспіраторна витривалість, мотиваційні прийоми, індивідуальні потреби, фізична активність, зміцнення здоров'я.

У статті аналізуються тенденції спаду рівня фізичної активності в наш час та його вплив на загальний

Термін «аеробіка» запропонував відомий американський лікар Кенет Купер, визначивши її як «різні види рухової активності, що мають оздоровчу спрямованість»

УДК [796.4:61]-055.2
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).18

ПІДХОДИ ТА МОТИВАЦІЙНІ ПРИЙОМИ ЩОДО ТРЕНУВАНЬ ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ

© Панчук А., Панчук І., Шеретюк Ю., 2024

стан здоров'я жінок зрілого віку. Визначено проблеми низької обізнаності серед населення про позитивний вплив аеробної активності на здоров'я. Розглянуто важливість аеробного тренування для зрілого віку та шляхи вирішення проблем, пов'язаних зі збереженням фізичної активності серед цієї групи. Фізіологічні особливості жінок зрілого віку можуть включати ряд змін, які відбуваються у жіночому організмі під впливом віку та гормональних змін. Важливо розуміти ці особливості для того, щоб розробляти програми тренувань та стилю життя, які враховують унікальні потреби жінок у цьому віковому діапазоні. Серед способів зміцнення здоров'я жінок спеціалісти називають заходи, спрямовані на формування мотивації й навичок здорового способу життя, а одним із найбільш дієвих засобів підвищення рівня їхнього функціонального стану є аеробний фітнес.

[4]. Сам термін «аеробний» пов'язаний з наукою фізіологією. Він визначає хімічні й енергетичні процеси, які забезпечують роботу м'язів. Ці процеси можуть відбуватися

лише за наявності кисню, тобто в аеробних умовах. Під час протікання аеробних процесів виробляється значно більше енергії, ніж при інших реакціях. В аеробних процесах основними продуктами розпаду є вуглекислий газ і вода, тому вони легко видаляються з організму через дихання й піт. До аеробіки належать такі види рухової активності, як хода, біг, плавання, катання на ковзанах, лижах, велосипеді та інші. Комплекси загальних, розвивальних і танцювальних вправ стимулюють роботу серцево-судинної й дихальної систем не гірше, ніж названі види рухової активності. Усе це дозволило називати терміном «аеробіка» різні програми, які виконують під музику і мають танцювальну спрямованість. Цей напрям оздоровчих занять має величезну популярність у всьому світі [5].

Аеробні фітнес-тренування для жінок зрілого віку мають бути призначені та відповідати індивідуальним потребам і можливостям кожної жінки. Важливо консультуватися з лікарем або професіоналом з фітнесу перед початком будь-якої програми тренувань. Аеробні вправи сприяють покращенню роботи серцево-судинної системи, знижують ризик серцевих захворювань та артеріального тиску. Аеробний фітнес є ефективним засобом для підвищення функціонального стану організму. Цей вид фізичної активності включає у себе тривалу інтенсивність, яка забезпечує оптимальне використання кисню та збільшення кардіореспіраторної витривалості. Для досягнення максимальних результатів важливо включати аеробні вправи у регулярний режим тренувань. Варто вибрати вид аеробної активності, який приносить задоволення, щоб забезпечити сталу мотивацію. Але, як свідчить практика, в період зрілого віку у жінок відсутня мотивація до постійної, систематичної активності профілактичного й оздоровчого характеру. Важливою психологічною особливістю жінок цього віку є гарне самопочуття, впевненість у благополуччі, відчуття величезного запасу сил та витривалості. Необхідна спеціальна роз'яснювальна

робота з метою виховання у жінок зрілого віку потреби в раціонально організованій руховій активності [3].

У науково-методичній літературі (Ю. Беляк, А. Говсієвич, Г. Жук, О. Романчук, Н. Савицька, С. Синиця, С. Сологубова, Ю. Томіліна, Т. Хабінець, Л. Шестерова, О. Шишкіна) були проаналізовані питання, що зачіпають актуальність даної проблеми. Намагаючись вирішити питання покращення фізичного стану жінок першого зрілого віку, О. Романчук [3, с. 101] доводить доцільність застосування навантажень аеробної спрямованості в поєднанні з раціональним харчуванням і здоровим способом життя й указує на ефективність такого підходу для підтримки показників і параметрів організму жінок. Дані, отримані О. Шишкіною [5, с. 55], свідчать про розширення можливостей жінок, котрі займаються фітнес-аеробікою, як до аеробної, так і до анаеробної продуктивності при м'язовій діяльності.

Нам імпонує думка А. Говсієвича [2, с. 31]: маса тіла, частота дихання, систолічний тиск у жінок зрілого віку, починаючи з 30 років, змінюється (збільшується), а показники фізичної підготовленості знижуються. При цьому вказано на зниження показників фізичної працездатності, погіршення витривалості, зумовлене порушенням функції киснево-транспортної системи, спадання швидкості, пов'язане зі зниженням м'язової сили, і зниження координації та реакції у зв'язку з погіршенням рухливості нервових процесів у цього контингенту. Таким чином, контингент жінок зрілого віку, на жаль, залишається поза увагою фахівців охорони здоров'я, освіти та сфери фітнесу і рекреації. Зокрема, питання розробки та впровадження науково обґрунтованих комплексних спеціальних програм самостійних та групових занять із жінками зрілого віку з урахуванням їхнього фізичного стану на основі поєднання аеробних вправ залишається не вирішеним.

Метою статті є пояснення важливості аеробних вправ та їхнього впливу на здоров'я жінок зрілого віку.

Фітнес є дуже популярною формою оздоровлення населення багатьох країн світу. Останні двадцять років фітнес активно розвивається в Україні. Аеробний фітнес є важливим складником програм тренувань для жінок зрілого віку. Включення аеробіки у розклад тренувань може значно покращити здоров'я та добробут. Проблема здорового способу життя складна, оскільки має багато взаємообумовлених складників. Отже, більшість фахівців сходяться на думці, що покращення показників здоров'я та в цілому якості життя у жінок насамперед пов'язане зі спеціально організованою руховою діяльністю [1].

Не варто забувати й про те, що жіночий організм у всі періоди онтогенезу має свої особливості, які необхідно враховувати під час проведення фізкультурно-оздоровчих занять, що передбачають значні фізичні навантаження. Особливості адаптації жінок до напруженої спортивної діяльності передусім зумовлені найважливішою біологічною функцією їхнього організму – функцією материнства. Вона ж передбачає всі ознаки статевого диморфізму – як структурного, так і функціонального [6].

Ось деякі поради та рекомендації щодо аеробного фітнесу для жінок зрілого віку:

1. Вибір відповідного виду аеробіки:

- Ходьба. Це прекрасний низько інтенсивний вид аеробіки, який може бути легко виконаний.

- Плавання. Добре підходить для тих, хто шукає м'язове навантаження при мінімальних навантаженнях на суглоби.

- Велосипед або еліптичний тренажер. Це ефективні аеробні тренажери, які забезпечують навантаження для всього тіла.

2. Регулярність тренувань:

- Цільова кількість тренувань. Рекомендується проводити аеробні тренування принаймні 150 хвилин на тиждень у помірно інтенсивному режимі або 75 хвилин у високо інтенсивному режимі.

3. Поступовий підхід:

- Початок з низької інтенсивності. Якщо ви тільки починаєте, розпочніть з низької інтенсивності і поступово збільшуйте її з часом.

4. Загальні принципи безпеки:

- Розминка і розтяжка. Завжди розпочинайте тренування легкою розминкою та завершуйте його розтяжкою для підготовки та відновлення м'язів.

- Поступовий розвиток інтенсивності. Уникайте різкого збільшення навантаження, особливо якщо ви тільки починаєте.

5. Диференціація тренувань:

- Комбінування видів тренувань. Включайте різні види аеробіки, щоб забезпечити різноманітність та покращити всебічну фізичну форму.

6. Стежте за власними відчуттями:

- Слухайте своє тіло. Якщо ви відчуваєте який-небудь дискомфорт чи біль, зупиніться і консультуйтеся з лікарем.

Нестача рухової активності жінок зрілого віку призводить не лише до надмірної ваги, зниження загальної працездатності та витривалості, але й до розвитку різних захворювань. Вирішення цієї проблеми фахівці пов'язують із систематичним використанням засобів оздоровчої фізичної культури з урахуванням відповідності їхнім потребам, особливостям та запитам. Загальною метою аеробного тренування є покращення кардіоваскулярної системи, сприяння зниженню стресу та збереження енергії для повсякденних завдань. Перед початком будь-якої програми тренувань рекомендується звертатися до лікаря для визначення безпеки та оптимального рівня навантаження.

Під час аеробного фітнесу, такого як біг, плавання, велосипед, ходьба чи аеробіка, важливо розвивати та підтримувати кардіореспіраторну витривалість. Акцентуємо, що кардіореспіраторна витривалість – це здатність серцево-судинної системи та дихальної системи працювати разом, надаючи необхідний об'єм кисню м'язам під час

тривалого фізичного навантаження. Серце має ефективно постачати кров з киснем до м'язів. Регулярні аеробні тренування підвищують ефективність роботи серця, збільшують його об'єм та зменшують частоту серцевих скорочень у спокої. Дихальна система повинна ефективно переносити кисень з повітря до крові та вуглекислого газу з крові назовні. Аеробні вправи покращують дихальну функцію та ефективність обміну газів. Кардіореспіраторна витривалість також пов'язана з ефективністю використання енергії. Високий рівень витривалості дозволяє організму ефективно використовувати жири та глюкозу для надання енергії м'язам.

Розвиток кардіореспіраторної витривалості при аеробному фітнесі можна досягти через регулярні тренування з помірною або великою інтенсивністю протягом тривалого періоду часу. Ідеальною тривалістю тренувань для покращення кардіореспіраторної витривалості вважається 150 хвилин помірною або 75 хвилин інтенсивного аеробного навантаження на тиждень, розділені принаймні на три дні.

Поступове збільшення інтенсивності та тривалості тренувань дозволяє покращувати кардіореспіраторну витривалість, що має позитивний вплив на загальне фізичне здоров'я та добробут.

Українці все більше усвідомлюють важливість регулярних тренувань для підтримання фізичного та психічного здоров'я. Фітнес-центри, студії групових тренувань, бігові та велосипедні траси, а також інші спортивні заклади надають можливість людям вибирати різноманітні види активностей.

У сприятливому середовищі також розвивається індустрія фітнес-тренерства, харчування та здорового способу життя. Люди шукають експертну пораду щодо тренувань, раціонального харчування та інших аспектів здоров'я.

Цей тренд може бути сприяючим фактором для покращення фізичного стану нації та підвищення якості життя громадян.

Сім'я та друзі можуть відігравати важливу роль у підтримці фізичної активності. Спільні тренування або підтримка оточення можуть стати додатковим стимулом для збереження активного способу життя.

Заняття аеробним фітнесом позитивно впливають на показники компонентного складу тіла, фізичної підготовленості, рівень фізичного стану жінок та сприяють формуванню у жінок зрілого віку сталої мотивації до фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Оскільки фізична активність має величезний вплив на загальне здоров'я людей, зокрема жінок зрілого віку, розглянемо деякі можливі аспекти її аналізу:

1. Загальні тенденції спаду фізичної активності.

- Робочі та соціокультурні зміни можуть впливати на рівень фізичної активності. Сидячий спосіб життя, спричинений роботою за комп'ютером, транспортом, а також захопленнями, які не вимагають фізичної активності, може сприяти спаду загального рівня рухливості.

2. Вплив на здоров'я жінок зрілого віку.

- Фізична активність впливає на роботу серцево-судинної системи, м'язів, кісток та загальну життєздатність. У жінок зрілого віку це особливо важливо, оскільки вони можуть зіткнутися з питаннями, пов'язаними зі здоров'ям кісток (наприклад, остеопороз), серцево-судинної системи та загального фізичного стану.

3. Соціокультурні аспекти.

- Культурні чинники, такі як стереотипи щодо вигляду та старіння, можуть впливати на активність жінок зрілого віку. Сприяння активному способу життя та позитивний підхід до старіння можуть стимулювати фізичну активність.

4. Специфіка жіночого здоров'я.

- Урахування специфіки жіночого організму є важливим елементом аналізу. Наприклад, фізична активність може впливати на зменшення ризику певних

жіночих захворювань та сприяти психологічному благополуччю.

5. Рекомендації та стратегії покращення.

- Виходячи з аналізу, можуть розроблятися рекомендації та стратегії для покращення фізичної активності в цільовій групі. Це може включати рекламу здорового способу життя, створення комітетів для спільної активності, а також просвітницькі програми.

Загальна мета аналізу – зрозуміти, які чинники впливають на рівень фізичної активності у жінок зрілого віку та як це впливає на їхнє здоров'я, щоб розробити ефективні стратегії для підтримки активного та здорового способу життя [5].

Згадайте, що головна мета – отримати задоволення від процесу тренувань та підтримувати своє здоров'я. Аеробний фітнес дає величезну користь для жінок зрілого віку, оскільки допомагає у збереженні фізичної та психічної гармонії. Експериментуйте з різними видами аеробних вправ, такими як ходьба, біг, велосипед, плавання або танці. Це дозволить зміцнити різні групи м'язів та зробити тренування цікавішим. Тренування в групі або з друзями може не лише бути корисним для фізичного здоров'я, але й допомагати підтримувати моральний тонус та підвищувати мотивацію. Важливо тренуватися регулярно. Навіть короткі, але регулярні тренування призводять до значно кращих результатів, ніж різкі та непостійні навантаження.

Так, аеробний фітнес є важливим та корисним складником програм тренувань для жінок зрілого віку. У цьому віці здоров'я та фізична активність стають особливо важливими для збереження привабливості та покращення якості життя. Аеробні вправи сприяють покращенню кардіоваскулярної системи, підвищенню витривалості та ефективному спалюванню калорій. Жінки зрілого віку можуть вибирати різні види аеробних тренувань, такі як ходьба, біг, плавання, велосипед, аеробіка чи танці.

Збереження і зміцнення здоров'я жінок зрілого віку, підвищення їхньої працездатності й активного довголіття, є однією з актуальних проблем суспільства. У період зрілого віку відбуваються природні вікові зміни в організмі жінок, що потребує впровадження у повсякденне життя заходів оздоровчої спрямованості. Враховуючи фізіологічні особливості, тренування для жінок зрілого віку повинно бути адаптоване, враховуючи їхні унікальні потреби та обмеження. Важливо також консультуватися з лікарем або фахівцем з фітнесу перед початком нової програми тренувань.

Аеробні тренування зміцнюють серце, покращують кровообіг та знижують ризик серцевих захворювань. Кардіореспіраторна витривалість є ключовою характеристикою фізичної форми та загального здоров'я. Це показник того, наскільки ефективно ваше серце, легені та інші органи забезпечують тіло киснем під час тривалої фізичної активності.

Аеробні вправи, такі як біг, плавання, велосипед, ходьба та аеробіка, сприяють розвитку цієї витривалості. Під час таких вправ ви використовуєте великі групи м'язів, що потребує більше кисню. Це викликає покращення роботи серця та легень, зміцнення серцево-судинної системи та покращення обміну речовин.

Регулярне виконання аеробних вправ допомагає підтримувати оптимальний рівень кардіореспіраторної витривалості, знижує ризик серцево-судинних захворювань, підтримує здоров'я легень і сприяє загальному фізичному благополуччю.

Для досягнення максимальної користі важливо регулярно займатися аеробною фізичною активністю та підвищувати її інтенсивність із часом.

Аеробні вправи допомагають втрачати чи контролювати вагу, що може бути важливим для здоров'я та самопочуття. Аеробні навантаження сприяють зміцненню кісток, допомагають у попередженні остеопорозу. Фізична активність сприяє виробленню ендорфінів – гормонів радості, що

поліпшує настрій та зменшує стрес. Регулярні тренування можуть допомагати покращити якість сну.

Загалом, обговорення та підтримка фізичної активності серед жінок зрілого віку є важливими елементами здоров'я та благополуччя.

Подальші дослідження в галузі фітнесу та здоров'я жінок зрілого віку можуть охоплювати широкий спектр тем та аспектів,

щоб краще розуміти їхні потреби та оптимізувати підходи до тренувань та здорового способу життя.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розгляді використання сучасних технологій (трекерів фізичної активності, мобільних додатків тощо) для підтримки фізичної активності та здорового способу життя серед жінок зрілого віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Беляк, Ю.І.** (2014). Фізичний стан жінок зрілого віку та його динаміка під впливом занять оздоровчим фітнесом. *Спортивна медицина*. № 1. С. 80–86.
2. **Говсієвич, А.Г.** (2016). Особливості фізичного та функціонального стану жінок першого зрілого віку у системі оздоровчого тренування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 5 (75)16. С. 30–33.
3. **Романчук, О.П.** (2016). Фізичний стан жінок середнього віку з урахуванням стажу занять аеробної спрямованості. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. № 2 (52). С. 101–106.
4. **Синиця, С.В., & Шестерова, Л.Є.** (2010). Оздоровча аеробіка. Спортивно-педагогічне вдосконалення : навчальний посібник. Полтава : ПНПУ. 244 с.
5. **Шишкіна, О.** (2014). Вплив занять фітнес-аеробікою на функціональні показники жінок. *Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення*. № 2 (26). С. 53–56.
6. **Khimenes, K.** (2016). Improvement of sportsmen physical fitness during previous basic training (based on sport orienteering material). *Journal physical education sport*. 16(2). 392-6.

REFERENCES

1. **Beliak, Yu.I.** (2014). Fizychnyi stan zhinok zrioloho viku ta yoho dynamika pid vplyvom zaniat ozdorovchym fitnessom [The physical condition of women of mature age and its dynamics under the influence of fitness class]. *Sportyvna medytsyna*. № 1. S. 80–86 [in Ukrainian].
2. **Hovsiievych, A.H.** (2016). Osoblyvosti fizychnoho ta funktsionalnoho stanu zhinok pershoho zrioloho viku u systemi ozdorovchoho trenuvannia [Peculiarities of the physical and functional state of women of the first mature age in the health training system]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, Vyp. 5 (75)16. C. 30–33 [in Ukrainian].
3. **Romanchuk, O.P.** (2016). Fizychnyi stan zhinok serednoho viku z urakhuvanniam stazhu zaniat aerobnoi spriamovanosti [Physical condition of middle-aged women taking into account the experience of aerobic activities]. *Slobozhanskyi naukovy-sportyvnyi visnyk*. № 2 (52). S. 101–106 [in Ukrainian].
4. **Synytsia, S.V., & Shesterova, L.Ye.** (2010). Ozdorovcha aerobika. Sportyvno-pedahohichne vdoskonalennia: navchalnyi posibnyk [Health aerobics. Sports and pedagogical improvement: study guide]. Poltava : PNPu. 244 s. [in Ukrainian].
5. **Shyshkina, O.** (2014). Vplyv zaniat fitness-aerobikoiu na funktsionalni pokaznyky zhinok [The influence of fitness aerobics classes on the functional indicators of women]. *Fizychna kultura, fizychno vykhovannia riznykh hrup naselennia*. № 2 (26). S. 53–56 [in Ukrainian].
6. **Khimenes, K.** (2016). Improvement of sportsmen physical fitness during previous basic training (based on sport orienteering material). *Journal physical education sport*. 16(2). 392-6.

Andrii PANCHUK, Ilona PANCHUK, Yuliana SHERETIUK

Aerobic fitness: training for mature women

The article has analyzed trends in the decline of the level of physical activity in our time and its impact on the general state of health of women of mature age. Problems of low awareness among the population about the positive impact of aerobic activity on health have been identified. Examining the importance of aerobic exercise in adulthood and addressing the challenges associated with maintaining physical activity among this group. Physiological characteristics

of women of mature age may include a number of changes that occur in the female body under the influence of age and hormonal changes. It is important to understand these characteristics in order to design exercise and lifestyle programs that address the unique needs of women in this age range. Among the methods of improving women's health, specialists name measures aimed at forming motivation and healthy lifestyle skills, and aerobic fitness is one of the most effective means of increasing the level of their functional state.

Key words: aerobic fitness, mature women, cardiorespiratory endurance, motivational techniques, individual needs, physical activity, health promotion.

УДК 159.922.2:316.614]+[159.923.5:17.
022.1-026.564(045)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).19

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСОБИСТІС- НИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

© Костенко Д., 2024

Дмитро КОСТЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент,
асистент кафедри іноземних мов
Навчально-наукового інституту філології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-4030-2287>

Ключові слова: життєстійкість, життя, здобувач, людина, особистість, розвиток, самореалізація, студент, формування.

У статті акцентовано увагу на ролі особистісної самореалізації у формуванні життєстійкості. Проаналізовано проблему самореалізації особистості та її роль у соціалізації різних соціальних груп населення в умовах сучасних криз. Зазначено, що соціалізаційні руйнації часто супроводжуються втратою робочого місця, негараздами

в родині, шкідливими звичками та небажанням займатися тим, що приносить задоволення від життя. Доведено, що гармонії можна досягти в будь-якому віці. Враховано, що самореалізація та висока самооцінка сприяють прискоренню процесів внутрішньої гармонії, більш високій оцінці власної гармонійності з навколишнім середовищем. Акцентовано увагу на тому, що кожна людина прагне до реалізації власних бажань, а сформовані ціннісні орієнтації сприяють гармонії зі світом упродовж усього життя. Розглянуто феномен терміна «життя» як основу особистісного формування ціннісних орієнтирів особистості, зосереджено увагу на тлумаченні поняття «самореалізація» як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Обґрунтовано твердження про те, що самореалізація є цілісною та вивчає

внутрішні потенції особистості, вказуючи на особистісне зростання та самовдосконалення. Доведено, що, оскільки самореалізація пов'язана з формами індивідуальної практичної діяльності, вона є ціліс-

ною, усвідомленою людиною, пізнавальною та відбувається шляхом творчої адаптації, уможливаючи гармонію та виживання в умовах складних, динамічних процесів, сучасних соціальних трансформацій.

Гармонійне життя кожної особистості насамперед залежить від особистісної життєвої самореалізації, особистісного професійного зростання та гармонії із сьогоденням. Досягнення, які є дуже важливими для особистісного самозадоволення та саморозвитку, виявляються переважно в усіх сферах життєдіяльності особистості та формують віру в себе, майбутнє, а самооцінка у людини відразу зростає в декілька разів. Суспільні потрясіння та виклики, невдачі та поразки, які супроводжують людину у житті, можливо подолати завдяки сформованим навичкам життєстійкості, що значно підсилює прояви потреби у самореалізації в різних сферах життєдіяльності.

Беззаперечно, актуалізованою на всіх етапах цивілізаційного розвитку є проблема соціалізації різних соціальних груп населення. Відповідно до логіки нашого дослідження доцільним є звернення до аналізу самореалізації особистості та її ролі у процесі формування та розвитку життєстійкості в умовах сучасних криз, війн, потрясінь, соціалізаційних викликів.

Варто взяти до уваги, що досить часто незадоволеність власною самореалізацією спричиняє психологічні проблеми, незважаючи ні на вікові, ні на статеві ознаки. Такі психологічні руйнації часто супроводжуються втратою робочого місця, негараздами в родині, шкідливими звичками та небажанням займатися тим, що приносить задоволення від життя.

Гармонії можна досягти в будь-якому віці. А самореалізація та висока самооцінка сприятимуть прискоренню процесів внутрішньої гармонії із собою і більш високій оцінці власної гармонійності з навколишнім середовищем. Кожна людина повинна

прагнути до реалізації хоч деяких власних прагнень, а сформовані ціннісні орієнтації повинні сприяти гармонії зі світом упродовж усього життя.

З'ясовано, що усвідомлення власних життєвих цілей зумовлює реалізацію особистістю індивідуальних життєвих траєкторій та потенційних можливостей.

Досліджуючи роль життєстійкості у життєвій самореалізації особистості, зокрема у соціальній реабілітації різних соціальних груп населення, необхідно звернутись до аналітичного розгляду таких дефініцій, як «життя», «самореалізація».

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів самореалізації особистості як особистісного чинника формування життєстійкості.

Звертаючись до науково-практичного коментаря до статті 115 Кримінального кодексу України, знаходимо визначення: «Життя – динамічний стан організму людини, який полягає у неперервності процесів обміну матерією та енергією з оточуючим середовищем. Проявами життя людини, зокрема, є: дихання, рух, збудливість, мислення і спілкування, харчування, виділення, розмноження, ріст. Початком життя людини є час фізіологічних пологів, а кінцевим моментом життя – час настання незворотної смерті» [22].

Згідно зі статтею 27 Конституції України «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [15].

За статтею 50 Конституції України «кожен має право на безпечне для життя

і здоров'я довілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [16].

Звертаючись до наукових доробків українських авторів, продемонструємо позиції науковців, які нам видаються найбільш переконливими та змістовними щодо ключових дефенцій досліджуваної проблеми.

Наведемо міркування С. Костючкова, який доводить, що «феномен життя є одним із ключових питань не тільки в корпусі природничих наук, але й у просторі філософського знання, що має на меті спроби пояснення вічного з позицій сьогодення, створення раціональними засобами максимальною узагальненою картини світу» [17].

У статті І. Беспалова зазначено, що «вище благо, на думку Арістотеля, досягається шляхом здійснення правильних вчинків. Арістотель бачить призначення людини в розумній осмисленій діяльності. Етичним ідеалом Арістотеля є мудрець, який веде споглядальний спосіб життя – життя, присвячене філософії та діяльності розуму» [5].

А. Ангелова зазначає, що життя, за Платоном, це «вічний рух та оновлення <...> смертна природа прагне стати безсмертною та вічною <...> навіть за той час, поки про будь-яку живу істоту говорять, що вона живе та залишається сама собою – людина, наприклад, від дитинства до старості вважається однією ж тою самою особою, – вона ніколи не буває однією й тою самою <...> завжди щось оновлюється <...> не лише тілесне, а й те, що належить душі...» [2].

В Енциклопедії сучасної України знаходимо словникову статтю: «ЖИТТЯ – вища форма організації матерії, якій притаманний комплекс властивостей, що дають можливість активно підтримувати і відтворювати власні структури на всіх рівнях структурно-функціональної організації – субклітинному, клітинному, тканинному, органному, організменному, популяційному тощо, аж до біосферного, котрий має лише потенційну здатність до

самовідтворення...». За матеріалами, підготовленими Г. Марушевським, «життя, як форма організації матерії, пов'язане з існуванням та еволюцією на Землі органічного світу як цілісної системи – біосфери». В. Вернадський підкреслював, що життя не можна визначити лише на основі вивчення його окремих форм (напр., організмів), оскільки це не дає змоги охопити всі його прояви. До того є сенс говорити не про життя взагалі, а лише про життя на Землі, оскільки немає переконливих підтверджень існування життя на ін. планетах. Життя на Землі виникло та еволюціонувало як специфічна форма трансформації енергії Сонця. В. Вернадський зазначав, що кількість живої речовини на Землі є постійною величиною за всю геологічну історію, починаючи від архейської ери. Це означає, що життя виникло як цілісна система, усі складники якої тісно взаємопов'язані. Загальною формою вираження цілісності життя є біотичний кругообіг. За сучасними уявленнями, життя на Землі зародилося 4,5–3,5 млрд років тому. Відтоді живий світ значно змінився: відбулася еволюція біосфери, пов'язана зі зміною форм живих систем. Загалом для усієї матерії процес обміну речовиною, енергією, інформацією проявився на біологічному рівні організації та розвитку матерії як пристосування (адаптація). Сутність життя полягає в активному підтриманні й відтворенні численних взаємопов'язаних специфічних структур (живих систем), що відбувається із затратами енергії, спрямованими на їх адаптацію до довкілля. Специфіка розвитку живих систем полягає в їхній здатності протистояти несприятливим, руйнівним впливам середовища. Ця головна особливість живого характеризує пристосування як активний процес, а не як пасивну реакцію на зміни зовнішнього середовища. Адаптація становить сутність життя; усі інші його характеристики є похідними, оскільки усе в живому спрямовано на збереження й виживання [21].

Намагаючись простежити еволюцію розуміння терміна «життя» як основи

особистісного формування ціннісних орієнтирів, необхідно акцентувати увагу на термінології тлумачення поняття «самореалізація». Вивчаючи природу цього поняття, звернемо увагу на публікації як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (К. Бай, Б. Барчі, В. Бучма, Н. Громова, О. Гурова, Л. Дзюбко, В. Зарицька, Я. Каплуненко, О. Капустюк, Т. Кесьян, З. Кіреєва, А. Ковальова, Н. Комісаренко, Л. Левченко, В. Луньов, С. Максименко, Л. Мар'яненко, А. Мудрик, А. Маслоу, В. Муляр, В. Пастушенко, Л. Пушкарська, Л. Сердюк, Н. Слободяник, Л. Терещенко, В. Федько, Е. Фромм, К. Юнг).

У понятті «самореалізація» актуалізовано реалізацію потреб та умінь особистості, її бажань та навичок. У різні періоди життєвої самореалізації, особистісного становлення життєстійкість особистості є домінуючим складником формування внутрішньої сили для втілення природньо закладеного та сформованого професійного потенціалу людини.

О. Гурова зазначає, «саме в процесі неінституціалізованого навчання людина сама керує розвитком свого індивідуального освітнього простору. В такому випадку людина перетворюється в більш цілеспрямовану систему, в залежності від її актуальних потреб, а самореалізація і розвиток особистості засобами інформальної освіти набуває актуальності» [11].

Г. Мільчевська зауважує, що «самореалізація носить комплексний міждисциплінарний характер, тому що вивчається на перехресті різних наук» [20].

Н. Скулиш зазначає, що «самореалізація – це вибіркова активність, внутрішня готовність особистості до дії, яка спрямована на розкриття та використання свого психологічного потенціалу. Необхідною умовою самореалізації є свідома постановка мети своєї діяльності, самореалізація як внутрішній процес – це розширення простору усвідомлюваних можливостей свого психічного потенціалу та мотиваційних чинників. Цілями самореалізації є розкриття та використання свого психологічного

потенціалу в подальшому житті і професійній діяльності» [13].

О. Пінська наводить авторське бачення досліджуваного поняття і трактує його так: «як будь-яка діяльність, самореалізація потребує від людини, послуговуючись прогностичною функцією, передусім навчитися ставити цілі, в яких відображається ідеальне уявлення про результат, що має бути досягнутий у процесі самореалізації» [23].

Б. Барчі та К. Бай стверджують, що «самореалізація – це здійснення можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, співтворчості, сумісної діяльності з іншими людьми, соціумом, світом взагалі. Самореалізація – це не лише процес, а й результат. При цьому в межах гуманістичної психології результат самореалізації завжди має суб'єктивний характер, оскільки ступінь реалізації внутрішнього потенціалу краще від усіх може оцінити лише сама людина у своїх суб'єктивних переживаннях. Освітній процес вищого навчального закладу повинен сприяти формуванню у студентів певної ідеї власного творчого розвитку і самозростання, що передбачає наявність особистісних цілей, стандартів, принципів, очікувань і переконань щодо свого «Я» і своїх творчих можливостей, які відповідають вимогам соціуму та професійним нормам. Іншим завданням у процесі навчання є розвиток сфери «Я» – компетентностей особистості – як створення таких умов, за яких максимально розвиваються можливості та здібності в пізнанні світу своєї професії. Поняття «Я» – компетентність» трактується як особистісне інтегративне утворення: знання, вміння, розуміння і здатність до творчості у своїй професії і в будь-якій іншій сфері людського досвіду. Третє завдання – це створення умов на факультеті для розвитку відповідальності студентів. Це передбачає розвиток почуття внутрішньої причетності особистості не тільки до своєї справи, навчання, професії, свого «Я», але і співпричетності до інших людей, соціуму, світу в цілому. Мається на увазі розвиток морального початку,

який неминуче супроводжує особистісне зростання людини» [4].

О. Ічанська та Л. Яковецька зазначають, що «цілеспрямований інтерес до поняття «самореалізація» як центрального поняття в філософії виявляється наприкінці 1970-х – початку 1980-х років, коли розробляється понятійний апарат, за допомогою якого самореалізації власне й надається статус філософської проблеми. Вихідною позицією у тлумаченні даного феномена є уявлення про сутнісні сили людини, тому самореалізація визначається як розкриття в діяльності людини її сутнісних сил» [14].

Як бачимо з вищезазначеного, науковці самореалізацію досить часто розглядають у контексті інших, близьких до цього феномена понять. «Найчастіше як синоніми вживають поняття самоактуалізації і самореалізації, хоча між ними є певні відмінності. Самореалізація є втіленням (у реальності, у діяльності) уже наявного, існуючого потенціалу, в той час, як самоактуалізація постає розгортанням, розкриттям внутрішнього природно закладеного можливого потенціалу, постійне прагнення до повного розвитку власних вроджених можливостей, найважливішим мотивом дії людини, основним, не завжди досяжним, бажанням, метою людського буття» [12].

За Л. Сердюк, «такі психологічні поняття як самореалізація, саморозвиток, самоактуалізація, самовизначення особистості, самовираження, самоствердження, особистісне зростання та інші «само-» процеси (саморух, самоактивність, самодетермінація та ін.), укорінилися в науковому вжитку і не втрачають своєї актуальності впродовж багатьох десятків років. Проте достатньою мірою ці феномени не піддаються поясненню, оскільки «само» припускає дещо, що виходить із суто внутрішньої детермінації, як дещо самопричинне, самоспонукуване і саморегульоване» [25].

О. Артемова зазначає, що «в основі феномена самореалізації особистості лежать проблеми росту, розвитку, самовдосконалення людини. Поняття «самореалізація» часто вживають як синонім терміна

«самоактуалізація», реалізація своїх можливостей» [3].

Слушною є позиція А. Авер'янової, яка цілком справедливо заявляє, що «сьогодні особлива актуальність проблеми самореалізації індивіда зумовлена усвідомленням того, що особистісна самореалізація є специфічним визначальним критерієм у формуванні особистості. Зазвичай виокремлюють дві найбільш значимі сфери самореалізації: професійну діяльність і реалізацію у сімейному житті. Для нинішнього суспільства питання реалізації у професійній сфері стає ключовим. Вимоги сучасності до прогресивної і процвітаючої людини досить високі. Велике суперництво на ринку праці, важкі соціально-економічні умови життя створюють умови для саморозвитку і самореалізації. А становлення людини як професіонала та її самореалізація вимагає формування і розвитку у неї таких психологічних якостей як цілеспрямованість, упевненість, наполегливість та організованість, передбачливість та гнучкість, конкурентоспроможність та оптимізм. Ці якості пов'язані, у першу чергу, з мотиваційною та емоційно-вольовою сферою особистості і становлять ядро успішності у виконанні будь-якої діяльності, у тому числі і професійної. Наразі тема успіху та життєвих досягнень стала чи не найважливішою цінністю сучасної особистості» [1].

О. Купреєва розглядає самореалізацію як «процес цілісного та продуктивного існування людини, актуалізації та реалізації її індивідуальності, опредмечування її сутнісних сил, що виражають прагнення до розвитку внутрішнього потенціалу, психологічної зрілості та компетентності. Це складний процес самопізнання своїх здібностей, образу «Я», власних можливостей і смислів, переведення їх із потенційного стану (можливостей) в актуальний (дійсність) і втілення в реальних умовах навколишньої дійсності, пошук та ствердження свого індивідуального життєвого шляху, своїх цінностей та сенсу свого існування в кожний момент часу. Регулююча роль

суб'єкта полягає у виборі напрямків та способів самореалізації, в створенні для цього умов, яких не має в наявності, у вирішенні протиріч, що виникають. Самореалізація передбачає збалансований і гармонійний розвиток різних аспектів особистості, розкриття особистісного потенціалу та розвиток психологічних ресурсів, коли самодетермінація переважає над зовнішньою детермінацією» [24].

За І. Бехом, «самореалізація як особистісне утворення вважається центральною характеристикою людини, вищим рівнем її розвитку, за якого практично здійснюється її Я (система цінностей). Тому її доцільно інтерпретувати як фундаментальну цінність. Такий статус самореалізація набуває, коли з потенційної можливості стає визначальним фактором реальної життєдіяльності особистості. Через недостатню розробленість її механізму і технології формування вона часто залишається на рівні потенції особистості, або ж реалізується досить змістовно обмежено, а то й у суспільно несхвальному ракурсі. Самореалізація – це не сукупність певних способів діяльності чи поведінки, а цілісна діяльність і поведінка особистості. Якраз така функція самореалізації змушує враховувати структуру її процесу та рівні здійснення. Це важливо й через ту обставину, що реалізація вважається притаманною навіть дітям дошкільного віку, не говорячи вже про більш пізні онтогенетичні періоди розвитку особистості, її інтенсивне розгортання відбувається у підлітковому віці, коли підростаюча особистість стає суб'єктом власного розвитку, здатною до проектування життєвого шляху» [6].

Л. Шимченко пропонує розуміти самореалізацію таким чином: «Самореалізація має нерозривний зв'язок з творчістю, як мистецтвом жити, досягати, переінакшувати, шукати і знаходити, хотіти і бути. А коли творчість стає справжнім культом – забезпечується високий рівень самореалізації» [26].

За результатами вищезазначеного теоретичного аналізу можна стверджувати,

що самореалізація особистості є невід'ємним складником життєстійкості, а отже, і фокусом соціалізації різних соціальних груп населення у часи суспільних потрясінь, викликів.

С. Максименко та Л. Сердюк пишуть: «Самореалізація особистості – це розвиток готовності до саморозвитку, як прояв завдатків і можливостей, що передбачає збалансований і гармонійний розвиток різних аспектів її особистості шляхом докладання адекватних зусиль, спрямованих на розкриття особистісного потенціалу. Тобто самореалізація є не що інше, як перехід можливості у дійсність. Таким чином, самореалізація є формою, в якій людина забезпечує власний розвиток, саморозвиток, що є основою її стійкості як складної і цілісної самодетермінованої, самоорганізованої психологічної системи» [18].

Л. Мар'яненко наголошує: «Якщо самодетермінація не сформована і самореалізація не досягається, то особистість поступово і непомітно для неї самої втрачає психологічне здоров'я і це навіть може негативно вплинути і на її психічне здоров'я. Особистість за таких умов не може досягти гармонійної вихованості, навіть якщо її цілеспрямовано виховували в дитинстві батьки, оскільки при відсутності самодетермінації особистість не може самостійно визначати, як себе поводити найбільш вдало в тій чи тій ситуації. Відсутність самореалізації робить її невротизованою і, кінець кінцем, – невротичною. З одного боку, психологічне здоров'я є фундаментом самореалізації особистості і саморозкриття талантів, здібностей, потенціалу особистості. З іншого – саме проблеми з психологічним здоров'ям можуть заблокувати самореалізацію особистості. Будь-які симптоми порушення психологічного і психічного здоров'я можуть заблокувати діяльну самореалізацію учня в процесі навчання, або зробити її деструктивною» [19].

На думку В. Гомонюка, «самоактуалізація / самореалізація може мати негативні наслідки (криза смисловтрати, нудьга, спустошеність, відчуження, ангедонія,

зупинка в особистісному та професійному зростанні, особистісне вигорання тощо), оскільки це процес безупинний та творчий» [10].

О. Гнатюк зауважує, що «в сучасних умовах навчання розробляється принципово інший підхід до проблеми розвитку особистості на ідеях гуманізації та демократизації освіти. Особливої актуальності набуває розробка таких психолого-педагогічних систем навчання і виховання які б створювали умови для самореалізації особистості, її духовного становлення та саморозвитку. Педагог повинен підготувати здобувачів освіти до життя у сучасному суспільстві. Навчальні освітні заклади мають забезпечити умови для засвоєння учнями та студентами соціального досвіду, оволодіння накопиченими в суспільстві способами діяльності, інтелектуального, духовного, фізичного та психічного розвитку здобувачів освіти, збереження і зміцнення їхнього здоров'я. У зв'язку з цим найважливішим завданням педагогів є формування компетентностей у здобувачів освіти, зокрема здоров'язбережувальної» [9].

А. Большакова зазначає, що «у класичних і сучасних теоретичних та емпіричних психологічних дослідженнях багаторазово підтверджувалися уявлення про самореалізацію як про рушійну силу суб'єктного самоздійснення людини в онтогенезі, детермінанту повного та ефективного використання сутнісних сил в досягненні особистісно та соціально значущої позитивної життєвої мети. Не піддаючи жодному сумніву позитивне значення самореалізації в житті людини, слід зауважити, що самоздійснення суб'єкта на його життєвому шляху не завжди є невинним позитивним процесом, пов'язаним із реалізацією особистісного потенціалу. Досягнення важливих життєвих цілей є фактором не тільки психологічного благополуччя, а може супроводжуватися виникненням складних екзистенціальних проблем, таких, як криза смисловтрати, нудьга, спустошеність, зупинка в особистісному та професійному

зростанні, особистісне вигорання, відсутність життєвих прагнень та планів, низький рівень мотивованості, активності, насиченості життя яскравими переживаннями та ін» [7].

З погляду Ю. Гайдученко, «підвищення рівня самореалізації студентів у навчально-професійній діяльності забезпечується реалізацією технології, що включає в себе взаємодію викладача і студентів на конфліктно-ціннісному, проблемно-цільовому, предметно-змістовному, організаційно-операціональному, виконавсько-коррекційному і рефлексивно-системному етапах. Розуміння самореалізації й активності особистості спирається на фундаментальні методологічні положення про: 1) суспільство як систему суспільних відносин; 2) визначальну роль діяльності у формуванні індивіда як особистості; 3) сутність людини як ансамбль суспільних відносин; 4) свідомість як відображення буття; 5) про перетворювальну й творчу роль свідомості та самосвідомості. Самореалізація може бути розглянута на окремих етапах життєдіяльності особистості. У цьому разі нас цікавлять усвідомлення і співвідношення суб'єктом «хочу – можу – маю – потрібно», які характерні для вузівського етапу розвитку особистості майбутнього економіста. Ми усвідомлюємо можливість різного рівня усвідомлюваності названих одиниць самореалізації і можливість вияву активності особистості різною мірою, з різною соціально-професійною спрямованістю» [8].

Отже, незаперечним є те, що самореалізація є цілісною та вивчає внутрішні потенції особистості, вказуючи на особистісне зростання та самовдосконалення. Будучи пов'язаною з формами індивідуальної практичної діяльності, самореалізація є цілісною, усвідомленою людиною, пізнавальною та відбувається шляхом творчої адаптації, уможлиблюючи гармонію та виживання в умовах складних, динамічних процесів, сучасних соціальних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Авер'янова, А.** (2017). Професійний успіх як основа самореалізації особистості. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. № 1(17). С. 7–12. <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/psihol-visnik-17-2017-3.pdf>
2. **Ангелова, А.О.** (2013). Ідеал старості в філософії Платона. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 7 «Релігієзнавство. Культурологія. Філософія»*. № 30 (43). С. 15–21.
3. **Артемова, О.І.** (2010). Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону*. № 1. С. 97–101. <http://dovira-1558.narod.ru/prof.html>
4. **Барчі, Б.В., & Бай, К. Я.** (2018). Творча самореалізація майбутнього фахівця в галузі психології. *Проблеми професійного становлення особистості*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (17-18 травня 2018 р., Мукачево). С. 129–131.
5. **Беспалов, І.** (2020). Філософія процесу пізнання Аристотеля. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. № 32. С. 7–11. <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.32.1>
6. **Бех, І.Д.** (2017). Самореалізація особистості як визначальний чинник її життєдіяльності. *Багатомірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція*: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю (23 березня 2017 р., м. Полтава). С. 31–36. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7947>
7. **Большакова, А.** (2018). Особистісна реалізованість (суб'єктивна вичерпаність особистісного потенціалу) та переживання біографічної кризи особистості. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2018 року, м. Суми). С. 17–18. <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3557/document.pdf>
8. **Гайдученко, Ю.** (2015). Особливості самореалізації майбутніх економістів у навчальному процесі. *Проблеми освіти*: збірник наукових праць. С. 84, 93–97. <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/93a83ccc-ee8a-4382-9a06-4f4776abd496/content>
9. **Гнатюк, О.** (2021). Формування здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів освіти в сучасних умовах навчання. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності*: матеріали IV Всеукраїнської наукової електронної конференції (29 жовтня 2021 р., м. Київ). С. 105–107.
10. **Гомонюк, В.О.** (2013). Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Європейська наука XXI століття – 2013». *Психологія і соціологія. Політологія*. S. 22, 21–26.
11. **Гурова, О.В.** (2022). Особливості взаємодії суб'єктів освітнього простору в умовах інформальної дистанційної освіти. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору*

REFERENCES

1. **Averianova, A.** (2017). Profesiyni uspih yak osnova samorealizatsii osobystosti [Professional success as a basis for personal self-realization]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky*, 1(17), 7–12. <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/psihol-visnik-17-2017-3.pdf> [in Ukrainian].
2. **Anhelova, A.O.** (2013). Ideal starosti v filosofii Platona [The ideal of old age in Plato's philosophy]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Dragomanova. Seriiia 7. Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofiia*, 30 (43), 15–21 [in Ukrainian].
3. **Artemova, O.I.** (2010). Profesiina samorealizatsiia osobystosti v suchasnykh umovakh [Professional self-realization of the individual in modern conditions]. *Osvita rehionu*, 1, 97–101. <http://dovira-1558.narod.ru/prof.html> [in Ukrainian].
4. **Barchi, B.V., & Bai, K.Ya.** (2018). Tvorch samorealizatsiia maibutnoho fakhivtsia v haluzi psykholohii [Creative self-realization of the future specialist in the field of psychology]. *Problemy profesiinoho stanovlennia osobystosti : zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (17-18 travnia 2018 r., Mukachevo)*, 129–131 [in Ukrainian].
5. **Bespalov, I.** (2020). Filosofiia protsesu piznannia Aristotelia [Aristotle's philosophy of the process of cognition]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politohol. Studii*, 32, 7–11. <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.32.1> [in Ukrainian].
6. **Bekh, I.D.** (2017). Samorealizatsiia osobystosti yak vyznachalniy chynnyk yii zhyttiedialnosti [Self-realization of the individual as a determining factor in his life activity]. *Bahatovymirnist osobystosti: teoriia, psykhodiagnostyka, korektsiia: Zb. nauk. prats za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. seminaru z mizhnar. uchastiu (23 bereznia 2017 r., m. Poltava)*, 31–36. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7947> [in Ukrainian].
7. **Bolshakova, A.** (2018). Osobystisna realizovanist (subiektivna vycherpanist osobystisnoho potentsialu) ta perezhyvannia biohrafichnoi kryzy osobystosti [Personal fulfillment (subjective exhaustion of personal potential) and experiencing a biographical crisis of the individual]. *Osobystist u kryzovykh umovakh ta krytychnykh sytuatsiakh zhyttia: materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (22-23 liutoho 2018 roku, m. Sumy)*, 17–18. <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3557/document.pdf> [in Ukrainian].
8. **Haiduchenko, Yu.** (2015). Osoblyvosti samorealizatsii maibutnikh ekonomistiv u navchalnomu protsesi [Peculiarities of self-realization of future economists in the educational process]. *Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats*. 84, 93–97. <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/93a83ccc-ee8a-4382-9a06-4f4776abd496/content> [in Ukrainian].
9. **Hnatiuk, O.** (2021). Formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti u zdobuvachiv osvity v suchasnykh umovakh navchannia [Formation of

в контексті гуманістичної парадигми : збірник матеріалів наукових доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (22 квітня 2022 року, м. Київ). С. 57–62.

12. Діяльнісна самореалізація в освітньому просторі. (2017). Звіт (заключний). https://lib.iitta.gov.ua/710035/1/%D0%9B%D0%9D%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8_2017.pdf

13. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі (2017). Київ : Видавничий Дім «Слово».

14. Ічанська, О.М., & Яковицька, Л.С. (2021). Наукові підходи до визначення змісту поняття «самореалізація особливості». In *Moderní aspekty vědy : XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie* (str. 130-139) / Mezinárodní Ekonomický Institut. <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/monography-14.pdf>

15. Конституція України. Розділ II. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>

16. Конституція України. Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Стаття 50. <https://constitution.in.ua/articles/50/>

17. Костючков, С. (2022). Трансформація поняття «життя» в контексті семіотичного містка від фізикалізму до біофілософії. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. №. 44. С. 50–59. <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.6>

18. Максименко, С.Д., & Сердюк Л.З. (2016). Психологічна основа самореалізації особистості: структура і функція. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. № 9(9). С. 6–13.

19. Мар'яненко, Л.В. Самореалізація і самодетермінація учнів в пізнавальній діяльності як умови досягнення гармонійної вихованості і збереження психологічного здоров'я. Retrieved from <http://surl.li/rixscq>

20. Мільчевська, Г. С. (2016). Самореалізація особистості як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. № 1 (38). С. 180–182.

21. Міхеєв, О.М., Марушевський, Г.Б, Сохань, Л.В., Кисельов, М.М., & Бойченко, І.В. (2009). Життя. *Енциклопедія Сучасної України* / І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] (редкол.) ; НАН України, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-18094>

22. Науково-практичний коментар до статті 115 Кримінального кодексу України (2009). <https://ips.ligazakon.net/document/KK004618>

23. Пінська, О.Л. (2022). Психологічні аспекти самореалізації особистості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. № 2 (24). С. 107-113. <https://doi.org/10.32342/2522-2-24-11>

health care competence among students in modern educational conditions]. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивно-діяльності: Матеріали IV Всеукраїнської наукової електронної конференції (29 жовтня 2021 р., м. Київ)*, 105–107 [in Ukrainian].

10. Homoniuk, V.O. (2013). Samoaktualizatsiia ta samorealizatsiia osobystosti: suchasni naukovi uavlennia [Self-actualization and self-realization of the individual: modern scientific concepts]. *Матеріали IX Міжнародової науково-практичної конференції «Європейська наука XXI століття – 2013»*. Psychologia i socjologia. Politologija, 22, 21–26 [in Ukrainian].

11. Hurova, O.V. (2022). Osoblyvosti vzaiemodii subiektyv osvithnoho prostoru v umovakh informalnoi dystantsiinoi osvity [Peculiarities of the interaction of the subjects of the educational space in the conditions of informal distance education]. *Psychologichni vymiry osobystisnoi vzaiemodii subiektyv osvithnoho prostoru v konteksti humanistychnoi paradyhmy : zbirnyk materialiv naukovykh dopovidei V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (22 kvitnia 2022 roku, m. Kyiv)*, 57–62 [in Ukrainian].

12. Diialnisna samorealizatsiia v osvithnomu prostori [Active self-realization in the educational space]. (2017). Zvit (zakliuchnyi). https://lib.iitta.gov.ua/710035/1/%D0%9B%D0%9D%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8_2017.pdf [in Ukrainian]

13. Diialnisna samorealizatsiia osobystosti v osvithnomu prostori [Active self-realization of the individual in the educational space] (2017). Kyiv: Vydavnychyi Dim «Slovo» [in Ukrainian].

14. Ichanska, O. M., & Yakovytska, L. S. (2021). Naukovi pidkhody do vyznachennia zmiсту poniattia «samorealizatsiia osoblyvosti» [Scientific approaches to determining the content of the concept of «self-realization of a feature»]. In *Moderní aspekty vědy: XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie* (str. 130–139) / Mezinárodní Ekonomický Institut. <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/monography-14.pdf> [in Ukrainian].

15. Konstytutsiia Ukrainy. Rozdil II [Constitution of Ukraine. Section II]. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> [in Ukrainian].

16. Konstytutsiia Ukrainy. Rozdil II. Prava, svobody ta oboviazky liudyny i hromadianyna. Stattia 50 [Constitution of Ukraine. Section II. Rights, freedoms and duties of a person and a citizen. Article 50]. <https://constitution.in.ua/articles/50/> [in Ukrainian].

17. Kostyuchkov, S. (2022). Transformatsiia poniattia «zhytтя» v konteksti semiotychnoho mistka vid fizykalizmu do biofilosofii [Transformation of the concept of «life» in the context of the semiotic bridge from physicalism to biophilosophy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politoh. Studii*, 44, 50–59. <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.6> [in Ukrainian].

18. Maksymenko, S.D., & Serdiuk L.Z. (2016). Psychologichna osnova samorealizatsii oso-

24. Психологічні основи самореалізації студентів в інтегрованому освітньому середовищі (2021). Київ : Талком.

25. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості (2021). Львів : Видавець Вікторія Кундельська.

26. **Шимченко, Л.** (2019). Самореалізаційний механізм формування педагогічної майстерності, як запорука ефективного професійно-творчого розвитку особистості майбутнього педагога професійного навчання. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. № 7. С. 216–231. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-216-231>

bystosti: struktura i funksiia [Psychological basis of self-realization of the individual: structure and function]. *Aktualni problemy psykholohii : Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka*, 9(9), 6–13 [in Ukrainian].

19. **Marianenko, L.V.** Samorealizatsiia i samodeterminatsiia uchniv v piznavalnii diialnosti yak umovy dosiahnennia harmoniinoi vykhovanosti i zberezhenia psykholohichnoho zdorovia [Self-realization and self-determination of students in cognitive activity as conditions for achieving harmonious upbringing and maintaining psychological health]. <http://surl.li/rixcx> [in Ukrainian].

20. **Milchevska, H.S.** (2016). Samorealizatsiia osobystosti yak sotsialno-pedahohichna problema [Self-realization of the individual as a socio-pedagogical problem]. *Naukovi visnyk uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota»*, 1 (38), 180–182 [in Ukrainian].

21. **Mikheiev, O.M., Marushevskiy, H.B., Sokhan, L.V., Kyselov, M.M., & Boichenko, I.V.** (2009). Zhyttia [Life]. U I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.] (Redkol.), *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. NAN Ukrainy, Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-18094> [in Ukrainian].

22. Naukovo-praktychnyi komentar do statii 115 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on Article 115 of the Criminal Code of Ukraine] (2009). <https://ips.ligazakon.net/document/KK004618>

23. **Pinska, O.L.** (2022). Psykholohichni aspekty samorealizatsii osobystosti [Psychological aspects of self-realization of the individual]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia «Pedahohika i psykholohiia»*. Pedahohichni nauky, 2 (24), 107–113 <https://doi.org/10.32342/2522-2-24-11> [in Ukrainian].

24. Psykholohichni osnovy samorealizatsii studentiv v intehrovanomu osvitnomu seredovyshchi [Psychological foundations of self-realization of students in an integrated educational environment] (2021). Kyiv : Talkom. [in Ukrainian].

25. Samodeterminatsiia psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Self-determination of the psychological well-being of the individual] (2021). Lviv : Vydavets Viktoriia Kundelska [in Ukrainian].

26. **Shymchenko, L.** (2019). Shymchenko, L. (2019). Samorealizatsiyni mekhanizm formuvannia pedahohichnoi maisternosti, yak zaporuka efektyvnoho profesiino-tvorchoho rozvytku osobystosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia [The self-realization mechanism of the formation of pedagogical skills as a guarantee of effective professional and creative development of the personality of the future teacher of professional training]. *Society. Document. Communication. Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*, (7), 216–231. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-216-231> [in Ukrainian].

Dmytro KOSTENKO

Personality realization as a role factor in the formation of hardiness

The article focuses on the role of personal self-realization in the formation of hardiness. The problem of self-realization of the individual and its role in the socialization of various social groups of the population in the conditions of modern crises are analyzed. It has been noted that psychological breakdowns are often accompanied by loss of a job, troubles in the family, bad habits and reluctance to do what brings pleasure in life. It has been proven that harmony can be achieved at any age. It is taken into account that self-realization and high self-esteem contribute to the acceleration of the processes of internal harmony with oneself in a higher assessment of one's own harmony with the environment. Each person should strive for the self-realization of at least some of their own aspirations, and the formed value orientations should contribute to harmony with the world throughout life. The phenomenon of the term «life» is considered as the basis of the personal formation of value orientations of the individual, attention is focused on the terminology of the interpretation of the concept of «self-realization» in the understanding of both domestic and foreign scientists. The indisputability that self-realization is holistic and studies its internal potentials of the individual, pointing to personal growth and self-improvement, is substantiated. It is proven that, being connected with forms of individual practical activity, self-realization is a whole, conscious person, cognitive, and occurs through creative adaptation, enabling harmony and survival in the conditions of complex, dynamic processes of social transformations.

Key words: hardiness, life, applicant, person, personality, development, self-realization, student, formation.

УДК 378:504:502.22:351.862.4(045)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).20

ДУХОВНІСТЬ ТА ІНТЕЛЕКТ З ТОЧКИ ЗОРУ КВАНТОВОЇ ФІЗИКИ І ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ СИСТЕМ (ЕКОЛОГО- ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Олександр БУГАЙОВ

академік Міжнародної академії біотехнології,
науковий співробітник,
Інститут проблем моделювання в енергетиці
імені Г.Є. Пухова
Національної академії наук України
<https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

Тетяна САЄНКО

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри екології,
Національний авіаційний університет
<https://orcid.org/0000-0001-5326-9247>

Тамара ДУДАР

доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри екології,
Національний авіаційний університет
<https://orcid.org/0000-0003-3114-9732>

© Бугайов О., Саєнко Т., Дудар Т., 2024

Ключові слова: екологічна освіта, педагогічна освіта, ноосферне виховання, ноосферогенез, світоглядний потенціал особистості, інтелектуальний розвиток, духовність.

У статті розглянуто наукову картину світу з точки зору квантової теорії, зокрема загальної теорії систем, що дозволяє по-новому тлумачити поняття здоров'я, етики, моралі, духовності. Світогляд відображає ступінь нашої адекватності навколишній дійсності, її екологічній оцінці стану власного

та суспільного здоров'я як елементів природи, а неадекватне світобачення призводить до зниження морально-етичного потенціалу, зникнення понять честі, совісті, відповідальності, послаблення впливу освіти, науки, культури, здорового (природоузгодженого) способу життя. Вказується на доцільність трансформації системи виховання, освіти, мислення людей, особливо молоді, на випередження та передбачення майбутнього; підтверджено значення екологічної освіти, ноосферного виховання задля свідомого виконання Законів Природи, положень Педагогічної Конституції Європи, Кодексу нової цивілізації, де усвідомлення екології душі, внутрішнього світу людини, духовної сфери загалом веде до гармонійного, екобезпечного, природовідповідного існування й розвитку.

2024 рік від Різдва Христового і другий від початку нападу РФ на Україну. Це православні країни, причому друга породила першу, але релігія не втримала керівництво РФ від найстрашнішого й найлютішого кроку вирішення земних питань та примусила гинути воїнів з обох боків. У цих країнах вірять в одного Бога, читають однакові молитви, закликаючи Вищі сили допомогти на полі битви, та освячують зброю, якою нищать один одного. Найвищі міжнародні структури з їхнім начебто детально розробленим «правом» та «юридично відпрацьованими нормами» виявились неспроможними зупинити агресора-розбійника у XXI ст. Міжнародна спільнота, оговтавшись і зрозумівши підступні плани терористів-загарбників, почала допомагати зброєю, гуманітарною, порадами, виділяти кошти на озброєння, яке свого часу Україна віддала й продала невдячному сусіду. Із Західної Європи потоком пішла допомога для постраждалих територій і прифронтових зон, та, як на диво, вона почала розкрадатись державними структурами й приватними фірмами зі значною чисельністю колаборантів. З короткого перерахунку представлених фактів випливають життєво важливі питання, що хвилюють більшість громадян України, можливо, світу: в чому причини дикунського невігластва, аморальності, нездатності світової спільноти не допустити відвертий розбій та порушення усляких норм людського права на власне життя і юридичних домовленостей між державами?

Більше ніж 200 років тому великий український філософ Григорій Сковорода дав поради у своїх творах, як відтворювати духовно-культурну традицію в етичному, релігійному, естетичному спрямуванні, важливим акцентом яких був морально-практичний аспект, що полягав у розвої істинної духовності, зміцненні моралі як словом, так і ділом. Філософ писав, що головною метою життя людини, її справ є дух думки й серця, залучення усіх сил для одухотворення й облагородження життя, надання ясності й правдивості

помислам як основі усього. Пристрасть до земних благ замінити вічними, невмирущими істинами, напоєними безмежними оновленими знаннями. На цьому ґрунті ідеї Г. С. Сковороди перекликаються з ученням В. І. Вернадського про ноосферу та ноосферогенез, де академік указує на перетворення людини на «потужну геологічну силу», що «силою думки» змінює планету і ближній Космос [6, с. 97].

Словом, спільна біда нинішніх суспільств у відсутності істинної, а не показної духовності, що охопила значну частину планети. Про це били у набат екологи, коли Природа-мати із Святості перейшла у розряд матерії, з якою можна творити що завгодно. Біда у забутті Вищих Принципів, наданих людям у користування тисячі років тому, що призвело до виродження і розвитку матеріалістичної науки, не здатної охопити і зрозуміти цілісність Світу, його велич і могутність. Американський філософ Р. Емерсон назвав людину «символом деградуючого божественного початку» [1, с. 45]. Французький філософ Рене Генон зауважував, що «знання Принципів є знанням самої сутності, тобто метафізичним знанням (сфери незмінних і вічних Законів)». Більш того, він підкреслював: «...чим глибше сходження у матерію, тим більші й сильніші протиріччя. З іншого боку, чим вищий підйом до чистої духовності, тим ближче до єдності... Сакральна наука виходить із фактора інтелектуальної інтуїції – вищої форми знання, оскільки не залежить від чуттєвого сприйняття та раціонального мислення... Сучасний світ сам породить причину власної загибелі через безліч катастроф, не кажучи вже про порушення екологічного балансу довкілля...» [5, с. 28].

Таким чином, пропонується формувати фундамент свідомого інтелектуального храму, здатного підняти над множинною сукупністю чисто матеріальних фактів, роздумів, звернувшись до духовної істини на основі синтезу. Усе, що віддалене від практичного застосування, з нашої позиції, є максимально ефективним і дієвим. Тому у разі прийняття пропонованого, дійсно

наукового, розуміння природного світу трансформація відбудеться з набагато потужнішими й справді практичними наслідками.

Ще Арістотель у своїй «Фізиці» писав, що матеріальній реальності притаманні ознаки неоднорідності, двоїстості, змінності, а також двійковий код змін. Пізніше Гегель сформулював закон «єдності й боротьби протилежностей», де не вказуються рушійна сила і механізм переходу однієї протилежності в іншу, не дається відповідь на питання, чому і як виникає двійковий код. Тому, нова теорія мала би пояснити основні емпіричні особливості реальності, а саме: – хвилі і частки, змінність і сталість, хаос і порядок; – дискретність і континуальність, розмаїття і єдність; – полярність властивостей, перехід з одного стану у протилежний; – ієрархічність, шаруватість, блоковість, структурованість; – циклічність, періодичність, фрактальність, солітонність, сітчастість; – нелінійність, прискорювальність, зростання, розширення, диференційованість; – обертання, синхронізацію, резонанс; – золоточисленні пропорції, п'ятипроменева симетрію усього живого, ікосаедро-додекаедричну структуру енергокаркасу планети і Всесвіту.

Уся ця емпірика реальності пояснюється досить просто: вона впливає з властивостей Первинного середовища (ПС) світу, є похідною його різнорідних властивостей і проявляється у Законі Змін [2, с. 313].

Основні припущення (аксіоми) щодо Первинного / Квантового середовища світу:

- це Енергетичний океан, ефір, що породжує матеріальну (атомарно-молекулярну) реальність, яка спостерігається людиною (аксіома існування);
- будь-яка точка / область Первинного / Квантового середовища відрізняється від іншої параметрами / властивостями (аксіома різнорідності);
- Первинне середовище (ПС) дискретно-неперервне, цілісне (аксіома континуальності);
- будь-який параметр/стан ПС змінюється (аксіома зміни);

- зміна параметрів / властивостей / станів ПС відбувається, по-перше, квантовано, стрибками, по-друге, хаотично на початку і направлено: від вихідного стану до протилежного та назад, до квазівихідного, але зі зсувом на кожному кроці (Закон Змін); саме цей закон демонструє двоїстість, дуальність світу та виступає як Універсальний Алгоритм Розвитку (УАР), відіграючи роль Вищої сили (Бога релігій); геометричним аналогом Закону Змін служить стрічка Мебіуса та її складні комбінації;

- Первинне / Квантове середовище світу сприймається як Єдине Ціле (подібно до живого біологічного організму) – аксіома цілісності;

- квант змін – це подія, а його здвоєність – свідомість, бо увесь Світ живий; набір квантів змін – це хвиля та поле подій із геометрією, типом руху та інформацією;

- вторинний багатовимірний хвильовий світ – матеріальна реальність у вигляді здвоєних у єдине ціле: Польового / голографічного та Речовинно-молекулярно-атомарного рівнів, що є мінливою цілісністю; для людини це енергоінформаційна душа і біотіло;

- СВІТ існує вічно у колообігу змін / перетворень різних форм.

Фізики давно дійшли висновку, що «тільки теорія вакууму дає передумови побудови єдиної теорії поля, яка пояснює основні закономірності мікро- та макросвіту, а під вакуумом (колишній ефір) розуміють усі польові рівні організації матерії» [3, с. 286].

Вакуум поділяють на «віртуальний» та «реальний»; до першого відносять вільний та поляризований стан, до другого – вакуумний конденсат (електромагнітне поле з віртуальними частинками). Саме останній є нульовим рівнем речовинної структури Метагалактики. Віртуальний вакуум характеризується станами флуктуацій, характеристики яких, планкеони, визначаються планківськими фундаментальними величинами і будуються з його констант. З позицій Квантового середовища (із зародками Всесвітів) наш речовинний

світ зі щільністю 10^{-29} г/см³ у Метагалактиці представляється надрозрядженим, подібним до киплячої каші, що лопається бульбашками. Об'ємний вид різнорідних планкеонів як елементів вакууму представляється у вигляді тетраedrів і змінюється практично миттєво, народжуючи хвилі, що гуляють у всіх напрямках, – причина вічних вібрацій ПС / Квантового середовища.

Отже, у квантовій фізиці Світ розглядається у вигляді трьох рівнів існування: 1) квантова дійсність; 2) багатовимірна польова реальність; 3) речовинна реальність. Дві останні (поле та речовина) об'єднуються у єдину матеріальну реальність. Внаслідок різнорідності елементів середовища утворюються три види руху: 1) ламінарний, з плоско-лінійним характером; 2) вихровий, з криволінійним, спіралеподібним характером, що створює об'ємні (тривимірні) структури; 3) турбулентний, з перехідним характером руху від ламінарного до вихрового і назад, тобто хаотичний, нестійкий.

Виходячи з трьох видів руху, виділяють три стани Світу: 1) Квантова реальність (Абсолют) – з ламінарним видом руху; 2) велика кількість солітонно вкладених у Первинне середовище Всесвітів (бульбашок каші) з полівихровим видом руху; 3) Хаос з турбулентним видом руху, що виникає при руйнуванні полівихрового руху ПС. Світ перебуває у постійному переході Абсолюта (ПС) через Хаос до стану Всесвітів і назад – Закон маятника. Три стани Світу з трьома видами руху створюють три види простору, три види часу, три види енергій, три види інформацій, структур зі своїми властивостями.

Реальність, що спостерігається, – це сліди змін властивостей ПС у вигляді хвиль (біжучих та стоячих) і хвильових структур. Вона є вторинною щодо ПС. Ламінарний тип руху хвиль ПС утворює Квантову реальність (нірвану) із заплутаністю подій у просторі-часі. Це так званий квантовий вакуум квантової фізики. Зміни, що виникають унаслідок згущення хаосу, зіткнення хвиль у Квантовій реальності, призводять

до створення Матеріальної реальності, яка, своєю чергою, підрозділяється на два види – Голографічну реальність (тонкий / польовий світ) і Речовинну реальність.

Фундаментом нової фізики є поняття «середовища» та Закон Змін цього середовища, що впливає з аксіом про Первинне середовище Світу: зміна стану ПС від вихідного до протилежного і назад, до квазівихідного, але зі зрушенням на кожному кроці зміни, що визначає циклічність явищ. Стрічка Мебіуса, як відображення Універсального Закону Світу, проявляється у всіх галузях фізики, скажімо, у новому погляді на магнетизм [2, с. 57]. Фізики представляють світло також у вигляді стрічки Мебіуса!

Елементарна частка – це полівихор мінімального розміру; полівихор максимального розміру – Всесвіт. Зіткнення полярних потоків породжує в області зіткнення (Гецені) п'ятипроменеву симетрію потоків, що розходяться у горизонтальній площині, та ікосаедро-додекаедричні структури потоків у об'ємі. Такі форми відтворюються у будь-якому вузлі / елементі полівихора – точках перетину потоків хвиль, що спостерігають на практиці при обертанні барабанів-дробилок породи. Гецен є Творцем структури полівихору і будь-якої його точки – звідси сакраментальне «за образом і подобою», зафіксоване у древніх письменах! Будь-яка система, аналог полівихору, має таку ж саму структуру у стійкому стані. Просторова динаміка розвитку системи описується кубічними чи октаедричними комірками станів і зв'язків, тобто код топпростору парний, а код хронопростору (розвитку) – непарний.

Лівий торсіон полівихору, що розширюється та на порядок перевищує швидкість правого торсіону, формує пентагональну геометрію квазікристалічного типу, закладаючи основи біологічної та гуманідної гілок еволюції людини у полівихорі максимального розміру – Всесвіті. Правий торсіон створює геометрію класичного типу – кубічну та гексагональну – за рахунок малих швидкостей, утворюючи

неорганічну гілку еволюції. Вісь полівихора формує гуманоїдну сферу еволюції. Загалом, полівихор має ікосаедро-додекаедричну структуру, характерну для природних тіл, що встановлено астрофізикою для космічних об'єктів.

Концепція багатовимірності, множинності станів пояснює феномен НЛО та деякі екстрасенсорні явища. Земля – багатовимірний світ за усіма координатами, що усвідомлено й описано Д. Андреевим у відомій книзі «Троянда світу». З огляду на різномірність ПС, коли завжди є зрушення у параметрах, що призводять до кручення і обертання сліду руху, топологія змін матиме вигляд не кола, а перекрученої стрічки Мебіуса [3, с. 201]. Тому будь-який Всесвіт (полівихор максимального розміру) і його частини завжди будуть обертатися, а усі його поля матимуть торсійний характер. Закони обертання, росту, життя тощо впливатимуть із Закону Змін ПС.

Творення Всесвіту потрібно приписувати не Богу релігій, а Гецену і Закону Змін, як УАР (Універсальний Алгоритм Розвитку) – космічній програмі для будь-якого елемента Космосу, включаючи людину. Алгоритм взаємодії між елементами системи завжди пов'язаний з алгоритмом більш загальної системи, а у кінцевому результаті – з УАР Всесвіту завдяки польовому характеру алгоритмів. Емпіричним підтвердженням такої «хвильової генетики» є факт «розгортання» усього організму людини з єдиної клітини / зиготи. Додамо, що із Закону Змін впливають фактори еволюції систем взагалі та біологічних зокрема: 1) наявність змін (мутацій); 2) загальна спрямованість мутацій; 3) відбір конкретних змін відповідно до загального вектору. Звідси антропний принцип, запропонований фізиками, дослідниками Космосу: Життя – це полівихоровий стан субстанції Середовища. У загальному випадку живою та розумною є уся субстанція, бо вона перебуває у постійній зміні. А зміна – основна ознака життя [4, с. 36]. При цьому головними елементами Середовища є квант зміни та хвиля спектра цієї зміни.

Іншими словами, будь-який речовинний об'єкт пронизується полем і є симбіозом речовинного та польового тіл (душі або енергоінформаційного каркасу) [7, с. 33]. Це стосується будь-якої елементарної частки, кожного атома. Пульсації у Гецені створюють зміщення коливань по фазі за рахунок змін властивостей та народжують солітонні вкладення полівихорів один в один, що є основою багатовимірності системи. Хвиля, відбита від первинної хвилі, є свідомістю, а будь-яке відображення оригіналу є його усвідомленням (рефлексією). Свідомість полівихорової системи є точково-ієрархічна.

Коли свідомість людини занурюється у ПС – нульовий квантовий рівень (Квантову реальність, нірвану), вона з локально-точкової переходить у розподілену (розчинену у нескінченності), де інший час та тип руху. Усе це відчув Будда, коли поринув втомлений у темряву – низькочастотний стан Квантової реальності (світло – це високочастотний стан, куди занурюються Святі). Тому з позиції фізики ці стани абсолютно різні, фактично протилежні! Звідси – різні релігії, уподобання, підходи, світобачення.

Хвилі від Гецена утворюють на кожному новому рівні середовища стоячі хвилі (піну з атомів), з яких починає формуватися речовинний спектр, вибудовуючи структурну організацію матерії (СОМ). Наповнення цього світу служать спарені енергоінформаційні потоки хвиль, що прямують від Гецену до периферії і назад, утворюючи симбіоз поля і речовини. Взаємодія цих полярних потоків породжує п'ятипроменево симетрію, а в об'ємі – ікосаедро-додекаедричну структуру. Золоточисельні пропорції виникають тому, що відбувається накладання двох неврівноважених спіралеподібних потоків, що формують голографічну властивість форм, а також феномен свідомості. Остання є різною, але притаманна усім об'єктам світу. Рух хвиль відбувається не безперервно, а дискретно, квантовано, оскільки перетворення хвиль у стоячі вимагає цілочисельних параметрів.

Це призводить до порційного нарощування Гецена, відтворення його структури на новому рівні, тобто до прояву фрактальності й розширення об'єму полівихора. Людина, свідомо занурюючись у ПС (нірвану), може впливати на власний гецен – Я-початкове, змінюючи витік енергії з нього та регулюючи стан здоров'я. Із Закону Змін випливає Закон зростання та розширення – важливий Закон Всесвіту, наслідком якого є: сталості не існує, бо енергія перетікає у системі, як вода у з'єднаних ємностях.

Таким чином, минуле впливає на майбутнє, а майбутнє на минуле одночасно. Кожна хвильова система (полівихор) створює відображення (закон Гюйгенса-Френеля) у різних діапазонах параметрів подібно до того, як на качані капуста формується листя, складаючи овоч. Ці відображення є свідомістю первинної системи (оригіналу). Більше того, з позицій квантової фізики будь-яка відбита хвиля постає як свідомість первинної, пакет хвиль також виявляє свідомість!

Фізики-теоретики зауважують, що елементарним часткам властивий не лише **розум!** Нові моделі, які розробляються фізиками, передбачають у них наявність відчуттів. Вважається, що цим часткам властиві емоційні, ментальні та ефірні аспекти, і такі здатності є невід'ємною частиною їхньої природи! Подібне твердження зовсім недавно здалось би абсурдом, але з появою нових фактів, що суперечать колишнім науковим уявленням, доводиться змінювати спосіб мислення та сприйняття реальності.

Таким чином, кожна полівихорова система і будь-який її елемент має у стаціонарному режимі п'ятипроменеву симетрію, ікосаедро-додикаедричну решітку зв'язків у об'ємі та золоточисельні пропорції. До того ж їх зіткнення створює ефект голограми. Матеріальна реальність полівихору Всесвіту поділяється на 12 шарів, різних за складністю, видами руху, частотою тощо. В акустичному середовищі таке явище проявляється у 12 музичних тонах.

Свою чергою кожен шар / рівень поділяється на 10 обертонів, що формуються

спочатку біжучими, а потім стоячими хвилями середовища та об'єднуються у 4 рівні структурної організації матерії (СОМ): 1) речовинний, з атомарно-молекулярно-клітинною будовою, сформований стоячими хвилями (шари I-III) – периферія полівихора з галактиками, планетами і зірками; 2) ефірний, (шари IV-VI) – субстрат народження елементарних частинок (фізичний вакуум); 3) астрально-ментальний, (шари VII-IX) і 4) духовний, (шари X-XII) – сфери Творіння, що формуються біжучими хвилями. Перші дві СОМ утворюють речовинну реальність (шари I-VI), інші два (шари VII-XII) – голографічну.

Гецен знаходяться у нульовому шарі ПС (нірвані). Взаємодія основних Геценів у енергоінформаційному комплексі людини породжує допоміжні Гецени у вигляді Тварного, Астрального та Ментального, визначаючи біологічний, психічний та духовний (інтелектуальний) фактори впливу на поведінку людини у цілому, на її інформаційну та енергетичну структури. Зауважимо, що наявність геценів гуманодів навколо Гецена Всесвіту пояснює «антропний принцип» космології, бо параметри ближнього кола формують фундаментальні параметри Всесвіту. Гецен людини зароджується у Квантовій реальності (ПС), з нього формується «Я-духовне», утворюючи астрально-ментально-духовний комплекс, або душу людини [3, с. 477].

У Всесвіті панують два види активних сутностей: 1) планети, що переходять у зірки (дитячо-юнацька та доросла форми існування); і 2) гуманодиди, що переходять у людей, богів чи демонів. Два види сутностей – два види матеріальних енергоінформаційних потоків співорганізації Середовища світу – Речовинного та Голографічного. Постійний приплив хвиль у Гецен полівихора визначає основний Закон цієї системи – прагнення до зростання, розширення своїх параметрів, який нещодавно був знову відкритий у біології як основна функція живого.

Таким чином, основні характеристики полівихорової системи «імпульсу-відгуку»:

1) наявність єдиного генеруючого центру Гецену – Творця системи; 2) пульсація, зміни та зсув у параметрах, що задають ієрархічність, шаруватість, секторіальність; індивідуальність; обертання; 3) універсальність коду, що створює фрактальність; закономірність, програмованість розвитку; циклічність, періодичність та етапність у розгортанні циклу; 4) нелінійність та прискореність протікання процесів у циклі, виражених у золоточисельних пропорціях та експоненційних функціях; 5) об'ємність, породжена двоспіралеподібним ходом руху, що сприймається як час; 6) постійний та універсальний здвоєний зв'язок будь-якої точки полівихора з його геценом і будь-якою іншою точкою полівихору завдяки хвильовій природі та наявності феномена резонансу, що формує дуальний синкретизм свідомості; 7) багатомірність за рахунок солітонності – вкладень безлічі хвильових структур з одним і тим же геценом у один об'єм за рахунок зсуву імпульсу по фазі та інших параметрах, невідомих ще науці.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Борейко, В.Е.** (2005). Вступ до природоохоронної естетики. 4-те вид., доп. *Серія «Охорона дикої природи»*. Київ : Київський еколого-культурний центр, вип. 44. 104 с.
2. **Бугайов, О.П., Рудько, Г.І., Білявський, Г.О., & Яцишин, О.В.** (2018). Екологічна безпека людини у Всесвіті: ресурсно-енергоінформаційний аспект : у 2 т. Київ – Чернівці : Букрек. Т. 1. 544 с.; Т. 2. 448 с.
3. **Бугайов, О.П.** (2020). Кодекс нової цивілізації: основи екологічної безпеки. Київ : Видавництво «СПД Павленко». 623 с.
4. **Бугайов, О.П., Дудар, Т.В., & Саєнко, Т.В.** (2023). Екологічний простір здоров'я: усвідомлене програмування. *Вища освіта України* : теор. та наук. – метод. часопис, № 3 (90), с. 36-42.
5. **Генон, Р.** (2020). Криза сучасного світу. Київ : Пломінь. 212 с.
6. **Саєнко, Т.В., & Дудар Т.В.** (2023). Екологічна (природовідповідна) етика Г.С. Сковороди. *Вища освіта України* : теор. та наук. – метод. часопис, № 2 (89), с. 94-101.
7. **Саєнко, Т.В.** (2020). Енергоінформаційний потенціал особистості у контексті ноосферогенезу. *Вища освіта України* : теор. та наук. – метод. часопис, № 3(78), с. 33–40.

На основі докладного викладу наукової картини СВІТУ з позицій квантової фізики та загальної теорії систем відповіді на сьогоднішні виклики мають бути такими: різноманіття – основа Природи, її сила, енергія подальшого розвитку, зростання; ключем розуміння суті різних вірувань народів є міфи, що продовжують жити у суспільстві завдяки природній генетичній пам'яті, яка зберігає у глибинній свідомості власну ідентичність світового призначення, незважаючи на нав'язування чужих архетипів; втрата самотності народу розглядається як його метафізична катастрофа; відчуття священного приходить від високого рівня духовності (духу), що жодним чином не пов'язаний з матеріальним; нині усе перевернуто «з ніг на голову»: невігластво оцінює мудрість, омана панує над істиною, людське витіснило божественне; порушення Законів Природи веде до ще глибших екологічних проблем, невігластва, розбрату, воєн, здичавіння та здатне скінчитись загальною планетарною катастрофою.

REFERENCES

1. **Boreyko, V.E.** (2005). Vstup do prirodoochoronnoy estetiki, vidannya chetverte, dopovnene (seriya : Ochorona dikoi prirodi). [Introduction to environmental aesthetics, series: Protection of wild nature]. Kyiv : Kyivskiy ekologo-kulturniy centr, vip. 44. S. 45. [in Ukrainian].
2. **Bugayev, O.P., Rudko, G.I., Biliavskiy, G.O., & Yatsishin, O.V.** (2018). Ekologichna bezpeka liudy ny u Vsesviti: resursno-enerhoinformatsiinyi aspekt. [Environmental safety of man in the Universe: resource and energy information aspect: in 2 vol.]. Kyiv – Chernivtsi : Bukrek, vol. 2. 448 p. [in Ukrainian].
3. **Bugayev, O.P.** (2020). Kodeks novoi tsvivilizatsii: osnovy ekolohichnoi bezpeky [The Code of the New Civilization: Basics of Environmental Safety]. Kyiv : SPD Pavlenko Publishing House. 623 p. [in Ukrainian].
4. **Bugayev, O.P., Dudar, T.V., & Saienko, T.V.** (2023). Ekologichniy prostir zdorovya: usvidomlene programuvannya. [Ecological space of health: conscious programming]. *Vischa osvita Ukraini* : teor. ta nauk. – metod. Chasopis. № 3 (90)'. S. 36–42 [in Ukrainian].
5. **Genon, R.** (2020). Kriza suchasnogo svitu [The crisis of the modern world]. Kyiv : Plominy. 212 s. [in Ukrainian].
6. **Saienko, T.V., Dudar, T.V.** (2023). Ekologichna (prirodovidpovidna) etika G.S. Skovorody [Ecological (nature-appropriate) ethics by G.S. Skoao-

roda]. *Vischa osvita Ukraini* : teor. ta nauk. – metod. Chasopis. № 2 (89)'. S. 94–101 [in Ukrainian].

7. **Saienko, T.V.** (2020) Enerhoformatsiyni potentsial osobystosti u konteksti noosferohenezu [The energy-informational potential of the individual in the context of noospherogenesis]. *Vyshcha osvita Ukrainy* [Higher education of Ukraine]. 3(78). P. 33–40 [in Ukrainian].

Olexandr BUGAYEV, Tetiana SAIENKO, Tamara DUDAR

Spirituality and intellect from the point of view quantum physics and general theory of systems (environmental and ethical aspect)

The article examines the scientific picture of the world from the point of view of quantum theory, in particular the general theory of systems, which allows for a new interpretation of the concepts of ethics, morality, and spirituality. The worldview reflects the degree of our adequacy to the surrounding reality, its ecological assessment, the state of our and public health, as elements of nature, and an inadequate worldview leads to a decrease in moral and ethical potential, the disappearance of the concepts of honor, conscience, responsibility, weakening of the influence of education, science, culture, a healthy (naturally harmonious) way of life. The expediency of the transformation of the system of upbringing, education, thinking of people, especially young people, to anticipating and predicting the future is indicated; the confirmed role of environmental education, noosphere education for the conscious implementation of the Laws of Nature, the provisions of the Pedagogical Constitution of Europe, the Code of New Civilization, where awareness of the ecology of the soul, the inner world of man, the spiritual sphere in general, leads to a harmonious, environmentally safe, nature-compliant existence and development.

Key words: environmental education, pedagogical education, noosphere education, noospherogenesis, outlook potential of the individual, intellectual development, spirituality.

Лариса СУЩЕНКО

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної
та початкової освіти,

Запорізький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-6119-9151>

Ключові слова: гейміфікація, навчально-ігрові технології, професійна підготовка, майбутній педагог, творча активність, інноваційний потенціал, креативний розвиток, пошуково-дослідницька діяльність, компетентісно орієнтована освіта.

Статтю присвячено визначенню й науковому обґрунтуванню факторів педагогічного впливу на процес упровадження навчально-ігрових технологій у закладах вищої освіти як вектору розвитку інноваційного потенціалу майбутнього педагога. Проаналізовано різні підходи до уточнення й визначення сутності конструкту «навчально-ігрові технології», що трактується як глибока педагогічна цінність, уні-

УДК 378.093.5:373.011.3-051]:
[37.091.33-027.22:795
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92).21

УПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНО- ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

© Сущенко Л., 2024

кальна форма реалізації освітнього процесу, яка максимально забезпечує діяльнісний підхід до процесу професійної підготовки майбутніх педагогів, багатомірівність якої полягає у стимулюванні розвитку усіх сфер здобувачів освіти (мотиваційної, інтелектуальної, емоційно-вольової, комунікаційної, діяльнісної, морально-етичної).

Визначено й науково обґрунтовано концептуальні основи, фактори педагогічного впливу на процес упровадження навчально-ігрових технологій у закладах вищої освіти як вектору розвитку інноваційного потенціалу майбутнього педагога, такі як: гейміфікація професійної підготовки майбутніх педагогів як засіб підвищення ефективності освітнього процесу; активізація творчих ресурсів студентів як чинник розвитку їхньої ігротехнічної компетентно-

сті; створення атмосфери дослідницько-пізнавальної співпраці усіх учасників освітнього процесу шляхом використання проблемно-пошукових

методів навчання; розвиток рефлексивної регуляції майбутніх педагогів як механізму вдосконалення їхньої фахової підготовки.

Сучасні університети в умовах сьогодення мають виступати реальним інструментом змін, пусковим механізмом у розбудові багатовимірної, поліцентричної моделі освіти для досягнення стратегічних цілей. Адже саме вища освіта, враховуючи потреби ХХІ століття, – це не тільки про статусність та елітарність, це про спрямованість на формування нової шкали цінностей, нового ставлення до знання як до інструменту подальшого життєвого пізнання й самоактуалізації особистості. Зазначена ситуація зумовлена тими глобальними перетвореннями, які відбуваються нині, в епоху надскладних викликів у сфері освіти.

Аналізуючи сутнісні характеристики професійної підготовки майбутніх педагогів, варто зосередити увагу на впровадженні інноваційних технологій як ключової умови структурно-змістової модернізації вищої освіти. Реалізація освітньої парадигми інноваційного типу зумовлює підвищення рівня якості освіти, професійної компетентності й педагогічної майстерності в цілому. Успішність розв'язання цих проблем безпосередньо залежить від застосування інноваційних педагогічних технологій, у тому числі й ігрових, які зорієнтовані на максимальне забезпечення практико-діяльного підходу до процесу фахової підготовки. Як ніколи, гостро постало питання підготовки педагогів до організації освітнього процесу нового типу на засадах системного й наскрізного запровадження активних ігрових і діяльнісних методів навчання, здатних якісно та творчо реалізуватися у педагогічній діяльності, а інноваційність має бути квінтесенцією їхньої професійної самореалізації.

Фундаментальні методологічні й теоретичні положення інноваційної педагогіки конкретизовано в працях С. Гончаренка,

І. Дичківської, О. Дубасенюк, І. Коновальчука, Н. Нічкало, О. Пехоти, О. Пометун, С. Сисоєвої, В. Стрельнікова, Т. Сущенко, Д. Чернілевського, М. Фіцули та ін.

Вагомими для дослідження є роботи Б. Ананьєва, Л. Виготського, В. Давидова, О. Кузнецової, О. Леонтьєва, О. Лурії, М. Пригодія, С. Рубінштейна, В. Шадрікова, у яких висвітлено аспекти діяльнісного підходу, що базуються на концептуальних домінантах теорії діяльності.

Упровадження діяльнісного підходу в освітній процес представлено у дослідженнях І. Беха, Т. Гури, Ю. Зубцової, В. Лозової, Т. Мартинюк, О. Колесникової, І. Підласого, О. Роми, Л. Русалкіної, В. Сиротюка, А. Січкара, І. Сорочук, Н. Тализіної, М. Шмир, Е. Яновської та ін.

Застосування підходу «навчання через гру» в освітньому процесі Нової української школи розглянуто Ю. Блудовою, Т. Гурою, Ю. Зубцовою, П. Копосовим, О. Ромою та ін.

Упровадження навчально-ігрових технологій у професійну підготовку майбутніх педагогів охарактеризовано вітчизняними (М. Артюшина, Н. Бородіна, К. Волинець, Н. Головка, Л. Запорожець, І. Луценко, М. Марко, Н. Мачинська, Н. Плахотнюк, Т. Поніманська, Г. Топчій, О. Ходаковська, П. Щербань, Н. Юрійчук та ін.) та зарубіжними (J. F. Christie, R. Cózar-Gutiérrez, E. J. Johnson, J. M. Sáez-López, Y. Wang, F. Wardle) ученими.

Проте аналіз досліджень довів, що питання упровадження ігрових технологій у практику підготовки майбутніх фахівців вивчено досить широко, а використання трансформативного потенціалу гри як вектору розвитку інноваційності особистості майбутнього педагога розглянуто фрагментарно.

Отже, аналіз недоліків у процесі розвитку інноваційного потенціалу особистості

майбутнього педагога засобами навчально-ігрових технологій, соціальна значущість та актуальність порушеної проблеми, недостатній рівень її розроблення й наукового обґрунтування зумовили вибір теми наукового дослідження.

Мета статті – визначити й науково обґрунтувати фактори педагогічного впливу на процес упровадження навчально-ігрових технологій у закладах вищої освіти як вектору розвитку інноваційного потенціалу майбутнього педагога.

Безумовні зміни в університетській освіті призвели до актуалізації у свідомості спільноти проблем освіти як головної умови прогресивного розвитку на засадах реалізації стратегічних цілей, планів та життєвої програми майбутніх педагогів як системи магістральних смисложиттєвих цілей особистості.

Так, аналізуючи пріоритетні тенденції і перспективи розвитку сучасної освіти й науки, сформульовані у дослідженнях В. Андрушенка, С. Гончаренка, Л. Гриневич, І. Зязюна, С. Калашнікової, Г. Козлакової, В. Кременя, Н. Нічкало, О. Савченко, П. Сікорського, М. Слюсаревського, Л. Хоружої, Г. Хоружого, можна зробити висновок про забезпечення прискореного, випереджального, інноваційного розвитку освіти шляхом створення збалансованих умов для саморозвитку й самоствердження особистості майбутнього фахівця, який здатен генерувати та упроваджувати новітні освітні ідеї.

Ми цілком погоджуємося з думкою академіка В. Андрушенка, який констатує, що освіта долучає людину до фундаментальних знань, культури та соціального досвіду, формує її компетентності, виховує життєорієнтовані, гуманістичні цінності та інтегративний світогляд, а відтак – готує дієздатного суб'єкта перспективних інновацій. Облаштування освіти є стратегічним (і першочерговим) завданням суспільного розвитку. Модернізація освіти в означеному контексті є чи не найголовнішою вимогою її перспективи в національному, європейському і світовому просторі [1, с. 8].

Звідси – актуалізація завдання, що полягає у ціннісно-смісловій підготовці вчителя-інноватора зі сформованим системним мисленням, що прагне до змін, швидко адаптується до нових викликів, здатний до інноваційних пошуків, генерації ідей, творчого вирішення професійних ситуацій і завдань, рефлексивної діяльності, життєтворчості, самореалізації та самоактивності.

Особливо важливим у цьому аспекті є використання навчально-ігрових технологій як одного із методів активного навчання, як важливого шляху результативного освітнього процесу, що ефективно впливає тим самим на зближення навчання з майбутньою професійно-педагогічною діяльністю студента.

Отже, зупинимося докладніше на найпродуктивніших, з нашого погляду, підходах до тлумачення поняття «навчально-ігрові технології». Так, привертають увагу думки науковців щодо ключового конструкту нашого дослідження, які трактують його як:

– інтегративну характеристику особистості, що проявляється в інтегрованому комплексі знань, умінь, якостей, компетенцій особистості, тобто – її внутрішніх ресурсів, які творчо, раціонально, диференційовано розвиваються у процесі професійної підготовки, відображають його здатність і готовність приймати ефективні рішення, постійно вдосконалюються та надають можливість впроваджувати оригінальні технології диференційованого використання ігор у навчально-виховному процесі (Л. Запорожець) [2, с. 53];

– сукупність методів, прийомів і засобів організації освітнього процесу у формі різних дидактичних ігор з чітко поставленою метою й відповідними завданнями, що характеризуються активною навчально-пізнавальною та виховною спрямованістю (М. Марко) [5, с. 6];

– ті, що сприяють здійсненню принципів інтенсивного навчання, що передбачає одночасну опору на свідоме і підсвідоме (латентне) оволодіння навчальним

предметом, зокрема, вплив на емоційну сферу з метою полегшення запам'ятовування навчального матеріалу. Дослідник зазначає, що «у навчально-педагогічній грі створюються передумови для використання всіх засобів впливу на психіку її учасників, а також для застосування принципу індивідуального навчання через групове чи колективне» (П. Щербань) [10, с. 106];

– сукупність методів, прийомів і засобів організації освітнього процесу у формі різних дидактичних ігор з чітко поставленою метою, відповідними завданнями й очікуваним результатом, що характеризуються активною навчально-пізнавальною та виховною спрямованістю, а метою застосування навчально-ігрових технологій вважається розвиток стійкого пізнавального інтересу до навчального предмету через різноманітні ігрові форми навчання (Т. Молнар, О. Устай) [6, с. 112];

– технологію використання дидактичних ігор, яка сприяє активізації навчально-пізнавального процесу, мотивації до вивчення предмета, надаючи можливості для інтелектуального та творчого розвитку студентів, виявлення їх ініціативи (Н. Костюченко) [3, с. 54];

– сукупність засобів, методів і прийомів організації освітнього процесу активно-пошукового характеру у формі гри, що сприяє реалізації інтенсивного навчання, активно впливаючи на моральну, емоційну та інтелектуальну сфери здобувачів освіти з метою полегшення опанування навчального матеріалу (А. Ходаковська) [9, с. 103].

Наведені міркування й теоретично-концептуальні резюме надають можливість узагальнити вищеокреслені підходи й навести авторське тлумачення поняття «навчально-ігрові технології», яке ми розуміємо як глибоку педагогічну цінність, унікальну форму реалізації освітнього процесу, яка максимально забезпечує діяльнісний підхід до процесу професійної підготовки майбутніх педагогів, багатомірність якої полягає у стимулюванні розвитку усіх сфер здобувачів освіти (мотиваційної, інтелектуальної,

емоційно-вольової, комунікаційної, діяльнісної, морально-етичної).

Як нами зазначалося вище, нині виняткового значення набуває упровадження якісно нових підходів до професійної підготовки майбутніх педагогів найвищої досконалості з кардинальним оновленням змісту освіти, продуманою стратегією й науково обґрунтованою тактикою навчання відповідно до викликів сьогодення. Ідеться про педагога, який орієнтується в динамічному освітньому полі й готовий до прийняття педагогічно доцільних рішень, до ефективного розв'язання професійних завдань з високою продуктивністю за умов реалізації компетентнісного підходу й професіоналізму. Останнє неможливо здійснити без інноваційних педагогічних технологій, в тому числі й навчально-ігрових, які орієнтовані на створення освітнього продукту з опорою на творчий потенціал особистості студента.

У пошуках можливостей оновлення теоретико-методичних основ підготовки майбутніх педагогів на засадах діялісного підходу як орієнтиру розвитку їхньої інноваційної компетентності ми виходили із розуміння того, що, по-перше, актуальним постає завдання підготовки амбіційного, творчого, успішного вчителя з новим педагогічним мисленням; по-друге, ідеться про побудову освітньо-розвивального середовища інноваційного характеру як фактору становлення успішної особистості, де навчально-ігрові технології виступають засобом спонукання, стимулювання до активної навчальної діяльності; по-третє, під час реалізації навчально-ігрових технологій відбувається залучення студентів до продуктивної педагогічної взаємодії, співробітництва й інтелектуальної співтворчості, що забезпечує кожному свободу дій, самоактуалізацію в ігрових ситуаціях.

Отже, аналіз досліджень (К. Волинець, Н. Головка, Л. Запорожець, Ю. Зубцова, І. Луценко, М. Марко, Н. Мачинська, Н. Плахотнюк, Т. Поніманська, О. Рома, Г. Топчій, О. Ходаковська, П. Щербань та ін.) довів, що теоретичні засади процесу

застосування ігрових методів навчання у професійній підготовці майбутніх педагогів вивчено досить широко, але визначення й обґрунтування чинників впливу на упровадження навчально-ігрових технологій у закладах вищої освіти як вектору розвитку інноваційного потенціалу особистості, на жаль, не наведено.

Не заперечуючи важливості застосування традиційних методів навчання у вищій школі, актуальним вважаємо питання *гейміфікації професійної підготовки майбутніх педагогів як засобу підвищення ефективності освітнього процесу*.

Так, поняття «гейміфікація» трактується дослідниками як: упровадження ігор, ігрових технік та ігрових практик з освітньою метою [4]; інтеграція елементів гри та ігрового мислення в діяльності, відмінній від гри, а гейміфікація в освіті – це процес поширення гри на різні сфери освіти, який надає можливість розглядати гру і як метод навчання і виховання, і як форму виховної роботи, і як засіб організації цілісного освітнього процесу [7, с. 251].

На користь цієї думки свідчить той факт, що гейміфікацію у сучасній педагогічній науці учені розглядають у контексті заохочення та стимулювання активної пізнавальної діяльності здобувачів освіти, їхніх умінь уявити собі альтернативи, здатності пропонувати інноваційні ідеї, вирішувати проблеми, приймати рішення, змінювати й адаптувати їх за потреби.

Дійсно, в умовах сьогодення освітній процес у закладах вищої освіти має кардинально змінити свій вектор: з пасивно-репродуктивного, чітко регламентованого на креативну й продуктивно-творчу доміанту, що базується на технологіях ігрового навчання й забезпечує студенту позицію суб'єкта власної пізнавальної діяльності й створює умови для виявлення його активної позиції. Гейміфікація, як свідчать результати багатьох вітчизняних і зарубіжних досліджень учених, надає можливість докорінно змінити й надати новій якості освітньому процесу. Реалізація навчально-ігрових технологій дозволяє

оптимально враховувати вимоги до педагогічної професії, сприяє імітаційному моделюванню педагогічної діяльності, а також прискореному формуванню у майбутніх педагогів фахової компетентності, основ професіоналізму, важливих особистісно-професійних якостей для оптимального виконання трудових функцій. З огляду на це, констатуємо, що ігрові й діяльнісні методи навчання – це глибока педагогічна цінність, це великі потенційні можливості для професійного самовираження кожного здобувача вищої освіти з урахуванням його можливостей, особистісно значущої мети, що допомагає розкрити власний інноваційний потенціал.

Визнаючи необхідність дослідження у науковому доробку продуктивної діяльності, в результаті якої створюється новий продукт, який вирізняється оригінальністю й новизною, детально зупинимось на *процесі активізації творчих ресурсів майбутніх педагогів як чинника розвитку їхньої ігротехнічної компетентності*.

Дослідниками (Т. Гера, Н. Іващенко, Г. Костюк, Т. Кравчина, В. Моляко, О. Новікова, В. Рибалка, В. Роменець, С. Сисоєва, С. Шандрюк та ін.) доведено, що творча діяльність характеризується оригінальністю, неповторністю, прогресивністю, новизною процесу і продукту діяльності. Творча особистість – це креативна індивідуальність, яка під впливом низки чинників (як зовнішніх, так і внутрішніх) набуває для актуалізації власного творчого потенціалу необхідних мотивів, особистісних якостей (мотиваційних, регуляторних, когнітивних) можливостей, що надають змогу досягти оригінальних і неповторних результатів у процесі творчо-пошукової діяльності.

З огляду на це творчий потенціал стає вагомим чинником у розвитку ігротехнічної компетентності майбутніх педагогів у процесі застосування навчально-ігрових технологій, яка відображає і діяльнісну, й особистісну характеристики суб'єктів. Адже виконання навчально-ігрових завдань надає можливість активізувати

мотиваційні ресурси пізнавального процесу, а також когнітивні модальності, зокрема візуальну, аудіальну й кінестетично-дотикову, що, своєю чергою, поглиблює сприймання нової інформації студентами, підсилюючи розвивальні ефекти їх використання. Оскільки ігрова діяльність є природною основою фантазії (а це є необхідною передумовою творчості), то відбувається позитивна комплексна дія на здобувачів вищої освіти як одна із головних форм опосередкованої суб'єктивізації навчально-ігрового процесу.

З огляду на це, постає питання щодо цілеспрямованої активізації творчих ресурсів майбутніх педагогів, провідну роль у детермінації яких відіграють навчально-ігрові технології як каталізатор розвитку креативності й ігрової творчості, в результаті застосування яких відбувається сприяння прояву природних задатків, сил і можливостей у суб'єктів освітнього процесу, творчого й асоціативного мислення; вияв кмітливості; привласнення нових ідей і результатів, узагальнень, генерування оригінальних ідей, проблемного бачення, фантазії і уяви; створення умов для прояву індивідуальних досягнень у когнітивній сфері; стимулювання включення у процес вирішення проблеми наочно-образного й дивергентного мислення.

Підсумовуючи, зазначимо: розвиток творчих ресурсів майбутніх педагогів забезпечується реалізацією навчально-ігрових завдань, спрямованих на їхню пошуково-пізнавальну діяльність, самоактивність і самоактуалізацію, котрі передбачають активізацію творчих дій, продукування нових ідей, оволодіння здобувачами освіти методикою нововведень у професійній сфері й творчим стилем мислення, методами креативного вчинення у фаховій підготовці.

У пошуках наукової істини ми виходили з того, що одним із факторів впливу на досліджуваний феномен є *створення атмосфери дослідницько-пізнавальної співпраці усіх учасників освітнього процесу шляхом використання проблемно-пошукових методів навчання.*

Відзначимо, що ефективність застосування ігрових і діяльнісних методів навчання значною мірою визначається рівнем наукової активності студентів в освітньому процесі. Саме тому вирішальне значення має застосування викладачем прийомів стимулювання пошукової діяльності на засадах дослідницько орієнтованої освітньої парадигми. Зазначимо, що засобом реалізації цієї стратегії є такий фасилітативний підхід у взаємодії між партнерами, який надає шанс кожному з них розширити обрій бачення, що, своєю чергою, допомагає побачити проблему у новому світлі. Така взаємодія може стати надійною основою для організації ефективної навчально-пошукової, науково-пізнавальної, науково-дослідної діяльності майбутніх педагогів шляхом постановки викладачем дослідницьких, пізнавальних та практичних завдань, які потребують самостійного творчого вирішення.

Слід зазначити, що процес гри базується на засадах пошукової діяльності: здобувачі розробляють задум, аналізують, систематизують, узагальнюють, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, зіставляють, висувають гіпотезу, інтерпретують інформацію, роблять індуктивні і дедуктивні висновки; знаходять проблеми та шляхи їх розв'язання; пропонують власні варіанти вирішення ситуацій і завдань; експериментальним шляхом знаходять відповіді на складні професійні питання та ін.

Так, за теорією української дослідниці О. Рубанець, наукові результати, які знаходять студенти в результаті проблемно орієнтованого пошуку, реалізують їхню мотивацію, їхнє прагнення до істини та їхнє розуміння проблеми, що досліджується в науці. Учена зазначає: «Заохочуючи проблемно-орієнтований науковий пошук, викладач стимулює пошукову активність у сфері наукового знання». І додає: «Викладач як організатор дискурсу, контролюючи цей процес, задаючи питання і роблячи певні необхідні консультативні вставки та пояснення, прагне до максимальної активізації пізнавальних зусиль когось і групи

загалом. Ігрова форма взаємодії полегшує пізнавальні контакти, знімаючи високий рівень напруженості та хвилювання, який зазвичай виникає у того, хто виступає при звичайній формі проведення заняття. Кожна така участь у колективній пізнавальній взаємодії відіграє позитивну «тренувальну» роль» [8, с. 41, 43].

Аналіз науково-педагогічної літератури та багаторічний досвід роботи автора у закладах загальної середньої та вищої освіти переконують у тому, що пошукова діяльність як елемент навчально-ігрових технологій є засобом, що забезпечує перехід від фіксованих форм знань до творчих і наукових, коли відбувається поступовий перехід майбутніх педагогів від елементарних рівнів та форм пізнання до більш складних і глобальних.

Виятково важливого значення, на нашу думку, набуває підготовка педагога-дослідника якісно нового типу, який здатний і готовий самостійно вирішувати серйозні дослідницькі завдання та вирізняється оригінальним і високоефективним підходом до вирішення освітніх завдань.

Розмірковуючи таким чином, ми дійшли висновку, що виникає стійка потреба у реалізації принципу «навчання через дослідництво» шляхом формування дослідницьких знань і вмінь, організації навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності студентів – це сприятиме оволодінню методологічною культурою педагога і дослідника. Саме педагог є ключовою фігурою, від якої залежить успіх усіх перетворень, що здійснюються в освіті, особливо якщо він – дослідник, здатний до змін, динамічний, гнучкий, зі стійкою сформованою потребою у неперервному поповненні власного наукового потенціалу.

Беручи до уваги потенціал науково-дослідної роботи у формуванні особистості майбутнього педагога відповідно до вимог сучасного ринку праці та суспільства, вважаємо, що одним із пріоритетних концептуальних підходів має стати поширення на кожного студента впливу науково-дослідної роботи як механізму розвитку й реалізації творчого потенціалу.

Розглядаючи цю проблему цілісно, можна сказати, що реалізація основних напрямів професійної підготовки можлива за умови *розвитку рефлексивної регуляції майбутніх педагогів як механізму досягнення їхньої максимальної досконалості*.

За нашим переконанням, актуальним залишається питання про наявність у суб'єкта навчання механізмів переходу із зовнішньої детермінації особистісно-професійного шляху до самодетермінації. Ідеться про здатність особистості «підійматися» над ситуацією, дивитися на неї і на себе з боку, конструювати модель цієї ситуації, зосереджувати свідомість на самій собі, думках, почуттях. Такою здатністю виступає рефлексивність, яка дозволяє осмислити й оцінити свої якості, стани, оцінити інших, здійснити інтерпретацію і самоінтерпретацію поведінки, діяльності своєї та інших.

Результати аналізу останніх досліджень і публікацій з порушеної проблеми (О. Андрущенко, І. Бех, М. Булатов, В. Галузяк, Н. Гузій, Є. Заїка, О. Зімовін, І. Зязюн, Л. Кравець, Л. Ніколенко, Л. Прохоренко, М. Савчин, І. Шамрай та ін.) досить переконливо свідчать, що без самосвідомості суб'єкт не спроможний з'ясувати об'єктивний стан справ. Це здатність осмислювати власні спонуки, прогнозувати наслідки власних дій і вчинків, самокритичність, постійний діалог із собою, спостереження, асертивність, самопізнання, саморегуляція тощо.

І оскільки професійна діяльність педагога як творчий процес неможлива без рефлексії та рефлексивної культури, то більш детально зупинимось на особливостях розвитку рефлексивної позиції майбутніх педагогів як механізму вдосконалення їхньої фахової підготовки. З упевненістю можна сказати, що завдяки сформованості рефлексивної регуляції педагог має змогу не лише зрозуміти й проаналізувати суб'єктивні основи власної діяльності, а й зорієнтуватися в її цілях, мотивах, прагненнях тощо. Саме рефлексивна позиція майбутнього педагога характеризує

самосвідомість педагога, осмислення закономірностей і механізмів власних дій і вчинків.

Відзначимо той факт, що у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів одним із першочергових завдань є ознайомлення студентів із рефлексивними технологіями, які полягають в усвідомленні набутого досвіду, умінні здійснювати детальну психологічну характеристику власного особистісного розвитку, в аналізі й рефлексії власних дій та дій інших, засвоєнні комплексу знань, умінь, компетентностей, способів самопізнання, самооцінки, формування позитивної «Я–концепції». Таким чином, використання технологій рефлексивної діяльності у професійній підготовці майбутніх педагогів надасть змогу отримати про себе як про особистість нове знання; це не лише інспекція власної психіки, а й осмислення мотивів, цілей, цінностей, установок, вимог, своєї життєвої програми; здатність вибудовувати шляхи особистісного та професійного саморозвитку на основі адекватної самооцінки й самоконструкції, реальної оцінки своїх професійних можливостей; готовність підвищувати рівень професіоналізму з позицій перспективи успіху, коригувати його; відійти від шаблонів і стереотипів, перетворюватися із формального виконавця директивних вимог на педагога, здатного до творчої інтерпретації прогресивних ідей і підходів у професійній діяльності.

Слід зазначити, що авторське бачення вищеокресленого питання полягає у необхідності побудови ціннісно-особистісного простору професійної взаємодії, що базується на засадах гуманізму, толерантності й полісуб'єктності. Викладач в освітньому процесі має виступати фасилітатором спілкування, який під час спільної діяльності ставить у центр своєї методології особистість людини як унікальну педагогічну цінність; створює позитивне емоційне підґрунтя, чуттєву основу контакту між учасниками продуктивної взаємодії; сприяє особистісному зростанню здобувачів, розкриттю їхніх здібностей, пізнавальних

можливостей на основі визнання пріоритету індивідуальності, самоцінності того, хто здобуває освіту, врахування суб'єктивного досвіду кожного, виявляючи відкритість, толерантність, повагу й гуманізм.

На основі аналізу широкого кола джерел і наукових праць з досліджуваної проблеми, власного педагогічного досвіду визначено: сучасна вища освіта, враховуючи вимоги й реалії швидкозмінюваного світу, має бути спрямована на формування педагога як зразкового носія гуманістичних цінностей, здатного до активної професійної діяльності, зі сформованим раціональним мисленням, компетентного, відповідального, енергійного, щирого, небайдужого до дітей, їхніх почуттів, переживань, що радіє успіхам разом із ними.

У дослідженні установлено, що нині гостро постало питання підготовки педагогів до організації освітнього процесу нового типу на засадах системного й наскрізного запровадження активних ігрових і діяльнісних методів навчання, здатних якісно та творчо реалізуватися у педагогічній діяльності.

Доведено значущість застосування навчально-ігрових технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти як вектору розвитку інноваційного потенціалу особистості. Під конструктом «навчально-ігрові технології» ми розуміємо глибоку педагогічну цінність, унікальну форму реалізації освітнього процесу, яка максимально забезпечує діяльнісний підхід до процесу професійної підготовки майбутніх педагогів, багатовимірність якої полягає у стимулюванні розвитку усіх сфер здобувачів освіти (мотиваційної, інтелектуальної, емоційно-вольової, комунікаційної, діяльнісної, морально-етичної).

Визначено й науково обґрунтовано концептуальні основи та фактори педагогічного впливу на процес упровадження навчально-ігрових технологій у закладах вищої освіти як вектору розвитку інноваційного потенціалу майбутнього педагога, зокрема таких, як: гейміфікація професійної підготовки майбутніх

педагогів як засіб підвищення ефективності освітнього процесу; активізація творчих ресурсів студентів як чинник розвитку їхньої ігрових технологій; створення атмосфери дослідницько-пізнавальної співпраці усіх учасників освітнього процесу шляхом використання проблемно-пошукових методів навчання;

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко, В.** (2023). Основні стратегії розвитку освіти в контексті української формули миру. *Вища освіта України*, № 3. С. 5–14. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.3\(90\).01](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).01)
2. **Запорожець, Л.** (2015). Структурна характеристика компетентності майбутнього вчителя у використанні навчально-ігрових технологій в процесі вивчення географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, № 11 (1). С. 52–59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2015_11\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2015_11(1)_10).
3. **Констанкевич, Л., Радкевич, М., & Лехіцький Т.** (2022). Гейміфікація як інноваційний підхід в освітньому процесі. *Нова педагогічна думка*. № 3. С. 47–51.
4. **Костюченко, Н.Ю.** (2015). Використання навчально-ігрових технологій у процесі формування математичної компетентності майбутніх учителів фізики і математики. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. № 32 (365). С. 49–56.
5. **Марко, М.М.** (2018). Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування навчально-ігрових технологій у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Мукачево, 20 с.
6. **Молнар, Т.І., & Устай, О.О.** (2020). Змістова характеристика навчально-ігрових технологій, їх типологія. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. колеги Гоблик, В. В.; заст. гол. ред. Молнар, Т. І. Мукачево : РВВ МДУ. Вип. 2 (6). С. 109–114.*
7. **Переяславська, С.О., & Смагіна, О.О.** (2019). Гейміфікація як сучасний напрям вітчизняної освіти. «Відкрите освітнє Е-середовище сучасного університету» : електронне наукове фахове видання. С. 250–260. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s24>
8. **Рубанець, О.** (2023). Організація наукового дискурсу як пізнавального процесу. *Вища освіта України*. № 2. С. 38–45. [https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2\(89\).05](https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).05)
9. **Ходаковська, А.В.** (2023). Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування навчально-ігрових технологій в освітньому процесі : дис. ... доктора філософії: 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Запоріжжя, 2023. 332 с.
10. **Щербань, П.** (2014). Становлення ігрових технологій як інноваційної форми навчання. *Педагогічні науки*. Вип. 60. С. 102–108.

розвиток рефлексивної регуляції майбутніх педагогів як механізму вдосконалення їхньої фахової підготовки.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у дослідженні готовності майбутніх педагогів до упровадження ігрових і діяльнісних методів навчання в освітній процес закладів освіти.

REFERENCES

1. **Andruschenko, V.** (2023). Osnovni strategii rozvytku osvity v konteksti ukrains'koi formuly myru [Main strategies of education development in the context of the Ukrainian peaceformula]. *Vyscha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, № 3, pp. 5–14. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.3\(90\).01](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).01) [in Ukrainian].
2. **Zaporozhets', L.** (2015). Strukturna kharakterystyka kompetentnosti majbutn'oho vchytelia u vykorystanni navchal'no-ihrovykh tekhnolohij v protsesi vyvchennia heohrafii [Structural Characteristics of the Future Teacher's Competence in the Use of Educational and Game Technologies in the Process of Studying Geography]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]*, № 11 (1), pp. 52–59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2015_11\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2015_11(1)_10) [in Ukrainian].
3. **Konstankevych, L., Radkevych, M., & Le-khits'kyj, T.** (2022). Hejmifikatsiia iak innovatsijnij pidkhd v osvith'omu protsesi [Gamification as an innovative approach in the educational process]. *Nova pedahohichna dumka [New Pedagogical Thought]*, № 3, pp. 47–51 [in Ukrainian].
4. **Kostiuchenko, N.Yu.** (2015). Vykorystannia navchal'no-ihrovykh tekhnolohij u protsesi formuvannia matematychnoi kompetentnosti majbutnikh uchyteliv fizyky i matematyky [The Use of Educational and Game Technologies in the Process of Forming Mathematical Competence of Future Teachers of Physics and Mathematics]. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriiia «Pedahohichni nauky» [Bulletin of Cherkasy University. Series «Pedagogical Sciences»]*, № 32 (365), pp. 49–56 [in Ukrainian].
5. **Marko, M.M.** (2018). Formuvannia hotovnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do zasto-suvannia navchal'no-ihrovykh tekhnolohij u profesijnij diial'nosti [Formation of readiness of future primary schoolteachers for the use of education al and game technologies in professional activities] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk [dissertation abstract for the acquisition of sciences degree of candidate of pedagogical sciences]: 13.00.04. Mukachevo, 20 s. [in Ukrainian].
6. **Molnar, T.I., & Ustaj, O.O.** (2020). Zmisto-va kharakterystyka navchal'no-ihrovykh tekhnolohij, ikh typolohiia [Content characteristics of education al and game technologies, the ir typology]. *Nauka ma-jbutn'oho: zbirnyk naukovykh prats' studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh [Science of the future] /*

hol. red. kolehii Hoblyk, V. V.; zast. hol. red. Molnar, T. I. Mukachevo: RVV MDU, Vyp. 2 (6). pp. 109–114 [in Ukrainian].

7. **Pereiaslavs'ka, S.O., & Smahina, O.O.** (2019). Hejmifikatsiia iak suchasnyj napriam vitchyznianoï osvity [Gamification as a modern direction of national education]. «*Vidkryte osvittie E-seredovysche suchasnoho universytetu*». *Elektronne naukove fakrove vydannia* [«Open Education at E-Environment of a Modern University»], pp. 250–260 [in Ukrainian].

8. **Rubanets', O.** (2023). Orhanizatsiia naukovo-ho dyskursu iak piznaval'noho protsesu [Organization of scientific discourse as a cognitive process]. *Vyscha osvita Ukrainy* [Higher education of Ukraine], № 2, pp. 38–45 [in Ukrainian].

9. **Khodakov'ska, A. V.** (2023). Pidhotovka majbutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly do zastosuvannia navchal'no-ihrovykh tekhnolohij v osvitt'omu protsesi [Preparation of future primary schoolteachers for the use of educational and game technologies in the educational process] : dys. ... doktora filosofii: 015 Profesijna osvita (za spetsializatsiamy) [Ph.D. thesis: 015 Vocational education (by specializations)]. Zaporizhzhia, 2023. 332 s. [in Ukrainian]

10. **Scherban', P.** (2014). Stanovlennia ihrovykh tekhnolohij iak innovatsijnoi formy navchannia [Formation of game technologies as an innovative form of education]. *Pedahohichni nauky* [Pedagogical Sciences], Vyp. 60. pp. 102–108 [in Ukrainian].

Larysa SUSHCHENKO

Implementation of educational gaming technologies in higher education institutions as a vector for developing the innovative potential of personality

The article is devoted to definition and scientific substantiation of the factors of pedagogical influence on the process of implementing educational gaming technologies in higher education institutions as a vector for developing the innovative potential of future educators.

Various approaches to clarifying and defining the essence of the construct «educational gaming technologies» are analyzed, which we interpret as a profound pedagogical value, a unique form of implementing the educational process that maximally ensures an activity-based approach to the professional training process of future educators. Its multidimensionality is in stimulating the development of all spheres of educational attainment, including motivational, intellectual, emotional-volitional, communicative, activity-related, moral-ethical aspects.

The conceptual foundations and factors of pedagogical influence on the process of implementing educational gaming technologies in higher education institutions as a vector for developing the innovative potential of future educators are defined and scientifically justified. This includes gamification of professional training for future educators as a means of increasing the effectiveness of the educational process, activation of the creative resources of students as a factor in developing their game-technical competence, creation of an atmosphere of research-cognitive cooperation among all participants in the educational process through the use of problem-search methods of teaching, and the development of reflective regulation of future educators as a mechanism for improving their professional training.

Key words: gamification, educational gaming technologies, professional training, future educator, creative activity, innovational potential, creative development, research activities, competence-oriented education.

Петро СІКОРСЬКИЙ,

доктор педагогічних наук, професор,
почесний академік НАПН України,
професор кафедри педагогіки
та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська
політехніка»

<https://orcid.org/0000-0003-2648-0148>

Нікіта КРАСИЛЬНИКОВ,

студент IV курсу,
спеціальність «Професійна освіта»,
Національний університет
«Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0008-4027-028X>

Ключові слова: дистанційне навчання, професійна освіта, мотивація студентів, якість навчальних матеріалів, інтерактивні методи навчання, самостійність.

У сучасних умовах, коли дистанційне навчання стає все більш поширеним у зв'язку з технологічними змінами та змінами освітнього середовища, важливо розглянути, які чинники сприяють збереженню та підвищенню мотивації студентів до активного навчання. Дистанційне навчання вимагає від студентів незалежності, організаторських навичок і внутрішньої мотивації, оскільки вони перебувають у різних освітніх середовищах і не завжди мають доступ до прямої підтрим-

УДК 378.147

DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.1(92)-22

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

© Сікорський П., Красильников Н., 2024

ки та спілкування з викладачами та однокурсниками. Тому ефективні методи стимулювання мотивації стають запорукою успішності дистанційної професійної освіти. Якість навчальних матеріалів є основним фактором, що впливає на мотивацію студентів. Вони мають бути цікавими, легкими для розуміння та максимально відповідати професійній підготовці. Якщо учні вважають матеріал корисним, цікавим і практичним, їхня мотивація автоматично підвищується. Одним із способів підвищення мотивації під час дистанційного навчання є використання інтерактивних методів. Веб-конференції, онлайн-групові дискусії, віртуальні лабораторії та інші інтерактивні інструменти можуть зробити процес навчання більш захоплюючим і ефективним, заохочуючи більш активну участь студентів. Організоване конкурентне середовище також може мати позитивний вплив на мотивацію студентів. Змагання, групові

проекти та інші форми колективної роботи сприяють підвищенню інтересу учасників до навчання та самооцінки. Особливо важливо підтримувати позитивну атмосферу та визнавати успіхи студентів. Подяки, грамоти чи нагороди за досягнення можуть стати додатковим стимулом для студентів і

підвищити їх мотивацію. Таким чином, мотивація студентів під час дистанційного навчання є складною, але досяжною метою. Важливо використовувати різноманітні методи та інструменти для надихання та підтримки мотивації, що сприяє якійсь та ефективній освіті в цифровому середовищі.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни, коли багато закладів вищої освіти змушені організувати дистанційне навчання, проблема формування мотивації набуває особливої актуальності. Сучасний освітній процес вимагає не лише передачі знань, а й розвитку самостійності у здобутті нових знань, креативного мислення, яке дозволить конструювати і новітню зброю, і високотехнологічне обладнання. В цьому контексті, мотивація студентів визначається як ключовий фактор їхнього навчального успіху, що залежить від особистісних рис індивіда, а також від змодельованих відповідних навчальних технологій.

Останні дослідження в галузі психології та педагогіки підкреслили важливість формування мотивації студентів для досягнення високих результатів у навчанні. У зв'язку з цим, обрана тема є актуальною проблемою для науково-педагогічних працівників, оскільки вона суттєво впливає на успішність освітнього процесу.

Мотивація у навчанні є ключовим поняттям, вона спонукає студентів до активної розумової праці і під час лекцій, і під час семінарських (практичних) занять. Мотивувати студентів до навчання можна різними способами: добре продуманою цілісною навчальною технологією, окремими її компонентами (наприклад, система оцінювання), змістом навчання, а також спеціальними прийомами, методами і формами навчання.

Мотивація у навчанні визначається як внутрішній психологічний стан суб'єкта, що активізує його розумові сили, спрямовані на досягнення освітніх цілей та

завдань. Це внутрішнє бажання вчитися, розвиватися та досягати успіху у навчанні. Мотивація не лише стимулює студента до пошуку нових знань, а й визначає ступінь його наполегливості та витримки в умовах освітнього процесу. Вона базується на внутрішньому прагненні студента до досягнення конкретних навчальних цілей та вищого рівня пізнавальних досягнень. Мотивація студентів супроводжується такими діями:

визначаються стратегічні і тактичні цілі, прикладаються максимальні зусилля для їх реалізації;

завдяки високій зацікавленості студентів до вивчення професійних дисциплін навчальний матеріал засвоюється на оптимальному рівні;

спеціальними прийомами і методами задіюється внутрішня самодисципліна та здатність студента контролювати свої навчальні досягнення, критично оцінювати їх і, якщо є потреба, подвоювати свої навчальні зусилля;

формується психологічний комфорт, що забезпечує позитивний емоційний фон в освітньому процесі;

студенти характеризуються високою волею, стійкістю перед труднощами та готовністю подолати виклики навчання.

Розглядаючи визначення та сутність мотивації у навчанні, важливо розуміти, що це поняття взаємодіє з іншими компонентами освітнього процесу, такими як викладання, педагогічні методи, соціальне середовище та індивідуальні особливості студента. Глибоке розуміння теоретичних аспектів мотивації у навчанні є важливим

для розробки та впровадження ефективних педагогічних стратегій, спрямованих на підвищення рівня навчальної мотивації та успішності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам організації дистанційного навчання присвячені сучасні науково-методичні дослідження багатьох учених, серед яких Е. Полат, Н. Коряковцева, Е. Соловова, В. Демкіна, І. Дмитрієва, М. Карпенко й інші. Питання мотивації до дистанційного навчання студентів вивчаються й обговорюються в наукових колах у сфері освіти як у вітчизняній науці, так і за кордоном. У своїх роботах автори розкривають особливості роботи з дистанційними технологіями, виділяють їхні позитивні і негативні сторони. Зокрема, досліджуються впливи на мотивацію до навчання можливості інтернету, які обмежені як за кількістю, так і за обсягом [5, с. 120]. Розглядається обмежений погляд на мотивацію, який не визнає складності та динамічної взаємодії чинників, що лежать в основі та впливають на мотивацію до навчання [6]. Значна увага приділяється проектуванню мотиваційних навчальних середовищ [8]. Порівняльні дослідження між студентами в інтернеті та студентами в університеті показують, що студенти в інтернеті є більш внутрішньо мотивованими, ніж їхні колеги в університеті [10, с. 292]. Проте показники відрахування студентів з університету за неуспішність є значно більшими під час дистанційного навчання [9, с. 208]. А це підтверджує думку, що мотивація під час дистанційного навчання є більш складною, ніж пропонують зазначені вище дослідження. Таким чином, недостатня мотивація була визначена як вирішальний чинник, що сприяє високому рівню відрахування студентів за неуспішність [4]. Тому мотивація студентів вважається вирішальним чинником успіху в середовищі онлайн-навчання [7].

Мотивація – це сукупність стимуловальних дій, що спонукають студентів навчатися і виконувати поставлені завдання

з повною віддачею, використовуючи творчий підхід і креативність [3, с. 120].

Мета статті – обґрунтувати навчальну технологію, яка би в умовах дистанційного навчання максимально стимулювала і спонукала студентів до системного і систематичного навчання. Відповідно до мети нами було сформульовано такі завдання: на основі теоретичного аналізу літератури із проблеми дослідження встановити ті, у яких недостатньо досліджено як впливають технології навчання на посилення мотивації студентів до дистанційного навчання; обґрунтувати особливості мотивації студентів під час дистанційного навчання; змодельовати навчальну технологію, яка б спонукала студентів до самостійного здобування знань.

Виклад основного матеріалу. Нинішній високий рівень комп'ютеризації та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють організовувати дистанційне навчання студентів, яке викликає повномасштабною війною. Сьогодні у відкритому доступі широко представлені масиви мультимедійної інформації, що створюють можливості для спілкування людей незалежно від місця проживання. Саме це створює сприятливе середовище для успішного розвитку дистанційної освіти. Система дистанційної освіти покликана забезпечити: підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; академічну мобільність студентів; можливість здобуття освіти студентами з особливими потребами. Варто зазначити, що за допомогою використання дистанційної освіти з'явилася можливість пропонувати і реалізовувати різні освітні технології, які спонукатимуть студентів добре вчитися. Сучасна дистанційна освіта пропонує безліч технологічних інструментів, серед яких: контрольні, тренажерні, демонстраційні програми, автоматизовані навчальні системи, мультимедіа та програми віртуальної реальності, електронні підручники, інтелектуальні, експертні навчальні системи тощо. Поєднання традиційної очної моделі та дистанційного навчання передбачає

гнучке поєднання самостійної роботи з різними джерелами інформації, навчальними матеріалами та систематичну оперативну взаємодію із провідними викладачами та консультантами. Несподіваний перехід від традиційної форми навчання до дистанційної виявився стресом як для викладачів, які не були підготовлені до нього, так і для студентів, які звикли здобувати знання від викладача особисто, а не сидючи перед екраном комп'ютера. Основним недоліком такого типу навчання є відстань між студентами і викладачем, тобто відсутність безпосереднього контролю з боку викладача за сприйманням нового навчального матеріалу. Можна було спрогнозувати, що чимало студентів не будуть активно працювати під час читання лекцій, а тим більше на практичних та семінарських заняттях. Перед викладачами постає важка проблема як мотивувати студентів до оптимальної розумової праці, перебуваючи поза межами аудиторії. У зв'язку з об'єктивними причинами (дистанційне навчання в середніх школах і невисокими його результатами, лібералізація мультимедійного тестування тощо) більшість випускників шкіл має змогу вступити на навчання до вищих закладів освіти, не маючи для цього відповідної загальноосвітньої підготовки. У таких студентів навіть навчання стаціонарне створює непереборні труднощі, а тим більше дистанційне. Перед науково-педагогічними працівниками виникає ціла низка проблем не лише як організувати ефективне дистанційне навчання, а й мотивувати студентів до активної розумової діяльності, перевіряти її ефективність. Особливо ця проблема постає гостро під час навчання студентів на бакалавраті. Чимало вищих закладів освіти намагаються поєднувати очне з дистанційним навчанням (лекції читаються дистанційно, а практичне (семінарське заняття) очно. Але і в таких умовах мотивація студентів до активної розумової праці під час лекції є дуже актуальним. Досвідчені викладачі моделюють ефективні навчальні технології, які спонукають студентів до активної

розумової діяльності. Виходячи з того, що «освітня технологія – це цілісний алгоритм організації засвоєння визначених компетенцій, всебічного розвитку та виховання студентів, який відповідно до стратегічних цілей, упорядковує основні навчальні компоненти (зміст, прийоми і методи, форми і засоби) і адаптує їх до індивідуальних особливостей студентів, навчальна технологія є відтворювальною і забезпечує досягнення запланованих освітніх результатів [3, с. 32, 33], досвідчені викладачі використовують ефективні прийоми і методи навчання, щоб задіяти максимально мотиваційні механізми, причому не лише когнітивні, а й технологічні. До таких мотиваційних механізмів можна віднести:

- спонукання студентів до активного слухання і сприймання навчального матеріалу, записів головних лекційних компонентів (студентам, які є присутніми на лекціях, активно слухають і записують головне викладач виставляє 3 бали);

- лекція закінчується тестовими завданнями (в кінці лекції виділяється 15-20 хв. для того, щоб студенти у віртуальному середовищі виконали 10 тестових завдань і за правильні відповіді одержали 10 балів). Такий прийом спонукає студентів працювати на повну силу, намагатися не лише зрозуміти, а й оперативно засвоїти головний навчальний матеріал і відтворити свої знання під час виконання тестових завдань;

- якщо навчальна дисципліна, наприклад, має 15 лекцій, то студент, який відвідує всі лекції, проявляє максимальну розумову активність, правильно виконує тестові завдання, то він може одержати 195 балів;

- крім того, студент може отримати необхідну кількість балів і на практичних (семінарських) заняттях. Якщо за повну відповідь виставляти 3 бали, 2 бали, якщо відповідь недостатньо аргументована, 1 бал – неповна відповідь, то на 15 практичних (семінарських) заняттях студент може отримати ще 45 балів;

- отримана максимальна кількість балів на лекціях і практичних

(семінарських) заняттях сумується і записується у знаменник, а в чисельнику реальна кількість одержаних балів. За цими даними знаходиться відсоткове відношення двох чисел і залежно від інтервальної шкали студент отримує ту чи іншу оцінку без складання заліку чи екзамену. Наприклад, якщо студент отримав 202 бали із 240, то $\frac{202}{240} \cdot 100\% = 84\%$. Отже, студент отримує оцінку «4» автоматично.

Така система дистанційного навчання, залежно від рівня підготовки студентів та курсу навчання, мотивує за нашими дослідженнями 60-70% студентів до систематичної інтелектуальної праці і дає високі результати. Звісно, що модель ефективного дистанційного навчання залежить ще й від навчальної дисципліни, від її приналежності до того чи іншого циклу (суспільно-гуманітарного, фундаментального чи професійного).

Як відомо, для традиційної системи навчання характерні: мета і завдання; когнітивна складова (навчальний матеріал); процесуальна складова (передача знань, умінь і навичок); суб'єкти навчання (студент, викладач); здебільшого репродуктивний і продуктивний характер навчальної діяльності. Під час дистанційного навчання зазначені освітні компоненти мають більше прикладне спрямування: мета освіти спрямована на самовизначення і самореалізацію; навчальний матеріал набуває більш лаконічних і генералізованих форм; технології навчання спонукають студентів до активної діяльності; студент більше виступає як суб'єкт пізнавальної діяльності.

Нині університети використовують різні навчальні платформи для дистанційного навчання, однією з найпопулярніших є Moodle. Дана система дозволяє доповнювати аудиторні заняття за допомогою корисного і цікавого змісту курсів, які містяться на цій платформі. Важливим і невід'ємним аспектом навчання за будь-якої форми здобуття освіти є контроль

навчальної діяльності студентів, зокрема і тестовий, який за навчання із застосуванням дистанційних освітніх технологій стає одним із провідних. Водночас виникає цілий ряд психолого-педагогічних проблем використання інтернет-тестування в разі дистанційного навчання. Для підтримки і підвищення мотивації під час виконання тестових завдань необхідно використовувати модель, запропоновану американським ученим Джоном Келлером, який виділяє чотири етапи: увагу (attention); значущість (relevance); упевненість (confidence); задоволення (satisfaction) [9, с. 176]. Для реалізації цієї моделі, потрібно насамперед підготувати відповідні навчально-методичні матеріали (тести закритої і відкритої форми), а також навчити студентів користуватися платформою Moodle, далі пояснити значущість виконуваного завдання і показати особливості його виконання.

Висновки і пропозиції. Вимушене дистанційне навчання ставить перед науково-педагогічними працівниками низку нових проблем, без успішної реалізації яких воно буде малоефективним. Кожен викладач розв'язує проблему мотивації студентів спочатку до відвідування навчальних занять, а потім – і до активної розумової діяльності, особливо під час читання лекцій. Мотивація визначена ключовим чинником під час дистанційного навчання. У цій статті ми запропонували спеціальну навчальну технологію, яка максимально мотивує студентів і до відвідування навчальних занять, і до активної розумової діяльності на цих заняттях.

Правильно визначені стратегічні і тактичні цілі суттєво підсилюють мотивацію студентів до систематичного навчання.

У процесі дослідження мотивації студентів виділено ряд важливих аспектів, які впливають на їхню готовність до навчання та активність у ньому. Обґрунтовано, що проблема мотивації студентів є багатовекторною і її вирішення вимагає комплексного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Данілов, О.** (2016). Вирішення проблеми відсутності мотивації до навчання в учнів при дистанційному навчанні. *Педагогіка вищої школи*. № 1 (4). С. 35–38. <https://moluch.ru/th/3/archive/21/726/> (дата звернення: 10.01.2021).
2. **Сікорський, П.І.** (2020). Моделювання нових навчальних технологій у закладах вищої освіти: монографія. Львів: СПОЛОМ. 228 с.
3. **Сікорський, П.І.** (2019). Теоретико-методологічні засади моделювання нових навчальних технологій в середніх закладах освіти. Л. : СПОЛОМ. 389 с.
4. **Artino, A.** (2008). Motivational beliefs and perceptions of instructional quality: Predicting satisfaction with online training. *Journal of Computer Assisted Learning*. № 24 (3). P. 260–270. DOI: 10.1111/j.1365-2729.2007.00258.x.
5. **Bekele, T.** (2010). Motivation and satisfaction in internet-supported learning environments : A review. *Educational Technology & Society*. № 13 (2). P. 116–127.
6. **Brophy, J.** (2010). *Motivating students to learn*. 3rd ed. New York : Routledge.
7. **Keller, J.** (2008). First principles of motivation to learn and e-learning. *Distance Education*. № 29 (2). P. 175–185. DOI: 10.1080/01587910802154970.
8. **Keller, J.** (2010). *Motivational design for learning and performance : The ARCS model approach*. New York : Springer.
9. **Park J.-H., Choi H.** (2009). Factors influencing adult learners' decision to drop out or persist in online learning. *Educational Technology & Society*. № 12 (4). P. 207–217. <http://www.ifets.info/>.
10. **Wighting, M., Liu J., & Rovai, A.** (2008). Distinguishing sense of community and motivation characteristics between online and traditional college students. *Quarterly Review of Distance Education*. № 9 (3). P. 285–295.

REFERENCES

1. **Danilov, O.** (2016). Vyrishennia problemy vidсутnosti motyvatsii do navchannia v uchniv pry dystantsiinomu navchanni [Solving the problem of students' lack of motivation to study during distance learning]. *Pedagogy of high school*. No. 1 (4). pp. 35–38. Retrieved from: <https://moluch.ru/th/3/archive/21/726/> (access date: 10.01.2021) [in Ukrainian].
2. **Sikorsky, P.I.** (2020). *Modeliuvannia novykh navchalnykh tekhnolohii u zakladakh vyshchoi osvity: monohrafiia [Modeling of new educational technologies in institutions of higher education: monograph]*. Lviv: SPOLOM. 228 p. [in Ukrainian].
3. **Sikorsky, P.I.** (2019). *Teoretyko-metodolohichni zasady modeliuvannia novykh navchalnykh tekhnolohii v serednikh zakladakh osvity [Theoretical and methodological principles of modeling new educational technologies in secondary educational institutions]*. L.: SPOLOM. 389 p. [in Ukrainian]

4. **Artino, A.** (2008). Motivational beliefs and perceptions of instructional quality: Predicting satisfaction with online training. *Journal of Computer Assisted Learning*. № 24 (3). P. 260–270. DOI: 10.1111/j.1365-2729.2007.00258.x.
5. **Bekele, T.** (2010). Motivation and satisfaction in internet-supported learning environments : A review. *Educational Technology & Society*. № 13 (2). P. 116–127.
6. **Brophy, J.** (2010). *Motivating students to learn*. 3rd ed. New York : Routledge.
7. **Keller, J.** (2008). First principles of motivation to learn and e-learning. *Distance Education*. № 29 (2). P. 175–185. DOI: 10.1080/01587910802154970.
8. **Keller, J.** (2010). *Motivational design for learning and performance : The ARCS model approach*. New York : Springer.
9. **Park J.-H., Choi H.** (2009). Factors influencing adult learners' decision to drop out or persist in online learning. *Educational Technology & Society*. № 12 (4). P. 207–217. <http://www.ifets.info/>.
10. **Wighting, M., Liu J., & Rovai, A.** (2008). Distinguishing sense of community and motivation characteristics between online and traditional college students. *Quarterly Review of Distance Education*. № 9 (3). P. 285–295.

Petro SIKORSKYI, Nikita KRASYLNIKOV

Formation motivation of students to study in vocational education institutions during distance education

In modern conditions, when distance learning is becoming more and more common due to technological changes and changes in the educational environment, it is important to consider what factors contribute to maintaining and increasing students' motivation for active learning. Distance learning requires independence, organizational skills and internal motivation from students, as they are in different educational environments and do not always have access to direct support and communication with teachers and classmates. Therefore, effective methods of stimulating motivation become the key to the success of distance professional education. The quality of educational materials is the main factor influencing student motivation. They should be interesting, easy to understand and correspond to professional training as much as possible. If students find the material useful, interesting and practical, their motivation automatically increases. One of the ways to increase motivation during distance learning is the use of interactive methods. Web conferencing, online group discussions, virtual labs, and other interactive tools can make the learning process more engaging and effective by encouraging more active student participation. An organizational competitive environment can also have a positive effect on student motivation. Competitions, group projects and other forms of

collective work contribute to increasing participants' interest in learning and self-esteem. It is especially important to maintain a positive atmosphere and recognize students' successes. Acknowledgments, certificates or awards for achievements can become an additional incentive for students and increase their motivation. Thus, motivating vocational training students during distance learning is a difficult but achievable goal. It is important to use a variety of methods and tools to inspire and maintain motivation, which contributes to quality and effective education in the digital environment.

Keywords: distance learning, professional education, student motivation, quality of educational materials, interactive learning methods, independence.

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

The single choice matrix of education: “smart education” as a need and reality of the XXI century 5

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Alla HOTSALYUK

Self-organization of the educational environment as an indicator of education efficiency 11

Ruslan GRECHKOSII

Systemic crisis of the academic environment: global dimension..... 19

Tetyana LEGKUN

Justification of the validity of knowledge in the light of scientific pluralism: methodological aspect 26

Zoreslav SAMCHUK

Democratic transit of the educational environment: indoctrination or philosophical skepticism critical thinking? 34

Alla HOTSALYUK

Democracy through the looking glass of the information society: causes and consequences 45

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Olena KIRIAKIDI

Pedagogical conditions for the development of media literacy of future officers of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine in the process of professional training..... 53

Kateryna HONCHARENKO, Petro LINKEYVYCH

Integration of specialists with philosophical education in the business environment: opportunities and perspectives..... 61

Inna MARUSH

Forms and methods of forming the analytical competence of future medical specialists..... 69

Tetiana POHORIELOVA, Zang LEI

The definition of university students` soft skills: a modern Chinese perspective 76

Zhang LEI

Features of the network form of implementation of educational programs in modern conditions 84

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Iryna HOLIAD, Kateryna HONCHARENKO, Mariia TROPINA

Philosophical views on the revival of the ukrainian economy: the power of small steps as a path to breakthrough 91

Nataliia FEDORENKO, Valeriia MOLOTSIIAN
Implementation of educational technologies of formation soft skills
of high school students..... 104

Tetyana KOPYL-FILATOVA
Main directions and principles of professional training of civil servants..... 113

**PERIOD OF CHANGE:
EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD**

Olga ANTYMYS, Uliana DUTCHAK, Vasil MISKIV, Nazar SAHAN
Methodological basis of the activity of the anatomical student scientific group..... 122

Zinaida BAKUM, Tetiana BABENKO
Communication in the state language as a key basis in the conditions
of the competent educational paradigm..... 128

Viktor SHVYDUN, Lyudmila SHVYDUN
Preparing teachers for the development of civic competencies of students
during in-service training 136

Andrii PANCHUK, Ilona PANCHUK, Yuliana SHERETIUK
Aerobic fitness: training for mature women 142

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Dmytro KOSTENKO
Personality realization as a role factor in the formation of hardiness..... 149

Olexandr BUGAYEV, Tetiana SAIENKO, Tamara DUDAR
Spirituality and intellect from the point of view quantum physics and general theory
of systems (environmental and ethical aspect)..... 160

Larysa SUSHCHENKO
Implementation of educational gaming technologies in higher education institutions
as a vector for developing the innovative potential of personality 168

Petro SIKORSKYI, Nikita KRASYLNIKOV
Formation motivation of students to study in vocational education institutions
during distance education..... 178

Contents..... 185
For authors..... 187

ДО УВАГИ АВТОРІВ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ЗВО, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті.

Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows електронною поштою. Електронна адреса редакції: vou@udu.kyiv.ua

Поля: ліве – 3 см, праве – 1,5 см, верхнє – 2 см, нижнє – 2 см. Шрифт: Times New Roman, 14 пт. Міжрядковий інтервал – 1,5. Абзац – 1,25 см. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури) рекомендований у межах 11–20 сторінок А4 включно з таблицями, графіками і малюнками. Рисунки (діаграми, фото) і таблиці повинні мати нумерацію, назву та розміщуватися після першого посилання на них у тексті (наприклад, рис. 1) або (табл. 1). Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті. Стаття публікується із фотокартки автора, яку необхідно надіслати в електронному вигляді (.jpg). Роздільна здатність – 300 точок на дюйм.

Структурні елементи статті:

- 1) УДК;
  - 2) прізвище та ім'я автора;
  - 3) науковий ступінь та звання, посада, місце роботи, orcid;
- Якщо авторів декілька, відомості про кожного з них друкуються з нового рядка.
- 4) назва статті;
  - 5) ключові слова та стисла анотація (900–1000 знаків) українською мовою (навіть якщо стаття англійською мовою);
  - 6) основний текст статті;
  - 7) література;

Джерела за алфавітом у такому порядку: спочатку джерела українською, потім зарубіжні джерела. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела. Забороняється цитування в тексті та внесення до бібліографічних списків тих джерел, які опубліковані російською мовою в будь-якій країні, а також джерел іншими мовами, якщо вони опубліковані на території росії та білорусі.

Внутрішньо-текстові посилання на список літератури позначаються цифрою в квадратних дужках відповідно до номера у списку літератури, наприклад, [5; 9]. Якщо в тексті статті використано цитату, необхідно навести номер джерела у списку літератури і сторінку, наприклад, [1, с. 10], де 1 – порядковий номер у списку, 10 – номер сторінки. Забороняється винесення посилань униз кожної сторінки. Література оформлюється мовою оригіналу відповідно до стандарту APA (American Psychological Association). Обов'язково вказується DOI за наявності.

- 8) references;

Для активного включення статей наукового фахового видання в обіг наукової інформації та коректного індексування публікацій наукометричними системами необхідно після наведення списку використаних джерел в кожній публікації наводити блок References – список кирилических джерел у транслітерованому вигляді відповідно до стандарту APA. Джерела латиною не дублюємо в список References.

- 9) ім'я та прізвище автора(ів) англійською мовою;
- 10) анотація англійською мовою, ключові слова.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

Коректура • Н. Ігнатова
Комп'ютерна верстка • А. Філатов

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 18.04.2024 р.
Гарнітура Times. Формат 70x100 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 15,23. Зам. № 0224/135
Наклад 300 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.